

Zorica Mršević Dražen Cerović Božidar Otašević Ivan Tomović
Tea Gorjanc Prelević Milorad Žižić Slavko Milić Milica Saveljić
Blanka Radošević Marović Darko Ćorac Jeffrey Fisher Jovica Rečević
Sanja Maraš Marko Begović Josef Hosp Zoran Vujičić
Tamara Popović Zdravko Cimbalević Milan Delić Radomir Radunović
Irena Boričić Predrag Azdejković Damira Kalač Aleksandar Saša Zeković

BEZBJEDNOST I OSNOVNA PRAVA: DIMENZIJE I PERSPEKTIVE SIGURNOSTI LGBT OSOBA

BEZBJEDNOST I OSNOVNA PRAVA:
DIMENZIJE I PERSPEKTIVE SIGURNOSTI LGBT OSOBA

**BEZBJEDNOST I OSNOVNA PRAVA:
DIMENZIJE I PERSPEKTIVE SIGURNOSTI LGBT OSOBA**
-zbornik radova-

dr Zorica Mršević prof. dr Dražen Cerović dr Božidar Otašević dr Ivan Tomović
mr Tea Gorjanc Prelević Milorad Žižić mr Slavko Milić Milica Saveljić
Blanka Radošević Marović Darko Ćorac mr Jeffrey Fisher Jovica Rečević
Sanja Maraš mr Marko Begović Josef Hosp Zoran Vujičić
Tamara Popović Zdravko Cimbaljević mr Milan Delić mr Radomir Radunović
Irena Boričić Predrag Azdejković Damira Kalač mr Aleksandar Saša Zeković

Urednik: mr Aleksandar Saša Zeković

izdavači:

Vlada Crne Gore
Ministarstvo za ljudska i
manjinska prava

Vlada Crne Gore
Ministarstvo unutrašnjih poslova
Uprava policije

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9591-4-2 (Savjet za građansku kontrolu rada policije)
ISBN 978-9940-9610-5-3 (Ministarstvo unutrašnjih poslova)
ISBN 978-9940-633-10-3 (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava)
COBISS.CG-ID 31844880

dr Zorica Mršević prof. dr Dražen Cerović dr Božidar Otašević dr Ivan Tomović
mr Tea Gorjanc Prelević Milorad Žižić mr Slavko Milić Milica Saveljić
Blanka Radošević Marović Darko Ćorac mr Jeffrey Fisher Jovica Rečević
Sanja Maraš mr Marko Begović Josef Hosp Zoran Vujičić
Tamara Popović Zdravko Cimbaljević mr Milan Delić mr Radomir Radunović
Irena Boričić Predrag Azdejković Damira Kalač mr Aleksandar Saša Zeković

**BEZBJEDNOST I OSNOVNA PRAVA:
DIMENZIJE I PERSPEKTIVE
SIGURNOSTI LGBT OSOBA**

Stavovi i komentari iznijeti u zborniku ne odražavaju nužno i stajališta izdavača

Podgorica
2016

SADRŽAJ

Predgovor, mr Aleksandar Saša Zeković, urednik	9
dr Zorica Mršević O nasilju navijača - NAVIJAČKO NASILJE: INCIDENTI ILI RITUALI	11
dr Božidar Otašević Navijači na javnim skupovima nesportskog karaktera i socijalna patologija huliganizma - HULIGANSKA HOMOFOBIIJA I NETRPELJIVOST PREMA LGBT ZAJEDNICI.....	27
Milorad Žižić Sloboda okupljanja i bezbjednosni rizici - EKSTREMNE NAVIJAČKE GRUPE: NAJVEĆA PRIJETNJA PO SLOBODU OKUPLJANJA LGBT ZAJEDNICE U NIKŠIĆU	37
mr.sc. Tea Gorjanc Prelević Pravo na mirno okupljanje - KAPITULACIJA DRŽAVE PRED PRIJETNJAMA NAVIJAČA U NIKŠIĆU: SLUČAJ ZABRANE ŠETNJE ZA PRAVA LGBT OSOBA 2015. GODINE	45
mr.sc. Marko Begović Sportska politika i zaštita od diskriminacije - O SPOSOBNOSTI SISTEMA SPORTA U CRNOJ GORI DA SE BORI PROTIV NEGATIVNIH POJAVA	53
Blanka Radošević Marović Stvaranje sigurnog okruženja - NIKO NE SMIJE ŽIVJETI U STRAHU I BITI NEVIDLJIV.....	59
prof.dr Dražen Cerović Sigurnost kao potreba i cilj svakog društva - INDIVIDUALNA SIGURNOST PRIPADNIKA MARGINALIZOVANIH GRUPA KAO ELEMENT UKUPNE BEZBJEDNOSTI DRUŠTVA	65

Darko Ćorać Prva povorka ponosa u Crnoj Gori - BUDVA: POTVRĐENA RIJEŠENOST POLICIJE DA ŠTITI LJUDSKA PRAVA I SLOBODE SVIH GRAĐANA	69
Zdravko Cimbaljević Sredina koja (ne)prihvata i kvalitet života LGBT osoba - UGROŽENA BEZBJEDNOST NIJE SAMO AKT NASILJA VEĆ KONTINUIRANI ŽIVOT U STRAHU	73
Jovica Rečević Povorka ponosa u Podgorici i bezbjednosni rizici iz godine u godinu - POLICIJA: ČUVAR RAVNOPRAVNOSTI	83
Tamara Popović Policija i LGBT zajednica - PARTNERSTVO ZA BEZBJEDNOST	91
mr.sc. Milan Delić Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije - DIJALOG U FUNKCIJI PARTNERSTVA I POVJERENJA	97
mr.sc. Radomir Radunović Poštovanje ljudskih prava LGBT osoba - ETIČKO POLICIJSKO POSTUPANJE I KONCEPT BEZBJEDNOSTI	101
Zoran Vujičić Kodeks policijske etike prati tehnološki i infomratički razvoj - POLICIJSKA ETIKA I INTERNETSKE DRUŠTVENE MREŽE	107
mr.sc. Aleksandar Saša Zeković Prihvatanje LGBT osoba u policiji - POLICIJSKA KULTURA I MOGUĆNOSTI INKLUZIJE	111
Josef Hosp Vidljivost LGBT osoba u policiji - LGBTI POLICAJAC ZA LGBTI POLICAJCE I LGBTI ZAJEDNICU	123
mr.sc. Slavko Milić Bezbjednost LGBT osoba je odgovornost države - BEZBJEDNOST KAO IMPERATIV ZA MARGINALIZOVANE DRUŠTVENE GRUPE ŽRTVE NASILJA U PORODICI	127

Sanja Maraš Strah i lična bezbjednost LGBT osoba - STRAH KAO ŽIVOTNI PRATILAC LGBT OSOBA U TRADICINALISTIČKOM DRUŠTVU	137
mr.sc. Jeffrey Fisher Razmišljanja o bezbjednosti - TOLERANCIJA I BEZBJEDNOST	143
Predrag Azdejković Bezbjednost iz ugla aktiviste - KAŽNJAVANJE NASILJA: SUŠTINSKO PITANJE BEZBJEDNOSTI LGBT OSOBA	147
Irena Boričić Ljudska bezbjednost i sloboda od straha - STRAH: DOMINANTNA EMOCIJA LGBTIQ OSOBA U TRADICIONALISTIČKIM DRUŠTVIMA.....	151
mr.sc. Slavko Milić Bezbjednost LGBT učenika - ŠKOLE NE SMIJU BITI OPASNA MJESTA ZA LGBT OMLADINU	161
Damira Kalač Lična bezbjednost na Internetu - INTERNETSKE DRUŠTVENE MREŽE I BEZBJEDNOST.....	169
Milica Saveljić Praktični savjeti za LGBT zajednicu - KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA: OSNOV BEZBJEDNOSTI LGBT OSOBA	175
dr Ivan Tomović Bezbjednost i LGBT historiografija - NEVIDLJIVI PROGON: HOMOSEKSUALNOST OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA DO RASPADA JUGOSLAVIJE	185
Podaci o autorima_kama	211
Summary	223

PREDGOVOR

Savjet za građansku kontrolu policije, Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, uz partnerstvo sa Međunarodnom Policijskom Asocijacijom (IPA) Sekcija Crna Gora, kreirali su zbornik naučnih i stručnih radova pod nazivom “Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba”.

Ljudska bezbjednost podrazumijeva osnovna prava, brojne bezbjednosne rizike i dimenzije sigurnosti.

U zborniku “Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba” se ističe značaj bezbjednosti pojedinca i razmatraju se brojne dimenzije i perspektive (ne)sigurnosti LGBT osoba. Iz ugla akademske i naučne zajednice, profesionalnog policijskog života, aktivizma i servisa koji pomažu izvjesnost svakodnevnog života razvijena je široka diskusija o bezbjednosti i sigurnosti LGBT osoba i LGBT zajednice u Crnoj Gori.

Polazi se od toga da je država primarni objekat bezbjednosti ali se prepoznaje odgovornost i drugih referentnih subjekata, ističe njihov značaj i uloga, kao provajdera ljudske bezbjednosti, posebno kada razmišljamo o prevenciji mnogih rizika koji prate život LGBT osoba u društvima u kojima je nedovoljno razvijena kultura ljudskih prava i uspostavljena demokratija i tolerancija.

Akcentira se vodeća važnost bezbjednosti pojedinca kao indikatora ukupne bezbjednosti jednog društva. Interesantno je, da se o toleranciji, u nekoliko stručnih priloga, razmišlja kao kategoriji bezbjednosti jer što je društvo tolerantnije utoliko je (posebno za pojedinca) i bezbjednije.

Trudili smo se da postavimo takav koncept zbornika koji će svojim sadržajem, kroz različite naučne i stručne priloge, doprinosti daljem razumijevanju pitanja bezbjednosti.

Prilozi u zborniku mogu pomoći u odgovorima i u dopunjavanju (sa)znanja članova LGBT zajednice i policijskih službenika, ali i drugih u društvu, kada je riječ o njihovom ukupnom životnom i radnom iskustvu, profesionalnom pristupu, ideološkim pogledima pa i vjerskim uvjerenjima ali i otkrivanju uzročno - posledičnih veza koje proces društvenog prihvatanja LGBT osoba neminovno nosi i podrazumijeva.

Tematski široko postavljen zbornik - a opet ograničen bezbjednošću LGBT osoba kao primarnom vodiljom - dosledni je nastavak nacionalne stručne literature o LGBT inkluziji koju razvijamo od 2011. godine a kojom pomažemo zainteresovanoj javnosti i ciljnim grupama da kreiraju objektivan odnos prema stvarnosti i potpuniji iskustveni pristup za dalja prosuđivanja i zaključke.

Posebna je vrijednost ovog rada što se po prvi put, na dati način, objektivno otvaraju određena pitanja - poput djelovanja ekstremnih navijačkih grupa - što doprinosi daljem dopunjavanju i razvijanju razmišljanja o bezbjednosnim rizicima po LGBT osobe. Vrijednost zbornika je i u tretiranju rizika. Više priloga govori o izvorima i analizi rizika, rizičnim događajima, i situacijama kada tretman jednog proizvodi više drugih, novih, rizika. Značajno je i što se u zborniku, kroz diskusiju o policijskoj kulturi, zastupa potreba pripreme policije, za prihvatanje LGBT osoba u "sopstvenim redovima".

I ovaj zbornik, kao i ranija izdanja, ima internacionalni karakter. Okupio je autore_ke i izvan Crne Gore čime podstičemo razmjenu i prenos znanja i iskustva ali i provociramo dalja, neophodna, naučna i primijenjena istraživanja.

U zborniku je predstavljeno dvadeset i pet (25) naučnih i stručnih radova a zastupljena su dvadeset i četiri (24) autora_ke od kojih četvoro doktora nauka, sedam magistara nauka, dvoje njih su regionalno prepoznatljivi aktivisti, osmoro autora_ki su službenici_e policije, troje autora_ki ima bogato iskustvo u servisnom, psihosocijalnom, radu sa LGBT zajednicom dok (pre)ostali imaju bogato i uspješno iskustvo u krivičnopravnoj zaštiti i javnom zastupanju LGBT osoba.

U ime svih izdavača želim da se zahvalim svim autorima_kama koji_e su izdvojili svoje vrijeme, energiju i stručnost i tako doprinijeli ovom zborniku naučnih i stručnih radova. Imao sam zadovoljstvo, proteklih pola godine, komunicirati s njima kako bi kreirali zbornik koji će, vjerujemo, biti u naučnoj i praktičnoj upotrebi i od koristi, za postupajuće policijske službenike i starešine i članove_ice LGBT zajednice.

mr.sc. Aleksandar Saša Zeković, urednik zbornika
predsjednik Savjeta za građansku kontrolu policije

O NASILJU NAVIJAČA

NAVIJAČKO NASILJE: INCIDENTI ILI RITUALI¹

Slučajevi nasilja navijača pogrešno je nazivati „incidentima“ jer se radi o redovno ponovljenim događajima, tipizirano profilisanih aktera i scenarija, prihvaćenih i podržanih od strane mnogih društveno uticajnih subjekata. Autorka je imajući u vidu sve okolnosti nasilja navijača, te slučajeve okarakterisala kao rituale s obzirom da se dešavaju u sistemu društveno prihvaćenih, štaviše, podržanih, ritualizovanih oblika odnosa i ponašanja vezanog za sport i ulogu organizovanih navijačkih grupe

Dr Zorica Mršević, naučna savjetnica
Institut društvenih nauka, Beograd²

Uvod

Svakodnevni medijski i politički diskurs označava slučajeve izbijanja nasilja navijača kao "incidente" tako da je to ušlo i u svakodnevni govor i nekritičku upotrebu. Na primer, samo nedavno izvještavanje o najnovijim događajima gotovo da ne prolazi bez pojma "incident": Incidenti ispred Pionira: Zvezdini navijači napali Partizanove,³ Samo tokom aprila 2016. godine razne navijačke grupe izazvale su najmanje sedam incidenta u kojima je jedan mladić

¹ Ovaj tekst je nastao kao dio projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, na kome je autorka angažovana a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu

² E-mail: zmrsevic@idn.org.rs

³ Mozzart sport, 2016, Incidenti ispred Pionira: Zvezdini navijači napali Partizanove, 01.06.

čak izgubio život,⁴ Incidenti na stadionu Borca uoči meča sa Zvezdom⁵ U više različitih incidenata na nekoliko lokacija, uoči utakmice Partizan - Crvena Zvezda, nekoliko ljudi je povređeno,⁶ Incidenti u Pazaru prevazilaze sportske okvire.⁷ Ni druge zemlje, pa ni oni najveći, dobro organizovani i obezbijeđeni sportski događaji nisu pošteđeni, npr. Evropsko prvenstvo⁸ u fudbalu su do sada obilježila divljanja huligana širom Francuske, a novi incidenti se očekuju Parizu,⁹ Incidenti u Marseju između Engleza i Rusa stali su samo za vrijeme 90 minuta fudbala.¹⁰

Međutim, da li se tu zaista radi o incidentima? Kako je incident pojam koji u raznim savremenim jezicima ima uglavnom isto značenje i odnosi se na "izolovani, nepredvidiv, neobičan, neprijatan, nesrećan, događaj",¹¹ postavlja se pitanje da li je taj pojam zaista adekvatno upotrijebljen za slučajeve navijačkog nasilja. Moglo bi se sa sigurnošću tvrditi da se radi očigledno o učestalim, redovno ponovljenim, predvidivim događajima tipiziranog scenarija i aktera, koji ni na koji način nisu ni izolovani, ni neobični a još manje rijetki, pa bi se upotreba pojma "incident" morala preispitati imajući u vidu sve okolnosti takvih slučajeva. Naime, uprkos opadajućem kvalitetu sportskih, posebno fudbalskih takmičenja u Srbiji, slučajevi nasilja i to onih sa smrtnim ishodom kao najtežim posljedicama, ne prestaju da se dešavaju i uznemiravaju javnost kao tragični ishodi povišenih sportskih strasti u pregrijanim sportskim atmosferama. Međusobni sukobi huligana, napadi na funkcionere klubova i vandaliziranje komunalne i privatne imovine pokazuju da insticije i institucionalne procedure nisu dovoljno efikasne da se stane na put tim pojavama niti njihovim akterima, možda zato što se sve to predugo olako shvata kao incidentnog a ne sistemskog karaktera.

"O brutalnosti pripadnika navijačkih grupa svjedoči i tragičan događaj od 23. aprila 2016. godine, kada je dvadesetogodišnji Aleksandar Jaćimović iz Čačka ubijen u tuči na Gradskom trgu u tom gradu. Uoči beogradskog derbija 16. aprila 2016. godine, dvije grupe navijača potukle su se na Zrenjaninskom putu kod Beograda. Do tuče mladića došlo je i na Vračaru. U tom incidentu jedan mladić je uboden nožem. I na stadionu tog dana bilo je sukoba navijača i policije. Dvojica navijača Jagodine izazvala su 13. aprila 2016. godine incident na prvenstvenoj utakmici protiv Novog Pazara, kada su preskočila zaštitnu ogradu i krenula ka pristalicama gostujućeg tima. Navijači Partizana 10. aprila

4 Insajder, 2016, Sedam incidenta samo u aprilu – država toleriše huligane? B92, 29.04.
5 Telegraf, 2016, Incidenti na stadionu Borca uoči meča sa Zvezdom, Telegraf, 18. maj.

6 Vesti N1, 2016, Uoči derbija 44 navijača privedena, ima i povređenih, N1, 17.09.

7 Sportski žurnal, 2016, Bulatović: Incidenti u Pazaru prevazilaze sportske okvire, Sportski žurnal, 28 avgust.

8 B92, 2016, EURO: Novi incidenti navijača, B92, 14.06.

9 B92, 2016, Jezivo: Turski navijači sa transparentom „Gde je Marko?“ 12.06. B92

10 Mondo.rs, 2016, Haos i na stadionu: Rusi jurili Engleze! Mondo VIDEO, 11.06.

11 Cambridge English Dictionary

sa zapadne tribine gađali su jajima klupske čelnike smještene u loži, tokom prvog poluvremena utakmice s ekipom Mladosti iz Lučana."¹²

Njihov nastanak i razbuktavanje rušilaštva kao da je usmjereno protiv samih temeljnih vrijednosti građanskog društva,¹³ zbog čega je i dalje stalno aktuelan stav da sport (posebno fudbal) proizvodi ozbiljnu „dozu“ nebezbednosti¹⁴ koja dovodi do povišenog rizika od viktimizacije. Uz njega je takođe prisutan i stav da treba diferencirati sport uopšte, od navijača huligana, jer je huliganizam izvor nebezbednosti¹⁵ a ne sport sam po sebi. Na to se nadovezuje kao korak dalje, i sljedeće nužno diferenciranje, da zapravo ni huliganizam nije toliko izvor nebezbednosti, već su to prije svega kriminalci koji kao vođe huliganskih grupa navijača¹⁶ predvode nasilne obračune među navijačkim grupama, pretvarajući navijačke grupe u filijale svojih kriminalnih aktivnost.¹⁷

Ugrožavanje bezbednosti polako prestaje da bude karakteristika samo fudbalskih susreta i fudbalskih navijača, jer je oni „prelivaju“ u nasilje povodom nekih drugih sportskih, pre svega košarkaških susreta. Navodimo samo par ovogodišnjih, nefudbalskih izliva nasilja.

„Loša uvertira za majstoricu polufinalnog dela plej-ofa KLS lige.¹⁸ Uoči početka utakmice između Partizana i FMP-a u Pioniru, došlo je do fizičkog obračuna navijača na ulazu u halu. U tuči su letjele baklje, "razmijenjen je inventar" pa su poletele flaše i slični rekviziti. Kafić je demoliran, ali je policija brzo spriječila veći incident. Beogradski mediji pišu i da je jedna osoba završila u Urgentnom centru zbog povreda. Policija je reagovala brzo i uspela da hitrom intervencijom spreči sukob većih razmera, ali je napravljena velika materijalna šteta i polomljena su mnoga stakla."

"Ženska košarkaška reprezentacija Srbije¹⁹ igrala je četvrtfinalni duel Evropskog prvenstva protiv Turske, a navijači dvije selekcije su se potukli na tribinama dvorane u Budimpešti. Do tuče je došlo prije starta utakmice, jer su fanovi dva tabora sjedeli jedni do drugih, te su poslije verbalne rasprave naši navijači pokušali da oduzmu zastavu Turske. Interveniralo je obezbjeđenje u hali i razdvojilo dvije strane, a onda se orilo "Ubi, zakolji, da Turčin ne postoji",

12 Insajder, 2016, op.cit

13 Čolović I., (2009), Fudbal, huligani i rat, E-novine, 30. septembar

14 Savković, M., Đorđević, S., (2010) Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. str. 7.

15 Savković, Đorđević, op. cit. str 11.

16 Simonović, B. Otašević, B. Đorđević, Z., (2014) Kriminalne kariere vodij nogometnih navijačkih skupin u Srbiji. Revija za kriminalistiku in kriminologiju, 2, 108-120. str. 109.

17 B92, (2009, 22 maj), Emisija "Insajder", To NISU navijaci, To NISU huligani, TO SU KRIMINALCI.

18 Mozart sport, 2016, Incidenti ispred Pionira: Zvezdini navijači napali Partizanove, 01.06.

19 Bećagović M. 2016, Pogrdna skandiranja i incidenti na prvenstvu Evrope: Tuča srpskih i turskih navijača! Blic, 24.06.

kao i ime ubijenog navijača Crvene zvezde Marka Ivkovića koji je preminuo u Istanbulu uoči meča crveno-belih i Galatasaraja.”

Ritualna a ne incidentna priroda navijačkog nasilja

Analiza pojedinih tipičnih situacija sportskog nasilja ukazuje na činjenicu da do ispoljavanja tog vida nasilja ne dolazi slučajno i ne usljed individualnih akata nepredvidljivog izbijanja agresivnosti, i sigurno ne iz prenatlažene ljubavi prema sportu i klubu za koji se navija. Situacije sportskog nasilja se dešavaju u sistemu ritualizovanih oblika odnosa i ponašanja vezanog za sport i organizovane navijačke grupe.²⁰ Postojanje ritualnog karaktera tih situacija u kojima tipično dolazi do viktimiziranja, doprinose formiranju stava da je odgovornih mnogo više od samih nasilnika, kao „neposrednih izvršioaca“. Naime, rituali su vid društveno prihvaćenog oblika ponašanja, koji zadovoljavaju interese mnogih vidljivih i nevidljivih aktera, pa su kao poželjni i korisni, ne samo tolerisani, već kao takvi i podržani. Ritual²¹ je niz aktivnosti koje uključuju pokrete, riječi, stvari, pjevanje ili muziku, koje se izvode na određenom mjestu, i vrše se u skladu sa propisanim scenarijem sekvenci.

Neki mediji, posebno film, sport i televizija, doprinose da se taj nasilan obrazac ritualnog ponašanja upoznaje i usvaja prije bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Vođama navijačkih grupa zahvaljujući takvom stavu nekih medija postaje važno da baš u tom medijskom diskursu budu pomenuti ili označeni kao „opasni likovi“, što smatraju kao izuzetnu ličnu promociju. Dalje, neki mediji svojom ritualnom fascinacijom nasiljem takođe, ne malo doprinose stvaranju svojevrsne promocije nasilja kod sportske publike, kao publike koja ne samo da nesvjesno očekuje, već i svjesno priželjkuje da se desi neko nasilje, počinjući usput visoko da vrednuje njihove aktere.

Da postoje ritualizovani oblici navijačkog ponašanja može se najlakše uočiti u stadionskim koreografijama navijačkih grupa koje se odnose na način navijanja na tribinama, ali i na unutargrupnu dinamiku navijačkih grupa, ponašanje navijača prije i poslije mečeva, njihov izgled, pjesme, prijeteću teritorijalnost i sl. Rituali sportskog nasilja se mogu podijeliti u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja, 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama.

²⁰ Mršević, Z. (2014a) Rituali sportskog nasilja. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2, str 9-33. str 10.

²¹ Ritual kao temin, prvi put je zabilježen u engleskom jeziku u 1570, a stupio u upotrebu u 1600, i znači „propisani redosljed vršenje vjerskih obreda“ ili tačnije zapis scenarija pojedinih rituala.

Ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja²²

Ritali ovog tipa su ujedno najvidljiviji, najčešće dovode do višestrukog, masovnog viktimiziranja i vandaliziranja javne i privatne imovine. Ujedno su i najpodložniji mogućem sankcionisanju i identifikaciji neposrednih izvršioaca. Moguće je identifikovati sedam osnovnih tipova rituala ove vrste: rituali nasilničkog navijanja, ritualno podržavanje nasilničkog ponašanja sopstvenog tima, ritualno vrijeđanje i provociranje protivnika, ritualne masovne tuče policije i navijača na tribinama, ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprimstva“ navijačima gostujuće ekipe, ritualno „dokazivanje“ na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata i ritualno samoekspozicioniranje, egzibicionizam. Rituali sportskog nasilja mogu se najlakše uočiti u koreografijama navijačkih grupa koje se odnose na način navijanja na stadionima, ali i na unutargrupnu dinamiku, ekstremno homofobične stavove, ponašanje navijača prije i poslije mečeva, njihov izgled, pjesme, pokreti. Navijanje predstavlja tipičan obred zajedništva, pripadnosti navijačima jednog određenog kluba, određene grupe iz određenog kraja, ali i pripadnicima određene generacije, klase i nacije. Sadržina ritualnog performansa nasilja navijačkih grupa obuhvata bodrenje svoje ekipe, zahtjeve da se pobijedi, postigne gol, da „svi krenu u napad“, izražavanje nacionalne i homofobične mržnje, istjerivanje loše sportske sreće, („baksuza“), ili vrijeđanje protivničke ekipe, njihovih navijača i funkcionera, sudija, zahtev da se „pokida“, „rasturi“, „pregazi“ protivnička ekipa, ali i vredanje i isterivanje uprave kluba za koji se navija, vrijeđanje sopstvene ekipe ako izgubi meč ili se po mišljenju navijača, ne trudi dovoljno. Promjene postojećih rituala, uvođenje novih pjesama u repertoar koreografija i novih scenskih pokreta, odobravaju se u strogo hijerarhizovanom nizu odlučivanja unutar navijačkih grupa, što sve zajedno uzevši više nego dovoljno ukazuju na ritualnu prirodu sportskog navijanja i pratećeg nasilja.

Ritali unutar navijačke grupe

I sama navijačka grupa, kao organizacija, poznaje svoje rituale koji sadrže nasilne i homofobične elemente i iz kojih zapravo i proizilazi nasilni karakter kako same navijačke grupe, tako i njihovog ponašanja na sportskim događajima. Navijačke grupe se karakterišu unutrašnjom solidarnošću, skoro vojničkom disciplinom i hijerarhijskim uređenjem, uz naravno, bezrezervnu poslušnost i spremnost na nasilje njihovih pripadnika. Kolektivna solidarnost izražena je na 3 ritualizovana načina: vizuelno, akustički i putem nasilja. Važno obilježje

²² Mršević, Z. (2014b) *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*. Beograd: Institut društvenih nauka. str. 216.

navijačkih grupa je i tzv. egzaltirana (nasilju sklone, homofobične) muškost. Ritualni unutargrupnog tipa manje su vidljivi i samim tim manje poznati javnosti, o čemu pripadnici tih grupa rijetko govore čak i kada su žrtve tih rituala. Kao najupečatljiviji rituali sa nasilnim elementima unutar funkcionisanja navijačke grupe mogu se identifikovati ritualno hijerarhijski organizovano funkcionisanje navijačke grupe, posebno ako je ona regrutni poligon za kriminalne organizacije kojima rukovode vođe navijačkih grupa, ritualno funkcionisanje vođe navijačke grupe, ritual inicijacije novih članova navijačke grupe i ritualna teritorijalnost navijačke grupe.

Ritualni spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama

Ovaj tip rituala je najnevidljiviji, i ne rijetko se jednostavno negira i njihovo samo postojanje. Zapravo se njihovo postojanje teško dokazuje a uočava se uglavnom bilo kroz izjave pojedinih političara ili na osnovu pojedinih medijskih serijala od kojih su najpoznatiji „Dosije navijač“ i „Insajder“. Tako je npr. u jednom intervjuu datom 2011. godine tadašnji predsjednik Tadić istakao da su navijački huligani oslobođeni odgovornosti za šverc narkotika, nasilje, prebijanje ljudi na ulicama.²³ A kada se razotkrije njihov život, kada se na Savjetu za nacionalnu bezbjednost napravila analiza šta oni u stvari rade, vidi se da je riječ o gotovo paravojnim formacijama koje pojačavaju svoj uticaj kroz društvene strukture, preko veza sa raznim poslovnim ljudima, kroz medije, preko novinara koji ne razumiju (ili se samo prave nevješti) o čemu se ovdje radi... ne da ima političkih partija koje održavaju tijesne veze sa tim kriminalnim i paravojnim formacijama, nego ne postoji stranka koja to ne radi. Ritualni ovog tipa mogu se podijeliti u četiri osnovne grupe: ritualna podrška klubova navijačkim grupama, ritualna podrška medija „svojima“, ritualno političko instrumentalizovanje navijačkih grupa i ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa.

Ritualna podrška klubova navijačkim grupama

Nije nikakva tajna da su navijači Zvezde i Partizana obasuti raznim privilegijama i oni su svoje navijanje pretvorili u neku vrstu profesije. Blagonaklonost klubova i države prema navijačima, dovela je do toga da najekstremniji pripadnici navijačkih grupa često prolaze nekažnjeno nakon učinjenog nasilja. Savjet za borbu protiv nasilja u sportu Vlade Republike Srbije

²³ Status, (2011), Razgovor književnika i predsjednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, Status, 02. juni.

identifikovao je fudbalske klubove kao glavne krivce za probleme koje prave neki navijači jer, postoji sprega takozvanih navijača sa upravama klubova, koje tom vezom ostvaruju svoje interese.²⁴ Takođe se navodi i da je u današnjem srpskom sportu puno „prljavog“ novca i da dobrim dijelom srpskog sporta u zajedničkoj sprezi rukovode mahom političari i „kontrovezni biznismeni“ i da ne postoji volja da se nešto radikalnije promijeni u skorije vrijeme. Klubovi su sa svoje strane pak, bili u vezi sa ekstremnim desničarima, predstavnicima DSSa, tadašnjeg SPSa, radikala i Nove Srbije, pojedincima iz Crkve, bivših pripadnika JSOa i pojedincima iz Vojske i Vojne službe koje je ujedinila još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su uslijedile, te veze su postajale sve jače.²⁵

Ritualna podrška medija „svojima“

Neki kritičari tvrde da su mediji glavni reprezentanti nasilja i mržnje.²⁶ Iako to zvuči pretjerano, mnogobrojni primjeri mogu da predstavljaju dokaze da mediji u najmanju ruku tolerišu, ako ne baš i otvoreno podržavaju navijačko nasilje.

Prve poslijeratne košarkaške utakmice početkom dvehiljaditih, između timova iz Srbije i Hrvatske, Partizana i Zadra bile su poprište masovnih nacionalističkih izliva. „Publika u prepunom beogradskom Pioniru skoro non-stop je skandirala „Ubi, zakolji da Hrvat ne postoji“ i slične šovinističke gadosti. TV komentator je uglavnom hvalio igru Partizana, pune tribine, a sramno skandiranje kao da nije čuo. Tek „uzgred“ bi pomenuo uz opasku tipa „eto, navijači su takvi“. Onda je Partizan otišao u Zadar. Bilo je kao u grotlu, a publika je skoro non-stop skandirala „Ubi, ubi Srbina“ i ostale šovinističke gadosti. Komentator, isti onaj iz Pionira, koji nije „čuo“ navijanje beogradskih „navijača“, bio je zgrožen i šokiran i samo je komentarisao sramno „navijanje“ Zadrana.“²⁷ Pristrasnost medija nije ništa novo, kao i da su mediji takođe navijačkih i nacionalnih pripadnosti.

Mediji svojim teatralnim izvještavanjem izazivaju kontra efekat i previše daju na značaju nekim marginalnim grupama, dok bi putem istraživačkog novinarstva mogli mnogo više da doprinesu rješavanju ovog ogromnog problema. Sportski novinari koriste militarnu terminologiju koja vrvi od krvi i krvoločnosti, od „metafora“ koje gotovo da zagovaraju fizičku likvidaciju protivnika, a sve to kroz formu zalaganja za *borbeni* igru.

Na pitanje ko je navijačima Čelsija dao naziv *Headhuters*, Lovci na ljudske glave, čuveni navijač tog kluba Džejson Mariner je iskreno rekao da stvarno nema pojma ko je to bio. Dodao je „I da budem iskren, mislim da nijedan navijač

²⁴ Dominique, B., Luc, R., Stephane, H., (2007), Sport i nasilje u Evropi, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb, Str. 75-85.

²⁵ B92, (2011), Ranjen vođa grupe „Alkatraz“, 6. februar.

²⁶ Čurgus Velimir, Kazimir, 2007, Brzi, prilagodljivi, nemilosrdni, nasilje u sportu i mediji, Glas javnosti, 09. 05.

²⁷ Biševac S., (2012), Dobri i loši „navijači“, Danas 31 oktobar, rubrika ruštvo, str. 5

Čelsija neće reći: “Ja sam Headhunter”, već: “Ja sam Čelsi”. Taj naziv se proćuo zahvaljujući medijima”.²⁸

Mediji su jedni od puteva “normalizacije”, pa i legitimisanja nasilja. Oni svojim izvještavanjima dovode do toga da se nasilje smatra nećim uobićajnim i normalnim, a publika se navikava na nasilje. Takav status huliganskog nasilja olakšali su njegova opšta vidljivost, pogodnost za podizanje moralne panike i uticaj koji ima na javnost.

Poseban problem je kada mediji prilikom izvještavanja o sportskim događajima koriste tzv. “jezik mržnje” koji ima namjeru da ponizi, zastraši protivnike ili podstakne na nasilje i predrasude protiv osoba ili grupa na osnovu seksualne orijentacije, nacionalnih ili politićkih ubjećenja. Za medije i njihove konzumente, ovakvi događaji kao da su postali normalna stvar i ne smatraju se uopšte ni strašnim niti problematićnim. U saopštenju policije o ovom događaju navodi se kako su intervenisali i uspješno spreijćili da izbije veći sukob kao i da se uništi veći dio tribine. Mediji su jedan od učesnika koji ćak i legitimišu nasilje. Oni svojim izvještajima dovode do toga da se nasilje i homofobija smatraju nećim uobićajenim i normalnim, pri ćemu se publika navikava na nasilje.

Neki mediji svojim ratoborno - hušćakćkim komentarima otvoreno podstiću na nasilje. Olako se koriste atributi kao što su: “divno”, “fantastićno”, “nevjerovatno”, “sjajno”, “jezivo”... vrši se estetizacija nasilja i uništenja i na taj naćin mu se pribavlja “kulturni” legitimitet. Naravno da nijedna novina, a još manje televizija, neće podržati ili opravdavati nasilje, a pogotovo ne kada su posljedice najtragićnije. Strategija medija po ovom pitanju prilićno je jednostavna: osudiće se svaki pojedinaćni, konkrećni događaj u kojem su navijaći ispoljili nasilje, doprinoseći time stvaranju pogrešne predstave da se tu radi samo o izolovanim incidentima, ali će se veoma retko ići direkćno, frontalno, u kritici klubova i njihovih navijaćkih udruženja. Udruženja i pokreti navijaća nisu, naime, nikakvi spontani socijalni fenomeni.²⁹

Ukazuje se i na još jedan dio “sportske priće”, a to su novinarski lobiji, koji su samo glasnogovornici mafijaćkih klanova koji sport drže u svojim rukama radi svojih prljavih raćuna, ili prikrivaju ili predstavljaju u totalno drugaćijem svijetlu (onome koje odgovara establišmentu).³⁰

Ritualno politićko instrumentalizovanje navijaćkih grupa

O neraskidivim vezama fudbala, kriminala i politike dosta je govoreno i u seriji “Insajder” koja je emitovana tokom 2011. na televiziji “B92”. Ali dok

28 Grobari “Zabranjeni”, 2012, Tema: *Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales* Jason Mariner, Dnevnik jednog navijaća, ćovek koji je preko noći postao najozloglašeniji engleski navijać, 29 februar.

29 Ćurgus, V.K., Nasilje u sportu i mediji, *Glas javnosti*, 09.05.2007, str.28

30 Simonović L., 2013, Prilog navijaćkom pitanju: Odlomak iz knjige “Sport Kapitalizam Destrukćija”, Crvena Kritika, 11 februar.

je npr. predsjednik FSSa Karadzić tvrdi da je kriminal prošlost fudbala, dotle istaknuti bivši fudbaler Savo Milošević izjavljuje da je spreman da obriše cijelu svoju sportsku karijeru ako je to taćno.³¹

Da “politike” ima u sportu ne može niko da negira. Već na prvi pogled na sajt neke od navijaćkih grupa može da se uoći i slogan “Kosovo je Srbija”, tako da je jasno da niko ne može da tvrdi da se navijaći bave samo sportom i navijanjem i da su politićke teme za njih irelevantne. Sociolog Ratko Božović rekao je da su problematićne navijaćke grupe ćesto manipulisane od strane politićkih partija, najćešće od onih desnićarskih: “Ja mislim da su navijaći, ovi koje smo apostrofirali kao problematićne, izvođaći radova onih koji su htjeli da ih upotrebe i zloupotrebe. Nikola Simić, sportski analitićar još je eksplicitniji, i smatra da je ipak najodgovornija država: “Država 20 punih godina dopušta nasilje. Pravila je neke zakone koje nije primjenjivala i mislila je da su to marginalne stvari.”

Vlasti, ne samo da su nemoćne da sprijeće vandalizam, već su i odgovorne za stvaranje ovakvog ambijenta, nećinjenjem, ali i svjesnim kreiranjem drušćvenih odnosa, koji su pogodno tle za ovakve postupke. Ćak bi se moglo reći da oćekivani, predvidljivi ritualni ispadi huligana u izvjesnoj mjeri odgovaraju vlastima jer se time skreće paćnja sa drugih problema. Jasno je da su ljudi u politici zloupotrijebili sport. Koketiranje pojedinih partija sa navijaćkim grupama, sa jedne, i nespremnost države da se suoći sa huliganima, s druge strane, svakako ohrabruje nasilje. Oni koji bi trebali govoriti protiv mržnje i homofobićnog nasilja, vrlo ćesto su baš oni koji je raspiruju. Ekstremne desnićare, predstavnike DSSa, tadašnjeg SPSa, radikala i Nove Srbije, pojedince iz Crkve, bivše pripadnike JSOa i pojedince Vojske i Vojne slućbe ujedinila je još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su usledile, te veze su postajale sve jaće a organizovane navijaćke grupe njihova snaga.³²

Vrlo ćesto se navijaćke grupe koriste u svrhu glasaćkih mašina. Opšte poznata je ćinjenica da su fudbalski stadioni najpogodnije mjesto za ispoljavanje nacionalnih strasti, gdje dolazi do sukoba izmeću navijaćkih skupina, nenacionalnih ili nacionalnih, nije bitno.³³ Navijaćke grupe odavno su pioni koji su kontrolisani od strane politićkog podzemlja (dakle, vrlo perfidnim metodama), uz prećutnu ili otvorenu podršku nekih vlasti, nekih partija, uglavnom desnićarske i nacionalistićke orijentacije.

Vrijeme ozbiljnog navijaćkog organizovanja nastupilo je krajem osamdesetih godina i poklopilo se sa evolucijom nasilja, gdje su se prvi ozbiljni šovinistićki ispadi sa stadiona preselili u politićku arenu. Istorija raspada Jugoslavije može se opisati kao prića o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno meću fudbalskim navijaćima huliganima i postepenom prenošenju tog nasilja krajem osamdesetih i poćetkom devedesetih godina, na teren meću

31 B92, 2011, Kriminal i fudbal, ma ko kaće? Insajder, 14. april.

32 Stanković B., 2011, Nasilje uz blagoslov (2), B92, 29. 11.

33 Štavljanin D., 2009, Koji su uzroci navijaćkog nasilja? *Radio Slobodna Evropa*, 11. oktobar.

etničkih sukoba “veliko nacionalne politike” i odatle na bojno polje. Stadioni u bivšoj Jugoslaviji su na kraju, pri njenom raspadu, korišteni u političke svrhe. Stručnjaci, poput Ivana Čolovića, podsjećaju da se istorija raspada Jugoslavije može opisati i kao priča o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno među fudbalskim navijačima - huliganima, i postepenom prenošenju tog nasilja, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, na teren među - etničkih sukoba i veliko - nacionalne politike i, odatle, na bojno polje.“ Naime, tada su tribine postale regrutni centri za dobrovoljce koji su ulazili u paravojne jedinice finansirane od strane države zarad upotrebe u ratnim konfliktima koji su početkom devedesetih zahvatili Balkan, tj. ratovi na teritoriji Hrvatske, a nešto kasnije i Bosne i Hercegovine. Jedna od poznatijih jedinica je bila Srpska dobrovoljačka garda, pod komandom Željka Ražnatovića Arkana, koji je čak i bio vođa navijača Crvene Zvezde. Veoma je poznato da su neke od najgorih zločina u ratovima na teritoriji bivše SFRJ počinile baš paravojne jedinice.

Navijačke grupe od nastanka su imale veliku ulogu u srpskom društvu ne samo početkom devedesetih, kada su i iz njihovih sastava regrutovani kadrovi za ratne dobrovoljačke jedinice. Navijači su svoju istorijsku rolu imali 5. oktobra 2000. godine, kada su zajedno sa građanima rušili režim Slobodana Miloševića. Vođe nekih navijačkih grupa viđane su u obezbjeđenjima raznih političkih lidera, dok su neki i sami postali političari.

Naslijeđe devedesetih i ranih dvijehiljaditih osjeća se i danas. „To nasilje je prije svega političko, pa se onda iz političkog nasilja delegiralo na pravno i na ekonomsko nasilje, da bi smo danas dobili nasilje na stadionima. Ne treba zaboraviti da su stadioni arena društva, preko kojih se prelijeva i oslikava na društvo ove zemlje sve ono što se u njoj zbiva. Danas imamo mladu generaciju, ili populaciju, kojoj je oko 20 godina, koji su u izvjesnom smislu odrasli samo u raznim oblicima konflikata i nasilja. Oni zaista ne znaju za nešto drugačije ili vrijednije.”

Osvrćući se na događaje u Đenovi u oktobru 2010,³⁴ Zvonimir Boban je rekao da je “između nogometa i politike uvijek postojala i uvek će postojati određena veza”.³⁵ Podsjetimo se slike sa stadiona u Maksimiru u maju 1990. godine, gdje se Z. Boban kao igrač Dinama, umiješao u sukob huligana i policije, na strani onih prvih protiv policije, upamćena je kao jedan od najsnažnijih simbola dezintegracije jugoslovenskog društva.³⁶

Huliganstvo, nerijetko, zapravo put u kriminalne vode jer prevlast na tribinama donosi „veliki novac i veći kolač u kontroli uličnog tržišta narkotika“.

34 D. M. 2010, Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija - Srbija! Blic, 12. 10.

35 I.G., (2010), Boban: Neredi 90tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, *Index Navijači* 13.10.

36 Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf, 13.05

Nedelja, 13. maj 1990. godine, ostaće upamćena kao dan koji, prema mišljenju mnogih, označava početak oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Tog dana je više od 1.500 “delija” doputovalo u Zagreb sa željom da pokažu “bed blu bojsima” ko je najjači, a i jedni i drugi bili su složni samo u jednom - da će biti krvavo. Navijači su se tukli međusobno, a policija je tukla sve redom.

Kriminolozi ukazuju i da su hulagini često plaćeni da rade za nečije interese i da, zapravo, nijednoj grupi nije u interesu da se u njihove razmirice miješa policija.³⁷

Interesantno je da obični građani itekako percipiraju pravu prirodu pozadine sportskog nasilja jer na anketu zašto država ne može da stane na kraj huliganima na sportskim terenima daju jasan, većinski odgovor, zato što su povezani sa političarima 71, %, a samo vrlo mali broj smatra da je to zbog blagih kazni 16,4 % ili zato što se zanemaruje taj problem 9,9 %.³⁸

Ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa

Postoji rijedak fenomen ujedinjenja navijača radi nekog zajedničkog cilja koji se po pravilu postiže ekstremnim nasiljem udruženih snaga. Jedan od tih poznatih zajedničkih ciljeva je bilo višegodišnje spremno udruživanje navijača radi spriječavanje održavanja „Parade ponosa“ pod okriljem desničarskih organizacija, mimo kojih postoji i osnovana sumnja da su neredi naložile i pojedine političke partije, crkve. Razlog udruživanja su i zajednički interesi, zajedničke vrijednosti. Poznato je i npr. da su se navijači Partizana pridružili protestima koje su izražavali širom zemlje navijači Zvezde u traženju „pravde za Uroša“. Mišić, koji je u vrijeme napada bio nepoznat u navijačkim krugovima, na suđenju za napad na žandara Trajkovića imao je šest branioca plaćenih zajednički prikupljenim novcem navijača oba kluba. Odbranu Uroša Mišića za napad na žandarma Nebojšu Trajkovića plaćali su Crvena zvezda, „delije“, ali i “grobari”, i ona je koštala najmanje 80.000 evra.³⁹

Serijsa “Insajder” u dvije epizode emitovane tokom 2010. godine pod nazivom “Nasilje uz blagoslov” nastavak su serijala “Nemoć države”, koji je izazvao brojne reakcije i prijetnje novinarima “Insajder”-a, takođe otkriva korišćene saradnje, tj. da ekstremni navijači i ekstremni desničari u incidentima učestvuju zajedno, dok imaju podršku pojedinaca iz SPC, ali i pojedinih stranaka.⁴⁰

Zaključak

Navijanje i pripadnost nekoj grupi nije loše samo po sebi, štaviše to je jedan od dobrih i prihvatljivih način socijalizacije mladih. Voljeti klub, radovati

37 N. B. – N.M.N., (2013), Pravda (ne)stiče navijače, *Večernje novosti*, 5 juni. Hronika, str. 16

38 Blic anketa, nedelja 17 februar 2013. str 5. Odgovor Ne znam dobio je 2,5%

39 Mišić, koji je u vrijeme napada bio nepoznat u navijačkim krugovima, na suđenju za napad na žandara Trajkovića imao je šest branioca.

40 Stanković B, (2010), Nasilje uz blagoslov, *B92, Insajder*, 29. novembar.

se pobjedama (ili tugovati zbog poraza) i to dijeliti sa drugima, uz razumijevanje da su pobjede i porazi u sportu kao i u životu neminovni dio životne dinamike, je za razvitak mladog čovjeka vrlo značajno iskustvo. Ljudi su socijalna bića i oni imaju potrebu za pripadnošću a do nje se najpre dolazi dijeljenjem zajedničkih iskustava. Problem je kada rivalitet među navijačima i/ili homofobija preraste u mržnju i agresiju prema drugima, a ritualizovane forme navijanja ne rijetko direktno vode baš u tom pravcu.

Antropolog Mak Glukman⁴¹ neke rituale je nazvao „ritualima pobune“, jer samo privremeno i zapravo prividno prezentiraju predstavu obrnutih, neprihvatljivih odnosa od onih koji inače postoje u društvu. Ritual pobune uglavnom funkcionise da zabavi, ali i kao insitucionalni ventil pražnjenja postojećih društvenih tenzija. Naime, iako na prvi pogled ti rituali sadrže aktivnosti suprotne društveno prihvaćenim modelima ponašanja, izgleda i odnosa, oni su očigledno dozvoljeni i štaviše, poželjni, jer kontrolisano prazne razne društveno nagomilane energije sukoba. Oni su poput pozorišne predstave pobune, teatarska igra, privid a ne stvarnost, predstava kojom se u krajnjem ishodu osujećuju stvarne pobune. Funkcionalistički pristup ritualizacije društvenih konflikata omogućuje održavanje društvene ravnoteže, uz pomoć više strukturnih modela, simbola i rituala pobune koja je naravno samo tobožnja, odglumljena pobuna, performativnog, privremenog karaktera.

Sport, posebno fudbal sa pratećim, za običnog čovjeka nevjerovatnim ciframa novca u opticaju, postao je paradigma „uspjeha po svaku cijenu“, zabava za publiku koja traži „krv“ i zadovoljenje niskih strasti, produžena ruka kriminalnog podzemlja, mjesto gdje se „pere“ prljav novac narko kartela, i mnogo štošta negativno. U dodatku, za mlade ljude marginalizovanih socijalnih grupacija, sport i sportski uspjeh je jedini put socijalne promocije za sve njih siromašne i obespravljene, dio njihovih snova. Uprkos opadajućem kvalitetu sportskih takmičenja u Srbiji, nasilje navijača ne prestaje, već kao da se intezivira upravo tim frustrirajućim odsustvom sportskog, takmičarskog kvaliteta. Sportski nivo i kvalitet kao da zamjenjuje sve intenzivnije nasilje između samih učesnika određenog sportskog događaja, nasilno ponašanje učesnika u igri (u fudbalu su tako npr. uobičajeni grubi ili „pogibeljni“ startovi, koškanja, različiti primjeri nediscipline), i nasilnog ponašanja posmatrača.

Zbog svega rečenog, u slučajevima navijačkog nasilja i homofobije nema ničeg incidentnog, već prije bi se reklo, ritualnog u smislu stalnosti, predvidivosti, formalizovanim pojavnim oblicima, i u krajnoj liniji, funkciji u datom društvenom kontekstu. Rituali sportskog nasilja se rađaju, razvijaju i dodatno ritualizacijom nadograđuju i privileguju u određenom društvenom okviru potreba, karakteristika i interesa aktera, mogućnosti, energija, zahteva, kulture, politike, generacijske i socijalne situacije. Takav pristup sportskom nasilju kao vidu društvenih rituala današnjeg doba, ukazuje na neminovni zaključak da

⁴¹ Gluckman, Max (1963). *Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.

se protiv te pojave ne može boriti samo i isključivo sankcijama protiv učesnika u nekim od tih rituala, tj. onima koji se definišu kao „neposredni izvođači radova“, i eventualnim daljim pooštavanjem kaznene politike. Jer ono što se dešava na tribinama možda i jeste, kao što se neki analitičari slikovito izražavaju, prava slika društva u njegovom najgorem izdanju.⁴² Ipak, treba imati u vidu da je svim ritualima potreban kontinuirani dotok energije da podrži njegovu stalnu potrebu za napredovanjem ili makar održavanjem postignutog kvalitativnog i kvantitativnog nivoa vidljivosti i društvene prihvaćenosti. Tek kada i ako to izostane, počće proces deritualizacije sportskog nasilja kao jedan dugotrajan proces čiju neminovnost možda najavljuju moguće isključenje iz svih evropskih i svjetskih fudbalskih takmičenja.

Literatura

- Biševac S., (2012), Dobri i loši „navijači“, *Danas* 31 oktobar, rubrika Društvo, str. 5
- B92, 2009, Emisija „Insajder“, To NISU navijaci, To NISU huligani, TO SU KRIMINALCI. 22 maj.
- https://www.youtube.com/watch?v=8vKJASLC_z4 18. decembar. (pristupljeno 12. 11. 2013)
- B92, 2011, Ranjen vođa grupe „Alkatraz“, 6. februar.
- http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=02&dd=06&nav_category=16&nav_id=490928 (pristupljeno 20.08.2014.)
- B92, 2011, Kriminal i fudbal, ma ko kaže? *Insajder*, 14. april.
- http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=04&dd=12&nav_id=505652 (pristupljeno 20.08.2014.)
- B92, 2016, EURO: Novi incidenti navijača, *B92*, 14.06.
- <http://www.nezavisne.com/sport/fudbal/EURO-Novi-incidenti-navijaca-VIDEO/374348> (pristupljeno 22.09.2016.)
- B92, 2016, Jezivo: Turski navijači sa transparentom „Gde je Marko?“ *B92*, 12.06.

⁴² Stojanović G., (2014), Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar, *Blic*, 24 avgust, str. 38.

- http://www.b92.net/sport/euro2016/vesti.php?yyyy=2016&mm=06&dd=12&nav_id=1142666 (pristupljeno 22.09.2016.)
- Bećagović M. 2016, Pogrdna skandiranja i incidenti na prvenstvu Evrope: Tuča srpskih i turskih navijača! *Blic*, 24.06. <http://sport.blic.rs/kosarka/evropska-kosarka/pogrdna-skandiranja-i-incidenti-na-prvenstvu-evrope-tuca-srpskih-i-turskih-navijaca/3vjt48l> (pristupljeno 22.09.2016.)
- Cambridge English Dictionary
- <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/incident> (pristupljeno 22.09.2016.)
- Ćurgus Velimir, Kazimir, 2007, Brzi, prilagodljivi, nemilosrdni, nasilje u sportu i mediji, *Glas javnosti*, 09. 05.
- Ćurgus,V,K., *Nasilje u sportu i mediji*, *Glas javnosti*, 09.05.2007.
- Čolović I., (2009), Fudbal, huligani i rat, *E-novine*, 30. septembar
- <http://www.e-novine.com/comments/srbija/srbija-tema/30514-Fudbal-huligani-rat.html> (pristupljeno 20.08.2014.)
- D. M. 2010, Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija - Srbija! *Blic*, 12. 10.
- <http://sport.blic.rs/Fudbal/Evropski-fudbal/186109/Nova-sramota-Zbog-navijaca-prekinut-mec-Italija--Srbija> (pristupljeno 20.08.2014.)
- Dominique, B., Luc, R., Stephane, H., (2007), *Sport i nasilje u Evropi*, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb.
- Gluckman, Max (1963). *Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Grobari „Zabranjeni“, 2012, *Tema: Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales*
- Jason Mariner, Dnevnik jednog navijača, čovek koji je preko noći postao najozloglašeniji engleski navijač, 29 februar.
- <http://www.zabranjeni.org/forumV2/index.php?topic=180.15> (pristupljeno 20.08.2014.)
- I.G., 2010, Boban: Neredi 90tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, *Index Navijači* 13.10.

- Insajder, 2016, Sedam incidenta samo u aprilu – država toleriše huligane? *B92*, 29.04. <https://insajder.net/sr/sajt/tema/835/> (pristupljeno 22.09.2016.)
- Mondo.rs, 2016, Haos i na stadionu: Rusi jurili Engleze! *Mondo VIDEO*, 11.06.
- <http://mondo.rs/a911011/Sport/Fudbal/Ruski-navijaci-jurili-Engleze-na-Velodromu.html> (pristupljeno 22.09.2016.)
- Mozart sport, 2016, Incidenti ispred Pionira: Zvezdini navijači napali Partizanove, 01.06.
- <http://www.mozzartsport.com/vesti/incidenti-ispred-pionira-zvezdini-navijaci-napali-partizanove/137080> (pristupljeno 22.09.2016.)
- Mršević, Z. 2014, Rituali sportskog nasilja. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2, str 9-33.
- Mršević, Z. 2014, *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- http://www.zoricamrsevic.in.rs/knjige/Nasilje_i_mi_final.pdf (pristupljeno 22.09.2016.)
- N. B. – N.M.N., 2013, Pravda (ne)stiže navijače, *Večernje novosti*, 5 juni. Hronika.
- <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:437331-Pravda-nestize-navijace> (pristupljeno 20.08.2014.)
- Savković, M., Đorđević. S., 2010, *Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Stanković B, 2010, *Nasilje uz blagoslov*, *B92*, Insajder, 29. novembar.
- http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&yyyy=2010&mm=11&nav_id=513342 (pristupljeno 20.08.2014.)
- Simonović Lj, 2013, Prilog navijačkom pitanju: *Odlomak iz knjige "Sport Kapitalizam Destrukcija"*, *Crvena Kritika*, 11 februar.
- <http://www.crvenakritika.org/politika/113-prilog-navijakom-pitanju> (pristupljeno 20.08.2014.)

- Simonović, B. Otašević, B. Đurđević, Z., (2014) Kriminalne kariere vodij nogometnih navijaških skupin u Srbiji. *Revija za kriminalistiku in kriminologiju*, 2, 108-120.
- Sportski žurnal, 2016, Bulatović: Incidenti u Pazaru prevazilaze sportske okvire, *Sportski žurnal*, 28 avgust.
- <http://www.zurnal.rs/fudbal/super-liga/38580/bulatovic-incidenti-u-pazaru-prevazilaze-sportske-okvire>
- Status, 2011, Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, *Status*, 02. juni.
- <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/257566/Basara-i-Tadic-oci-u-oci> (pristupljeno 20.08.2014.)
- Stojanović G., 2014, Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar, *Blic*, 24 avgust, str. 38.
- Štavljanin D., 2009, Koji su uzroci navijačkog nasilja? *Radio Slobodna Evropa*, 11. oktobar.
- http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html (pristupljeno 20.08.2014.)
- Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, *Telegraf*, 13.05
- 13.05 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/224692/Secanje-na-Maksimir-Tucom-navijaca-pocao-rat-u-SFRJ>
- (pristupljeno 20.08.2014.)
- Telegraf, 2016, Incidenti na stadionu Borca uoči meča sa Zvezdom, *Telegraf*, 18. maj.
- <http://www.telegraf.rs/sport/2148399-incidenti-na-stadionu-borca-uoci-meca-sa-zvezdom>
- Vesti N1, 2016, Uoči derbija 44 navijača privedena, ima i povređenih, *N1*, 17.09. <http://rs.n1info.com/a194208/Vesti/Vesti/Vise-od-20-navijaca-privedeno-pred-derbi-na-vise-incidenata-ima-i-povredjenih.html> (pristupljeno 22.09.2016.)

NAVIJAČI NA JAVNIM SKUPOVIMA NESPORTSKOG KARAKTERA I SOCIJALNA PATOLOGIJA HULIGANIZMA

HULIGANSKA HOMOFObIJA I NETRPELJIVOST PREMA LGBT ZAJEDNICI

Ekstremni navijači vrlo često učestvuju i izazivaju narede na različitim javnim skupovima koji nemaju karakter sportskih priredbi. Fudbalski huliganizam se može okarakterisati i kao pojava kojoj su, između ostalog, svojstveni mačizam, ali i otvoreni animozitet prema homoseksualcima, što potvrđuje i sprovedeno istraživanje. Gotovo da se ne može naći huligan koji ne pokazuje netrpeljivost prema homoseksualnoj (gej) grupaciji. U osnovi huliganske homofobije je mržnja prema homoseksualcima jer oni svojom seksualnom orijentacijom negiraju mačo - princip, koji je osnova sistema vrijednosti ekstremnih navijača. Čak su i ideologije LGBT pokreta i fudbalskih huligana dijametralno suprotne, tako da LGBT zajednica naginje ljevici koja je uvijek branila prava manjina, dok je desničarska ideologija prisutnija među ekstremnim navijačkim grupama. Buduća istraživanja treba da se odnose na utvrđivanje uzroka pretežno negativnih stavova navijača prema LGBT zajednici i drugim društveno ranjivim grupama i formulisanje preporuka za njihovo oblažavanje i, u krajnjem, otklanjanje

dr Božidar Otašević
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije⁴³

⁴³ E-mail: bozidarotasevic@yahoo.com. Rad je rezultat istraživanja na projektu "Kriminalitet u Srbiji - instrumenti i državna reakcija", koji finansira i realizuje Kriminalističko-policijska akademija u okviru ciklusa naučnih istraživanja 2015-19 godine.

Uvod

Danas se može naći veliki broj radova o nasilju ekstremnih navijača u najužem smislu riječi. Međutim, malo je istraživanja o temama koje su indirektno povezane s događajima u fudbalu. Posebno o političkim zloupotrebama fudbala i sporta uopšte, povezanosti neofašističkih (političkih) grupa s ekstremnim navijačkim grupama, polikriminalnoj aktivnosti vođa navijača i njihovim vezama s organizovanim kriminalnim grupama, ili o učešću navijača na javnom skupovima koji nemaju sportski karakter. Taj problem je posebno izražen u srpskom društvu u kome su navijačke grupe od svog osnivanja do danas imale veoma zapaženu ulogu. Slične aktivnosti, možda manjeg inteziteta, registruju se i u zemljama regiona, pa i u Crnoj Gori.

U posljednjoj deceniji na teritoriji grada Beograda nije održan nijedan značajniji politički javni skup a da na njemu nisu učestvovali ekstremni navijači. Prilikom održavanja javnih skupova između suprostavljenih navijačkih grupa postoji dogovor o međusobnom nenapadanju i maksimalnoj međusobnoj toleranciji (Misić, Kešetović, 2012: 109). Tu činjenicu određene političke strukture mogu zloupotrijebiti za potpirivanje sukoba ili za distribuiranje doziranih političkih poruka koje se ne mogu javno izreći bez posledica na njihovu političku poziciju. Takođe, nije tajna da su danas ekstremna jezgra navijačkih grupa blisko povezana s pojedinim političarima, sportskim funkcionerima, sumnjivim finansijerima klubova, zbog čega izostaju pravi naponi za suzbijanje nasilja i drugih oblika kriminala u sportu i oko njega (Otašević, 2013:601).

Treba naglasiti da korišćenje navijačkih klubova za ostvarivanje nacionalističkih, separatističkih i političkih ciljeva nije samo balkanski fenomen. Problem postoji i u Španiji, Njemačkoj i u Argentini.⁴⁴ Sva ta istraživanja potvrđuju davno poznatu tvrdnju da se "sport ne može posmatrati samo kao sredstvo promocije obrazovanja, zdravlja i integracije nego i kao sredstvo ideološke propagande, isključivosti i netolerancije.

U uslovima koji postoje u Republici Srbiji posebno je zanimljiv primjer od 21. februara 2008. godine, kada su nakon održavanja protestnog mitinga "Kosovo je Srbija" u Beogradu, grupe demonstranata, među kojima su ključnu ulogu imale navijačke grupe beogradskih fudbalskih klubova, kamenovale zgradu Ambasade SAD, nakon toga ušli u prostorije Ambasade i izazvale požar u kome je stradao Z.V. iz Novog Sada (navijač FK "Partizan").⁴⁵

Tada su napadnute i ambasade Hrvatske, Slovenije, Turske i drugih država koje su priznale nezavisnost Kosova. Tom prilikom je jedna osoba izgubila život, 240 osoba je povrijeđeno, od čega 124 policijska službenika, 21 osoba zadobila teške tjelesne povrede (9 građana i 12 policijskih službenika), a 212 lake tjelesne

44 Više o tome u: Spaaij, R. (2008). Men Like Us, Boys Like Them: Violence, Masculinity and Collective Identity in Football Hooliganism, *Journal of Sport and Social Issues*, 32(4), 369–392.

45 Podaci Uprave za analitiku MUP Republike Srbije.

povrede (105 građana i 107 policijskih službenika). Među povrijeđenim osobama su i tri novinara, od kojih je jedan zadobio teške tjelesne povrede.⁴⁶

Navedeni primjer pokazuje da, kada se političko nasilje dislocira u oblast sporta m rezultat toga su politizacija huliganstva i stanje bezakonja koje je zbog psihologije mase nemoguće kontrolisati (Koković, 2011: 28).

Takva politička dimenzija nasilja daje ekstremnim navijačkim grupama veći stepen društvene opasnosti od onog koji one stvarno imaju.

Metodologija

Uzorak

Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 268 navijača. Anketom su obuhvaćene navijačke grupe tri fudbalska kluba čija su sjedišta i stadionu u Beogradu: FK "Crvena zvezda", FK "Partizan" i FK "Rad". Obim i struktura istraživanja su takvi da čine oko 10 % ukupnog broja registrovanih nasilnih i potencijalno nasilnih navijača (u Beogradu je registrovano oko tri hiljade takvih navijača, a u Srbiji oko šest hiljada) (Otašević, 2010: 272).

Uzorak ispunjava zahtjeve reprezentativnosti i smatra se prigodnim zbog činjenice da su anketom obuhvaćeni navijači koji su bili dostupni i koji su pokazali spremnost za saradnju, a da pritom nije bilo mogućnosti da istraživač značajnije utiče na strukturu uzorka. Osim toga, takav uzorak osigurava normalnu raspodjelu odgovora ispitanika, što omogućuje njihovu statističku obradu. Stoga se uzorak može smatrati adekvatnim i dovoljnim za validno zaključivanje. Životno doba ispitanika se kretalo u opsegu od 12 godina do 61 godine, odnosno u rasponu od 49 godina (raspon varijacije kao mjera disperzije je 49). Pritom, godine života čak 95 % navijača kretalo su se u intervalu od 22,71 do 24,04 godine, dok su prosječne godine života ispitanika iznosile 23,38 godina ($\pm 5,31$). Kada je riječ o polu pripadnika navijačkih grupa obuhvaćenih istraživanjem, među

46 *Ibidem*

47 U istraživanju sprovedenom 2012. godine na uzorku od 30 vođa navijačkih fudbalskih klubova u Srbiji, prosječno životno doba ispitanika je bilo 29,96 godina, s tim da je jedna trećina (36,65%) imala više od 30 godina. Najstariji vođa navijačke grupe u tom uzorku je imao 41 godinu (Simonović, Otašević, Đurđević, 2014: 110). Za razliku od njih, prema podacima Uprave za analitiku MUP-a Republike Srbije, članovi navijačkih grupa su znatno mlađi a među njima je skoro polovina maloljetnika, s tim da najmlađi registrovani član navijačke grupe ima 11 godina, dok je rezultatima ovog istraživanja potvrđena donja granica starosti navijača od 12 godina. Rezultat kojim se došlo ovim istraživanjem ne protivreči rezultatima do kojih se došlo istraživanjima sprovedenim u Italiji, prema kojima neki ekstremni navijači (ULTRAS) imaju 35 ili više godina, dok su obični članovi navijačkih grupa znatno mlađi i imaju od 20 do 24 godine (Roversi, Balestri, 2000: 195).

268 anketiranih ispitanika je bila samo jedna žena, što potvrđuje pretpostavku da navijačku populaciju čine muškarci, dok žene nisu uključene u aktivnosti navijačkih grupa, te navijačku scenu posmatraju "sa strane".

Instrument istraživanja

Za prikupljanje podataka su korišćeni metodi ispitivanja - tehnika anketiranja. Kao instrument za anketiranje je korišćen upitnik sačinjen od 33 pitanja. Kako se ovim istraživanjem problematizovalo učešće navijača na javnim skupovima koji nisu sportska priredba, za potvrđivanje takve hipoteze značajni su odgovori ispitanika na sledeća dva pitanja:

Da li ste učestvovali u neredima navijača?

a) nisam nikada b) jesam, nekoliko puta c) uvijek učestvujem

Da li ste kao navijač učestvovali na:

a) mitinzima političkih partija b) štrajkovima radnika c) patriotskim skupovima
d) skupovima protiv Parade ponosa e) nisam učestvovao na skupovima koji nisu u vezi sa fudbalom f) _____ (nešto drugo)

Za unos i obradu su korišćeni standardni informatički programi. U periodu od marta 2011. do decembra 2012. godine podaci su unošeni u za to, primpremljenu bazu, koja je kreirana u programu *Microsoft Excel*. Za automatsku statističku obradu tako pripremljenih podataka korišćen je standardni paket *IBM SPSS Advanced Statistics 20.0*. Postupak obrade podataka podrazumijevao je korišćenje raspoloživih statističkih tehnika s obzirom na vrstu podataka iz upitnika. Riječ je o deskriptivnoj statistici i utvrđivanju korelacije između varijabli preko koeficijenta kontingencije.

Postupak istraživanja

Anketiranje je sprovedeno u četiri etape: 1) proljeće - ljeto 2011; 2) jesen - zima 2011; 3) proljeće - ljeto 2012 i 4) jesen - zima 2012. Te etape odgovaraju proljećnim i jesenjim djelovima fudbalskog prvenstva u Srbiji.

Pored autora ovog rada, kao anketari navijača nekih od navijačkih grupa angažovani su i službenici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije koji dobro poznaju navijačku scenu i izvjesne vođe pomenutih navijačkih grupa. Anketiranje je obavljeno u tipičnim situacijama navijačkog rituala: na sjevernoj tribini FK "Crvena zvezda" i na južnoj tribini stadiona FK "Partizan", pred početak

utakmica i za vrijeme pauze između dva poluvremena. Dio ispitanika je anketiran i na tribinama na kojima se ne okupljaju ekstremni navijači, to jest, na istočnim i zapadnim tribinama stadiona FK "Crvena zvezda" i FK "Partizan". Navijači FK "Rad" su anketirani na sastanku šireg jezgra navijačke grupe i pred odlazak na gostujuću utakmicu njihovog kluba protiv FK "Novi Pazar".

Navijačke grupe FK "Crvena zvezda" i FK "Partizan" su izabrane kao navijačke grupe koje imaju najviše registrovanih ekstremnih članova, dok je navijačka grupa FK "Rad" izabrana kao najzatvorenija i kao grupa čiji su članovi posebno skloni nasilju prema policiji i drugim navijačkim grupama.

U tipičnim situacijama sprovođenja navijačkog rituala, uspostavljanje povjerenja između ekstremnih navijača i istraživača i bezbjednost anketara imali su prednost u odnosu na potrebu da se dođe do potpunih naučnih saznanja u predmetnoj oblasti. To je podrazumijevalo izbjegavanje brojnijih, delikatnijih i detaljnijih pitanja u anketi. Anketiranje je sprovedeno u manjim grupama od po tri do pet ispitanika. Prije samog anketiranja, ispitanicima su davana detaljna uputstva o načinu na koji treba da odgovaraju na postavljena pitanja. Naglašeno je da se ne traži upisivanje imena i prezimena, dakle da je anketiranje u potpunosti anonimno i da se obavlja isključivo za potrebe istraživačkog rada. Na taj način se pokušalo uticati na povećanje stepena iskrenosti pri odgovaranju na pitanja, koja u testiranjima toga tipa ponekad mogu biti diskutabilna iz različitih razloga. Za sve ispitanike je bilo veoma važno utvrditi da li su kao navijači angažovani u navijačkoj grupi, kao i koliko je njihov navijački staž i kakav je njihov status u navijačkoj grupi ako jesu članovi navijačkih grupa. Vrijeme za davanje odgovora nije bilo ograničeno, a ispitanici su za vrijeme rešavanja upitnika mogli da traže pojašnjenja ukoliko im nešto nije bilo jasno.

U nastavku rada će biti izložen način na koji su rezultati distribuirani po pojedinim varijablama. Pitanja odnosno odgovori anketiranih su grupisani prema srodnosti u nekoliko kategorija, jer se to smatralo osnovnim načinom dobre deskripcije i valjanim okvirom za dalje analize.

Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja pokazuju da ekstremni navijači vrlo često učestvuju i izazivaju narede na različitim javnim skupovima koji nemaju karakter sportskih priredbi.

Nešto manje od polovine ispitanika - njih 47,01 % nije nikada učestvovalo u neredima navijača a skoro je isti procenat onih koji su učestvovali nekoliko puta - 26,12 ili onih koji uvijek učestvuju 25,37 %.

Dalje, ni na jednom drugom skupu nije učestvovalo 8,58 % ispitanika navijača dok je na nekom od skupova (koji nisu sportske manifestacije) učestvovalo 86,19 % ispitanika navijača.

Kada je riječ o učestvovanju ispitanika na različitim skupovima čak 30,11 % tih skupova se odnosi na skupove protiv Parade ponosa, zatim 22,65 % na patriotske skupove, 16,57 % na mitinge političkih partija, 2,49 % na štrajkove radnika, 9,12 % na "nešto drugo", dok se više od petine odgovora (22,65 %) odnosilo na one koji ne učestvuju na skupovima koji nisu u vezi sa fudbalom.⁴⁸

Rezultati sprovedenog istraživanja potvrđuju da više od polovine ispitanika za svoj klub navija između deset i dvadeset godina, a članovi su navijačke grupe između četiri i deset godina. Ekstremno dugo za klub navijaju četiri ispitanika, od kojih su trojica vođe navijačke grupe. Ovdje se pod navijanjem podrazumijeva labavija vezanost za klub, za razliku od pripadnosti članstvu navijačke grupe.

Na pitanje "Kakav je Vaš status u navijačkoj grupi?", od ukupnog broja anketiranih (268) njih 19 (7,09 %), se izjasnilo da su vođe navijača, 102 (38,06 %) da su članovi jezgra navijačke grupe i 109 (40,67 %) da su članovi - simpatizeri.

Odgovor o svom statusu nije dalo 38 (14,18 %) ispitanika i uglavnom je riječ o navijačima koji redovno idu na utakmice, ali koji nisu vezani za bilo kakve aktivnosti ekstremnih navijačkih grupa. Rezultati ukazuju na činjenicu da se ponašanja i navike vođa navijača i članova jezgara navijačkih grupa statistički značajno razlikuju od ponašanja i navika članova - simpatizera, te da, kada je riječ o heterogenosti navijačke populacije, može se govoriti o grupisanju vođa i članova jezgra, s jedne strane, i članova - simpatizera i opnih koji nisu angažovani u navijačkoj grupi, s druge strane. Vođe i najuže jezgro navijačkih grupa su po pravilu punoljetne osobe koje imaju uticaja na ponašanje drugih članova navijačkih grupa koje su mlađe punoljetne osobe ili maloljetnici.

Varijabla učestvovanje na drugim javnim skupovima je dovedena u vezu sa statusom ispitanika u navijačkoj grupi. Dobijeni rezultati su pokazali da je 94,7 % ispitanika koji su se izjasnili kao vođe navijača učestvovalo na skupovima koji nisu sportske priredbe. Jedan od vođa navijača nije dao odgovor na postavljeno pitanje. Ako se posmatraju članovi jezgra navijačke grupe, njih 96,1 % je učestvovalo na nekom drugom javnom skupu koji nema veze sa fudbalom. U grupi ispitanika članovi - simpatizeri je učestvovalo njih 78,9 %, dok je 5,5 % nije odgovorilo na postavljeno pitanje.

Diskusija

Rezultati sprovedenog istraživanja nedvosmisleno pokazuju da ekstremni navijači u Beogradu u najvećem procentu učestvuju na javnim skupovima koji nisu sportske priredbe. Rezultat koji pokazuje da je 86,19 % ispitanika učest-

⁴⁸ S obzirom na to da je ispitanicima kod ovog pitanja bila ponuđena mogućnost višestrukog izbora i da je svaki od njih mogao da zaokruži sve vrste skupova na kojima je učestvovao, procenti su izračunati u odnosu na vrstu skupa, a ne u odnosu na broj ispitanika.

vovalo na javnim skupovima nesportskog karaktera se poklapa s pojedinim istraživanjima sprovedenim u Italiji, u kojima je dvije trećine italijanskih navijača (Ultras) priznalo da je imalo istoriju sukoba van fudbalskih dešavanja (Roversi, Balestri, 2000). Ekstremni navijači u Italiji imaju određeni politički uticaj i političku podršku (npr., utiču na lokalne izbore) a u slučaju potrebe organizuju velike proteste i ulične nereda kako bi ostvarili određene privilegije za vlasnike klubova ili fudbalske klubove, npr., oslobađanje fudbalskih klubova od plaćanja poreza itd.⁴⁹

Sve to pokazuje da je sport oblast u kojoj se prepliću uticaji političkih i ekonomskih činilaca koji instrumentalizuju sport za svoje partikularne interese. "Nijedna ambicioznija vlada u novijoj istoriji ne odriče se sporta kao državne politike", primjećuje Ratko Božović u svoju tezu potkrijepljuje nizom primjera: Hitler i Gebels su pod olimpijskom bakljom propagirali dominaciju arijevske klase; španski diktator Franko, u vrijeme velike privredne krize, skreće pažnju javnosti s društvenih problema na fudbal, kupovinom tada najboljih fudbalera na svijetu - Johana Krojha i Franca Bekenbauera; Sjedinjene Američke Države, za vrijeme mandata predsjednika Kartera, iz političkih razloga su bojkotovale Moskovsku olimpijadu, a Sovjetski savez je uzvratio istom mjerom u Los Angelesu; kvalifikacije za svjetsko prvenstvo u fudbalu bile su povod ratu između Salvadora i Hondurasa (Božović, 2006: 112).

Fudbalski huliganizam se može okarakterisati i kao pojava kojoj su, između ostalog, svojstveni mačizam, ali i otvoreni animozitet prema homoseksualcima, što potvrđuje i sprovedeno istraživanje, u kome se 40,67 % ispitanika izjasnilo da je učestvovalo na skupovima protiv održavanja Parade ponosa (među ostalim vrstama skupova, Parada ponosa učestvuje s 30,11 %).

Kao što je poznato ekstremne navijačke grupe su imale značajnu ulogu 10. oktobra 2010. godine u pokušaju zabrane održavanja Parade ponosa u Beogradu. Tog dana, nakon viščasovnih sukoba između demonstranata (većinom pripadnika ekstremnih navijačkih grupa) i pripadnika policije, povrijeđena su 124 policijska službenika i 17 demonstranata, kao i jedan švajcarski državljani, učesnik Parade, koji nije slijedio uputstva organizatora, već se našao van dogovorenog kruga obezbjeđenja trase.⁵⁰

Gotovo da se ne može naći huligan koji ne pokazuje netrpeljivost prema homoseksualnoj (gej) grupaciji. U osnovi huliganske homofobije je mržnja prema homoseksualcima jer oni svojom seksualnom orijentacijom negiraju mačo - princip, koji je osnova sistema vrijednosti ekstremnih navijača. Čak su i ideologije LGBT pokreta i fudbalskih huligana diametralno suprotne, tako da LGBT zajednica naginje ljevici koja je uvijek branila prava manjina, dok je desničarska ideologija prisutnija među ekstremnim navijačkim grupama.

Navijačke grupe su izuzetno aktivne i organizovane kada su u pitanju javni skupovi koje organizuju ili na kojima učestvuju "desničarske" organizacije

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ Podaci Uprave za analitiku MUP-a Republike Srbije.

i tada je njihovo prisustvo izuzetno zapaženo, s obzirom na brojnost, agresivnost organizaciju, kompaktnost i način ispoljavanja nasilja. U organizaciji takvih javnih skupova posebno su aktivne vođe i članovi najužeg jezgra navijačkih grupa, što je ovo istraživanje nedvosmisleno potvrdilo, jer se 22,4 % ispitanika izjasnilo da učestvuje na mitinzima političkih partija. Rezultati istraživanja dalje pokazuju da je 87,4 % ispitanika koji su se izjasnili kao vođe navijača učestvuje na javnim skupovima nesportskog karaktera, dok članovi najužeg jezgra navijačke grupe na takvim skupovima učestvuju u 96,1 % slučajeva. Prilikom održavanja skupova koje organizuju pojedine političke partije ili grupe “na snazi” je dogovor o međusobnom nenapadanju i maksimalnoj međusobnoj toleranciji. Tada nasilje izazivaju i vrše svi zajedno, bez obzira na klupsku odnosno navijačku pripadnost, dok se učestvovanje u tim događajima može tumačiti kao svojevrsno političko angažovanje.

Neki autori smatraju da huliganizam kao socijalna i politička pojava crpi svoju energiju iz desničarskog ekstremizma (Đorić, 2010: 396). Iako postoji netrpeljivost među različitim navijačkim grupama u Srbiji, sve su one u ranijem periodu bile ujedinjene oko dva pitanja: stava prema Kosovu - da je ova pokrajina neizostavni dio Srbije, i stava prema homofobiji - animozitet prema homoseksualcima, što je u skladu sa mačo-principom koji forsiraju navijači.

Pa ipak, sve relevantne činjenice nesumnjivo ukazuju na to da su “nacionalizam” i “fašizam” navijačkih grupa uglavnom dekor, a nikako suština njihovog djelovanja. Sve ekstremne navijačke u huliganske grupe teže ka tome da upute što više provokacija omrznutom “sistemu” (tj. državnom aparatu). Po svojoj prirodi one su, prije svega, anarhične i suprostavljene svakoj vrsti poretka (Otašević, Protić, 2012: 83). Nikakav nacionalizam nije kompatibilan s mržnjom prema sopstvenoj državi i policiji, bez obzira na sve nesumnjive mane koji svaki državni aparat ima.

Nepostojanje bilo kakvog suštinskog ideološkog sadržaja svakako ne znači da te grupe ipak nije moguće instrumentalizovati za ostvarenje ideoloških ciljeva i kriminalne djelatnosti. Naprotiv, kriminogena sredina tipične huliganske grupe je idealno tlo za regrutaciju različitih tipova izvršilaca kriminalnih i ekstremističkih akcija. Veoma štetnu ulogu u tom smislu može da ima i neodgovorno izvještavanje medija, koji, u stalnoj potrazi za senzacijama, češće mogu da pogoršaju problem socijalne patologije huliganizma nego da doprinesu njegovom rješavanju.

Zaključak

Poredeći rezultate istraživanja i provjeravanu hipotezu da “ekstremni navijači fudbalskih klubova u Beogradu učestvuju na javnim skupovima koja nisu sportske priredbe” zaključuje se da je ona potvrđena. Prilikom

održavanja tih javnih skupova ekstremni navijači ispoljavaju nasilje prema neistomišljenicima, policiji, redarskoj službi i svim drugim učesnicima javnih skupova.

Praktična primjena takvog zaključka je moguća na način da se sve slabosti preformulišu u ciljeve, s čim u vezi treba (pre)formulisati strategije i akcione planove o nasilju navijača na sportskim priredbama i svim drugim javnim skupovima na kojima ekstremni navijači učestvuju i veoma često iniciraju nasilju i nered.

Buduća istraživanja u ovoj oblasti treba da se odnose na utvrđivanje uzroka pretežno negativnih stavova navijača prema LGBT zajednici i drugim društveno ranjivim grupama i formulisanje preporuka za njihovo oblažavanje i, u krajnjem, otklanjanje. Do toga je moguće doći primjenom metoda *benchmarking-a*, odnosno istraživanjem najbolje prakse onih koji su se uspješno suočili s takvim i/ili sličnim problemima, kojoj se treba približiti i u krajnjem je usvojiti kao sopstvenu. Navedeni metod ima veliki, a veoma slobodno korišćen potencijal.

Literatura

Božović, R. (2006). *Leksikon kulturologije*. Beograd: Agencija Matić.

Ђорић, М. (2010). Политизација хулиганизма. *Политичка ревија*, 22(3), 365–400.
 Коковић, Д. (2011). Политичко насиље – пример политизације фудбала. У: Д. Вејиновић (ур.), *Насиље и спорт* (стр. 28–38). Европски дефендологија центар за научна, стручна, економска, социјална, безбједоносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бањалука. Мисић, З., Кешетовић, Ж. (2012). Хулигани у Србији у троуглу спорта, политике и криминала. *Безбедност*, 54(1), 102–116.

Оташевић, Б. (2010). Урбано окружење и насиље у спорту. *Безбедност*, 52(3), 267–281. Оташевић, Б., Протић, А. (2012). Вандали у зидинама – хулиганизам у Србији. *Безбедност*, 53(1), 72–86.

Оташевић, В. (2013). Однос политике и навijaчких група у Republicи Србији. *Правни живот*, 62(9), 597–608.

Roversi, A., Balestri, C. (2000). Italian Ultras Today: Change or Decline?. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 183–199.

Simonović, B., Otašević, B., Đurđević, Z. (2014). Criminal careers of Football Club Fan Leaders in Serbia (in Slovenian). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(2), 108–120.

Spaaij, R. (2008). Men Like Us, Boys Like Them: Violence, Masculinity and Collective Identity in Football Hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues*, 32(4), 369–392. SUPPORTERS' ENGAGEMENT AT NON-SPORTS PUBLIC GATHERINGS

LGBT ZAJEDNICA, SLOBODA OKUPLJANJA I BEZBJEDNOSNI RIZICI

EKSTREMNE NAVIJAČKE GRUPE: NAJVEĆA PRIJETNJA PO SLOBODU OKUPLJANJA LGBT ZAJEDNICE U NIKŠIĆU

U tri navrata Centar bezbjednosti Nikšić je donio rješenja o zabrani Povorke ponosa koja su potvrdili i nadležni sudovi. Privremena zabrana je urađena zbog povećanog bezbjedonosnog rizika i opasnosti od nasilja i drugih oblika narušavanja javnog reda i mira u većem obimu.

Milorad Žižić

rukovodilac Centra bezbjednosti Nikšić,
Uprava policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore⁵¹

Uvod

Ustav Crne Gore promoviše i usmjerava širok i sadržajan koncept ljudskih prava u našoj zemlji. Crna Gora garantuje i štiti prava i slobode. Ljudska prava i slobode su nepovredivi i obaveza je i dužnost Policije da u punoj mjeri poštuje proklamovane ustavne vrijednosti. Garantovana ljudska prava i slobode mogu se ograničiti samo zakonom, u obimu koji dopušta Ustav i u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno. Sloboda mirnog okupljanja u Crnoj Gori je garantovana Ustavom i zakonom. Sloboda okupljanja može se privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi spriječavanja nereda ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi ili imovine, u skladu sa

Zakonom.⁵² Sloboda okupljanja, posljednjih godina posebno, u Crnoj Gori se intenzivno koristi u praksi. Uprava policije, i njeni lokalni centri bezbjednosti, maksimalno su posvećeni poštovanju ljudskih prava i sloboda svih građana. Obaveza je i posao Uprave policije da, između ostalog, prati i analizira stanje javnog reda i mira i da isključivo na osnovu toga predlaže i usmjerava konkretne aktivnosti kojima je, isključivi, cilj očuvanje javnog reda i mira i bezbjednost svih građana.

Javno okupljanje, ograničenja slobode okupljanja i bezbjednosni rizici

Javno okupljanje podrazumijeva svako mirno okupljanje više od 20 lica na otvorenom prostoru radi izražavanja političkih, socijalnih i drugih uvjerenja i ciljeva, protesta, interesa i različitosti.⁵³

Svako ima pravo da organizuje javno okupljanje, u skladu sa zakonom i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Javna okupljanja često organizuju različite nevladine organizacije a među njima su svakako i one koje okupljaju i zastupaju LGBT osobe.

Policija može privremeno ograničiti slobodu javnog okupljanja ako je to ograničenje nužno u demokratskom društvu radi spriječavanja narušavanja javnog reda i mira, vršenja krivičnih djela, ugrožavanja ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, bezbjednosti lica i imovine, ili na zahtjev organa državne uprave nadležnog za poslove zdravlja, u slučaju ugrožavanja zdravlja.

Ako su ispunjeni ovi, navedeni, uslovi ili okolnosti Policija donosi rješenje kojim se ne dozvoljava održavanje javnog okupljanja po kojem je organizator dužan da postupi.⁵⁴

U tri navrata 2015. godine, upravo po ovom osnovu, znači opravdano, rješenja o zabrani održavanja Povorke ponosa donio je Centar bezbjednosti Nikšić koja su, do sada, potvrđena na višim sudskim instancama.

Policija može odrediti pravac dolaska učesnika javnog okupljanja do prostora na kojem se održava javno okupljanje i odlaska sa tog prostora, u cilju spriječavanja narušavanja javnog reda i mira ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja prava i sloboda drugih lica, zdravlja ili radi bezbjednosti lica i imovine. Ova situacija u praksi je posebno izražena i česta kada je riječ o okupljanju LGBT

⁵² Član 6. i član 52. Ustava Crne Gore. Dostupno na: <http://www.skupstina.me/images/dokumenti/ustav-crne-gore.pdf>

⁵³ Član 2. Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama; Dostupno na: <http://www.mup.gov.me/biblioteka/zakoni>

⁵⁴ Organizator javnog okupljanja na rješenje policije može podnijeti tužbu Upravnom sudu Crne Gore. Novi zakonski propis, kroz član 15, bitno unaprijeđuje dosadašnju praksu i odluka po tužbi mora se donijeti u roku od 48 sati od časa prijema spisa predmeta (član 14 i član 15. Zakona).

osoba i izraženog otpora društvenom prihvatanju različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta, odnosno LGBT zajednice.

Konsultacije policije i struktura LGBT zajednice

Iako su neobavezujuće od izuzetne je važnosti konsultacija Uprave policije, i konkretnog Centra bezbjednosti, i LGBT organizacija koje su prijavile određeno javno okupljanje.⁵⁵

Konsultativni proces je potvrda uzajamnog povjerenja i posvećenosti da se planirano javno okupljanje realizuje zakonito odnosno bezbjedno. Konsultacija je definitivno i u cilju toga da se izbjegne odnosno preventivno djeluje na svako ograničavanje slobode okupljanja. Važno je zbog LGBT osoba, kojima je prvenstveno namijenjen ovaj obrazovni materijal, ukazati i podsjetiti na činjenicu da Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) već godinama ima uspostavljen konsultativni proces sa svim crnogorskim LGBT organizacijama. Dodatno, on je osnažen kroz uspostavljenje Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije shodno Strategiji za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori Vlade Crne Gore i preporukama građanske kontrole policije. Član Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije, iz sastava MUP Crne Gore, direktno je zastupljen i u svim operativnim tijelima (štabovima) koje rade na pripremi javnih okupljanja LGBT zajednice.

Dodatna zakonska zaštita LGBT zajednice

Po, novom, Zakonu o javnim okupljanjima i javnim priredbama, član 16, od organizatora javnog se očekuje da preduzme sve potrebne mjere da obezbijedi red na javnom okupljanju i da upozori učesnike javnog okupljanja na obavezu poštovanja zakona. Policijski službenik je dužan da spriječi ometanje ili onemogućavanje održavanja javnog okupljanja koje se održava u skladu sa zakonom.

Interesantno je, u kontekstu promocije novog zakonskog rješenja i održavanja reda i mira na javnom okupljanju, naglasiti da učesnici javnog okupljanja ne smiju, između ostalog, nositi oznake ili druga obilježja kojima se poziva ili podstiče na oružani sukob ili nasilje, kršenje ljudskih prava i sloboda i *posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica*, nacionalnu, rasnu, *seksualnu*, vjersku ili drugu neravnopravnost, mržnju i netrpeljivost.

Važno je, zbog LGBT osoba i njihovih organizacija, istaći da poslove zaštite bezbjednosti lica i imovine, bezbjednosti Crne Gore, zaštite

⁵⁵ Član 12. Zakona o javnim okupljanjima i javnim priredbama.

ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, zaštite zdravlja i druge poslove koje se odnose na obezbjeđivanje javnog okupljanja vrši policija u saradnji sa nadležnim organima i službama.

Prema članu 17. navedenog zakona neposredno prije početka javnog okupljanja ili u toku njegovog trajanja, policijski službenici su ovlašćeni da prekinu javno okupljanje ako, između ostalog, se učesnici istog pozivaju ili podstiču na oružani sukob ili nasilje, kršenje ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu neravnopravnost, mržnju i netrpeljivost.

Privremene zabrane Povorke ponosa u Nikšiću

Nevladine organizacije (NVO) "LGBT Forum Progres" i "Hiperion" kod Centra bezbjednosti (CB) Nikšić tokom 2015. godine tri puta su, u skladu sa zakonom, prijavili javno okupljanje.

Nadležni organ kojem je prijavljeno javno okupljanje, CB Nikšić, je dužan da postupa shodno zakonskim odredbama, po kojem je u obavezi da postupi po prijavi za održavanjem javnog okupljanja, odnosno da odobri održavanje skupa i izvrši obezbjeđenje istog ili donese rješenje o privremenoj zabrani održavanja, ukoliko su ispunjeni zakonski uslovi.

Uprava policije - CB Nikšić je isključivo iz bezbjednosnih razloga privremeno zabranila javna okupljanja. Usljed saznanja o opasnostima koje prijete, posebno od strane navijačkih i drugih, čak i političkih, grupa javna okupljanja LGBT zajednice su privremeno zabranjena jer bi slučaju održavanja istih došlo do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu.

Povećan bezbjedonosni rizik i opasnost od nasilja i drugih oblika narušavanja javnog reda i mira u većem obimu ovdje je bio evidentan a dodatan izazov je bio i taj kako obezbijediti učesnike mirnoj javnog okupljanja na predloženoj trasi.

CB Nikšić je bio mišljenja da bi održavanjem Povorke ponosa, posebno na dan 18. septembar 2015. godine, (Dan oslobođenja opštine), na bilo kojoj lokaciji na teritoriji opštine Nikšić, shodno prethodno sačinjenoj bezbjednosnoj procjeni, moglo dovesti do težih bezbjednosnih posljedica, remećenjem javnog reda i mira u većem obimu, kao i vršenjem krivičnih djela.⁵⁶

⁵⁶ Obezbjedenje ovog javnog okupljanja, na način da se obezbijedi stabilan javni red i mir, kao i potpuna zaštita lične i imovinske sigurnosti građana, iziskivalo bi angažovanje velikog broja policijskih službenika Uprave policije, oko dvije hiljade, uzimajući u obzir da bi se obezbjeđenje odvijalo u više prstenova. Svakako, finansijska sredstva nijesu bila razlog za zabranu već isključivo bezbjednosni razlozi.

Bezbjednosni rizici za održavanje Povorke ponosa u Nikšiću

Informacije kojima su raspolagali CB Nikšić, Sektor Uprave policije opšte nadležnosti i Agencija za nacionalnu bezbjednost ukazivale su da postoji stvarna opasnost da bi od strane navijačkih i drugih grupa, u slučaju održavanja najavljenog mirnog okupljanja, bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine, odnosno došlo bi do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu.

Policijski službenici su takođe pratili Internet portale i internetske društvene mreže na kojima su objavljivani negativni komentari korisnika u vezi održavanja Povorke ponosa u Nikšiću, kao i mediji, koji su posvetili značajnu pažnju ovom događaju.

Nakon prikupljanja podataka i informacija došlo je do procjene da će, i pored angažovanja potrebnog broja policijskih službenika i opreme za obezbjeđenje okupljanja, doći do nasilja i narušavanja javnog reda i mira u većem obimu, posebno imajući u vidu predviđenu maršutu kretanja i mjesto okupljanja, na kojem postoje otežavajući faktori obezbjeđenja, kao i datum održavanja javnog okupljanja.

Osnovni zadaci službenika Uprave policije su zaštita bezbjednosti građana i Ustavom utvrđenih sloboda i prava, zaštita imovine, održavanje javnog reda i mira, a iz kojih razloga je CB Nikšić donio rješenje o privremenoj zabrani javnog okupljanja pripadnika LGBT zajednice, pod nazivom "Akademska šetnja Ponosa".

Za vodeći bezbjednosni rizik za održavanje Povorke ponosa Uprava policije, odnosno CB Nikšić, označili su različite navijačke grupe, kako iz Nikšića i Crne Gore, tako i iz susjedstva (Bosna i Hercegovina i Srbija). Uprava policije je saopštila da i pored brojnih obavljenih razgovora policije sa ekstremnijim navijačima i vođama navijačkih grupa ostao je snažan animozitet prema održavanju LGBT manifestacije. Uprava policije saopštila je Savjetu da su ti navijači, i njihove vođe, najavili izlazak na ulice kao i da nijesu isključeni nasilni akti od strane ovih grupacija. Dodatno Uprava policije je očekivala da bi okupljanje tolikog broja navijača definitivno dovelo, i pored moguće međusobne solidarnosti kada je riječ o nasilju prema manjinskoj LGBT grupi, i do njihovog međusobnog sukoba što je takođe bio bezbjednosni rizik.

Policijski službenici su pozivali i obavljali razgovore sa vođama navijačkih grupa, kao i njihovim najekstremnijim članovima, kako bi se suzbio i kontrolisao otpor prema ljudskim pravima LGBT osoba i njihovom društvenom prihvatanju, ali i kako bi im se ukazalo na krivičnopravnu odgovornost njihovog neprimjerenog ponašanja, odnosno izvršenja krivičnih i prekršajnih djela.⁵⁷

⁵⁷ O tome su u CB Nikšić sačinjenje službene zabilješke.

Određeni bezbjednosni rizik po održavanje Povorke ponosa u Nikšiću prepoznat je i u aktivnostima, i javno saopštenim namjerama, nekih, manjih, političkih grupacija.⁵⁸

Građani Nikšića su takođe, na žalost, u velikoj mjeri, bili protivni održavanju Povorke ponosa i njenu najavu, od strane organizatora, su shvatili kao provokaciju. CB Nikšić je duži period insistirao na zajedničkom djelovanju različitih društvenih subjekata kako bi se povećala informisanost lokalne javnosti o ljudskim pravima LGBT osoba i stvorila povoljnija lokalna klima za prihvatanje ovog događaja. CB Nikšić, i Uprava policije u cjelini, cijene da takve aktivnosti doprinose povoljnijoj bezbjednosnoj situaciji.

Ekstremne navijačke grupe su opasnost po LGBT zajednicu u Nikšiću

Jedna od najvećih opasnosti koja bi prijetila održavanju Povorke ponosa, samim učesnicima Povorke, policijskim službenicima koji bi učestvovali na obezbjeđenju iste, materijalno - tehničkim sredstvima kojima raspolažu policijski službenici, ličnoj i imovinskoj sigurnosti građana, kao i imovini same Opštine Nikšić, jesu navijačke grupe "FAP mašina" (FK "Čelik"), "Vojvode" (FK "Sutjeska"), "Varvari" (FK "Budućnost"), "Grobari" (FK "Partizan" Beograd) i "Delije" (FK "Crvena zvezda").

Prema policijskim informacijama članovi navedenih navijačkih grupa su izraziti homofobični što je iskustveno potvrđeno iz ranijih obezbjeđenja javnih okupljanja LGBT zajednice održanih na teritoriji Crne Gore (Budva, Podgorica).

Iako su policijski službenici u prethodnom periodu, a u cilju savladavanja prepreka za bezbjedno odvijanje protestne Parade, obavljali razgovore sa vođama navijačkih grupa, kao i njihovim najekstremnijim članovima, kod istih se, na osnovu operativnih saznanja, i dalje uočava veliki animozitet prema najavljenoj manifestaciji, sa naznakama da bi ukoliko dođe do održavanja iste, vođe i članovi navijačkih grupa izašli na ulice u cilju protesta, a nijesu isključeni bili ni nasilni akti od strane ovih grupacija. Članovi navijačke grupe "Grobari" iz Nikšića imaju odličnu komunikaciju i saradnju sa navijačkom grupom "Grobari" iz Trebinja i "Grobari" iz Beograda, tako da je postojala mogućnost dolaska članova istih iz pomenutih gradova, što je dodatno, posebno u septembru 2015. godine, uslovljavalo bezbjednosnu situaciju. Takođe, postojala su javna pogovaranja da će članovi navijačke grupe "Varvari" iz Podgorice doći u Nikšić

⁵⁸ Za razliku od drugih sredina u kojima su održane Povorke ponosa (Budva, Podgorica) u Nikšiću je registrovan kontinuirani pritisak i djelovanja, duži broj mjeseci, kontra grupa - odnosno subjekata koji su se otvoreno protivili održavanju mirnog javnog okupljanja LGBT zajednice. Posebno izdvajamo članove i simpatizere "Jugoslovenske komunističke partije Crne Gore". Opštinski odbor Nikšić, koji su posebno bili revoltirani sloganom i znakom Povorke ponosa u Nikšiću ("zvijezda petokraka" je odabrana za logo Povorke a slogan "Stop fašizmu, sloboda narodu").

s namjerom da osujete održavanje mirnog javnog okupljanja LGBT zajednice izazivajući nered i vršeći direktne napade, kako na učesnike okupljanja, tako i na policijske službenike.

Napominjem da postoji ogromna i duboka netrpeljivost između članova navijačke grupe "Varvari", sa jedne strane i članova navijačkih grupa "Vojvode" "Fap mašina", sa druge strane, pa je bilo realno očekivati i međusobni sukob njihovih pristalica, što bi imalo za posljedicu narušavanje javnog reda i miri u većem obimu, uslozljavanje bezbjednosne situacije čime bi se ukazala potreba za primjenom svih policijskih ovlašćenja - upotrebe svih sredstava prinude, shodno pozitivnim zakonskim propisima.

Strategija za razvoj budućih događaja

CB Nikšić, uvažavajući između ostalog, mišljenja i preporuke Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjeta za građansku kontrolu policije, pristupio i podržao kvalitetnu i sadržajnu komunikaciju sa organizatorima javnog okupljanja LGBT zajednice - LGBT organizacijama - "Hiperion" i "LGBT Forum Progres". To je ujedno i bilo očekivanje domaće demokratske ali i međunarodne javnosti koje je Uprava policija u potpunosti uvažila. Na taj način policija je saopštila da je spremna da razvija i učestvuju u implementaciji strateškog koncepta kako se privremene zabrane mirnih okupljanja LGBT zajednice, usljed pojačanih bezbjednosnih rizika, u budućnosti ne bi ponavljale. Ta komunikacija danas, sa svim LGBT grupama u Nikšiću i Crnoj Gori, zasnovanja je na povjerenju i u funkciji garantovanja slobode javnog okupljanja.

S tim u vezi, CB Nikšić, je u prisustvu predstavnika LGBT organizacija i medija predstavio i potpisao posebnu izjavu kojom je iskazana potpuna posvećenost policije poštovanju ustavnih i zakonskih normi i obezbjeđenju svih javnih okupljanja.

Važna je lokalna podržavajuća atmosfera

Centar bezbjednosti Nikšić podržava proces društvenog prihvatanja LGBT osoba u Nikšiću i stvaranje podržavajuće i tolerantne atmosfere koja će, kroz odsustvo nasilja, omogućiti nesmetan život i djelovanje lokalne LGBT zajednice.

Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore već godinama je prepoznata kao vodeći akter i podržavalac procesa LGBT inkluzije na nacionalnom, državnom, nivou.

Stalni prioritet Uprave policije jeste dosljedno sprovođenje zakona i unapređenje bezbjednosti LGBT osoba. Uprava policije, a to prate svi njeni

centri bezbjednosti, snažno je posvećena implementaciji Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori Vlade Crne Gore i zaključaka i preporuka, u vezi sa LGBT tematikom, Savjeta za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Te aktivnosti predstavljaju našu svakodnevnu profesionalnu obavezu.

U crnogorskom društvu i u pojedinačnim opštinama, poput Nikšića, postoje brojni i snažni otpori društvenom prihvatanju LGBT osoba. Snažna distanca, otvorena mržnja i nasilje motivisni su prvenstveno neznanjem o svim činjenicama koje se tiču LGBT zajednice i osnovnih prava i sloboda njenih pripadnika. Nedovoljno obrazovanje i nedovoljni senzibilitet javnosti za prava i položaj LGBT osoba otežava prihvatanje LGBT osoba i bitno ograničava njihova prava i slobode. Takva atmosfera ovoj društvenoj grupi proizvodi brojne bezbjednosne rizike i ograničava kvalitet ukupnog života. Takva atmosfera produkuje i brojne izazove pri primjeni policijskih ovlašćenja. Uprava policije je posvećena profesionalnoj primjeni policijskih ovlašćenja u svakoj mogućoj situaciji i prema svakom građaninu, bez diskriminacije bilo koje vrste.

Zato smo, u Upravi policije i CN Nikšić, odlučni da u saradnji sa LGBT zajednicom aktivno učestvujemo u obrazovnim i drugim aktivnostima koji će podstaći rad s mladima i rad sa grupama koje se snažno protive društvenom prihvatanju LGBT osoba.

Policijske starešine i specijalizovani ovlašćeni policijski službenici uzeće aktivno učešće u radu LGBT zajednice sa školama i akademskim ustanovama, posebno na radionicama, predavanjima i diskusijama o ljudskim pravima LGBT osoba, nasilju i govoru mržnje prema LGBT osoba, vršnjačkom nasilju i nasilju u porodicu.

CB Nikšić je javno izjavio, i stoji iza toga, da će policija aktivno sarađivati sa prosvjetnim i akademskim vlastima i upravama škola i fakulteta u Nikšiću kako bi se podsticao i uspješno njegovao lokalni dijalog i unapređenje obrazovanja školske i univerzitetske omladine, nastavničkih i roditeljskih struktura o svim pitanjima koje su u vezi sa prekršajnim i krivičnim djelima na štetu LGBT osoba i prevenciji nasilja prema njima.

Takođe CB Nikšić, i Uprava policije u cjelini, snažno će podržati lokalni dijalog o pravima i slobodama LGBT osoba i da ćemo aktivno učestvovati u svim aktivnostima, poput savjetovanja, građanskih tribina, seminara, konsultacija i konferencija kojima je cilj da se unaprijedi informisanje lokalnog stanovništva i svih društvenih struktura, uključujući i sportske kolektive i asocijacije, o procesu LGBT inkluzije, ljudskim pravima i slobodama i prevazilaženju nasilja i konflikata.

Uvjereni smo da se kroz zajednički pristup i ozbiljan rad svih zainteresovanih strana može popraviti postojeća klima i stvoriti uslovi da se da se mirna okupljanja LGBT zajednice u Nikšiću održavaju uz mnogo manje bezbjednosne rizike od onih koje registrujemo danas i zbog kojih su ranije donijeta, opravdana i osnovana, rješenja o zabrani povorki ponosa u Nikšiću.

PRAVO NA MIRNO OKUPLJANJE LGBT ZAJEDNICE

KAPITULACIJA DRŽAVE PRED PRIJETNJAMA NAVIJAČA U NIKŠIĆU: SLUČAJ ZABRANE ŠETNJE ZA PRAVA LGBT OSOBA 2015. GODINE

Tekst predstavlja prilog argumentovanoj diskusiji o bezbjednosnim rizicima i neraspravljenim razlozima za zabranu šetnje u Nikšiću uz ukazivanje na odgovarajuće evropske standarde

mr Tea Gorjanc Prelević,
izvršna direktorka, "Akcija za ljudska prava" (HRA)⁵⁹

Uvod

Udruženja građana "LGBT Forum Progres" i "Hiperion", koji se bave zaštitom i promocijom prava i sloboda seksualnih manjina i transrodnih osoba (LGBT) u Crnoj Gori, podnijeli su 6. jula 2015. godine prijavu policiji za održavanje mirnog okupljanja pod nazivom "Akademska šetnja ponosa" 18. septembra 2015. godine u Nikšiću. To je bila treća takva prijava, pošto su dva slična okupljanja prethodno već bila zabranjena.

Poslije Budve i Podgorice, u kojima je manje ili više uspješno policija prije toga 2013. i 2014. godine obezbjeđivala slične šetnje, organizatori su takav događaj u trajanju od jednog sata željeli da organizuju i u Nikšiću, drugom gradu u Crnoj Gori po veličini i broju stanovnika.

U prijavi policiji je predloženo da šetnja toga dana krene od željezničke stanice do trga Šaka Petrovića i nazad. Pisalo je da su datum i mjesto održa-

vanja skupa samo "predlozi" i izričito navedeno da su organizatori "otvoreni za predloge policije u smislu izmjene same rute ili završne lokacije povorke".⁶⁰

Prijava je podnijeta više od dva meseca uoči planiranog događaja.

Odlučujući po prijavi, načelnik Centra bezbjednosti (CB) Nikšić, Milorad Žižić, glavni policijski inspektor, u svojstvu prvostepenog organa, donio je 14. septembra 2015. godine rešenje o privremenoj zabrani šetnje, jer je procijenjeno da ona predstavlja prevelik bezbjednosni rizik. Ovo rešenje je u drugom stepenu potvrdio generalni direktor Direktorata za bezbjednosno zaštitne poslove i nadzor u Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP), doc. dr Miloš Vukčević. Upravni sud je odbio tužbu organizatora, a Vrhovni sud potvrdio presudu Upravnog suda. Organizatori su u novembru 2016. godine podnijeli ustavnu žalbu protiv tih odluka.

Prijavljena šetnja u Nikšiću do danas nije održana. Prijava novog okupljanja nije pokušavana, iz policije nije bilo ni poziva na razgovor o prijavi ni bilo kakvih nagovještaja da je stav o bezbjednosnom riziku promijenjen, pa je tako *privremena* zabrana u praksi dovela do toga da "Prajd"⁶¹ do danas u Nikšiću ne bude održan.

Ovaj tekst se bavi *neraspravljenim* razlozima za zabranu šetnje u Nikšiću. Ni MUP ni sudovi koji su odlučivali u ovom slučaju, nisu raspravili spor oko zabrane, jer nisu odgovorili na argumente koje su organizatori uredno isticali protiv odluke o zabrani, već su, s pozicija moći, insistirali na svojim ovlašćenjima da zabrane uživanje ljudskih prava, odnosno da takvu zabranu potvrde. Dodatno, predstavnici MUP-a se nisu odazvali na poziv da na javnoj raspravi raspravljaju o razlozima zabrane šetnje u Nikšiću s njenim nesuđenim organizatorima i aktivistima za ljudska prava. Sada se, konačno, očekuje od Ustavnog suda da odgovori na argumente organizatora, ili da taj posao, u krajnjem slučaju, obavi Evropski sud za ljudska prava u Strazburu.⁶²

Čime je obrazložena sporna zabrana?

CB Nikšić i MUP su zabranu šetnje u Nikšiću zasnovali na procjeni da bi održavanje pomenutog okupljanja, predloženog dana i na predloženoj trasi "moglo ozbiljno ugroziti kretanje i rad većeg broja građana", te da "postoji stvarna opasnost da bi ... bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine i da bi došlo do

60 Prijava za održavanje mirnog okupljanja, od 6.7.2015, podnosioci prijave: Stevan Milivojević, izvršni direktor NVO "LGBT Forum Progres" i Ksenija Rakočević, predsjednica NVO "Hiperion", prijava dostupna u arhivi HRA.

61 "Prajd" je način na koji se izgovara engleska riječ "pride", koja znači "ponos", a koja u ovom kontekstu označava međunarodno prihvaćen termin za "parade ponosa" ili povorke, marševe, festivale, koji se, od prvih takvih događaja 1970. godine u gradovima SAD, organizuju širom svijeta u cilju promocije ljudskih prava seksualnih manjina i transrodnih osoba.

62 NVO Akcija za ljudska prava (Human Rights Action – HRA) iz Podgorice, pružila je pravnu pomoć kolegama iz NVO LGBT Forum Progres i Hiperion u ovom slučaju.

narušavanja javnog reda i mira u većem obimu".⁶³ Dodatno je ukazano na potencijalno ugrožavanje prava građana na privatnost i nepovredivost stana, jer bi u cilju zaštite učesnika povorke, policija trebalo da preduzme mjere i radnje da se zatvore prozori, balkoni i ulazi sa kojih bi moguće prijetila opasnost po učesnike, "čime bi se dovelo u pitanje poštovanje Ustavom zagarantovanih prava građana na privatnost i nepovredivost stana".⁶⁴

Odluka o "veoma visokim bezbjednosnim rizicima" koji su nalogali zabranu šetnje zasnovana je na sledećim razlozima:

(1) "najveći broj građana Nikšića je protiv održavanja najavljenog mirnog okupljanja, samim tim postoji realna opasnost po ličnu bezbjednost učesnika šetnje";

(2) "park nije ograđen... u njegovoj blizini se nalazi... sastajalište penzionera, gradsko groblje ... veliki broj stambenih objekata, gdje bi u cilju zaštite učesnika Povorke... policijski službenici trebali preduzeti mjere i radnje u cilju zatvaranja svih prostora (prozora, balkona i ulaza) sa kojih bi prijetila eventualna opasnost po sigurnost učesnika, čime bi se dovelo u pitanje poštovanje Ustavom zagarantovanih prava građana na privatnost i nepovredivost stana...";

(3) "postoji stvarna opasnost da bi od strane navijačkih i drugih grupa bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine";

(4) simpatizeri Jugoslovenske komunističke partije Crne Gore – Opštinski komitet Nikšić najavili su proteste protiv održavanja šetnje.

Odluku o zabrani su policija i MUP zasnovali na Zakonu o javnim okupljanjima i legitimnom osnovu za ograničenje slobode mirnog okupljanja iz Ustava Crne Gore, odnosno stava 2 člana 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima "u interesu javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala i zaštite prava i sloboda drugih".⁶⁵

63 Rješenje Uprava policije, 68-01 broj: 224/15-9022, Nikšić, 14.09.2015. godine i Rješenje MUP, Direktorat za bezbjednosno zaštitne poslove i nadzor 02/2 broj: UP II – 222/15-436, Podgorica, 7.10.2015.

64 Isto.

65 Ustav Crne Gore u stvari nije usklađen sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda..., Sl. list SCG - Međunarodni ugovori, 9/2003, 5/2005) u pogledu svih ograničenja, je ne predviđa ograničenje iz čl. 11, st. 2 Konvencije u cilju "zaštite prava i sloboda drugih", pa je pozivanje na taj konkretan razlog u ovom slučaju bilo i neustavno. Član 52, st. 2 Ustava Crne Gore (Sl. list CG 1/2007, 38/2013) glasi: "Sloboda okupljanja može se privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi sprječavanja nereda ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine, u skladu sa zakonom." Zabrana je zasnovana na članu 4 Zakona o javnim okupljanjima (Sl. list RCG 31/2005, Sl. list CG 47/2014 i 1/2015), koji je prestao da važi 17.8.2016. godine: "(s)loboda zbora i drugog okupljanja građana može se privremeno ograničiti radi zaštite prava drugih ljudi, javnog poretka i bezbjednosti, javnog morala, životne sredine i zdravlja ljudi" i članu 9a st. 1 tač. 8 istog zakona: "mirno okupljanje se ne može održavati ako bi okupljanje s obzirom na prostor i vrijeme, broj učesnika ili karakter mirnog okupljanja moglo ozbiljno da ugrozi kretanje i rad većeg broja građana, prava i slobode drugih lica, zdravlje ili bezbjednost ljudi, bezbjednost imovine ili da izazove narušavanje javnog reda i mira".

Organizatori su, s druge strane, u žalbama i tužbi podsjećali na to da je legitimne osnove za ograničenje slobode mirnog okupljanja, kao što su pomenuti zaštita bezbjednosti i sprečavanje nereda ili kriminala, dozvoljeno primijeniti samo onda kada je to *neophodno* u demokratskom društvu prema stavu 2 člana 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Tvrdili su da u konkretnom slučaju to nije bilo neophodno, ili da, bar, obrazloženje dato u odlukama nije uvjerljivo pokazalo da je tako drastična mjera kao zabrana mirnog okupljanja bila neophodna.

U odnosu na gore pomenuti 1. argument, da je "najveći broj" građana Nikšića protiv pomenutog okupljanja, kao i 3. 4. argument, da su protiv toga bile i navijačke grupe i Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, organizatori su, citirajući praksu Evropskog suda za ljudska prava, u suštini pokušavali da podsjetu na to da je svrha ljudskih prava da pravo pojedinca ili manjine zaštiti od tiranije većine.

Evropski sud za ljudska prava je upozoravao države da je pravo na mirno okupljanje od suštinskog značaja za demokratsko društvo i da dozvoljena ograničenja tog prava ne tumače restriktivno (*G. v Germany*, 1989). Utvrđeno je da sloboda okupljanja štiti i one mirne demonstracije koje mogu da uznemire i uvrede ljude koji se protive idejama koje demonstracije žele da promovišu (presuda u predmetu *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, 29221/95 i 29225/95, 2001, st. 86). Društvo bi bilo uskraćeno za mogućnost da čuje različite stavove po bilo kom pitanju koje vrijeđa osjećanja većine, kad bi se demonstracije zabranjivale svaki put kad postoji mogućnost da na njima izbiju napetosti i sukobi između suprotstavljenih grupa (presuda u predmetu *Alekseyev v. Russia*, 2010, st. 77). Država mora da preduzme razumne i odgovarajuće mjere da omogući mirno održavanje zakonitih demonstracija, i da i istovremeno omogući da se iskažu suprotne tvrdnje i spriječi da dođe do nasilja između suprotstavljenih grupa (*Alekseyev v. Russia*, st. 75). To su pravila demokratskog društva, koja štite i međunarodni ugovori o ljudskim pravima i Ustav i zakoni Crne Gore.

U rješenju policije u Nikšiću, kao i MUP-a, nisu dati uvjerljivi razlozi za opravdanje stava o visokom bezbjednosnom riziku, a uopšte nije obrazloženo zbog čega policija na takav rizik nije bila u stanju da odgovori. Sama tvrdnja policije da postoji rizik po bezbjednost nije dovoljna da opravda zabranu okupljanja prema evropskim standardima, već državni organ mora da prikaže konkretnu procjenu potencijalnog obima nereda da bi konkretno procijenila i sredstva koja su neophodna da se neutrališe rizik od nasilja (*Barankevich v. Russia*, 2007, st. 33). U rješenjima policije u Nikšiću i MUP-a nije bilo takvih konkretnih procjena.

Argumentacija državnih organa o bezbjednosnom riziku u odnosu na trasu šetnje koju su predložili organizatori ne djeluje ubjedljivo iz prostog razloga što su organizatori u prijavi jasno naveli da ne insistiraju na predloženoj trasi,

nego da su otvoreni za dogovor sa policijom o tome kuda bi se povorka kretala. Pored toga, policija je imala više nego dovoljno vremena da se odgovarajuće pripremi da obezbijedi događaj, koji joj je prijavljen čak više od dva mjeseca pre planiranog održavanja. Evropski sud za ljudska prava je, na primjer, kritikovao policiju u Gruziji jer je propustila da se pripremi za obezbjeđenje sličnog događaja u roku od samo devet dana (*Indentoba and others v. Georgia*, 2015), a policija u Crnoj Gori je imala na raspolaganju dva mjeseca. Pored toga, slični događaji visokog bezbjednosnog rizika su već bili održani jednom u Budvi i dva puta u Podgorici, pri čemu je poslednji događaj protekao bez bilo kakvih incidenata, pa je teško povjerovati da je u Nikšiću bezbjednosna situacija bila tako ozbiljna da policija nije mogla ništa drugo da učini nego da okupljanje zabrani.

Glavni razlog za zabranu šetnje bile su informacije o prijetnjama različitih navijačkih grupa, kako se saznaje iz naknadnog postupka koji je sproveo Savjet za građansku kontrolu rada policije. "Uprava policije je saopštila da je i pored brojnih obavljenih razgovora policije sa ekstremnijim navijačima i vođama navijačkih grupa ostao snažan animozitet prema održavanju LGBT manifestacije. Uprava policije je saopštila Savjetu da su ti navijači, i njihove vođe, najavili izlazak na ulice kao i da nisu isključeni nasilni akti od strane ovih grupacija".⁶⁶ Međutim, zbog takvih najava CB Nikšić nije podnio nijednu prekršajnu ili krivičnu prijavu.⁶⁷

Drugim riječima, navijači su uspjeli da policiju dobro uplaše ili bar postupci predstavnika policije upućuju na takav zaključak. Odgovor države na njihove prijetnje bio je da građanima koji im nisu po volji zabrani da ostvaruju pravo na okupljanje, umjesto da ih goni jer prijetu nasiljem. Tako je država kapitulirala pred prijetnjama navijača i propustila da odbrani ljudska prava na kojima je zasnovan njen ustavni poredak. Podržala je i ohrabrila nasilničko, nezakonito ponašanje, umjesto da mu se odlučno suprotstavi. Isto to je zaključio i Evropski sud za ljudska prava kritikujući Rusiju koja isto tako nije gonila one koji su prijetili nasiljem organizatorima mirnog okupljanja, nego je zbog prijetnji zabranila okupljanje.⁶⁸

Odluke sudova

Ni Upravni sud ni Vrhovni sud nisu obratili pažnju na evropski standard koji zahteva da odluke o zabrani mirnog okupljanja budu obrazložene i da se ne svode

⁶⁶ Zaključak, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Podgorica, 28.12.2015, tačka 9.; Dostupno na: <http://kontrolapolicije.me/images/biblioteka/dokumenti/Ocjene%20i%20preporuke/Dokument-2015-Decembar-28-Zakljucak%20Parada%20Niksic.pdf>

⁶⁷ Isto Zaključak Savjeta za građansku kontrolu rada policije, tačka 10.

⁶⁸ "By relying on such blatantly unlawful calls as grounds for the ban, the authorities effectively endorsed the intentions of persons and organisations that clearly and deliberately intended to disrupt a peaceful demonstration in breach of the law and public order" (*Alekseyev*, op.cit, st. 76).

na to da državni organ sam ima diskreciono pravo procjene, bez potrebe da ta procjena bude konkretna i obrazložena (*Barankevich v. Russia*, 2007, st. 33).

Upravni sud je zaključio da su "upravni organi pravilno utvrdili da bi okupljanje ... moglo da ozbiljno ugrozi kretanje i rad ... kao i da izazove narušavanje javnog reda i mira u većem obimu", na osnovu "bezbjednosne procjene" koja je navedena u rješenju o zabrani.⁶⁹ Pri tom, Upravnom sudu su organizatori blagovremeno dostavili i zaključak Savjeta za građansku kontrolu rada policije, koji je zaključio, na osnovu posebnog postupka prikupljanja informacija i komunikacije sa policijom, da u konkretnom slučaju "Uprava policije nije preduzela sve odgovarajuće i razumne mjere da omogući mirno javno okupljanje LGBT zajednice".⁷⁰ Međutim, Upravni sud je stao na stanovište da su upravni organi privremenom zabranom doprinijeli da organizatori svoje pravo ostvare neki drugi put, u nekim bezbjednijim uslovima.⁷¹

Vrhovni sud se, u prilog odluci da podrži zabranu, pozvao na odluku Komisije za ljudska prava "Kršćani protiv rasizma i fašizma protiv Ujedinjenog Kraljevstva" iz 1980. godine,⁷² u kojoj je državi dato za pravo da zabrani mirno okupljanje, na sljedeći način:

"U tom pravcu je i odluka *Kršćani protiv rasizma i fašizma protiv Ujedinjenog Kraljevstva* u kojoj je obrazloženo značenje pojma nužne zabrane u smislu čl. 11 st. 2 Konvencije, kvalifikujući je kao onu koja je opravdana, samo ako se neredi ne mogu spriječiti drugim, manje strožijim mjerama, pa prema tome, u konkretnom slučaju, može se smatrati da je zabrana nužna u okviru značenja st. 2 čl. 11 Konvencije, jer je izvršena valjana preliminarna procjena opasnosti, koja bi ugrozila mirno održavanje skupa, bezbjednost ljudi i imovine i ista je bila opravdana radi zaštite javnog interesa i sprečavanja narušavanja javnog reda i mira u većem obimu."⁷³

Međutim, Vrhovni sud nije uzeo u obzir veoma važan aspekt slučaja na koji se pozvao. Naime, tu se radilo o *zabrani svih skupova iste vrste*⁷⁴ i tumačen je po-

69 Upravni sud Crne Gore, U.br. 2646/2015, od 18.5.2016, sudije Biserka Bukvić, predsjednica vijeća, dr Vesna Vučković i Mirjana Milić, članice vijeća.

70 Zaključak, Savjet za građansku kontrolu rada policije, op.cit, tačka 14.

71 "Naime, upravni organi svojim odlukama ne lišavaju tužioce njihovog Ustavom i zakonom garantovanog prava na slobodu mirnog okupljanja, već naprotiv, svojim postupanjem privremenim zabranjivanjem doprinose da u bezbjednijim uslovima kako za same učesnike okupljanja tako i za druga lica, za razliku od konkretnog slučaja, tužioci u punom obimu ostvare svoje ustavno i zakonsko pravo – pravo na slobodu mirnog okupljanja", U.br. 2646/2015, od 18.5.2016, str. 4.

72 *Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom*, odluka od 16. jula 1980. o prihvatljivosti predstavke br. 8440/78 (decision on admissibility of the application no. 8440/78).

73 Uvp. br. 247/16, od 16.09.2016, Stanka Vučinić, predsjednica vijeća, Miraš Radović i Hasnija Simonović, članovi vijeća.

74 U periodu od dva mjeseca u Londonu su bili zabranjeni svi marševi osim ceremonijalnih, religijskih, u vezi prosvete ili proslava. Drugim rječima, bili su zabranjeni svi politički marševi. Ovo se desilo zbog marševa koji je organizovala desničarska politička grupacija Nacionalni front (National front) i kontrademonstracija, koji su prethodno već dovodili do nereda većih razmera, koje policija nije mogla da spriječi uprkos obimnom obezbjeđenju od npr. 2.400 policajaca. *Christians against Racism and Fascism*, str. 150.

jam "opšte zabrane",⁷⁵ a ne pojedinačne zabrane, kakvu je policija u Nikšiću primjenila *samo* prema okupljanju NVO za LGBT prava, a ne i prema okupljanju pristalica Jugoslovenske komunističke partije Crne Gore, koje nije bilo zabranjeno i koje je tada u Nikšiću jedino i održano. Tako su nadležne vlasti Crne Gore zabranjujući "Prajd" u Nikšiću postupile i diskriminatorno, pa su i na to kršenje ljudskih prava organizatori ukazali Ustavnom sudu u žalbi koju su podnijeli u novembru 2016. godine.

75 Tačan citat Odluke glasi: "A general ban of demonstrations can only be justified if there is a real danger of their resulting in disorder which cannot be prevented by other less stringent measures", odnosno "Opšta zabrana demonstracija može jedino biti opravdana ako ...", *Christians against Racism and Fascism*, str. 150.

CRNOGORSKA SPORTSKA POLITIKA I ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE

O SPOSOBNOSTI SISTEMA SPORTA U CRNOJ GORI DA SE BORI PROTIV NEGATIVNIH POJAVA

Osnovni izazov predstavlja prilično jednosmjerno, rezultatski orijentisano, usmjerenje aktera sistema sporta, nerijetko zanemarijući domete, mogućnosti i uticaj sporta na društvo. Imajući u vidu prvenstveno siromašnu domaću naučno-istraživačku bazu, namjera je da se formalističkim pristupom ukaže na međunarodne norme i standarde sa jedne, i nedostatnosti pravnog okvira i institucionalnog mehanizma u Crnoj Gori sa druge strane.

Marko Begović

Njemački sportski univerzitet u Kelnu⁷⁶

Uvod

Prilično dugo se govori o dometima sporta kao sredstva za tretiranje društvenih izazova sa jedne i promovisanja društvene kohezije i integracije sa druge strane. Nerijetko se ukazuje da upravo sportske organizacije mogu umnogome pomoći osnaživanje društvenog kapitala.⁷⁷ S prethodnim u vezi, akteri međunarodnih odnosa omogućili su *sui generis* status sportskom pokretu, postavljajući ga kao davalaca javnih usluga.⁷⁸

⁷⁶ E-mail: marko.inovativnost@gmail.com

⁷⁷ Breedveld, K. (2003). Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In: K. Breedveld, ed. Rapportage sport 2003. Onderzoeksrapport. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 247–283.

⁷⁸ Mrkonjic, M. (2013). The Swiss regulatory framework and international sports organizations. Action for Good Governance in International Sports Organizations. Play the Game.

Takođe, međudržavni i nadnacionalni autoriteti poput Evropske unije, prepoznali su strateškim dokumentima društvenu, vaspitnu-obrazovnu i zdravstvenu ulogu sporta.⁷⁹

Skup normi sportskog pokreta - *lex sportiva*, poslužili su strukturisanju i pozicioniranju učesnika u sistemu sporta, iako ima mišljenja da se na ovaj način stvorila monopolska struktura donosioca odluka. Takav „komotniji“ status, sportski pokret kao *raison d'être* je prvenstveno posvetio komercijalnom aspektu, prisvajajući značajan dio moći šireći uticaj van oblasti sporta. Sa druge strane, imajući u vidu globalne izazove,⁸⁰ jasno je da sportski pokret ima limitirane kapacitete da se samostalno izbori sa erozivnim procesima.⁸¹ U skladu sa naprijed iznijetim, neophodno je ukazati da mnogi autori upravo sugerišu da je praksa pokazala određene nedostatnosti sportskih organizacija,⁸² kao i nužnost da organizaciona struktura sportskih organizacija mora počivati na principima demokracije, odgovornosti i uključenosti.⁸³

Prethodno pomenuto uz sve vidljivije prisustvo diskriminacije, zloupotrebe položaja, namještanja sportskih rezultata i dopinga, dovela je kako navodi Brohm do `razvoda` sporta i društva.⁸⁴

Međunarodni okvir za borbu protiv svih oblika negativnih pojava u sportu

Evropska unija imala je važnu ulogu u uspostavljanju pravnog okvira, pa je tako član 13. Amsterdamskog ugovora poslužio kao prvi korak da se koncept diskriminacije proširi a članom 21, Povelje o fundamentalnim pravima Evropske unije se ističe da je bilo koji vid diskriminacije zabranjen.⁸⁵ Za oblast sporta, Ugovor o funkcionisanju Evropske unije predviđa razvoj Evropske dimenzije sporta na način da će prvenstveno biti stvoreni uslovi za bezbjedno bavljenje sportom, čuvajući fizički i moralni integritet učesnika. Bliže, članom 165 predviđeno je da:

“Unija doprinosi podsticanju evropske dimenzije u sportu, vodeći računa o specifičnoj prirodi sporta, njegovim strukturama zasnovanim na dobro-

79 Bijela knjiga o sportu (2007).

80 Sage, G. H. (1990). *Power and Ideology in American Sport*. Champaign, Ill: Human Kinetics.

81 Houlihan, B.M. (1998). “The World Anti-Doping Agency and the campaign against doping in sport”, Council of Europe Handbook. Council of Europe Publishing.

82 Elling, A. (2004). *We zijn vrienden in het veld. Grenzen aan sociale binding en verbodend door sport*. Pedagogiek, 24 (4), 342–360.

83 Coalter, F. (2007). *A wider social role for sport: who's keeping the score?* Abingdon: Routledge.

84 Brohm, J.M. (1992). *Sociologie politique du sport*. Nancy: Press Universitaire de Nancy.

85 Amsterdamski ugovor (1997); Povelja o fundamentalnim pravima Evropske unije (2000).

voljnosti, kao i o njegovoj društvenoj i obrazovnoj ulozi. Djelovanje Unije ima za cilj razvoj evropske dimenzije u sportu, podsticanjem pravičnosti i otvorenosti u sportskim takmičenjima i saradnje između tijela nadležnih za sport, kao i zaštitom fizičkog i moralnog integriteta sportista i sportistkinja, naročito najmlađih sportista i sportistkinja”.⁸⁶

Ako se pogledaju prethodne inicijative poput Deklaracije iz Nice, države članice imaju primarnu ulogu kroz nametanje obaveznosti sportskom pokretu da poštuje pravni poredak istih, naglašavajući društveni aspekt sporta.⁸⁷

U nivou Savjeta Evrope (SE), polazeći od Evropske povelje sport za sve, Evropska povelja o sportu (1992) pored prava učešća u sportu navodi nužnost da sistem sporta mora biti zaštićen od bilo koje vrste diskriminacije i neetičkog ponašanja; zemlje članice SE obavezuju se da obezbijede sigurno okruženje i zaštite vrijednosti koje sport predstavlja.⁸⁸

Nadležna tijela Međunarodnog sportskog pokreta i drugih međudržavnih i nadnacionalnih organizacija, izradili su tri obavezujuća međunarodna instrumenta za oblast dopinga u sportu, nasilja na sportskim manifestacijama i namještanja sportskih rezultata.⁸⁹ Namjera se ogleda u neophodnosti daljeg regulisanja oblasti sporta u cilju onemogućavanja nastajanja negativnih pojava u sportu.

Etički kodeks SE posebno ističe važnost identifikovanja adekvatnog obrazovnog programa i uvođenja preventivnih mjera za promociju zdravog i sigurnog bavljenja sportom.⁹⁰

Prethodno pomenuti dokumenti ukazuju na važnost struktura sportskog pokreta i sistema takmičenja da predvidi posebne mjere kako bi se zaštitio integritet svih zainteresovanih strana. Takođe, i drugim dokumentima, doduše neobavezujućim, navode se mjere i aktivnosti koje je neophodno preuzeti kako bi se mogao iskoristiti puni potencijal sporta kao nezaobilaznog segmenta društvene kohezije i integracije.

Poseban izazov ka punom sprovođenju preporuka, mjera i aktivnosti predviđenim iznijetim dokumentima predstavlja heterogeni pravni okvir država članica Savjeta Evrope. Pozitivan primjer predstavlja rješenje iz Finske, kojim su sve oblike negativnih pojava u sportu tretirane kroz novoosnovanu Agenciju za integritet u sportu.⁹¹ Taj svojevrsni državno-institucionalni hibrid ima za cilj da detektuje, prati, procesuiraj, disciplinski kazni a gdje postoji potreba i krivično goni svaki vid neetičkog ponašanja, korišćenja dopinga, nasilja na sportskim manifestacijama i namještanja sportskih rezultata.

86 Ugovor o funkcionisanju Evropske unije (2009).

87 Deklaracija o specifičnim karakteristikama sporta Evropskog savjeta (2000).

88 Rec (92) 13Rev Evropska povelja o sportu

89 SE Konvencija o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim mečevima (1985)- Konvencija o integralnoj bezbjednosti i uslugama na sportskim manifestacijama (2016), SE Konvencija o anti-dopingu (1989), SE Konvencija o manipulaciji sportskim rezultatima (2014).

90 CM/Rec(2010)9

91 Finish Center for Integrity in Sports.

Crnogorska problematika

U Crnoj Gori problem je višedimenzionalan. Negativne pojave su primjetne kako u nivou onih koji su aktivno uključeni poput sportista, sportskih radnika i donosioca odluka, tako i onih pasivno uključenih poput navijačkih i drugih interesnih grupa.

U funkcionalnom smislu neophodno je depolitizovati organizacione strukture kako bi se sa jedne strane realizovao koncept autonomije sportskog pokreta a sa druge strane omogućila adekvatna kontrola rada istoga u smislu punog poštovanja pravnog poretka države Crne Gore.

Kako je u više navrata navedeno, fluidnost sporta zahtjeva multidisciplinarni pristup koji se ogleda kako u međusektorskoj saradnji organa javne uprave i obrazovnih institucija, i u saradnji javne uprave i sportskog pokreta uz aktivno učešće cijelog društva.

Što se pravnog okvira tiče, *lex specialis* predviđa da je sport dostupan svima ali nije jasno na koji način će se konkretne odredbe sprovesti. Konkretno, imajući u vidu strateško opredjeljenje Crne Gore u pogledu Evropskih integracija, neophodno je dalje usaglašavanje postojećih zakonskih rješenja i strateških dokumenata sa Evropskom poveljom o sportu, Bijelom knjigom o sportu, Kodeksom etike u sportu i ostalim pomenutim međunarodnim propisima.

Bezbjedno okruženje za sve učesnike je *conditio sine qua non* savremenog sistema sporta. Prvi u lancu prevencije negativnih pojava pored roditelja jesu sportski radnici. S prethodnim u vezi, neophodno je primarno urediti sistem osposobljavanja kadrova u sportu sa visokoškolskom institucijom u svojstvu realizatora stručnog programa u saradnji sa nadležnim savezom.

Sportisti i sportski radnici, tj. fizička lica u sportu predstavljaju najranjiviju grupu, često izloženu brojnim neetičnim pritiscima u sistemu sporta. Na osnovu propisa koji uređuju radni odnos, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, neophodno je jasnije definisati prava i obaveze sportskih organizacija u odnosu na sportiste i sportske radnike. U skladu sa prethodnim, prepoznati i institucionalizovati poziciju sportista unutar krovnih sportskih organizacija u skladu sa članom 59, stav 2 Zakona o sportu. U ovom smislu obaveza krovnih sportskih organizacija je da se kroz institut „Sportske komisije ili Udruženja sportista“ obezbjedi najviši stepen učešća i preuzimanje dijela odgovornosti u procesu donošenja odluka. U dijelu pozicije i uslova koje moraju da ispunjavaju sportski radnici u sistemu sporta, neophodno je primijeniti odredbe Evropskog kodeksa etike u sportu, tj. obavezati sportske organizacije da inkorporiraju u statute etički kodeks na osnovu Etičkog kodeksa Međunarodnog olimpijskog komiteta. U nivou krovne sportske organizacije određene grane sporta, statutom prepoznati „Kodeks ponašanja“ koji su u obavezi poštovati svi učesnici (sportisti, roditelji, sportski radnici i donosioci odluka) određene grane sporta.

Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama uz odredbe Zakona o sportu, Zakona o javnom redu i miru i Zakona o

javnim okupljanjima predstavljaju solidan normativni okvir kada se govori o prevenciji nasilja na sportskim manifestacijama. No kada pogledamo primjere dobre prakse poput Finske, uviđa se nužnost da se pitanja borbe protiv dopinga, nasilja na sportskim manifestacijama, diskriminacije i neetičkog ponašanja, zloupotrebe položaja i korupcije u sistemu sporta, i borbe protiv manipulacija sportskim rezultatima objedine formiranjem Agencije za integritet u sportu.

Na kraju mora se primijetiti naučno - istraživački disbalans u Crnoj Gori sa potrebama savremenog društva kroz sport.

Konkretno, „Rod i sport u Crnoj Gori - prepreke i mogućnosti“ je prvo istraživanje sprovedeno 2011. godine, zasnovano na dokazima, koje procjenjuje trenutni status učešća žena u sportu u Crnoj Gori, u svim nivoima (na terenu i u sportskim organizacijama).⁹² Istraživanje je identifikovalo ko se bavi sportom u Crnoj Gori, faktore (porodične, obrazovne, ekonomske, rodne stereotipe, itd.) koji doprinose ili ograničavaju bavljenje sportom. Tom prilikom je konstatovano da je 5.9 % žena uključeno u proces donošenja odluka, dok ih je svega 8.8 % zastupljeno na poziciji trenera. Predmetno istraživanje je bilo dio sveobuhvatnog projekta koje je rezultiralo uspostavljanjem „Žene i sport“ komisije pri Crnogorskom olimpijskom komitetu, izradom strategije i plana aktivnosti, ali bez konkretnih promjena tokom Olimpijskog ciklusa.

Drugo, „LGBT Forum Progres“, Crnogorski olimpijski komitet, Uprava za mlade i sport Vlade Crne Gore i Evropska gej i lezbijka sportska federacija (EGLSF), partnerski, su publikovali, uz podršku LGBT projekta Savjeta Evrope, zajedničku knjigu „LGBT Inkluzija u sportu“ autorke Louis Englefield.⁹³ Riječ je o priručniku koji ispituje razloge široko rasprostranjenog, kontinuiranog i sistemskog isključenja LGBT osoba iz sporta. U publikaciji su predstavljeni primjeri dobre prakse kao i mehanizmi primjenljivi i u drugim sredinama. No, ni ovu inicijativu, nijesu pratili konkretne mjere i aktivnosti.

Zaključak

Sport, kao sredstvo, od vitalnog je značaja za društveni razvoj zajednica, na svim nivoima. Kao prvo, sport je važan u kulturološkom smislu jer zauzima ogroman medijski prostor (kroz brojne profesionalne manifestacije/takmičenja), i svojevrsan podstrekač usmjeravanja javnih sredstava u projekte više društvenog nego finansijskog značaja. Kao drugo, sport se nerijetko koristi i za postizanje ciljeva koji nijesu u osnovi sportski (politički, borba protiv društvene nejednakosti, diskriminacije i neetičkog ponašanja, borba protiv nezaraznih bolesti,...).

92 Cooky, C., Begovic, M., Sabo, D., Oglesby, C., Snyder, M. (2014). Gender and sport participation in Montenegro, International Review for the Sociology of Sport 1-23. doi: 10.1177/1012690214559109 SAGE Publications

93 <http://www.upravazamladeisport.me/~upravazamladeisp/index.php/vijesti/item/43-lgbt-inkluzija-u-sportu>

I kao treće, stanje jednog društva kroz oblast sporta zahtijeva uključenost javnih vlasti, sportskog pokreta i drugih zainteresovanih činilaca u cilju obezbjeđivanja neophodnih uslova za bezbjedno bavljenje sportom (fizičkom aktivnošću) generalne populacije.

Prisutno je samo deklarativno zalaganje aktera sistema sporta u Crnoj Gori da se uhvate u koštac sa negativnim pojavama koje ozbiljno narušavaju vrijednosti koje sport promovise. Da bi se smanjio jaz između *de iure* jednakosti i bezbjednost i *de facto* normativnim i institucionalnim nedostatnostima, neophodno je urediti sistem sporta po mjeri potreba, polazeći od najviših standarda ali vodeći računa o specifičnostima crnogorskog društva.

STVARANJE SIGURNOG OKRUŽENJA

NIKO NE SMIJE ŽIVJETI U STRAHU I BITI NEVIDLJIV

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore kontinuirano preduzima napore i aktivnosti kako bi se, upravo kroz društveno prihvatanje, unaprijedila bezbjednost, vidljivost i zaštita od diskriminacije LGBT zajednice

Blanka Radošević Marović

generalna direktorica Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda Ministarstva za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore⁹⁴

Uvod

Afirmacija ustavnih i vrijednosti koje su zaštićene međunarodnim pravnim standardima, a posebno ljudskih prava i sloboda i borba protiv diskriminacije prioritetni su ciljevi u radu Ministarstva za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore.⁹⁵

Polazeći od načela - "Niko ne smije živjeti u strahu i biti nevidljiv", Vlada Crne Gore je razvila strateški koncept oličen u "Strategiji za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori", kojim su na sistematski način definisane smjernice u borbi protiv diskriminacije i doprinosi većoj vidljivosti i bezbjednosti LGBT osoba u crnogorskom društvu.⁹⁶

⁹⁴ E-mail: blanka.marovic@mmp.gov.me

⁹⁵ Za više informacija o organizaciji i radu Ministarstva za ljudska i manjinska prava posjetiti <http://www.mmp.gov.me/ministarstvo>

⁹⁶ Vladina LGBT Strategija dostupna na ovom linku: http://media.lgbtprogres.me/2013/11/strategija_cg-7.pdf

Praćenje primjene vladine LGBT politike

“Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori”, koju je Vlada usvojila 9. maja 2013. godine, na sistematizovan i konzistentan način definiše programske ciljeve i mjere koje je potrebno realizovati u oblasti promocije, zaštite i unapređenja ljudskih prava i sloboda LGBT osoba, inoviranja nacionalnog zakonodavstva, integrisanja LGBT tematike u sistem obrazovanja, zdravstva, ekonomske i međunarodne politike, u oblasti pružanja neposredne zaštite pripadnicima_cama LGBT populacije i na kraju snaženju uloge medija u promociji kulture tolerancije i socijalne inkluzije LGBT osoba.

Predmetna vladina LGBT Strategija, čije je praćenje primjene u nadležnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava, se realizuje kroz donošenje godišnjih Akcionih planova koji obuhvataju niz konkretnih mjera u različitim sektorima ostvarivanja prava i sloboda LGBT osoba, a koji predstavljaju suštinske korake ka unaprijeđenju društvenog prihvatanja LGBT osoba i stvaranja društvenog ambijenta u kome se njihove slobode i prava uvažavaju u punom obimu. Akcioni planovi se iz godine u godinu usvajaju kroz intenzivnu konsultaciju LGBT zajednice a realizuju se i kroz neposredno, često i vodeće, učešće LGBT organizacija preko kojih je organizovana crnogorska LGBT zajednica.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, do sada, preduzelo niz ključnih aktivnosti na realizaciji strateški postavljenih ciljeva.

To podrazumijeva, između ostalog, izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije koji sadrži odredbe kojima se zabranjuje diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije, ali i propisuju visoke kazne za počinjenu diskriminaciju.

Takođe, sprovode se kontinuirane edukacije i promocije antidiskriminatornog ponašanja kroz realizaciju ciklusa seminara i radionica namijenjenih svima koji dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije i dužni su pružiti kvalitetnu i efikasnu zaštitu osobama koje se suočavaju i trpe posledice diskriminacije.

Velika pažnja je posvećena i praćenju rada policije, sudstva i tužilaštva u vezi sa procesuiranjem slučajeva nasilja i napada na LGBT osobe, o čemu Ministarstvo prikuplja informacije i kroz Izvještavanje o realizaciji Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori, te, kroz godišnje izvještaje informiše Vladu Crne Gore.

Kontinuirano se realizuju i medijske kampanje sa ciljem podizanja svijesti opšte populacije o pravima LGBT osoba, poštovanju različitosti i povećanju nivoa tolerancije.

Posebno su značajni, i prepoznati, naponi Ministarstva za ljudska i manjinska prava na lokalnom nivou gdje se, uz promociju partnerstva sa lokalnim samoupravama, radi na građenju tolerantnog okruženja za sve LGBT+ osobe. U tom cilju, sa lokalnim samoupravama se potpisuju memorandumima kojima se precizno utvrđuju obaveze potpisnika, čija se realizacija prati, o čemu se, potom, rade godišnji izvještaji o sprovedenim aktivnostima.

Antidiskriminatorne kampanje su u funkciji bezbjednosti i prihvatanja

Bitni elementi jedne od ključnih aktivnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava, u sistemu institucija koje čine Vladu Crne Gore, na planu snaženja društvenog prihvatanja LGBT osoba jesu medijske kampanje koje se kontinuirano realizuju, a koje imaju za cilj edukaciju građana/ki Crne Gore o pojavnim oblicima diskriminacije, načinima njihove prevencije i suzbijanja, i promociju antidiskriminatornog ponašanja.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore kontinuirano sprovodi kampanje o zabrani diskriminacije i u okviru svojih aktivnosti ukazuje na najčešće oblike diskriminacije afirmišući tako antidiskriminatorno ponašanje odnosno poželjno i prihvatljivo društveno ponašanje.

Kampanje su usmjerene i na razbijanje ukorijenjenih društvenih stereotipa, predrasuda i tradicionalističkih uvjerenja koja nemaju ne samo naučno utemeljenje već ni uporište u modernim demokratskim procesima i uspostavljenom sistemu vrijednosti definisanim kroz važeće međunarodne standarde u predmetnoj oblasti i kroz Ustav Crne Gore.

Namjera i suština kampanja koje se realizuju je kreiranje društva jednakih mogućnosti, društva u kojem se svaka osoba osjeća uvaženom i poštovanom, sa svim zagwarantovanim pravima, bez diskriminacije po bilo kom ličnom svojstvu ili pripadnosti.

Polazište je Ministarstva za ljudska i manjinska prava da diskriminaciju treba prepoznati na vrijeme kroz edukativne antidiskriminacione kampanje, te je neophodno konstatno ukazivati na postojanje diskriminacije u društvu, njene pojavnne oblike i mehanizme zaštite.

Posebno je bila interesantna kampanja “Podržavam, poštujem, štitim, zastupam čovjeka”. U njoj su vizuelno zastupljeni svi iz diskriminiranih društvenih grupa uključujući i predstavnike LGBT zajednice.⁹⁷

Posebno je bila uspješna antidiskriminaciona kampanja pod nazivom “Poštuj različitosti! Odbaci diskriminaciju! Prihvati čovjeka!” koja je pošla od toga da svaka osoba nosi drugačiju priču i ona je čini posebnim.⁹⁸ Cilj te kampanje, pored podizanja nivoa svijesti opšte populacije o diskriminaciji, je stvaranje tolerantnijeg okruženja i senzibilizacija javnosti, posebno prema osobama sa invaliditetom, pripadnicima/cama LGBT zajednice, romske populacije i drugih najčešće diskriminiranih društvenih grupa, te diskriminacije po osnovu rodnog identiteta.⁹⁹ Jedna od poruka koje ova medijska kampanja prenosi je značaj po-

⁹⁷ Radio džingl, video klip i plakat kampanje dostupni su na ovom linku: http://www.mmp.gov.me/rubrike/podrzavam_covjeka

⁹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=tpHxz8etIZ4&feature=youtu.be>

⁹⁹ <http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/postuj-razlicitost-odbaci-diskriminaciju-prihvati-covjeka>

štovanja i uvažavanja prava i sloboda svih građana i građanki Crne Gore.¹⁰⁰

Prema ocjenama iz same LGBT zajednice antidiskriminatorne kampanje, koje iz godinu u godinu, osmišljava i sprovodi Ministarstvo za ljudska i manjinska prava sve su kvalitetnije i direktno doprinose procesu društvenog prihvatanja LGBT osoba.¹⁰¹ Da budem još konkretnija - kroz kvalitetan koncept i vizuelni identitet kampanja, uz inkluzivne i jasne poruke, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava direktno doprinosi poboljšanju bezbjednosti LGBT zajednice i njenom društvenom prihvatanju.

Aktivnosti koje Ministarstvo sprovodi u cilju sprečavanja diskriminatornih oblika ponašanja ističu neophodnost razgovora, snagu dijaloga i edukaciju u smislu prepoznavanja oblika diskriminacije, te njihove prevencije i suzbijanja.

Promocija prihvatanja LGBT osoba u lokalnim sredinama

U interesu zaštite LGBT zajednice, promociji njihovih ljudskih prava i unapređenju položaja na lokalnom nivou, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava predano radi, i insistira, na saradnji sa lokalnim vlastima. To se posebno ogleda kroz potpisivanje Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama sa crnogorskim opštinama.

Cilj ovih Sporazuma je uspostavljanje i definisanje oblika saradnje u realizaciji aktivnosti na unapređenju položaja i zaštiti prava LGBT zajednice, međusobne konsultacije, razmjenu informacija i preduzimanje drugih zajedničkih mjera i aktivnosti partnera - Ministarstva za ljudska i manjinska prava i lokalnih samouprava - radi uspostavljanje tolerantnog okruženja prema LGBT osobama u lokalnoj zajednici.¹⁰²

Predmetnim Memorandumom lokalne samopurave se obavezuju da uspostave odgovarajuće mehanizame za ostvarivanje prava i sloboda LGBT zajednice, te, stvaranje uslova za tolerantno okruženje i eliminisanja svih oblika diskriminacije LGBT zajednice. Radi realizacije Memoranduma, potpisnice su saglasne da uspostave i koriste odgovarajuće vidove komunikacije između Ministarstva i organa lokalne samouprave, organa lokalne uprave i službi opštine, kao i područnih jedinica i ispostava policije i predstavnika civilnog sektora koji djeluju u oblasti ostvarivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda.

Poseban, odlučujući, doprinos unapređenju kvaliteta života LGBT oso-

¹⁰⁰ Za više detalja posjetiti <http://www.mmp.gov.me/vijesti/151587/Postuj-razlicitosti-Odbaci-diskriminaciju-Prihvati-covjeka.html>

¹⁰¹ <http://media.lgbtprogres.me/2016/08/prihvatanje-lgbt-osoba-u-crnoj-gori-web1.pdf>

¹⁰² <http://www.queermontenegro.org/novosti/vijesti/194-borba-protiv-diskriminacije-lgbt-u-beranama>

ba u Crnoj Gori pružaju LGBT organizacije. Nevladine organizacije “Juventas” i “Queer Montenegro”, a uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava, na lokalnom nivou, tokom, 2016. godine, realizuju panel diskusije čiji je cilj doprinos implementaciji pravnog i strateškog okvira u oblasti ljudskih prava LGBT osoba, posebno na lokalnom nivou.¹⁰³

¹⁰³ <http://www.queermontenegro.org/novosti/vijesti/205-panel-diskusija-o-unapredenju-kvaliteta-zivota-lgbt-osoba-u-crnoj-gori-odrzana-u-herceg-novom>; <http://www.queermontenegro.org/novosti/vijesti/202-jacanje-politike-iz-oblasti-uvazavanja-razlicitosti-na-lokalnom-nivou>;

SIGURNOST KAO POTREBA I CILJ SVAKOG DRUŠTVA

INDIVIDUALNA SIGURNOST PRIPADNIKA MARGINALIZOVANIH GRUPA KAO ELEMENT UKUPNE BEZBJEDNOSTI DRUŠTVA

Ističe se važnost osposobljenosti policije za pristup marginalizovanim društvenim grupama i obezbjeđenja balansa između individualne bezbjednosti i ukupnog kvaliteta bezbjednosnog sistema u jednoj zemlji.

prof. dr Dražen Cerović, redovni profesor Pravnog fakulteta u Podgorici
član Savjeta za građansku kontrolu rada policije¹⁰⁴

Pojam sigurnosti

Bezbjednost je osnovna funkcija svake države, s obzirom da bez odgovarajućeg nivoa bezbjednosti ne možemo govoriti o demokratskoj vladavini, niti o stabilnosti društva u cjelini.

Bezbjednost, odnosno sigurnost, predstavlja jedan od fundamentalnih preduslova za egzistiranje ukupne društvene zajednice. Ona je takođe i potreba i cilj svakog društva. Etimološki posmatrano izraz sigurnost potiče od latinske riječi *securitas - securitatis*, što znači sigurnost, odsustvo opasnosti, samopouzdanje, zaštićenost. U nekim državama se koristi termin javna sigurnost ili javna bezbjednost. Ona je u direktnoj korelaciji sa svim oblicima opasnosti, koje mogu dovesti u pitanje zaštitu pojedinaca od zločina, zaštitu državnih ustanova i zaštitu demokratskog poretka.

U definicijama sigurnosti, uočava se sigurnost kao individualna kategorija, kao funkcija države koja svakom čovjeku obezbjeđuje potrebni nivo individualne i pravne sigurnosti i štiti sve ostale vrijednosti jednog društva. Pri tome, *individualna sigurnost* se može odrediti kao osjećaj pojedinca da mu društvo osigurava uz tjelesni integritet, slobodu izbora zvanja, mogućnost zapošljavanja i skoro neograničeno priznanje njegovih prava, dok je *pravna sigurnost* definiše kao odlika društvenog sistema u nekoj državi koja počiva na ustavnosti i zakonitosti, osiguravajući svim pravnim subjektima koji žive i borave na njenoj teritoriji punu slobodu u korišćenju njihovih subjektivnih prava, te efikasnu zaštitu u slučaju povrede prava. Ukoliko država ne obezbijedi potreban nivo sigurnosti ne može se apsolutno govoriti o individualnim slobodama u jednom društvu. *Individualnu sigurnost možemo definisati i kao obavezu društva da osigura takav demokratsko-bezbjednosni okvir u kojem će njegovi članovi moći ostvarivati i štititi svoje potrebe, prava i interese sa svim opšte prihvaćenim i opšte priznatim građanskim i ostalim slobodama koje su uslov za izgradnju i razvoj savremenog građanskog društva.*¹⁰⁵

Značaj bezbjednosti i pristupa policije

Značaj bezbjednosti za svakog pojedinca, stvaranje bezbjednog okruženja svim građanima od strane države i njenih institucija, kao i doprinos pojedinca sopstvenoj i široj bezbjednosti, pitanja su od posebnog prioriteta kada je u pitanju konstituisanje pravnog poretka i sigurnosnog okvira u svakoj modernoj državi današnjice. Vezano za to, od velikog značaja je namjera uređenih društava da osnaže i poprave pristup policije prema ugroženim društvenim grupama. Zato je jedan od osnovnih koraka na tom putu da se osnaži povjerenje LGBT osoba, i uopšte svih marginalizovanih i ugroženih društvenih grupa, u policiju i policijskog službenika, te da se iste ohrabre da prijavljuju nasilje, obraćaju se policiji i s njom sarađuju na planu zaštite svojih prava u najširem mogućem smislu.

Da bi se to postiglo, neophodno je pripadnicima ugroženih društvenih grupa približiti policiju, policijski rad, policijsko pravo, vrijednosti koje ona štiti i pomoći u razumijavanju policije i koncepta bezbjednosti.

Razvijanje povjerenja ovih osoba u policiju i ukupan bezbjednosni aparat, najprije kroz posvećen rad pripadnika policije, a takođe i kroz proces edukovanja pripadnika ovih grupa o konceptu bezbjednosti i svih rizika i izazova s tim u vezi, dopriniće i njihovoj boljoj zaštiti u crnogorskom društvu.

Ispoljavanje nasilja prema marginalizovanim grupama, danas je jedan od najozbiljnijih problema našeg društva i inicijalni problem za nastanak mnogih drugih problema, pretežno onih koje dovode do kršenja ljudskih prava.

Od svih marginalizovanih društvenih grupa, LGBT zajednica je jedna od najdiskriminisanih. Takvo stanje osim što je običnim zapažanjem lako vidljivo,

105 Opširnije o tome: Ramo, Masleša, Teorije i sistemi sigurnosti, Sarajevo, 2007., str 2-3.

najbolje pokazuju izveštaji brojnih organizacija koje se bave pitanjima ljudskih prava. LGBT osobe su u najgoroj poziciji u odnosu na ostale društvene grupe i veoma su ugrožene čestim fizičkim napadima od strane pojedinaca i grupa sklonih negativnom društvenom stavu prema njima, homofobiji, netoleranciji, diskriminaciji. Dakle, pripadnici ove marginalizovane društvene grupe su svakodnevno izloženi nasilju i trpe nasilje. Do drastičnog povećanja vidljivosti problema sa kojima se suočavaju pripadnici ove grupe dolazi najčešće pred mirna javna okupljanja koje se tradicionalno organizuju jedan put godišnje. Misli se na Pride odnosno Povorku ponosa koja se i u Crnoj Gori kontinuirano organizuje u poslednjih nekoliko godina.¹⁰⁶

Uticaj policije na popravljivanje stanja i položaja ovih osoba u odnosu na ostale građane, u Crnoj Gori je u poslednjih nekoliko godina u stalnom porastu. Uspješna organizacija i pružanje zaštite od strane Uprave policije licima, učesnicima pomenutih okupljanja, vidljiva je i na nivou faktičkog opažanja, ali i izvještaja o stanju ljudskih prava koje redovno prave organizacije koje se bave pomenutom oblašću.

U narednom periodu, u svom praktičnom radu, Uprava policije Crne Gore bi se morala još više angažovati na planu izjednačavanja prava i odgovornosti pripadnika/ca LGBT zajednice sa ostalim građanima u smislu zaštite njihove bezbjednosti, koja je garantovana zakonima i Ustavom Crne Gore. U tom cilju, potrebna je strožija primjena antidiskriminatorskih zakona od strane cijelog društva, kako bi se preduprijedili i sankcionisali slučajevi nasilja, govora mržnje, diskriminacije u svim sferama društvenih odnosa.

Samo kroz uspostavljanje trajnog povjerenja pripadnika marginalizovanih društvenih grupa u policiju i kvalitet njenog rada, uspostaviće se kvalitetan balans između individualne bezbjednosti pripadnika tih grupa i ukupnog kvaliteta bezbjednosnog sistema u našoj zemlji.

U tom cilju, kao putokaz mogu poslužiti pozitivna iskustva u zakonodavnom izjednačavanju prava pripadnika marginalizovanih društvenih grupa uzimajući najbolje primere dobre prakse u državama Evropske unije.

106 Organizator NVO "Kvir Montenegro".

PRVA POVORKA PONOSA U CRNOJ GORI

BUDVA: POTVRĐENA RIJEŠENOST POLICIJE DA ŠTITI LJUDSKA PRAVA I SLOBODE SVIH GRAĐANA

Predstavljeno je prvo neposredno iskustvo crnogorske policije u obezbjeđenju jedne povorke ponosa. Pride u Budvi pokazao je stvarni društveni odnos prema prihvatanju LGBT osoba i postao indikator za praćenje buduće tolerancije i napretka

Darko Ćorac,
načelnik Centra bezbjednosti Budva, Uprava policije, MUP Crne Gore¹⁰⁷

Uvod

Prva Povorka ponosa u Crnoj Gori pod nazivom “SeaSide Pride” održana je u Budvi 24. jula 2013. godine. To je za Centar bezbjednosti (CB) Budva i Upravu policije Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Crne Gore bilo potpuno novo i izazovno iskustvo koje je s jedne strane pokazalo riješenost Uprave policije da sprovodi zakone a s druge potvrdilo kapacitete i sposobnost Uprave policije da obezbijedi i omogući u praksi, svako mirno, na zakonu zasnovano, javno okupljanje.

Formiranje Operativnog štaba i specifičnost Povorke ponosa u Budvi

Organizator Povorke ponosa u Budvi bila je nevladina organizacija (NVO) “LGBT Forum Progres”. Sa CB Budva i Upravom policije, i s tim u vezi formiranim

¹⁰⁷ E-mail: pjbudva.rukovodilac@policija.me

Operativnim štabom, komunicirao je Organizacioni komitet na čelu sa Zdravkom Cimbaljevićem, izvršnim direktorom imenovane NVO. Uspostavljenu saradnju i postupanje policije u konkretnom slučaju od prvog dana je pratio i Savjet za građansku kontrolu rada policije.¹⁰⁸

Povorka ponosa planirana je u Budvi s namjerom da se, kako je objasnio organizator u funkciju stavi, te godine usvojena, Strategija za unaprijeđenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori.

Uprava policije je formirala Operativni štab sa zadatkom da pripremi i realizuje bezbjedno održavanje javnog okupljanja.

Na osnovu procjena Operativnog štaba ovo javno okupljanje je ocijenjeno kao skup sa najvećim stepenom bezbjednosnog rizika.

Povorka ponosa u Budvi je po svemu bila bezbjednosno poseban i izazovan događaj. Organizator javnog okupljanja u svojoj prijavi, i kasnijoj komunikaciji sa Upravom policije i Operativnim štabom, je izričito zahtijevao da se obzirom na ciljeve manifestacije, veličinu grada i činjenicu da je u toku ljetnja sezona ne pristupa zatvaranju saobraćajnica, ugostiteljskih objekata i ograničava sloboda kretanja građanima ili turistima.¹⁰⁹

Iz ovog iskustva Uprava policije je puno naučila a policijski službenici su bili u prilici da primjenjuju stečeno iskustvo i znanje na kasnijim povorkama ponosa u Podgorici.

Realizovanje Povorke ponosa u Budvi

Na bezbjedno održavanje Povorke ponosa bilo je angažovano 446 uniformisanih i operativnih službenika Uprave policije kao i 5 članova Operativnog štaba.

Policijski službenici su tokom trajanja Povorke konstantnom intervencijom i upotrebom sredstava prinude, štitili učesnike manifestacije tako što su potiskivali agresivna lica i spriječavali pokušaje napada.

Organizovano, pripadnici LGBT zajednice su u 12.15 sati, otpočeli sa šetnjom, utvrđenom maršutom od Starog Grada Budva do restorana „Dona kod Nikole”, šetališnom stazom pored mora. Šetnja je dalje nastavljena šetališnom stazom od nekadašnje Stare autobuske stanice, ulicom Slovenska obala, ispred restorana „Sole mio”, „Palma”, „Hemingvey”, „Dimigana” do hotela „Mogren” odnosno platoa ispred Starog grada, gdje je bila postavljena bina za obraćanje i punkt za dijeljenje informativno, obrazovnog i promotivnog materijala.

¹⁰⁸ U prijavi podnijetoj Upravi policije, Zdravko Cimbaljević, ispred organizatora, precizirao je da se javno okupljanje zakazuje "ispred Starog grada sa alternativnom opcijom unutar Starog grada na nekom od trgova"; Dokumentacija Uprave policije

¹⁰⁹ Bliže informacije o Povorki ponosa u Budvi dostupne na ovim linkovima: <http://www.vijesti.me/vijesti/oko-500-ljudi-napadalo-povorku-20-ak-povrijeđenih-clanak-140562> i <http://www.rferl.org/media/video/25056453.html>

Na navedenom lokalitetu koji je predstavljao maršutu kretanja, bilo je okupljeno oko 2.000 građana od čega je njih oko 500 bilo sa aktivnim agresivnim ponašanjem. Posebno su bili izraženi ekstremni navijači iz različitih krajeva Crne Gore i regiona. Činjenica da je u toku ljeto i sezona odmora pogodno je uticala na okupljanje ekstremnih navijača a zajednički cilj - mržnja i netrpeljivost prema LGBT osobama je pomagla da se ujedine bez obzira ne međusobne razlike i netrpeljivost.

Oni su nepristojnim povcima, bacanjem različitih predmeta (flaše, stolice, kamenice, dimne bombe i drugo) i konstantnim pokušajima da ostvare fizički kontakt sa učesnicima Parade, pokušali, više puta, da spriječe kretanje učesnika i uopšte održavanje manifestacije po planu, posebno ispred ugostiteljskih objekata „Hemingvey”, „Dimigana” i „Mogren”.

Agresivna aktivnost ovih građana bila je konstantna za vrijeme cjelokupne šetnje, što je od policijskih službenika zahtijevalo da upotrijebe sredstva prinude, u odnosu na više osoba, u više različitih grupa.

Program organizatora javnog okupljanja je oko 13.45 sati bezbjedno okončan.

Povrede učesnika Povorke ponosa u Budvi

Dvije LGBT osobe, članovi „LGBT Foruma Progres” tokom trajanja javnog okupljanja, zadobila su lakše tjelesne povrede od predmeta bačenih iz mase. Njima je medicinska pomoć pružena u službi Hitne medicinske pomoći u Budvi.

Evakuacija učesnika Povorke ponosa u Budvi morskim putem

Nakon završetka manifestacije, policijski službenici su učesnicima Povorke ponosa u Budvi omogućili napuštanje mjesta održavanja na bezbjedan način tako što su organizovali i obezbjeđivali njihov transport morskim putem do doka na plaži Miločer, odnosno nakon toga do hotela „Splendid”, radi daljih programskih aktivnosti - svečanog prijema.

Procesuiranje nasilja

Policijski službenici CB Budva, su preduzimajući intezivne mjere i radnje, u zajedničkoj aktivnosti sa drugim centrima bezbjednosti, identifikovali 32 lica

za koje se sumnja, da su počinila delikte tokom Povorke ponosa. Osnovano se sumnja, da su ove osobe, među kojima je i šest (6) maloljetnih, tokom održavanja Povorke ponosa, narušile javni red i mir u većem obimu svojim nepristojnim ponašanjem, grubim vrijeđanjem, vikom i skandiranjem.

Službenici CB Budva su Područnom organu za prekršaje podnijeli zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka protiv 32 osobe, zbog osnovane sumnje da su počinili prekršaj iz člana 5. Zakona o javnom redu i miru (nepristojno ili bezobzirno ponašanje). Protiv tri (3) osobe Područnom organu za prekršaje podnijet je zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, zbog osnovane sumnje da su počinili prekršaj iz člana 5 i člana 7. stav 2 ovog Zakona (nepristojno ili bezobzirno ponašanje i grubo vrijeđanje ili naročito drsko, bestidno ili uvrijedljivo ponašanje) a protiv jednog (1) lica zbog sumnje da je počinio prekršaj iz člana 11. Zakona (ometanje ili omalovažavanje službenog lica u vršenju službene radnje).

SREDINA KOJA (NE)PRIHVATA I KVALITET ŽIVOTA LGBT OSOBA

UGROŽENA BEZBJEDNOST NIJE SAMO AKT NASILJA VEĆ KONTINUIRANI ŽIVOT U STRAHU

Autentično svjedočenje prvog crnogorskog deklarisanog geja i LGBT aktiviste. Ističe se važnost bezbjednosti i zastupa potreba da se na nju gleda i šire i drugačije. Mjerilo bezbjednosti nijesu prijavljeni i procesuirani incidenti. Ukupno okruženje za LGBT osobe u Crnoj Gori nije sigurno. Potrebne su realne i održive državne politike koje stvaraju sigurno i podržavajuće okruženje

Zdravko Cimbaljević

crnogorski i međunarodni LGBT aktivista, član Upravnog odbora "Rainbow Refugee"¹¹⁰

Uvod

Obradovala me je mogućnost da napišem prilog za zbornik radova o bezbjednosti LGBT osoba u Crnoj Gori. Svoju zemlju sam napustio septembra 2013. godine i do tada sam predvodio borbu za prava i slobode LGBT osoba.

Stanje u Crnoj Gori aktivno pratim i radujem se svakom napretku na polju socijalne pravde, bezbjednosti i ljudskih prava. Posebno me raduje jačanje države koja mora da pripada svima.¹¹¹

¹¹⁰ E-mail: zdravkomne@hotmail.com

¹¹¹ Ljevičarska Socijaldemokratska partija i njen lider Ranko Krivokapić, opredijelili su se, u parlamentarnoj kampanji 2016. godine za slogan "Država svima". Podržavajući taj koncept, i bez obzira da li (ni)je zakasnio, mislim da je važno razmišljati ne samo o siromašnima kojima je "oduzeta država", i "bogatima" koji su postali "sve u državi" odnosno "stvarni vlasnici države", već i onima koji nijesu poželjni, odnosno, koji se, usljed populizma i tradicionalizma (koji i dalje dominiraju crnogorskom političkom scenom) ne osjećaju komforno i sigurno u sopstvenoj zemlji samo zbog svoje različitosti. Zato i kažem, koncept "Država svima", bez obzira ko će imati priliku da ga implementira, treba da uključi ne samo gubitnike tranzicije već i sve manjine, pa time i LGBT zajednicu, koja se u takvim društvima može doživjeti i prepoznati kao "gubitnik mentaliteta".

Primjećujem da se odigrava određeni napredak u radu crnogorskog tužilaštva. Čitajući relevantnu literaturu zaključujem da se najveći napredak u radu tužilaštva desio 2015. godine.¹¹² Nijesam siguran, opet na osnovu prvih pokazatelja, da je tako i u 2016. Upoznat sam da je određeni napredak evidentan i kod sudske vlasti. Sudije su voljne da uče o pravu LGBT osoba i saopštene su napokon i prve zatvorske kazne zbog nasilja nad LGBT osobama. To je prvenstveno zasluga lokalnih LGBT organizacija, koje razvijajući partnerstva sa državnim institucijama i sa međunarodnim partnerima (prijateljima Crne Gore) jačaju vladavinu prava i poboljšavaju kvalitet življenja u Crnoj Gori.¹¹³ Rizično je ukoliko su te promjene ograničene trajanjem projektnih inicijativa civilnog društva a ne održivi sistemski koncept koji proizvodi iste rezultate i posvećenost kada fokus nevladinih organizacija posustane.

Primjena zakona jeste prioritetno pitanje bezbjednosti. O tome se u ovom bezbjednosnom priručniku aktivno govori.

Ali, mišljenja sam, i to je primarni cilj mog autorskog priloga, da mi, LGBT osobe, bezbjednost treba da posmatramo u širem smislu. Ne samo kao opasnost za naš integritet, u svijetlu konkretne manifestacije nasilja, već i koliko je sigurno, i inkluzivno, ukupno okruženje u kojem LGBT osobe u Crnoj Gori žive, rade, djeluju, provode svoje slobodno vrijeme. Bezbjednosni rizici koji prate život osobe iz LGBT zajednice u Crnoj Gori zaslužuju dublju analizu i nešto drugačije posmatranje od uobičajenog.

Pri razmatranju pitanja bezbjednosti LGBT zajednice smatram da je korisno da podsjetim na ranije okolnosti i događaje. Ne samo zato što je važno, posebno u aktivizmu i zajednici, njegovati kulturu sjećanja i pamćenja, već posebno zato što to može biti korisno mlađim generacijama. Tako potvrđujem polaznu hipotezu da se bezbjednost LGBT osoba u Crnoj Gori ne može samo posmatrati kroz broj registrovanih i prijavljenih primjera nasilja. Na bezbjednost LGBT osobe u Crnoj Gore treba gledati mnogo šire.

Napuštanje vodeće pozicije u LGBT aktivizmu

Dana 10. septembra 2013. godine javno sam predstavio svoju ostavku na poziciju izvršnog direktora prve LGBT grupe u Crnoj Gori. Ovdje prenosim, veći dio, tog javnog obavještenja:

112 Pogledati studiju "Krivičnopravna zaštita LGBT osoba: Uloga i postupanje tužilaštva" autori Marijana Laković Drašković, Milica Saveljić i Aleksandar Saša Zeković, Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore i NVO "LGBT Forum Progres", Podgorica 2016. Dostupno na <http://media.lgbtprogres.me/2016/03/krivicnopravna-zastita-web.pdf> a engleska verzija knjiga dostupna na ovom linku: <http://media.lgbtprogres.me/2016/09/legal-protection-web.pdf>

113 Sve LGBT organizacije u Crnoj Gori uspostavile su, od 2014., sveobuhvatne edukativne inicijative, posebno uz podršku ambasada Kraljevine Holandije, Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva, prema policiji, tužilaštvu i sudstvu. Lokalni aktivisti tvrde da se ostvaruju prvi dobri i održivi rezultati.

Sankcionisanje nasilja i zločina iz mržnje prema LGBT osobama u Crnoj Gori nije efikasno i praktično ne postoji. Za to je isključivo odgovorno državno tužilaštvo. U homofobičnim društvima tužioci su neposredno prisutni na rizičnim javnim okupljanjima LGBT zajednice. Naši tužioci u Budvi nisu bili prisutni. Preko hiljadu građana pokušalo je da linčuje tačno 120 učesnika prve crnogorske Povorke ponosa. Njih svega 32 je procesuirano zbog remećenja javnog reda i mira. Niko od njih krivično nije procesuiran. Niko nije procesuiran ni zbog napada i otvorenih prijetnji tokom evakuacije u gradskoj marini kao ni zbog napada, nakon izvršene evakuacije, u Bečićima.

Nijedna crnogorska institucija nije po službenoj dužnosti ili po sopstvenoj inicijativi reagovala zbog ponižavajućeg tretmana i diskriminacije LGBT osoba. Svi skupa dozvolili su povredu ravnopravnosti i širenje govora mržnje i netrpeljivosti.

Nakon Povorke u Budvi "LGBT Forum Progres" samostalno je podnio 201 prijavu protiv 222 osobe koje su se opredijelile za nasilje i govor mržnje zbog različite seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Samo u mom slučaju, u ovoj godini, bilo je 109 prijetnji smrći, dvije najave otmice, 11 prijetnji prebijanja, 51 slučaj vrijeđanja i omalovažavanja zato što sam LGBT osoba pri čemu nikog, od više stotina građana, koji su me psovali, ili vrijeđali moje roditelje, nisam prijavio jer je to bilo bezazleno u odnosu na prethodno iznijete podatke.

Situacija u kojoj se nalazim postala je nepodnošljiva. Pritisci nijesu manji. Govor mržnje raste a izlazak na ulicu je postao nemoguć. Bukvalno sam u situaciji da svakodnevno pišem prijave i boravim u policiji. Tužioci nijesu nimalo pomogli. Ozbiljno procesuiranje samo jednog slučaja moglo je preventivno da pomogne i da pošalje jasnu poruku da me država štiti i da sankcioniše nasilje. Višegodišnju nezainteresovanost tužilačke organizacije nasilnici su prepoznali kao otvoreni poziv i dozvolu da proganjaju i isključuju LGBT zajednicu.

Iz svih ovih razloga odlučio sam da podnesem ostavku. Nadam se da će to pomoći da se smanji ugroženost, i pritisak, kojoj sam izložen. Nadam se i manjim pritiscima na LGBT zajednicu. Posebno želim da neopoziva ostavka lidera jedne manjinske grupe podstakne profesionalizam i ozbiljnost državnog tužilaštva. Nezainteresovanost tužilaštva da prati i sprečava zločine iz mržnje dovela nas je u situaciju koja je postala životno nepodnošljiva.

Prvi sam, i dalje na žalost jedini, javno deklarisan homoseksualac u Crnoj Gori. Moj izlazak iz ormana pokrenulo je istinsku revoluciju u politici i praksi ljudskih prava u Crnoj Gori. Problemi i potrebe jedne manjine postali su vidljivi i dostupni donosiocima odluka. Pokretanje "LGBT Forum Progres" ubrzao je proces mentalitetskog i institucionalnog sazrijevanja Crne Gore ali i konačnog distanciranja od tradicionalizma koji nas i dalje koči na svim poljima.

U slučaju Crne Gore moje autovanje je značilo puno više od razvoja jednog individualnog identiteta. To je bila prilika za cijelo društvo da testira svoju demokratiju, toleranciju i institucije. Teško je bilo uklapati sopstveni identitet u okruženje u kojem svi pretpostavljaju i hoće da ste hetero osoba. Teško je, liše nekoliko saboraca

i prijatelja, biti sam i odbačen od svih. Neću zaboraviti pojedine trenutke nepoželjnosti. U autobusu su me svi pljuvali i gađali čim su prije stigli. Niko im nikada nije rekao stanite. Niko nije sjeo pored mene. Sloboda se sužavala. Više nisam mogao u autobus. Nisam više smio u rodni Nikšić. Postao sam nepoželjan sin, unuk, rođak i prijatelj. Zabranili su mi pristup svemu što mi je nekad u porodici i životu značilo. Nepoželjan sam i na ulici. Često sam, a posebno nakon Povorke u Budvi, poželio da sam napušteni pas. Njega bar ne pljuju, ne psuju, ne udaraju bez razloga i ne uzimaju mu hranu.

Sva naučna istraživanja koja je temeljno sprovodio "LGBT Forum Progres" pokazuju da je najčešći razlog zašto LGBT osobe ostaju u ormanu jeste upravo strah da ne budu odbijeni ili odbačeni. Zato ovo društvo, svi vi, koji ste u vlasti, u opoziciji, u prosvjeti, u zdravstvu, u biznis sektoru, u nauci, u civilnom društvu, u sportu, morate puno više raditi na društvenom prihvatanju LGBT osoba. LGBT osobe su vaši roditelji, vaša djeca, braća i sestre, kolege, prijatelji, komšije, glasači, dobri radnici.... Zaslužujemo vaš drugačiji odnos, vašu ljubav i poštovanje.

Koristim i ovu priliku da se zahvalim svim učesnicima i govornicima na prvoj Povorci ponosa. Nisu samo pokazali solidarnost već i priličnu hrabrost suprostavljajući se, prisustvom i riječju, rulji koju je vodio fašizam.

U protivnike ravnopravnosti u Crnoj Gori vidljivo su se upisali kulturni radnici, univerzitetski profesori i bivši dekani državnog Univerziteta. U registovanju i osudi tih činjenica demokratska javnost, mediji i intelektualci bili su nedosljedni i selektivni. To bi trebalo da nas dodatno zabrine. Kada su homofobi i protivnici nedjeljivosti ljudskih prava gubili posao ustajali su i protestovali svi, posebno nezavisni intelektualci. Ni jednom se nisu okupili, niti slova napisali, većina njih, povodom brojnih incidenata i izazova tokom tri godine teške borbe za opstanak i ravnopravnost LGBT osoba. Poruka je da međusobnu solidarnost moramo više njegovati i osloboditi se politikanstva, manipulacija i spinovanja. "LGBT Forum Progres" njegovao je solidarnost prema svakom građaninu i ugroženoj grupi. Mi smo, nezavisno od osnovne misije naše organizacije, inicirali društvene i humanitarne akcije i veoma konkretno, prijavama i tužbama, ustajali kada su građani diskriminirani samo zato što su bili Srbi, Romi, Muslimani ili osobe s invaliditetom. Znam da postoji mnogo društvenih problema. Zato se nadam se da će moj odlazak s javne scene rasteretiti i dio javnosti koja misli da sam navodno, zastupanjem LGBT prava i politike, sprečavao da se ti problemi riješe ili dođu više do izražaja. Svim građanima/kama želim svaku sreću a Crnoj Gori napredak u demokratizaciji i prihvatanju različitosti.

Politička emigracija iz Crne Gore

Kada sam napustio Crnu Goru, javnosti sam se, oktobra 2013. godine obratio pismom koje ovdje, djelimično, prenosim:¹¹⁴

114 Javno obraćanje od 23. oktobra 2013. godine.

Nikada nijesam razmišljao da napustim svoju zemlju. Od srednje škole sam aktivan u zajednici. Kao omladinski radnik, kao volonter u brojnim grupama i u različitim zemljama (Italija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Španija, Venecuela), kao aktivista za prava romske i egipćanske zajednice i konačno kao prvi otvoreni LGBT predstavnik. Uvijek sam se vraćao, s novim znanjem, iskustvom i energijom kako bih pomogao, kao i drugi, svojoj zemlji i društvu u kojem živim. Činio sam najbolje što sam umio i znao, uvijek solidaran prema drugim ugroženim grupama i pojedincima, i uvijek spreman da učestvujem u širenju demokratije, tolerancije i humanijeg odnosa, prema bilo kome.

Nekima je moja pomoć, pa i samo prisustvo, više škodilo. To je dodatno pogoršalo moj život u zemlji kojoj pripadam, svim bićem.

Među prvima sam podržao svojevremene građanske, socijalne, demokratske proteste. Na jednom bio i prisutan. Ubrzo sam shvatio da sam i tu nepoželjan jer se sve dešavalo na poznatim talasima populizma a homoseksualac i borac za LGBT prava ne donosi glasove. On ih u zemlji, u kojoj se i dalje njeguje fašizam, čak i od strane dijela opozicije, oduzima. To je bila druga mučnina.

Prva mučnina traje od decembra 2010. godine kada je osnovan "LGBT Forum Progres", i kada sam se, vrlo brzo, svojom voljom, i isključivo svojom odlukom, javno predstavio svojim punim identitetom - Zdravko Cimbalević, građanin, rođeni Nikšićanin, Crnogorac koji je homoseksualne orijentacije. Počeo je pakao. Nije mi dozvoljeno, do dana odlaska iz Crne Gore, da postojim kao takav. Nisam valjao ni kao sin, ni unuk, ni dio bratstva, ni kao Nikšićanin, ni kao građanin Crne Gore. Bio sam tema i predmet stida, pljuvanja i sramote, kako za one koji su mi podarili život, koji su sa mnom proveli djetinstvo, školovali se, družili, čak i radili u organizacijama s evropskim identitetom, tako i za one koji me nikada nijesu sreli, niti me upoznali. Čuli su preko medija da sam peder, što, za njih, znači sramota.

Kada ste odbačeni i ugroženi imate još snažniju potrebu da nekome pripadate i da budete zaštićeni. Molite okruženje da vas prihvati. Znači vam svaki gest pažnje i uvažavanja. Neophodnu zaštitu od fizičkog nasilja i minimum dostojanstva mogu vam obezbijediti samo policija, tužilac i sudija. Posljednjih godinu dana s policijom je krenulo na bolje. Odnos i posvećenost se popravila. Zahvaljući fantastičnom trudu i radu ljudi u policiji i NVO sektoru. Kada je riječ o pravosuđu, sve je ostalo loše. Posebno su tužioci ti koji su zakazali. Nijesu u stvari oni ni zakazali. Oni su, svi redom, kontradiktorni "profesionalci". Usudujem se reći homofobi! Zašto to kažem? Pa eto, kako recimo izvjesna Ana Radović kada je u noćnoj smjeni, kao tužilac, ona ne kvalifikuje po službenoj dužnosti ništa što se desi na štetu LGBT osoba. Kada taj isti materijal, danju pogleda neko od njenih kolega u tužilaštvu, onda tu ima nekog nedjela. U mojih 500 prijava, čak dva puta (!), bilo je i elemenata krivičnog djela. To izaziva produženu mučninu. Ujutro, kada počinje novi dan, nadate se boljem. Pa tako doživite preko hiljadu dana. I onda vam zaista bude loše kada shvatite da postaje sve gore. Zašto je

nemoguće obezbijediti primjenu zakona i omogućiti da svako živi kao čovjek. Sjetim se samo sudije koja je obustavila postupak zbog diskriminacije protiv univerzitetskog profesora zato što sam zakasnio, na ročište, samo par minuta. A zakasnio sam, zbog smještaja jednog mladića u LGBT sklonište. Nikada nisam ni dobio to rešenje. Nisam se mogao ni žaliti. A pravosuđe se hvali efikasnošću borbe protiv diskriminacije. Hvale se a besomučno lažu odnosno, da mi se ne uvrijede, svjesno obmanjuju. Dvoje lica su u tri godine uslovno osuđeni. Isti me čovjek napao četiri puta. Kazna, novčana, mu je prepolovljena zbog uvažavanja njegovih prilika. Moje neprilike, strah, poniženja kojima su me izlagali nijesu uvaženi. Ne, oni su tu da brane javni moral a ja sam, očigledno je, bio protiv javnog morala. Pravosuđe, liše policije, je u funkciji odbrane homofobije. Ona je, homofobija, uz sistemsko licemjerstvo, populizam, podmetanje i zabadanje noža u leđa najveća crnogorska vrijednost.

Mučnina ojačava posebno uoči, tokom i nakon prvog crnogorskog Prajda.

Ljeto i odmor sam proveo u nametnutom kućnom pritvoru. Kažu mi neki - "Pa govorili smo ti da će doći do nasilja (Više ne pominju izvještaj Evropske Komisije). Tako ti i treba, kada si se drznuo da organizuješ Prajd". A Povorka u Budvi, uz ovu u Podgorici naravno, je bio prvi pravi test i prava slika odnosa društva prema LGBT osobama. Takođe, to je bio odgovor svima onima, u "neznanju", koji su govorili: "Kako su to oni diskriminirani", "Niko ih vala ne dira nego izmišljaju!", "Hoće senzaciju, hoće pare".

Svi u Povorci smo "uživali", slušajući, psovke, prijetnje, posebno one da dođemo u Budvu ponovo, ali bez policije. Atmosfera lična nas je sve "uzbudila". Pljuvanje i kamenovanje je dodatno "godilo".

Od, još uvijek nerazjašnjene, umrlice koja je osvanula Budvom, do svakodnevnih prijetnji smrću, moj, inako već suviše komplikovan, život, postao je teži. Svaki dan strah, uz desetine prijetnji. Trudio sam se koliko sam mogao, tokom ove tri godine, kriti taj strah. A priznajem osjećao sam ga u svakom trenutku. Ipak, umorio sam se. Umorio sam se da krijem strah i suze. Svoju "hrabrost" sam posebno njegovao zbog LGBT zajednice smatrajući da možda mogu biti primjer, i da udruženi, u prkosu, možemo mnogo više. Ipak u svemu tome nestao je moj lični život i razmišljanje o sebi. Umorio sam se da mi večernji izlazak bude boravak u policijskoj stanici, uz podnošenje prijave. Sve sam to revnosno radio vjerujući da će biti drugačije. Međutim tužilac nikada nije uradio ono što je trebao. Ono što rade tužioci u zemljama u kojima je vladavina prava.

Vijest da se nasilje u Budvi, tokom, uoči i nakon Prajda, svelo na 32 prekršajne prijave potpuno me je obeshrabrila. Bio sam šokiran. Toliki fašizam sveo se na prekršaj slomljene klupe u parku. Momentalno sam stupio u kontakt s glavnim tužiocem. On o nasilju u Budvi nije znao ništa. Kazao je da će tražiti dodatne informacije od mjesno nadležnog tužioca. I danas sam bez teksta.

Život nakon prajda u Budvi postao je nesnošljiv. Tih dana sam intenzivno uzimao pse, iz skloništa i sa ulice, u privremeno hraniteljstvo, kako bih imao s kim

provoditi vrijeme i čuvati razum. Prijetnje i neprijatnosti nijesu jenjavale. Izlazio sam samo po namirnice. Građani su svoju hrabrost na djelu manifestovali na ulici, u marketu, u tržnom centru. Mučnina je rasla. Shvatio sam zašto je Saša bio toliko protiv organizovanja prajdova. Ali ne dajem mu za pravo da čekamo bolje trenutke. Oni bez Prajda neće doći. Usred najpoznatijeg tržnog centra, jedan momak, mi je rekao: "Mrš pederčino odavde da te ne ubijem ode!". Svi su to čuli, niko nije reagovao. Naši građani su poznati po tome da ne vole da se miješaju u tuđa, posebno opasna, posla. Solidarni su na riječima, ne na djelima. I ja sam izašao. Tako je tražio mladi heroj homofobije. Bila je to moja posljednja šetnja Delta citijem.

Smatram (tadašnjeg) Vrhovnog državnog tužioca direktno odgovornim za nasilje koje se povećalo poslije budvanske povorke, ali uoči i nakon podgoričkog Prajda. Njihovo ignorisanje je podstaklo huligane da se osjećaju zaštićenim od sankcija. Tužilac ne goni ni govor mržnje dajući tako pravo crkvenim licemjerima da rade svašta. To se vidjelo u Budvi, a ponovilo u Podgorici. Ne može se Budva zaboraviti!

Poželim, priznajem, vrlo često, da državni tužioci, budu jednom u mojoj koži. Možda bi me tada bolje razumjeli. Da su savjesno radili svoj posao i da su mislili svojom glavom a ne postupali po diktatu vlasti, brojni incidenti se ne bi desili. Rukovodstvo Progres, nakon podgoričkog Prajda, je napadnuto, fizički, čak tri puta. Da je tužilac bio savjestan ja bih danas bio u Podgorici.

Otišao sam, zato što sam konačno shvatio da sam nezaštićen. Moja upornost da se stvari promijene na terenu za sada je uzaludna. Život nije igra. Nemamo više - nego samo jedan život. Svoj postupak smatram krajnje odgovornim i ličnim.

U egzilu su bili političari, naši književnici, vladari, obični građani... Svi oni vraćali su se, na ovaj ili onaj način, boljoj, drugačijoj Crnoj Gori. Vratili su se i ja.

Borbu nijesam prekinuo. Priznajem da sam zamijenio ambijent iz kojeg ću djelovati. Bezbjedan je i LGBT podržavajući. Ovdje vladaju zakoni. Ovdje su tužioci - tužioci u pravom smislu riječi. Nijesu sistemske izmišljotine kao u mojoj Crnoj Gori. Nastaviću raditi tako da nikom ne činim štetu. Ni "LGBT Forumu Progres" kojem sam posvetio puno. Scena i politička stvarnost u Crnoj Gori treba i drugačije pristupe. Radiću na njima. Iznova. Radiću na okupljanju LGBT osoba u dijaspori i zajedno ćemo raditi za dobro Crne Gore i LGBT zajednice u njoj. Saopštio sam, tada, da ćemo raditi na promjenama i dosanjati ih.

Istog dana kada mi je odobren azil u Kanadi o tome sam obavijestio javnost u Crnoj Gori. Saopštio sam, tom prilikom, ovo: "Time je potvrđeno da je barem u slučaju jednog svog građanina, eksponiranog za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Crna Gora pala na ispitu zaštite i procesuiranja prijetnji i nasilja".¹¹⁵ Kanadski imigracioni odbor, koji je potvrdio azilantski status, na osnovu sprovedenog postupka, dao je mišljenje da Crna Gora nije zaštitila svog građanina i da je tužilaštvo olako shvatalo ispoljenu mržnju, nasilje i prijetnje.

¹¹⁵ Obraćanje od 23. novembra 2013. godine; Inače, iz Vlade Crne Gore, i tada i sada, pojednici tvrde da je Crna Gora "lider u regionu" po zaštiti ljudskih prava LGBT osoba.

Pune tri godine, dosljedno i svakodnevno, potpuno sam na sceni, koristio sam sve raspoložive državne i pravne mehanizme da zaštitim svoje dostojanstvo ali prije svega pravo na slobodu i ravnopravnost LGBT zajednice koju sam predstavljao. To potvrđuju činjenice koje govore da sam u tom periodu podnio preko 500 prijava i priituzbi, bio jedini učesnik nekoliko krivičnih i sudskih postupaka, inicirao sve prekršajne postupke vođene u tom periodu, uveo u sudsku praksu, po osnovu seksualne orijentacije, Zakon o zaštiti od diskriminacije, adresirao više stotina pisama i peticija zvaničnicima i donosiocima odluka na svim nivoima. Dodatno, radio sam na jačanju kapaciteta sistemskih institucija kako bi kvalitetnije pristupali LGBT osobama i bolje razumjeli njihova ljudska prava. Bio sam i jedini transparentni sagovornik medija o ovoj tematici. Prvi sam promovisao i zastupao ideju Parade ponosa u Crnoj Gori. Potpuno sam svjestan da se drugim LGBT osobama koje nijesu bile javne ličnosti dešavaju mnogo gore stvari. Njih ne štiti javnost. To je imao u vidu i Imigracioni odbor. Zato moj angažman za LGBT zajednicu i bolju Crnu Goru nikada nije prestao. Nastavio sam da budem podrška čitavom LGBT pokretu. I danas se zaista osjećam ponosnim sinom Crne Gore.

Prvi dani života u bezbjednoj sredini: Suočavanje s prošlošću

Prve nedjelje života u novoj zemlji bile su teške. Tek tada sam, prvi put u životu, shvatio šta znači (do)živjeti traumu. Kada se suočite sa konceptom, sadržajem i tokom dana drugačijim od onog u Crnoj Gori postepeno postajete svjesni koliko to tamo nijesu uopšte bile ne samo normalne već i bezazlene situacije. Mirnoća dana počinje da vas vraća u prošlost. Podsjeća na različite događaje.

Po prvi put u svom životu imao sam vremena i sposobnosti (tamo, u Crnoj Gori, to stvarno nije bilo moguće) da "prođem" kroz sve te incidente. Od prvog fizičkog napada u novembru 2010.¹¹⁶ To je bio užasan i brutalan incident koji je trajao satima. Incident koji možda i nije bio slučajan već je (o)smišljen u kabinetu nekog mračnog bezbjednjaka kako bi zaustavio, već započeto, razvijanje LGBT pokreta u Crnoj Gori. Uostalom stan u kojem sam živio godinama je već bio ozvučen i znali smo da se prati naša komunikacija.

Uglavnom, od te noći, koja je totalno promijenila moj život, sakupila se ogromna količina "materijala" za razmišljanje i suočavanje sa svojom prošlošću. Od te noći moj život je prestao biti važan. Postala je jedino važna LGBT tema i

¹¹⁶ Spremao sam se, sa tadašnjim partnerom (zvanično cimerom), da idem u bioskop. Prije odlaska izveo sam psa u šetnju i preko puta zgrade u kojoj smo stanovali napao me je komšija. Kasnije je došao ispred zgrade i vikao, obraćajući se komšijama, da u njihovoj zgradi stanuju pederi. Policija ga je nešto kasnije privela ali se dežurna zamjenica Osnovnog državnog tužioca, kćerka moćnog oca, izjasnila da u svemu tome što je taj čovjek radio, policijski rečeno, kritične noći nema kriminalnih aktivnosti.

LGBT pitanje. Tako sam i proveo svaki trenutak naredne tri godine dana. Stalno sam radio. Kada sam se i nadao da imam vremena za mene izašao bih u grad na kafu ali, kao po pravilu, desio bi se incident. Boravak u stanici policije vratio bi me u stvarnost. To bi bila svakodnevna rutina. Nijesam razmišljao o svom stanju. Potiskivao sam ga s izgovorom "Nemam kad razmišljati o svemu tome sada".

Kada sam došao u Kanadu postao sam okružen ljudima koji mi žele dobro. Na ulici niko me nije mrzio. Bio sam presrećan što me niko ne registruje. Ako sam htio, mogao sam da se smijem i sam sa sobom, da trčim i skačem po ulici. Da budem u parku, u knjižari, galeriji, kafiću, prodavnici i da ne doživim ništa loše. Čak ni nečiji pogled. Osjećao sam se sigurno, bez straha da će me neko napasti. Međutim ta mirnoća pokrenula je brojne probleme. U mojoj glavi je nastao pakao. Sve ono što mi se dešavalo u tih tri godine, situacije koje sam potiskivao i postupci koje sam doživio od raznih ljudi su izbijali na površinu. Znao sam da u bilo kojem trenutku i situaciji počnem plakati. Osjećati emotivni lom. Nijesam ni sam znao zašto se sve to dešava i zašto sam baš u tom trenutku odlučio plakati. Shvatio sam da mi tijelo i um konačno, retroaktivno, reaguju na moj "prtljag" iz Crne Gore. Na sve uvrede, omalovažavanja, zabrane, prijetnje i napade iz prošlosti. Emocije koje, ni u kom slučaju, nisam smio pokazati svom homofobnom "neprijatelju" ali i svojoj zajednici. Htio sam biti jak u svakom momentu, i pokazati da sve mogu i hoću.

Sedmicama sam loše spavao. Moji prijatelji kod kojih sam boravio, sada ih zovem ujaci, bili su zabrinuti za moje mentalno zdravlje. Sve mi je bilo pred očima. Pitao sam se što sam to učinio od ovog života? Situacija kada me se otac odrekao i zabranjuje mi dalji dolazak u porodični dom, pozivi najbližih rođaka i članova porodice gdje mi otvoreno govore da više nisam njihov unuk, sinovac, brat optužujući me da sam upropastio porodicu Cimbalević. Iako znam da postoji toliko stvari u njihovim životima i porodicama kojih bi trebali da se stide, nezavisno od mog postojanja. I koje su toliko loše i lažne, i počivaju na iskrivljenim vrijednostima, da nema nikavog smisla ni da se uporede s mojom seksualnom orijentacijom.

Mnogi, mislim i na ljude koje nepoznajem, pisali su mi (Facebook) i govorili na ulici da sam najveća crnogorska sramota.

Priznajem da nijesam mogao oprostiti sebi što sam morao otići. Smatrao sam sebe izdajnikom naše zajednice. Razmišljao sam da sam izdao povjerenje onih malobrojnih koji su vjerovali u mene i svakodnevno mi u životu pomagali. A i izdao sebe samog. Krivicu sam osjećao svakodnevno.

Dani su prolazili i svaki dan je imao neku novu potisnutu traumu da mi ponudi. Suočavao se sa svojim demonima. Gušila me je moja prošlost koju su potpuno obilježili oni koji mrze homoseksualce.

Programi koje sam pohađao i terapijski razgovori su baš bili od pomoći. To je neophodno da bude prisutno i dostupno, stalno, i u Crnoj Gori. LGBT osobe u Crnoj Gori žive u stalnom grču, strahu, traumama. Briga za naše mentalno zdravlje

se mora poboljšati. Suočavao sam se sa svim tim situacijama i polako, postepeno, se zatvarao krug. Osjećao sam se bolje svakog puta kada bih prešao preko još jedne emotivne prepreke da nastavim svoj život u sigurnosti.

Zaključak

Tokom rada sa brojnim izbjeglicama, iz različitih zemalja u kojima su ugrožene LGBT osobe, shvatio sam koliko su pitanja, koja su često postavljali i moje kolege, aktivisti u Crnoj Gori, kada bi saznali da je neko, negdje, zatražio azil “Pa za njega se nije znalo da je gay”, “Pa nju nikada nije niko napao, ona nije doživjela nikada fizičko nasilje na ulici” nema smisla i nije toliko važno. Iako sam doživio sve oblike progona i nasilja tvrdim da je najbitnije za normalan život LGBT osoba podržavajuće okruženje. LGBT osobe u balkanskim zemljama zapravo ne žive svoj život. LGBT osobe pred drugima “odglume” svoj život, vremenom se sve više izoluju smatrajući da su tako najsigurniji. Dokle god budemo u zemlji imali takvu atmosferu budućnoist će se tražiti izvan nje. To nema veze sa ekonomijom i boljim ekonomskim prilikama u zemljama u kojima se pokušava provesti ostatak života. LGBT traže onu sigurnost koju svi drugi u takvoj Crnoj Gori, uz sve aktuelne slabosti i nedostatke, imaju, podrazumijeva im se i niko je ne dovodi u pitanje.

POVORKA PONOSA U PODGORICI I BEZBJEDNOSNI RIZICI IZ GODINE U GODINU

POLICIJA: ČUVAR RAVNOPRAVNOSTI

U tekstu je predstavljeno policijsko i starješinsko iskustvo sa javnim okupljanjem LGBT zajednice u Podgorici. Predstavljani su brojni bezbjednosni rizici među kojima prednjače ekstremni navijači ali i mladi, školskog uzrasta, koji se protive društvenom prihvatanju LGBT osoba. Istaknut je značaj uspostavljanja Tima povjerenja LGBT zajednice i policije ali i potreba da obrazovni sistem podrži i olakša svakodnevni život LGBT osoba u Crnoj Gori pa time i postupanje policijskog servisa

Jovica Rečević
načelnik Centra bezbjednosti Podgorica
član Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije¹¹⁷

Uvod

Centar bezbjednosti (CB) Podgorica pokazuju punu otvorenost prema LGBT zajednici, svim njenim organizacijama i inicijativama. Iz ovog centra bezbjednosti je i počeo da se razvija LGBT koncept crnogorske policije. Osim redovnog, i to brojnog, učešća na obukama i treninzima naše starješine i službenici često su bili u prilici, u svojstvu predavača, da predstave iskustva i podstaknu napredak kako u policijskim tako i u drugim profesionalnim sredinama.

Kada je pokrenuta diskusija o uspostavljanju Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije, koji je obrazovao ministar unutrašnjih poslova, lično sam iskazao zainteresovanost da učestvujem u njegovom radu. Cijenim da je značajno što je Uprava policije u njemu zastupljena na starješinskom nivou.

Smatram da je to mjesto, primarno, međusobne diskusije i učenja o tome kako da kontinuirano doprinosimo jačanju kapaciteta policijskih službenika, kvalitetnijem i efikasnijem razumijevanju i izvršavanju policijskih poslova i zadataka i bezbjednosti svih LGBT osoba. Svojim učešćem u ovom tijelu, za koje vjerujem da će se osloboditi svih animoziteta i pokazati potpuno jedinstvo i odgovornost, smatrao sam da pomažem sebi i svojim kolegama u razumijevanju problematike društvenog neprihvatanja LGBT osoba u ovoj zemlji ali i da pružam, bar minimalan, profesionalni i lični doprinos bezbjednosti LGBT zajednice u Podgorici i Crnoj Gori.

Tematika o kojoj govorim u tekstu odnosi se na javna okupljanja LGBT zajednice u Podgorici od 2013. godine na ovamo što uključuje i diskusiju o konkretnim rezultatima ali i svim bezbjednosnim rizicima koji su pratili efikasno i uspješno postupanje policijskih službenika.

LGBT aktivisti znaju, i nose samo pozitivno iskustvo, da službenici CB Podgorica profesionalno primjenjuju policijska ovlašćenja i na usluzi su LGBT osobama u pogledu zaštite njihove bezbjednosti i dosledne primjene zakona.

Takođe aktivisti iz LGBT organizacija znaju koliko mi u policiji, posebno u CB Podgorica i ja lično, insistiramo na snažnijem uključanju obrazovanja u proces društvenog prihvatanja LGBT osoba u Crnoj Gori. Policija će redovno, bez obzira na izazove i teškoće, sprovoditi svoju zakonsku funkciju i to smo potvrdili u različitim situacijama (povorke ponosa u Budvi i Podgorici na primjer). Ali neophodno je mnogo više raditi na otklanjanju uzroka tako snažnom protivljenju prihvatanju i ravnopravnom i bezbjednom životu LGBT osoba u Podgorici i Crnoj Gori. Zato je važno uključanje obrazovanja i zvanično djelovanje sa mladima kojima se treba pomoći da smanje otpor prema društvenom prihvatanju različitosti po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta a posebno da se udalje iz nasilja i mržnje prema LGBT osobama. Policija će i dalje primjenjivati zakon i činiti sve da osigura bezbjednost svake LGBT osobe u Crnoj Gori. Ali u tom važnom procesu policija ne može i ne smije biti usamljena. Zato, to je svima poznato, zastupam potrebu da se obrazovanje i škole, značajnije nego do sada, uključe u proces. Uvjeran sam da će se tako pomoći i podržati ne samo svakodnevni život i rad LGBT osoba već i djelovanje i postupanje policije.

Povorke ponosa u Podgorici

U CB Podgorica osim rada na adekvatnoj pripremi ovih događaja po završetku istih pristupa se odgovarajućoj analizi kako bi se, između ostalog, izvršila profesionalna procjena. Za potrebe ovog teksta i knjige predstaviću i neke sadržaje tih analiza kako bi zainteresovana javnost, posebno LGBT zajednica, mogla vidjeti na koji način se razmišlja u policiji, o kojim sve detaljima se vodi računa i sa kojim se čak i izazovima susrijeću policijski službenici a koji na bilo koji način

nisu umanjili profesionalnu posvećenost i postupanje u svim konkretnim slučajevima.

Povorka ponosa u Podgorici (2013)

Povorka Ponosa u Podgorici, prva u Glavnom gradu Crne Gore, održana je 20. oktobra 2013. godine, pod nazivom "Montenegro Pride 2013".

Organizator javnog okupljanja bila je nevladina organizacija (NVO) Crnogorska LGBTIQ Asocijacija "Kvir Montenegro".

Formiranje i aktivnosti Operativnog štaba

Uprava policije je povodom ovog javnog okupljanja formirala Operativni štab, koji je, na dnevnoj osnovi, prikupljao, klasifikovao i obrađivao relevantne informacije i podatake s terena.

Konkretno javno okupljanje je ocijenjeno, i tretirano, kao skup sa najvećim stepenom bezbjednosnog rizika.

Operativni štab je, rukovođen iskustvima Uprave policije sa ranije Povorke ponosa u Budvi i iskustvima policija drugih država, definisao osnovne prioritete aktivnosti.

Intenzivno su prikupljana operativna saznanja i podaci te vršena kontinuirana analiza svih bezbjednosnih rizika i izazova. Plan Operativnog štaba je podrazumijevao konkretne aktivnosti za vrijeme prije, tokom i nakon održavanja Povorke ponosa, uključujući i plan evakuacije učesnika.

Partnerska saradnja

Operativni štab je bio i u stalnoj komunikaciji sa predstavnicima NVO "Kvir Montenegro", kako bi se i sa te strane doprinijelo bezbjednom odvijanju javnog skupa zbog čega je Uprava policije, odnosno CB Podgorica, pohvalila ukupan nastup ove NVO koja je poštovala sve izdate preporuke i sugestije CB Podgorica.

Operativni štab je radi zajedničkog djelovanja i efikasnog preduzimanja procesnih radnji imao i sastanke sa predstavnicima Područnog organa za prekršaje i Osnovnog državnog tužilaštva u Podgorici. To je kasnije i pohvaljeno od stručne javnosti i tijela koji nadziru rad policije (Savjeta za građansku kontrolu policije).

Posredstvom Misije Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS) u Crnoj Gori organizovani su i sastanci sa posmatračkom misijom ODIHR, uoči i nakon održavanja ovog javnog okupljanja.

Ekstremni navijači ozbiljna prijetnja

Operativni štab je, na osnovu relevantnih saznanja, očekivao nasilničko, destruktivno i rušilačko ponašanje navijačkih grupa iz različitih sredina Crne Gore.

Raspolagalo se i informacijama o ostvarivanju kontakata i komunikacije putem društvenih mreža i pozivanja navijača fudbalskih klubova iz Republike Srbije, radi njihovog organizovanog dolaska u Podgoricu u vrijeme održavanja Povorka ponosa. S tim u vezi, naložene su pojačane mjere i aktivnosti na graničnim prelazima, kao i kontrola i identifikacija tih osoba.

Srednjoškolska omladina protivi se Povorkama ponosa

Policija je posjedovala relevantna saznanja da se organizovano grupišu i učenici srednjih škola u Crnoj Gori. Oni su posebno bili aktivni u pozivanju na pružanje otpora održavanju povorki ponosa u Crnoj Gori. Operativni štab je, shodno raspoloživim informacijama, donio odluku o inteziviranju aktivnosti u svim centrima i odjeljenjima bezbjednosti Uprave policije MUP Crne Gore radi blagovremene identifikacije potencijalnih izgednika. U tom smislu su obavljeni razgovori sa značajnim brojem osoba, radi blagovremenog ukazivanja na posljedice eventualnog nasilnog i destruktivnog ponašanja. Tu je do izražaja naročito došao preventivni rad policije koji se pokazao uspješnim.

Zabrana kontra okupljanja - protivnika Povorka ponosa u Podgorici

Predstavnici političkog subjekta "Srpska lista" neposredno prije održavanja Povorka ponosa u Podgorici (koja je blagovremeno prijavljena), CB Podgorica podnijeli prijavu za održavanje javnog okupljanja. Održavanje skupa "Srpska lista" je zabranjeno iz bezbjednosnih razloga ali i zbog činjenice da prijava nije podnijeta na vrijeme jer je tadašnji Zakon o javnom okupljanjima predviđao obavezu da se skup mora prijaviti nadležnom organu najkasnije pet dana prije održavanja.

Policija je očekivala narušavanja javnog reda i mira u većem obimu

Informacije kojima je raspolagao Operativni štab Uprave policije CB Podgorica ukazale su na to da će izvjesno doći do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu. Očekivala se upotreba fizičke snage i nasilničkog ponašanja protivnika Povorka ponosa u Podgorici što je moglo da vodi do narušavanja bezbjednosti građana i policijskih službenika. Takođe se očekivalo da se neredi tog dana mogu proširiti i na teritoriju čitavog grada, što je moglo da predstavlja direktnu opasnost po sigurnost građana i na drugim lokacijama u Podgorici, imovinu građana i pravnih lica, kao i imovinu Glavnog grada Podgorica.

Povorka ponosa u Podgorici bila bezbjedna i uspješna

Sveukupne aktivnosti koje je planirao i sproveo Operativni štab Uprave policije obezbijedile su da održavanje Povorka ponosa u Podgorici, 20. oktobra 2013. godine, protekne na bezbjedan i uspješan način uz maksimalno profesionalno postupanje svih policijskih službenika. Na mjestu održavanja Povorka ponosa, tokom trajanja ove manifestacije, kao i u periodu prije i nakon nje, nije bilo incidenata.

Službenici Uprave policije MUP Crne Gore su blagovremeno i profesionalno sprovedli koordinirane aktivnosti, kojima su u najkraćem roku uspostavili narušeni javni red i mir na desetak lokacija u Podgorici.

Bezbjedonosna situacija prije, tokom i poslije održavanja Povorka je, uzimajući u obzir navedene incidente, bila na zadovoljavajućem nivou, zahvaljujući pravovremenom reagovanju policijskih službenika.

Policijski službenici su prije početka Povorka ponosa preduzeli preventivne aktivnosti, tokom kojih su od više osoba, na više lokacija u gradu, oduzeli nedozvoljene materije i predmete (molotovljeve koktele, benzin, metalne šipke, cigle, dimne bombe) kojima je, da su bili upotrijebljeni, mogla biti značajno ugrožena bezbjednost ne samo učesnika Povorka ponosa u Podgorici već i građana uopšte.

Policija je štitila pristup Povorki ponosa dok su huliganske grupe, čiji su pripadnici uglavnom bili maskirani, konstantnim napadima, pokušavali da dođu do lokacije gdje se održavalo javno okupljanje.

Nisu uspjeli pokušaji tih grupa da probiju policijske kordone na desetak lokacija u gradu. Spriječeni su i u pokušaju da se, nakon toga, obračunaju sa policijskim službenicima. Shodno zakonskim uslovima policijski službenici su upotrijebili sredstva prinude - fizičku snagu, službenu palicu i hemijska sredstva.

Trasa kretanja prve Povorka ponosa u Podgorici

Učesnici Povorka ponosa, pod nazivom „Montenegro Pride 2013” sa slaganom "Crna Gora ponosno", u organizaciji NVO "Kvir Montenegro", okupili su se dana 20. oktobra 2013. godine oko 10 sati u blizini hotela "Crna Gora - Hilton". Šetnja je započeta u 11 sati utvrđenom maršutom - preko mosta "Blaža Jovanovića" do bivše zgrade Vlade i nazad. Javno okupljanje je završeno oko 12.30 sati nakon izlaganja govornika kod spomenika Kralju Nikoli u parku preko puta Skupštine Crne Gore. Nakon toga, učesnici Povorka, novinari, snimatelji i fotoreporteri su evakuisani na bezbjedan način i transportovani do unaprijed određene sigurne lokacije - policijskog kampa na Zlatici, gdje su sjedišta elitnih policijskih jedinica.

Relevantna statistika uz Povorku ponosa

Oko 2.000 policijskih službenika je na dan održavanja Povorka ponosa bilo angažovano na poslovima i zadacima radi bezbjednog odvijanja ove manifestacije.

Procijenjeno je da je bilo oko 1.500 lica protivnika Povorke, koja su izazvali incidente ili pokušali i imali namjeru da naruše javni red i mir u većem obimu.

Tom prilikom, od dejstva molotovljevih koktela i bacanjem kamenica, povrijeđen je 21 policijski službenik, od kojih je jedan zadobio teške tjelesne povrede.

U "Klinički centar Crne Gore" tog dana se javila jedna povrijeđena osoba, a za koju se sumnja da pripada jednoj od grupa koje su napale policijske službenike.

Policijski službenici su na dan održavanja Povorke ponosa u prostorije CB Podgorica priveli 60 osoba (39 punoljetnih i 21 maloljetnu osobu). Narednih dana privedeno je još deset osoba. O preduzetim mjerama i radnjama obaviješteno je ODT u Podgorici, koje se izjasnilo da u radnjama i postupcima privedenih osoba nema elemenata bića krivičnog djela koje se goni po službenoj dužnosti. Nadležni tužilac se izjasnio da se u radnjama i postupcima 17 privedenih osoba, među kojima su tri maloljetnika, stiču elementi prekršaja, tako da je protiv tih lica, 20. i 21. oktobra 2013. godine, Područnom organu za prekršaje u Podgorici podnijet zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, zbog osnovane sumnje da su počinila prekršaje iz Zakona o javnom redu i miru - vrijeđanje ili drsko ponašanje na javnom mjestu (član 7.) i ometanje ili omalovažavanje službenog lica u vršenju službene radnje (član 11).¹¹⁸

Povorka ponosa u Podgorici (2014)

Nakon završene Povorke ponosa u Podgorici, koja je održana 2. novembra 2014. godine, takođe se pristupilo analizi planskih mjera i radnji u Sektoru 1.

Na skupu je bilo ukupno angažovano 221 uniformisani službenik i 30 operativaca kriminalističke policije. To je preko 150 službenika manje u donosu na broj službenika koji je bio angažovan prethodne (2013) godine na istim pozicijama.

Posebno je akcentovano, prilikom pripreme obezbjeđenja na navedenom sektoru, operativno pokrivanje tadašnjeg gradilišta hotela "Hilton" (8 spratova), kao i tri stambene zgrade u ulicama Slobode i Karađorđeva.

Od uniformisanog sastava na Prvom sektoru bilo je angažovano 180 službenika Sektora za obezbjeđenje ličnosti i objekata, 34 službenika Stanice policije za bezbjednost na željeznici i 7 policijskih službenika Stanice za javni red i mir CB Podgorica.

Obezbjeđenje je proteklo bez bilo kakvih incidenata.

¹¹⁸ Zabrinjavajuće je učešće školske omladine - maloljetnih lica u neredima. Između 35-40% privedenih lica su bili maloljetnici koji su činili i oko 20% ukupno procesuiranih lica na osnovu izjašnjenja nadležnog tužioca.

Interesantno je da podijelimo određena starešinska razmišljanja o obezbjeđenju ovih događaja u budućnosti. Naime, u cilju dodatnog unapređenja i smanjenja broja angažovanog ljudstva, predloženo je, unutar CB Podgorica, da se razmotre sledeća pitanja: (1) razmotriti mogućnost uklanjanja kordona koji se kreću neposredno uz učesnike Povorke, a u kojima je bilo konkretne godine angažovano 40 službenika. Navedeni službenici mogu biti stacionirani u objektima za evakuaciju (zgradama Skupštine i stare Vlade), (2) pridodati Prvom sektoru dvije stambene zgrade (zgrada iznad ugostiteljskog objekta "Mantra" i zgrada, u ulici Jovana Tomaševića, naspram stare zgrade Vlade, zbog boljeg i uvezanijeg operativnog pokrivanja), (3) predvidjeti angažovanje čamca sa policijskim službenicima ispod mosta Blaža Jovanovića zbog mogućnosti lakšeg intervenisanja i eventualnog pružanja pomoći, kao iz razloga što KD kontrola nije vršena ispod samog mosta, te je zato potrebno obezbijediti bolju pokrivenost navedene lokacije, (4) obzirom na sve prisutniju upotrebu bespilotnih letilica (dronova) trebalo bi bolje razraditi mogućnost zaštite od zloupotrebe navedenih uređaja.

U okviru sektora za internu komunikaciju korišćeno je 30 analognih radio veza koje su preuzete iz Centra veze. Neki od navedenih uređaja nijesu imali dobar prijem i predaju. Evidentirano je nekoliko slučajeva puštanja civilnih lica iz Drugog i Trećeg Sektora u Prvi sektor. Ta lica su vraćena, a među istima je bio i službenik ANB, s obzirom da nisu imali predviđene prsluke za kretanje u ovoj zoni.

U slučaju ponovnog angažovanja konjičke jedinice, predvidjeti njihovo angažovanje samo na zelenim površinama kako bi se spriječila mogućnost ostavljanja izmeta na kolovozu, što je naišlo na negativne reakcije medija.

Službenicima policije je za vrijeme obezbjeđenja podijeljena hrana u vidu lanč paketa koji su uključivali konzerve tako da značajan broj službenika nije bio u mogućnosti da ih konzumira do završetka skupa.

U slučaju da dođe do ubacivanja hemijskih sredstava u zaštićenu zonu (suzavci, dimne bombe i slično) razmotriti mogućnost korišćenja različitih sredstava (kese, kutije i slično) u kojima bi se navedena sredstva mogla ubaciti i odnijeti sa lica mjesta u cilju ublažavanja njihovog dejstva.¹¹⁹

Povorka ponosa u Podgorici (2015)

CB Podgorica, 25. novembra 2015. godine, od strane NVO "Crnogorska LGBT asocijacija Queer Montenegro" podnijeta je prijava, broj 64-11/15, za održavanje mirnog javnog skupa i šetnje Povorke ponosa LGBT osoba "Montenegro Prajd 2015" (u daljem tekstu Povorka), za dan 13. decembar 2015. godine sa početkom od 10,30 časova u Bul. Svetog Petra Cetinskog.

¹¹⁹ Analizu broj 64-01-12 ode 12.11.2014., koja je ranije tretirana u povjerljivo, sačinio je komandir OBP CB Podgorica Ivan Raičević; Dokumentacija CB Podgorica

Za mjesto okupljanja učesnika Povorke, predviđena je lokacija kod zgrade Pošte Crne Gore na Bul. Svetog Petra Cetinjskog i to u vremenu od 10.00 do 10.30 časova. Predviđeno je da učesnici, njih oko 300, u 10.30 časova krenu pješke Bulevarom Svetog Petra Cetinjskog, odakle će skrenuti u Bulevar Stanka Dragojevića kuda će nastaviti kretanje do Vučedolske ulice, u koju će potom skrenuti, a zatim nastaviti kretanje Vučedolskom ulicom do Njegoševe ulice, kojom će nastaviti dalje kretanje do Bulevara Svetog Petra Cetinjskog, gdje će biti završena šetnja. Nakon završene šetnje, predviđeno je da se u blizini spomenika Kralja Nikole, gdje će biti postavljena mini bina, obrati neko iz organizacije kao i neko od predstavnika Vlade Crne Gore, nakon čega će se učesnici raziti.

Na samom javnom okupljanju bilo je prisutno oko 100 članova LGBTIQ osoba, koji su se nakon okupljanja na raskrsnici Bulevaru Svetog Petra Cetinjskog i Ulici Kralja Nikole, oko 11.30h uputili prema Bulevaru Stanka Dragojevića, nastavljajući dalje kretanje predviđeno trasom.

Analizom je utvrđeno da je na obezbjeđenju angažovan dovoljan broj policijskih službenika, koji su blagovremeno zauzeli planom predviđene pozicije. Takođe prilikom održavanja javnog okupljanja nije zabilježen nijedan incident, kao ni eventualni napad na učesnike Povorke kao ni napad na policijske službenike.

I u narednom periodu shodno trasi kretanja, treba sprovoditi mjere i radnje, prije, tokom i po završetku Povorke, kao i za obezbjeđenje ovog skupa, kako bi se očuvao javni red i mir, kao i lična i imovinska sigurnost građana, a tako i sama bezbjednost angažovanih policijskih službenika.¹²⁰

¹²⁰ Analizu obezbjeđenja skupa za potrebe Odjeljenja bezbjednosti Podgorica (OBP) sačinio je komandir Dragiša Mugoša dana 16. decembra 2015: Dokumentacija CB Podgorica.

POLICIJA I LGBT ZAJEDNICA

PARTNERSTVO ZA BEZBJEDNOST

Promoviše se povjerenje i partnerstvo i podsjeća da se odnos policije i LGBT zajednice pažljivo gradi od 2008. godine. Od početnog nepovjerenja sada je na snazi puno povjerenje. Uspostavljeni su brojni mehanizmi međusobne komunikacije i saradnje. Crnogorska policija, vođena svojom misijom služenja kompletnoj zajednici, prepoznala je i potvrdila potrebu izgradnje dodatnog senzibiliteta za pristup i rad sa LGBT osobama.

Tamara Popović, samostalna policijska inspektorka savjetnica za odnose s javnošću u Upravi policije MUP, članica Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije¹²¹

Policija djeluje u demokratskom društvu

Crnogorska policija danas djeluje u demokratskom okruženju. To podrazumijeva ne samo poštovanje odgovarajućih pravila i demokratskih standarda već je podložna različitim oblicima nadzora i kontrole a za njen rad intenzivno se interesuju mediji i civilno društvo. Zahvaljujući brojnim partnerima rad i postupanje policije se stalno unaprjeđuju i inoviraju. U fokusu policijskog rada, pored primjene zakona, jeste unaprjeđenje ukupne bezbjednosti i poštovanje ljudskih prava i sloboda. Demokratska, efikasna i kredibilna policija značajna je za ukupnu društvenu stabilnost ali i za svestrani društveni, politički, kulturni i ekonomski napredak. Posebna pažnja u daljem razvoju policije, rekla bih da je to strateški put razvoja, posvećuje se konceptu policije u zajednici, jačanju odnosa između policije i zajednice, aktivnom učešću zajednice u rješavanju bezbjednosnih pitanja, fokusu policije da služi i štiti, akcentiranju prevencije, unaprjeđenju sigurnosti i kvaliteta života, uključujući stvaranje bezbjednog ambijenta za život, rad i poslovanje, poboljšanje ko-

¹²¹ E-mail: tamara.popovic@mup.gov.me

munikacije i povjerenja između policije i građana i snaženje sigurnosti grupa, i osoba koje im pripadaju, koje su na bilo koji način diskriminirane odnosno društveno marginalizovane.

Kako djeluje i postupa službenik_ca policije

Unutrašnji poslovi, shodno Zakonu o unutrašnjim poslovima, su poslovi čijim se obavljanjem ostvaruje zaštita imovine i bezbjednosti građana_ki, kao i drugi poslovi kojim se ostvaruju njihova prava i slobode. Sastavni dio unutrašnjih poslova su i policijski poslovi. Oni su u domenu nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova odnosno Uprave policije. Policijski poslovi, između ostalih, su: zaštita bezbjednosti građana_ki i Ustavom utvrđenih prava i sloboda, zaštita imovine, sprječavanje vršenja i otkrivanje krivičnih djela i prekršaja, pronalaženje učinilaca_teljki krivičnih djela i prekršaja i njihovo procesuiranje, održavanje javnog reda i mira, obezbjeđivanje javnih okupljanja građana_ki. Cilj obavljanja policijskih poslova jeste da se obezbijedi jednaka zaštita bezbjednosti, prava i sloboda, primijeni zakon i obezbijedi vladavina prava.

Obavljanje policijskih poslova temelji se na načelima zakonitosti, profesionalizma, efikasnosti ali i na saradnji, srazmjernosti u primjeni ovlašćenja, nepristranosti, nediskriminaciji i blagovremenosti.

Policijski_e službenici_ce postupaju u skladu sa Ustavom, potvrđenim međunarodnim ugovorima, zakonom i drugim propisima.

Policijski poslovi obavljaju se i u skladu sa Kodeskom policijske etike, koji predstavlja skup načela o etičkom postupanju zasnovanom na međunarodnim standardima.

Primjedbe na obavljanje policijskih poslova i izgradnja povjerenja

Svaki građanin_ka koji smatra da su mu_joj primjenom policijskih ovlašćenja ili tokom obavljanja policijskih poslova narušena osnovna prava i slobode ima pravo pritužbe Upravi policije, odnosno Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP). Takođe ima pravo na pokretanje postupka pred nadležnim sudom i ispostavljanjem zahtjeva za nadoknadu neimovinske štete. Povodom primjene policijskih ovlašćenja građani_ke, kao i policijski_e službenici_ce, mogu se obratiti Savjetu za građansku kontrolu rada policije, Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Unutrašnjoj kontroli MUP i Etičkom odboru Uprave policije. Efikasna i objektivna provjera primjene policijskih ovlašćenja i otklanjanje utvrđenih propusta ključni su za dalji demokratski i profesionalni razvoj policije i njen društveni kredibilitet.

LGBT osobe i predstavnici_ce LGBT organizacija sa primjedbama ali i različitim inicijativama mogu se, od početka 2016. godine, obraćati i Timu povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije, specifičnom radnom tijelu koje je obrazovao ministar unutrašnjih poslova na osnovu preporuka Savjeta za građansku kontrolu policije i obaveza MUP-a koje proističu iz Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori.

Svima u Upravi policije i MUP-u Crne Gore u cjelini je posebno stalo da se kvalitetno prati primjena policijskih ovlašćenja, da se poštuju domaći i međunarodni standardi, da se prepoznaju specifičnosti određenih društvenih grupa i da se istima pristupa na profesionalan i senzibilisan način.

U Upravi policije MUP-a Crne Gore ponosni smo na put i koncept razvoja saradnje sa crnogorskom LGBT zajednicom. Preduzimamo odgovorne napore da izgradimo servis u koji će svaka LGBT osoba imati puno povjerenje.¹²²

Policijska kontakt mreža za LGBT zajednicu

Imenovanje policijskog službenika u Upravi policije MUP-a za kontakt sa LGBT zajednicom je rješenje za koje smo se opredijelili nakon sticanja određenih međunarodnih iskustava. To je bilo u funkciji povjerljivije i efikasnije komunikacije i dodatne fokusiranosti na prevazilaženju identifikovanih bezbjednosnih rizika za LGBT osobe, posebno LGBT aktiviste_kinje.

Nakon toga uvažavajući preporuke i sugestije Savjeta za građansku kontrolu policije počeli smo, izvan sjedišta Uprave policije, postepeno da razvijamo policijsku kontakt mrežu za saradnju i komunikaciju sa LGBT zajednicom.

Postojanje i djelovanje kontakt policajca_ke za LGBT zajednicu podrazumijeva lakši pristup sistemskim institucijama i pomaže bržu komunikaciju. Kontakt policajci za komunikaciju sa LGBT zajednicom postoje u svim centrima bezbjednosti u Upravi policije.

Pružili smo punu pažnju i podršku specijalističkim obukama trudeći se, u skladu sa našim stvarnim kapacitetima, da pratimo i unaprjeđujemo kvalitet rada kontakt policijskih službenika_ca. Niz slučajeva su potvrdili potrebu za postojanjem ove mreže jer je od suštinske važnosti, u tradicionalističkom društvu, olakšati pristup policiji, razumijeti policijski posao i odgovornost i pomoći žrtvi homo_bi-transfobičnog nasilja da bude zaštićena.

Imenovanje LGBT kontakt policijskih službenika_ca i dalje širenje ove mreže praktično je u funkciji mobilizacije ukupne građanske podrške za policijski rad.

¹²² Kamen temeljac razvoja kapaciteta položen je specijalističkom obukom grupe crnogorskih policijskih službenika u Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama (2008).

Policijski rad: Podrška i povjerenje LGBT zajednice od primarne važnosti

Dobra i kvalitetna komunikacija sa LGBT osobama i zajednicom u cjelini osnov su saradnje i međusobnog povjerenja ali i efikasnog obavljanja policijskih poslova i zadataka. Koraci koje smo preduzeli posljednjih godina prema LGBT zajednici naišli su na puno razumijevanje i podršku naših partnera na domaćoj i međunarodnoj sceni. To znači da se domaći i međunarodni kredibilitet crnogorske policije izgrađuje i čuva i kroz uspješnu komunikaciju i saradnju sa LGBT zajednicom i civilnim društvom.

Cilj svih pokrenutih reformskih procesa u policiji jeste unaprjeđenje efikasnosti i profesionalnosti uz poboljšanje ugleda policije u društvu. Težimo tome da svaka osoba profesionalno angažovana u Upravi policije MUP-a mora i treba biti u svakom trenutku svjesna svoje odgovornosti. Zato i instiramo na konceptu kontinuiranih policijskih obuka, specijalizovanih za LGBT tematiku, kako bi što veći broj policijskih službenika/ca postao upoznat sa odgovarajućim pitanjima i kako bi se što bolje razumjela, poštovala i štitila ljudska prava i slobode LGBT zajednice.

Iskustvo policije sa LGBT zajednicom

Dosadašnje iskustvo Uprave policije s LGBT zajednicom je krajnje pozitivno. Uspostavljeni proces komunikacije i saradnje obostrano nam pomaže da učimo i naše profesionalne pristupe učinimo boljim. Posebno cijenimo napore i pomoć nevladinih organizacija i stručnjaka iz oblasti ljudskih prava i bezbjednosti da se svaka pojedinačna profesionalna praksa u policiji popravi, učini boljom i postavi na nivo očekivanih standarda profesionalnog ponašanja i postupanja. Komunikacija i saradnja sa „LGBT Forumom Progres“ i ostalim nevladnim LGBT organizacijama pomogla je policiji da provjeri i testira domete i efekte sprovedenih reformi u sopstvenim redovima.

Posebno smo zahvalni i međunarodnim partnerima koji nam godinama pružaju podršku u boljem razumijevanju i poboljšanom pristupu LGBT zajednici. Izdvojila bih Vladu Kraljevine Holandije, Vladu Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, Toronto policiju, međunarodnu konferenciju / grupu „Pravda na Balkanu: Jednakost za seksualne manjine“ i Egale Canada. Crnogorska policija stekla je uspješno iskustvo i pokazala svoju profesionalnost tokom organizovanja, prisustva i obezbjeđenja brojnih međunarodnih, nacionalnih i lokalnih LGBT konferencija, prve crnogorske Povorka ponosa u Budvi i kasnijih povorki u Podgorici, javnih okupljanja LGBT zajednice, uličnih protesta LGBT zajednice, zajedničkog patroliranja sa stranim policijskim službenicima/cama koje su LGBT osobe, pružanja pune podrške za sprovođenje različitih istraživanja i

obrazovnih aktivnosti LGBT grupa u policijskoj organizaciji, kroz učešće predstavnika/ca policije na medijskim i javnim debatama koje doprinose društvenom prihvatanju LGBT osoba, kroz učešće u pripremi i kreiranju nacionalne Vladine LGBT politike – Strategije za unaprjeđenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori.

LGBT zajednica i Policija: Izgradnja povjerenja i partnerstva

Ranijih godina stepen povjerenja LGBT osoba u crnogorsku policiju nije bio na zadovoljavajućem nivou, budući da se saradnja između LGBT zajednice i policije tek uspostavljala i LGBT osobe nisu znale da li mogu da očekuju podršku od policije i u kojoj mjeri će ona biti izražena.

Međutim, zahvaljući ukupnim reformama, povjerenje javnosti, pa time u LGBT zajednice, iz godine u godinu je raslo i dalje raste. Policija je posebno zahvalna doprinosu Savjeta za građansku kontrolu rada policije, kolektivnog ekspertskog tijela, koji je podržao i pomogao proces izgradnje povjerenja između policije i LGBT zajednice. Ovo se tijelo se angažovalo i u brojnim pojedinačnim konkretnim slučajevima. Pomoglo je da se u potpunosti zaštiti i potvrdi dostojanstvo svake LGBT osobe a policiji i postupajućim službenicima/ama da nauče nove strategije rada, pristupe korektivnom ponašanju i punom profesionalnom odnosu.

Komunikacija sa nevladinim organizacijama pomogla je policiji da bolje identifikuje probleme kao i da radimo, savjesno i profesionalno, na njihovom otklanjanju.

Indikator rasta povjerenja je broj prijavljivanih slučajeva nasilja i govora mržnje prema LGBT osobama koji iz godine u godinu raste. Pokazatelj rastućeg povjerenja između LGBT zajednice i policije jeste i aktivno i odgovorno učešće policije u gotovo svim naporima i aktivnostima organizacija civilnog društva. Organizacije koje intenzivno rade sa LGBT zajednicom ističu odnos policije maksimalno pozitivnim, ali i primjerom dobre prakse za zemlje u regionu. Indikator uspostavljenog povjerenja jeste i činjenica da je unutar policije izgrađena i da djeluje mreža LGBT kontakata. Poseban doprinos potvrdi povjerenje jeste odluka o formiranju stalnog radnog tijela – Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije a o kojem u knjizi više govori njegov koordinator kolega Delić.

Važno je napomenuti da je i nacionalnom LGBT politikom, u čijoj je izradi učestvovala i Uprava policije MUP-a, ohrabreno i podržano samoidentifikovanje LGBT osoba koje su profesionalno angažovane u policiji. Radimo na tome da stvorimo klimu kako bi spremno dočekali kolege koji bi javno istupili kao LGBT osobe. Radujemo se tom trenutku.

Profesionalne ocjene, komentari i izvještaji nevladinih organizacija koje rade sa LGBT zajednicom ali i zvanični mehanizmi za zaštitu ljudskih prava ističu da je, što se tiče odnosa i pristupa policije, došlo do značajnog unaprjeđenja lične bezbjednosti svake LGBT osobe, da povjerenje LGBT zajednice, u tom kontekstu, prema policiji stalno raste i da je policija, kroz adekvatnu primjenu zakona i strateških politika, pomogla proces veće društvene vidljivosti LGBT zajednice u Crnoj Gori i zaštite svake LGBT osobe.

Uspješno smo obezbijedili, uz brojne rizike i izazove, prve povorke u Budvi i Podgorici a od 2013. pružamo punu podršku realizaciji kontinuiranoj Povorci ponosa u Podgorici koja se, iz godine u godinu, karakteriše sa sve manje izraženim bezbjednosnim rizicima.

Stečeno povjerenje treba da sačuvamo i dalje opravdamo. To zavisi od svih službenika Uprave policije MUP-a, s tim što je važno reći da rukovodstvo Uprave policije maksimalno podržava ovaj proces. Zato profesionalni odnos policije prema LGBT zajednici jeste, a tako će i dalje biti, predmet dodatnog interesovanja, pažnje i monitoringa kako menadžmenta Uprave policije MUP-a, tako i mehanizama koji na odgovarajuće načine nadziru rad i postupanje policije – Skupštine Crne Gore, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Savjeta za građansku kontrolu policije.

TIM POVJERENJA LGBT ZAJEDNICE I UPRAVE POLICIJE

DIJALOG U FUNKCIJI PARTNERSTVA I POVJERENJA

Crna Gora je svojim nacionalnom LGBT politikom uspostavila posebne mehanizme za građanje otvorenosti policije prema LGBT zajednici. Uspostavljen je Tim povjerenja, kroz zvanično radno tijelo u Ministarstvu unutrašnjih poslova, koje doprinosi bezbjednosti i koji je otvoren za različite inicijative LGBT organizacija

mr.sc. Milan Delić

koordinator Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije,
Ministarstvo unutrašnjih Crne Gore¹²³

Uvod

Ministar unutrašnjih poslova, Rješenjem 02/2 Broj 01-050/16-9868/1 od 18.02.2016. godine, postupajući po preporukama Savjeta za građansku kontrolu policije, formirao je radnu grupu - Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije.

Obrazovanjem Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije, kroz posebnu radnu grupu, počela je da se implementirala obaveza Ministarstva unutrašnjih poslova odnosno Uprave policije iz Strategije Vlade Crne Gore za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori koja je usvojena 9. maja 2013. godine.

Ovim postupkom je Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore dodatno prepoznala LGBT zajednicu kao osjetljivu društvenu grupu

koja se nosi sa specifičnim bezbjednosnim rizicima i pojavama i da joj zato treba posvetiti ne samo dodatnu profesionalnu pažnju već razvijati povjerenje i stalni dijalog.

Uprava policije je u kontinuitetu posvećena jačanju svojih kapaciteta za rad sa LGBT osobama i stalnom unapređenju integriteta pri primjeni policijskih ovlašćenja.

LGBT tematika je prepoznata i u aktuelnoj Strategiji razvoja Uprave policije.¹²⁴

Strategija razvoja Uprave policije

Strategija razvoja Uprave policije za period od 2016 do 2020 godine polazi od ključnih prioriteta Vlade Crne Gore: primjena evropskih standarda, stvaranje uslova za dinamičan ekonomski razvoj Crne Gore i jačanje vladavine prava.

Strateški ciljevi razvoja policijske organizacije, kroz proces reformi, trebalo bi da dovedu do toga da se ona unaprijedi i u budućnosti prepozna kao profesionalna i efikasna organizacija, podvrgnuta demokratskoj kontroli, sa ciljem zaštita države i građana pod njenom jurisdikcijom.

U Strategiji razvoja Uprave policije, na osnovu konstruktivne inicijative Savjeta za građansku kontrolu policije, prepoznat je senzibilisani pritup prema LGBT pitanju i LGBT zajednici:

“Policija je svjesna da je neophodno preduzeti posebne mjere kako bi se pomoglo i podržalo puno uživanje ljudskih prava svih građana, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Uprava policije i LGBT zajednica imaju uspostavljenu blisku komunikaciju i saradnju. Zaključeni su i sporazumi o saradnji sa organizacijama koje zastupaju LGBT zajednicu. Formirana je i Policijska kontakt LGBT mreža. To rešenje je međunarodno prepoznato i pohvaljeno kao pozitivan pristup. Policija je riješena da osiguranu punu bezbjednost LGBT osobama u Crnoj Gori i u tom pravcu će se nastaviti izgradnja njenih kapaciteta. Policija je uspješno osigurala povorke ponosa (Budva i Podgorica) i konstantno se pohvaljuje zbog svojih pristupa prema LGBT zajednici. Planirane obuke o integritetu policije za sve policijske službenike obuhvatiće rodnu ravnopravnost, različitost i zaštitu od diskriminacije kroz nastavne planove i programe”.¹²⁵

¹²⁴ Dostupno na: http://www.mup.gov.me/rubrike/strategija_razvoja_uprave_policije/

¹²⁵ P5. Rodna politika, diverzitet i zaštita od diskriminacije posebno osjetljivih društvenih grupa, strane 38-40; http://www.mup.gov.me/rubrike/strategija_razvoja_uprave_policije/

Cilj i zadaci Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije

Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore konstituisan je 28. marta 2016. godine u sjedištu Uprave policije.¹²⁶

Osnov za obrazovanje radne grupe odnosno Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije nalazi se u Strategiji Vlade Crne Gore za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori - poglavlja IV - “Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBT osoba”, i V - “Sprovođenje zakona”.¹²⁷

Ministar unutrašnjih poslova definisao je ove zadatke Tima povjerenja:

- uspostavljanje i održavanje blagovremene, kvalitetne i konstruktivne komunikacije Uprave policije i LGBT zajednice;
- stalni fokusirani dijalog koji doprinosi izgradnji povjerenja i snaženju transparentnosti i dostupnosti Uprave policije;
- stalno praćenje bezbjednosti LGBT osoba u Crnoj Gori;
- kreiranje i poboljšanje mjera za unapređenje bezbjednosti LGBT osoba u Crnoj Gori;
- stalni dijalog o konkretnim slučajevima i primjeni policijskih ovlašćenja s tim u vezi;
- diskusija, predlaganje, planiranje i podržavanje aktivnosti koje doprinose jačanju kapaciteta za rad sa LGBT zajednicom i pristup prema LGBT osobama;
- praćenje rada i razvoja već uspostavljene LGBT kontakt mreže u Upravi policije i pružanje istoj podrške u radu;
- saradnja sa međunarodnim partnerima koji prate proces LGBT inkluzije i razvoja kapaciteta policije s tim u vezi; saradnja sa državnim organima i pružanje odgovarajućih informacija, sugestija i komentara za uspješne rezultate u procesu društvenog prihvatanja LGBT osoba sa aspekta bezbjednosti;
- doprinos jačanju krivičnogprave zaštite LGBT osoba iz domena rada i nadležnosti Uprave policije.

Obrazovanje ovog tijela dobilo je punu podršku LGBT zajednice kao i međunarodnih partnera Crne Gore u kontekstu članstva u Savjetu Evrope i pristupanja zemlje Evropskoj uniji i NATO.

Administrativno - tehničke poslove za rad Tima povjerenja obavlja Ministarstvo unutrašnjih poslova - Uprava policije.

¹²⁶ Prvom sjednicom je predsjedavao mr Aleksandar Saša Zeković, predsjednik Savjeta za građansku kontrolu policije, koji je bio i prvi koordinator ovog Tima. Nakon njega koordinaciju Timom preuzeo je Bačo Bačović, starešina u sjedištu Uprave policije. Na konstitutivnoj sjednici, kojoj su prisustvovali i predstavnici državnih organa i međunarodne zajednice - predstavljeni su zadaci Tima povjerenja a detaljno je diskutovan i usvojen Operativno razvojni plan za tekuću radnu godinu.

¹²⁷ http://www.gov.me/naslovna/Savjetodavna_tijela/Savjet_za_zastitu_od_diskriminacije/136107/Strategiju-unapredenja-kvaliteta-zivota-LGBT-osoba-2013-2018.html

Sastav Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije

U redovan sastav Tima povjerenja ispred Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) je zastupljeno ukupno pet (5) policijskih službenika_ ca među kojima i visoke policijske starešine poput načelnika Centra bezbjednosti Podgorica i šefa Odsjeka za javni red i mir Uprave policije. Koordinator Tima je predstavnik Uprave policije.

Ispred MUP Crne Gore u Timu je zastupljeno dvoje službenika. Član Tima je i predsjedavajući Savjeta za građansku kontrolu policije.

U ime Vlade Crne Gore u Timu su takođe dvoje službenika - iz kabineta Premijera Crne Gore i generalna direktorka Direktorata za unapređenje ljudskih prava i sloboda u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava.

U Timu su zastupljene i LGBT nevladine organizacije - njih ukupno četiri - "Juventas", "Crnogorska LGBTIQ Asocijacija - Kvir Montenegro", "LGBTIQ Socijalni Centar" i "LGBT Forum Progres".

U dosadašnjoj praksi MUP Crne Gore je pokazalo punu fleksibilnost po pitanju stalnog unapređenja sastava Tima povjerenja. Vršeno je već nekoliko kadrovskih promjena i dopuna a sve u funkciji da se osigura stabilan i kvalitetan rad. Ta praksa sigurno se nastavlja kako bi se u kontinuitetu jačala i zastupljenost i povjerenje LGBT zajednice.

Otvorenost prema zajednici

Kroz implementaciju akcionih planova koji prate vladinu Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori, iz godine u godinu, razvijaju se kako rad tako i kapaciteti Tima povjerenja. Ovo tijelo potpuno je otvoreno za inicijative i predloge svih LGBT aktivista_kinja i pripadnika_ca LGBT zajednice kako bi se zajednički, konstruktivno i uspješno, razmatrala i unapređivala bezbjednost LGBT zajednice u cjelini.

POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA LGBT OSOBA

ETIČKO POLICIJSKO POSTUPANJE I KONCEPT BEZBJEDNOSTI

U tekstu su fokusirane profesionalne policijske vrijednosti i granica ličnih uvjerenja. Intencija je da se osnaži povjerenje LGBT osoba u policiju, i službenike_ce policije, i iste ohrabre, upravo kroz predstavljanje koncepta i sistema vrijednosti, da prijavljuju nasilje, obraćaju se policiji i s njom sarađuju

Radomir Radunović, MA, predsjednik Etičkog odbora, Uprava policije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore¹²⁸

Etičko postupanje policijskih službenika

Ključne aktivnosti Etičkog odbora Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) – Uprave policije su usmjerene na praćenje primjene Kodeksa policijske etike, koji predstavlja skup načela o etičkom postupanju policijskih službenika_ca i temelji se na međunarodnim standardima, i njegovom afirmisanju kroz preventivno - edukativnu funkciju.

Kodeks policijske etike ima utemeljenje u Evropskom policijskom kodeksu koji je usvojio, 19. septembar 2001. godine, Komitet ministara Savjeta Evrope (SE), a usvajanje nacionalnih kodeksa policijske etike u zemljama Zapadnog Balkana je uslijedilo u periodu 2005-06. godina.

Kodeks policijske etike ima utemeljenje i u rezoluciji Organizacije Ujedinjenih Nacija (OUN) 34/169 koja se odnosi na Kodeks ponašanja lica odgovornih za primjenu zakona, donesenoj 17. decembra 1979. godine, potom u odnosu na Deklaraciju o policiji SE iz 1979. godine, kao i u Policijskom pravilniku u Knjaževici

ni Crnoj Gori iz 1907. godine koji, između ostalog, sadrži norme koje upućuju na etičnost u ponašanju žandarma.

Kodeks policijske etike ima za cilj očuvanje, afirmaciju i unapređenje dostojanstva i ugleda policijskih službenika_{ca}, i jačanje povjerenja građana_{ki} u rad Uprave policije, obavezujući policijske službenike_{ce} da u vršenju policijskih poslova i primjeni ovlaštenja poštuju dostojanstvo, ugled i čast svake osobe prema kojoj primjenjuje ovlaštenja.

Kodeks policijske etike u Crnoj Gori: Nadležnost i funkcionisanje Etičkog Odbora

Etički odbor Ministarstva unutrašnjih poslova – Uprave policije je, po prvi put konstituisan, 26. februara 2006. godine, a ono je uslijedilo nakon usvajanja Kodeksa policijske etike u decembru 2005. godine.

Nadležnosti Odbora proizilaze iz Kodeksa policijske etike i one se mogu grupisati u tri cjeline. Prvu predstavlja davanje mišljenja u odnosu na primjenu Kodeksa, druga je usmjerena na praćenje, primjenu i iniciranje izmjena i dopunu propisa u oblasti policijske etike, i treću, i jako značajnu, predstavlja promovisanje etičkih standarda i pravila ponašanja u Policiji.

Članove Etičkog odbora imenuje ministar unutrašnjih poslova na period od četiri godine, a Kodeks policijske etike donosi MUP.

U dosadašnjem, desetogodišnjem, radu Odbor je radio na 625 predmeta gdje je u procesu donošenja mišljenja konstatovano da je Kodeks povrijeđen u 90,56 % slučajeva ili 566 predmeta¹²⁹.

U 2014. i 2015. godini predmetima je obuhvaćeno 122 policijska službenika gdje su postojale indicije da je tokom radnog ili van radnog vremena prekršen kodeks policijske etike.

Etičkom odboru se inicijativama najčešće obraćaju: rukovodioci organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova – Uprave policije, Odjeljenje za unutrašnju kontrolu rada policije, Sindikat Uprave policije, Savjet za građansku kontrolu policije, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori, članovi Etičkog odbora, službenici policije, nevladine organizacije i građani_{ke}.

Etički Odbor je u potpunosti otvoren za komunikaciju sa svim činiocima našeg društva, i uzima u rad svaku inicijativu koja se dostavi ovom tijelu, a koja se odnosi na postojanje indicije da je u radu ili postupanju policijskog službenika povrijeđen Kodeks policijske etike.

Etički Odbor radi u sjednicama na kojima donosi mišljenje o tome da li je u datom predmetu povrijeđen Kodeks policijske etike. Mišljenje se potom upućuje: inicijatoru, ministru unutrašnjih poslova, direktoru Uprave policije, disciplinskom tužiocu, i rukovodiocu organizacione jedinice u kojoj je policijski službenik zaposlen.

129 Presjek se odnosi na period 2006-2015.

Etički Odbor nema mogućnost da izricanjem mjere sankcioniše službenika koji je povrijedio Kodeks.

Povreda Kodeksa policijske etike, u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima, predstavlja težu povredu službene dužnosti, te se tako, nakon donešenog mišljenja, rukovodilac organizacione jedinice obraća predlogom disciplinskom tužiocu za pokretanje disciplinskog postupka.

Profesionalni i društveni značaj Etičkog odbora

Etički odbor predstavlja nezavisno tijelo MUP – Uprave policije koje se vodi potrebom i opredeljenjem policijskog službenika da u vršenju svojih svakodnevnih obaveza i zadataka pri primjeni ovlaštenja poštuje osnovna ljudska prava i slobode te da postupa: zakonito, pravično, profesionalno, dostojanstvo i tolerantno, kako u radnom tako i van radnog vremena. Rad Odbora je transparentan.

Samo postojanje i djelovanje Etičkog Odbora, i rezultati koji se postižu u radu, imaju veliki značaj u smislu ostvarivanja preventivno - edukativne uloge i poštovanja primjene normi Kodeksa.

Rad Odbora daje vidljive rezultate prvenstveno kroz smanjenje broja slučajeva u kojima se konstatuje prekoračenje ovlaštenja policijskih službenika, a u narednom periodu se očekuje dalje umanjevanje broja povreda normi Kodeksa, kao i to da će se, u slučajevima i koda dođe do povrede norme, one kršiti u lakšem obliku.

Naime, pored brojnih aktivnosti ovog tijela, MUP je pripremilo internet stranicu posvećenu aktivnostima Odbora na kojoj se objavljuju saopštenja sa sjednica i mišljenja koja je donio Odbor u konkretnom slučaju, i u realnom vremenu.

U saopštenju se navode inicijali službenika.

Tako i ovakav oblik komunikacije sa javnošću utiče vaspitno na službenike koji su povrijedili Kodeks policijske etike na način da to ne čine ponovo, kao i preventivno na ostale službenike Policije da ne počine istu ili slične greške.

Svi policijski službenici su upoznati sa načelima Kodeksa policijske etike, a starješina Policije ili službenik koga on ovlasti, dužan je da upozna lice koje prvi put zasniva radni odnos u zvanju policijskog službenika sa odredbama Kodeksa.

Etički odbor ima profesionalnu saradnju sa Odjeljenjem za unutrašnju kontrolu policije, disciplinskim tužiocem i Disciplinskom komisijom, Savjetom za građansku kontrolu policije.

Pri pripremi i štampi Kodeksa policijske etike, kako kod prvog tako i kod drugog izdanja, postojala je i podrška Misije za Evropsku bezbjednost i saradnju u Crnoj Gori.

Bezbjednost LGBT zajednice i etičko policijsko postupanje

Etički odbor se zalaže da u skladu sa svojom nadležnošću u odnosu na promovisanje etičnosti u radu policijskih službenika_ca ukaže na potrebu poštovanja i uvažavanja svih različitosti koje čine crnogorsko društvo bogatijim, kao i to da službenici_e policije tokom radnog, kao i u van radno vrijeme, svojim ponašanjem ne daju povod za razvijanje homo_bi_transfobičnosti u bilo kojem obliku ili formi, a posebno u odnosu na komunikaciju i aktivnosti koje u toku rada ostvaruju sa manjinskim, osjetljivim i marginalizovanim društvenim grupama, u slučajevima nasilja u porodici prema LGBT osobi, i u slučajevima vrijeđanja i fizičkog nasilja prema LGBT osobama, u bilo kojem prostoru, sredini.

Etičnost i vidljivost ličnih uvjerenja službenika_ca policije

Granica ličnih uvjerenja službenika_ce policije je vrlo važno pitanje posebno iz prizme osoba koje se suočavaju sa strahom zbog pripadnosti određenoj grupi koja ja na udaru tradicionalističkih uvjerenja i grupa. Religijska uvjerenja i simboli, tetovaže - posebno one koje su rasističke, homofobilne i slično, prisustvo i oglašavanje na društvenim mrežama, aktivnost u sportskim asocijacijama posebno u klubovima i kod navijača, privatno druženje sa osobama koja su prepoznata kao homofobična, koja se zalažu protiv društvenog prihvatanja različitih društvenih grupa, protiv su prava manjina, učestvovanje u omalovažavanju stavova o policiji, MUP, ustavnim vrijednostima Crne Gore predstavlja interesantna pitanja za koncept etičnosti policijske profesije i servisa.

Kada je u pitanju nošenje tetovaže kod policijskih službenika_ca, Policijska akademija u Danilovgradu, u skladu sa Pravilnikom, dozvoljava upis na akademiju licima koja imaju tetovažu, uz ograničenje da ona ne smije biti vidljiva.

Primjeri u Evropi i svijetu su u odnosu na ovu oblast različiti. Tako u Republici Hrvatskoj nošenje tetovaže nije zabranjeno ali konačanu odluku o tome da li će neko biti primljen u policijsku službu donosi zdravstvena komisija.¹³⁰ Takođe, u Švajcarskoj¹³¹ i Njemačkoj¹³² je dozvoljeno da policijski službenici imaju tetovaže, ali one ne smiju biti vidljive. Međutim, u svim slučajevima kada je tetoviranje/nošenje tetovaže dozvoljeno, tetovaža ne može imati sadržaj koji će

130 Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Često postavljena pitanja, <http://www.policija.hr/main.aspx?id=154201>, 14.06.2015.

131 Tages Anzeiger, Polizei führt Knigge für Tattoos ein, <http://www.tagesanzeiger.ch/zuerich/stadt/Polizei-fuehrt-Knigge-fuer-Tattoos-ein/story/20588696>, 14.06.2016.

132 Spiegel online, Bundespolizei stellt auch Tätowierte ein, <http://www.spiegel.de/karriere/berufsleben/bundespolizei-will-kuenftig-auch-taetowierte-einstellen-a-1063432.html>, 14.06.2016.

na bilo koji način negativno uticati na osjećanja građana_ki koji bi se, u datom trenutku, po bilo kojem osnovu, osjećali ugroženo.

Nošenje pirsinga, prstenja, i amajlija koje sadrže simbole ili lične poruke i uvjerenja se mogu posmatrati kroz identičan referentni okvir.

Poseban prostor imaju društvene mreže koje daju mogućnost za javno istupanje, i koje nije etično koristiti na način da se bilo kakvom porukom (tekst, fotografija, grafika, podržavanje nasilnog, rasističkog i homofobičnog stava ili sadržaja) vrijeđa dostojanstvo, krnji ugled ili izaziva osjećanje straha ili ugroženosti bilo kojeg čovjeka (žene ili muškarca), po bilo kojem osnovu, a posebno kada je riječ o osjetljivim kategorijama društva kojima pripadaju nacionalne manjine i LGBT populacija.

Policijski službenik_ca svojim opštim izgledom, aktivnostima i javnim istupanjem, u bilo kojoj prilici, situaciji ili obliku, treba da šalje jasnu poruku da su njegova misija i vizija da služi i štiti interese svih građana_ki Crne Gore, kao i onih koji borave u Crnoj Gori.

KODEKS POLICIJSKE ETIKE PRATI TEHNOLOŠKI I INFORMATIČKI RAZVOJ

POLICIJSKA ETIKA I INTERNETSKJE DRUŠTVENE MREŽE

Crnogorski Kodeks policijske etike prati aktuelna društvena kretanja i činjenicu da se brojne aktivnosti odvijaju i na društvenim mrežama na kojima su prisutni i službenici_e policije. Etičko policijsko postupanje, uz sve ostalo, podrazumijeva da službenici_ce policije kada su aktivni_e i na društvenim mrežama trebaju povesti računa o kredibilitetu policije i povjerenju javnosti u njen rad

Zoran Vujičić

član Etičkog odbora Uprave policije, MUP Crne Gore¹³³

Kontinuitet etičkih policijskih vrijednosti

Policijski poslovi se, shodno Zakonu o unutrašnjim poslovima, zasnivaju na načelima zakonitosti, profesionalizma, saradnje, srazmjernosti u primjeni ovlašćenja, blagovremenosti, efikasnosti ali i nepristrasnosti i nediskriminacije.

Često se i kod službenika_ca policije, ali i kod javnosti, javlja dilema da li postoji “standardno radno vrijeme” koje obavezuje na etičko policijsko postupanje. To pitanje je često i u praksi Etičkog odbora Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova koji je nadležan da prati poštovanje Kodeksa policijske etike.

Policijski službenik je službenik policije dvadeset četiri sata. Sve radnje i aktivnosti koje preduzima bez obzira da li je, u tom trenutku, na dužnosti ili nije, podliježu provjeri kršenja Kodeksa policijske etike.

¹³³ E-mail: zoran@gamn.org; Vujičić je i koordinator programa vladavine prava u nevladinoj organizaciji “Građanska Alijansa”.

Praksa Etičkog odbora, i postojanje ove dileme, uslovila je i dopunu Kodeksa policijske etike.

Dopuna crnogorskog policijskog kodeksa

Početkom jula 2016. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) donijelo je Dopune Kodeksa policijske etike na način što su dodata dva nova, izuzetno značajna, člana koji unapređuju policijski integritet a u cilju očuvanja, afirmacije i unapređenja dostojanstva i ugleda policijskih službenika i jačanja povjerenja javnosti u rad policije.¹³⁴

U članu 6. Kodeksa dodat je i novi stav koji glasi:

”Policijski službenik je dužan da se i kada nije na dužnosti ponaša na način da ne naruši svoj ugled i ugled policije u cjelini.”

Takođe u članu 9., poslije stava tri, je dodat novi stav koji glasi:

“Prilikom aktivnosti na društvenim mrežama policijski službenik je dužan da se ponaša na način da štiti svoj ugled i ugled policije u cjelini, u skladu sa zakonom i ovim Kodeksom, i ne smije iznositi svoja politička, niti druga uvjerenja i stavove kojima može izazvati mržnju ili netrpeljivost po bilo kom osnovu”.

Na ovaj način konačno su otklonjene dileme u vezi određenih situacija koje su se odnosile na aktivnosti policijskih službenika u van radnog vremena a sve sa namjerom dodatnog snaženja povjerenja građana u rad policijskih službenika.

Intencija Etičkog odbora Uprave policije MUP Crne Gore je prvenstveno preventivno djelovati na sve službenike MUP-a da uvijek i u svakom trenutku, bili radno angažovani ili ne, moraju poštovati osnovna ljudska prava i slobode prema svim građanima bez obzira na sopstvena religijska i druga uvjerenja.

Takođe, MUP Crne Gore, usvojenim dopunama Kodeksa, poslalo je jasnu poruku svim službenicima policije da će ponašanje van radnog vremena koje narušava lični i ugled policije u cjelini biti sankcionisano.¹³⁵

¹³⁴ Dopune Kodeksa policijske etike dostupne na ovom linku: http://www.mup.gov.me/rubrike/eticki_odbor

¹³⁵ Policijski službenici su disciplinski odgovorni za povredu kodeksa policijske etike ističe se u član 18. Kodeksa. Podsjećam da se Kodeksom policijske etike ističe potreba i opredjeljenje policijskog službenika da u vršenju svojih ovlašćenja poštuje osnovna ljudska prava i slobode, a posebno da djeluje zakonito, profesionalno, tolerantno i pravično.

Zašto je važno pratiti etičnost u ponašanju policijskih službenika i kada su oni_e aktivni, prisutni, na društvenim internetskim mrežama?

Uticaj društvenih mreža je ogroman. Svakodnevno se potvrđuje politička i motivaciona snaga internetskih socijalnih mreža. To smo imali prilike da vidimo na mnogo primjera kao recimo prilikom tzv. “Arapskog proljeća” u kojem su procesu društvene mreže odigrale ključnu ulogu.

Internet u Crnoj Gori u 2016. godini koristi 60,2 % građana, odnosno 388.057 korisnika. Od ovog broja samo otvorenih naloga na jednoj društvenoj mreži, kao što je “Facebook”, je 320.000 korisnika. Od ovog broja 55 % njih su muškarci, a 45 % je žena korisnica ove mreže. Dakle, ogroman broj građana Crne Gore svakodnevno piše i prati komentare na ovoj mreži.

Svaki komentar policijskog službenika, bez obzira što je, njegov ili njen, nalog privatn ima posebnu težinu naročito ako se tim komentarom izaziva i podstiče rasna, vjerska, politička mržnja ili homo_bi_transfobija ili netrpeljivost prema različitim društvenim grupama.

Takvi, neprimjereni i policijskog službenika nedostojni, komentari mogu podstaći druge na određena djelovanja, kao „nalog za napad“, jer dolazi od strane službenog lica, odnosno osobe koja jeste policijski službenik.

Od stupanja na snagu dopuna Kodeksa policijske etike, etički odbor je u dva predmeta ustanovio kršenje kodeksa koji su povezani sa aktivnostima policijskih službenika na društvenim mrežama van radnog vremena.

Ponašanje policijskog službenika u svakom trenutku mora biti u skladu sa zakonom. Bez obzira da li primjenjuje policijska ovlašćenja ili je u zoni privatnim aktivnosti i života. Govor mržnje na društvenim mrežama nu ranijoj praksi nije bio predmet pažnje Etičkog odbora Uprave policije ali se to poslednjim dopunama Kodeksa promijenilo. Stoga apelujem na sve službenike MUP-a da ne iznose ona politička i druga uvjerenja i stavove koji su protivni ustavnim vrijednostima Crne Gore i mogu izazvati mržnju ili netrpeljivost po bilo kom osnovu. Posebno ohrabrujem aktiviste_kinje civilnog društva, posebno iz LGBT zajednice, da registruju i prijavljuju primjere koji kompromituju policijske službenike i integritet policije u cjelini.

(NE)PRIHVATANJE LGBT OSOBA U POLICIJI

POLICIJSKA KULTURA I MOGUĆNOSTI INKLUZIJE LGBT OSOBA

Građanska kontrola policije je podržala i pokrenula brojne inicijative koje doprinose razgradnji i distanciranju od kompromitovane policijske prakse koja se često realizovala i na štetu integriteta LGBT osoba. U tekstu se razmatraju određena pitanja koja su ključna za definisanje i implementiranje nove, zdrave, policijske kulture koja će omogućiti, između ostalog, trajni održivi profesionalni pristup prema LGBT zajednici ali i omogućiti deklarisanje, i opstanak, LGBT osoba u policiji Crne Gore

mr.sc. Aleksandar Saša Zeković
predsjednik Savjeta za građansku kontrolu rada policije¹³⁶

Uvod

Građanska kontrola policije, koja se institucionalno ostvaruje posredstvom Savjeta za građansku kontrolu rada policije, od svog zakonskog uspostavljanja 2005. godine, posvećena je izgradnji pune inkluzivnosti policijskog servisa. Suština uspostavljene kontrole jeste unapređenje rada policije i stalno poboljšanje primjene policijskih ovlaštenja. Razvijanje i stalno poboljšanje kvalitetnog, odgovornog i partnerskog odnosa policije sa svim manjinskim zajednicama strateško je opredjeljenje građanske kontrole policije. Tekovine rada Savjeta za građansku kontrolu policije, između ostalog, pomogle su i dalje pružaju odlučan doprinos nacionalnoj LGBT politici i kvalitetnoj policijskoj praksi zasnovanoj na poštovanju ljudskih prava i sloboda i vladavini prava.¹³⁷

¹³⁶ E-mail: aszekovic@gmail.com

¹³⁷ Savjet je, uz Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u Strategiji za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori Vlade Crne Gore prepoznat kao prijateljska i podržavajuća institucija.

Policija i povjerenje zajednice: Diskontinuitet s kompromitovanom kulturom

Policijski poslovi obavljaju se sa ciljem da se osigura jednaka zaštita bezbjednosti, prava i sloboda, primijeni zakon i obezbijedi vladavina prava. Takav pristup, odnosno zakonito i profesionalno obavljanje policijskih poslova, u bitnom definiše ukupan kredibilitet policije i povjerenje javnosti u njen rad.

U poslednje dvije godine, posebno 2015, registrovano je više pojedinačnih incidenata koji su ozbiljno ugrozili policijski kredibilitet i rezultate napora preduzetih od kada je započeta reforma policije u Crnoj Gori. Prvenstveno se misli na primjenu policijskih ovlašćenja tokom opozicionih protesta.¹³⁸

Savjet za građansku kontrolu policije, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i državnotužilačka organizacija identifikovali su brojne primjere protivzakonitog postupanja policije. Policijski službenici koji su prekoračili službena ovlašćenja ostali su neotkriveni. Međutim, građanska kontrola policije se trudila, i u takvim prilikama, biti od pomoći policiji kako bi podržala njen dalji profesionalni razvoj. Savjet je okupio relevantne partnere. Pripremljen je i predstavljen poseban izvještaj o primjeni policijskih ovlašćenja tokom protesta. To iskustvo je i novina u crnogorskom institucionalnom i demokratskom kontekstu zato što je pružena mogućnost da se vodi konstruktivan i argumentovan stručni i politički dijalog o kvalitetu rada svih nadležnih organa.¹³⁹ Jasno je prepoznata kao problem policijska kultura. Uzroke današnjeg nepovjerenja u policiju treba tražiti, između ostalog, u kompromitovanom policijskom integritetu u prošlosti i policijskoj kulturi. Zato Savjet cijeni da je neophodno uspostavljanje kako nove policijske kulture koja ne dozvoljava zloupotrebe i nedopustivu, protivzakonitu, solidarnost, odsustvo odgovornosti i ograničavanje nadzora i istraga tako i stvarni politički i demokratski nadzor nad radom policije.¹⁴⁰

U istom kontekstu Savjet je podržao sve inicijative, ali i pokrenuo sopstvene, koje doprinose razgradnji i distanciranju od kompromitovane policijske prakse koja je često uključivala i LGBT osobe odnosno realizovala se na štetu integriteta LGBT osoba. I u tom kontekstu je važna nova policijska kultura, inkluzivna, otvo-

138 U tom kontekstu, i sa takvim nasljeđem, i te kako je otežavajuće afirmisati druge pozitivne primjere kojih svakako ima. Posebno u pristupu policije prema zaštiti od nasilja u porodici, osobama s invaliditetom i LGBT zajednici.

139 "Pravo na fizički integritet i ljudsko dostojanstvo: Oktobarski protesti i primjena policijskih ovlašćenja", A.S.Zeković (ur.), Z.Perović, Lj.Klikovac i D.Spičanović, izdavači: Savjet za građansku kontrolu policije, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Vrhovno državno tužilaštvo, MUP Crne Gore, "Akcija za ljudska prava" i "Građanska alijansa", Podgorica, 2016. Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me/img-publications/18/publikacija---pravo-na-fizi--ki-integritet-i-ljudsko-dostojanstvo.pdf>

140 Intervju nedeljnik "Monitor", broj 1368, autorka Milena Perović Korać, strane 16-18; Dostupno: http://monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=7229:aleksandar-saa-zekovi-predsjednik-savjeta-za-graansku-kontrolu-policije-kontrola-nad-radom-policije-jonije-funkcionalna-&catid=5018:broj-1358&Itemid=6383

rena i profesionalna prema osjetljivim društvenim grupama i pojedincima koji im pripadaju. Građanska kontrola policije, u prvih deset godina svog djelovanja, upravo se fokusirala na istraživanje policijske kulture. Sve izdate ocjene i preporuke predstavljaju jasno, analitičko, usmjerenje kako dalje razvijati policiju Crne Gore.

Policijska kultura

Kultura u životu policijske organizacije je odlučujuća. Brojni su stručnjaci koji tvrde da je policijska kultura vodeća prepreka za reformu policije, da podstiče prekoračenja policijskih ovlašćenja i kršenje ljudskih prava i sloboda.

Policijska kultura treba biti uspostavljena, promovisana i implementirana tako da se pozitivno doživljava u javnosti.

Od ključne je važnosti da u društvu, u zajednici, postoji snažna podrška radu i djelovanju policije. Neophodno je da to podrazumijeva i poštovanje prema policijskoj profesiji i policijskim službenicima_ama.

Kada govorimo o policijskoj kulturi moramo posebno biti obazrivi. To nije jednostavno jer nije riječ o klasičnoj organizacijskoj korporacijskoj kulturi. Policijski posao uključuje suočavanje s brojnim nepredvidljivim, opasnim i rizičnim situacijama i susret sa potpuno neprijateljskim okruženjem i pristupom. Riječ je o specifičnoj profesionalnoj kulturi.

Demokratizacija Crne Gore, koja traje poslednjih dvadeset i pet godina, imala je naravno uticaja i na policijsku organizaciju. Možemo govoriti o određenom sistemskom i društvenom uticaju. Policijske strukture, uključujući i policijski sindikat, tvrde da se prema njima osnažio administrativni, birokratski, pritisak i pojačala pažnja medija pri čemu se registruje i česta nedobronamjernost. Sve to, tvrdi se, proizvodi i dodatan stres, opterećenje pa i osjećaj nesigurnosti. Zakonom je uspostavljen demokratski nadzor nad radom policije (to je i monitoring njene kulture). U Crnoj Gori monitoring policije obezbjeđuje se parlamentarnom, građanskom i unutrašnjom kontrolom. Dodatno, nadzor nad policijskom kulturom sprovodi Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman). Monitoring policijskog postupanja odgovorno sprovode i nevladine organizacije. Etičko postupanje službenika_ca policije prati i Etički odbor Uprave policije. Suština uspostavljenih, različitih i nedovoljno sinhronizovanih/povezanih, oblika nadzora nad policijom jeste jačanje demokratskog upravljanja, povećanje efikasnosti, obezbjeđenje vladine prava i poštovanje ljudskih prava.

Policiji je neophodno pomoći da izgradi profesionalnu kulturu i takvo okruženje u kojem će se smanjiti rizici i opasnosti za obavljanje policijskog posla, poboljšati zaštita i sigurnost svih policijskih službenika_ca i povećati podrška javnosti prema policiji. S tim u vezi Savjet je preduzeo niz inicijativa koji doprinose izgradnji nove policijske kulture, poštovanju policijske profesije i podrške policiji u njenom (profesionalnom) radu.

U nastavku razmatramo određena pitanja koja su ključna za definisanje i implementiranje nove, zdrave, policijske kulture koja će omogućiti, između ostalog, trajno održivi profesionalni pristup prema LGBT zajednici ali i omogućiti deklarisanje, i opstanak, LGBT osoba u policiji Crne Gore.

Razumijevanje policijskog posla

Građanska kontrola policije preduzela je brojne obrazovne aktivnosti i razvila širok koncept konsultacija kako bi se u javnosti kvalitetnije razumjela priroda policijskog posla i odgovornosti.¹⁴¹ Posebno težimo tome da pomognemo da javnost, zajednica, bude više podržavajuća (manje unsupportive) jer se tako pomaže efikasnost i rezultati policije. Takođe, kroz takav pristup u radu Savjeta za građansku kontrolu policije doprinosi se i smanjivanju nerazumnih očekivanja i zahtjeva javnosti - građana.

Smanjiti negativna razmišljanja i asocijacije o policiji

Posebna intencija rada Savjeta jeste unapređenje kredibiliteta i ukupnog, pozitivnog doživljaja policijskog servisa, u javnosti. S tim u vezi, Savjet, je, kod Zavoda za školstvo Crne Gore i Centra za stručno obrazovanje, na osnovu predmeta na kojima je radio, iskazao interesovanje za stručna i profesionalna mišljenja u vezi sa zastupljenošću policijskog servisa, policijske profesije, policijskog posla, policije u zajednici u našem obrazovnom sistemu i nastavi. Savjet je preporučio razvijanje usmjerenja, pristupa i koncepta kojim će policija, i njen program služenja zajednici, biti kvalitetnije integrisana u obrazovni sistem a s ciljem da to doprinosi unapređenju bezbjednosti zajednice u cjelini, unapređenju povjerenja u rad policije, promovisanju policije kao demokratskog servisa koji štiti i služi građanima i u cilju smanjivanja negativnih asocijacija i osjećaja, ali i otpora i distance, kod mladih prema policiji. Važno je da se u tom pravcu nastavi stručni dijalog između svih društvenih aktera posebno institucija posvećenih strateškom planiranju i razvoju obrazovanja u Crnoj Gori i Ministarstva unutrašnjih poslova i Uprave policije.¹⁴²

¹⁴¹ Posebno kroz uspostavljene konsultacije sa organizacijama civilnog društva, sindikatima, strukovnim asocijacijama, medijima, obrazovnim ustanovama, političkim partijama i vjerskim zajednicama, svoj program jačanja kapaciteta policije i izdavačku produkciju, Savjet za građansku kontrolu policije doprinosi smanjivanju društvene izolacije policije. Tu je i saradnja sa policijskim sindikatom kao i uspostavljena saradnja sa Međunarodnom policijskom asocijacijom (IPA) Sekcija Crna Gora. Sve to doprinosi socijalizaciji policije i novom identitetu policije.

¹⁴² O potrebi kvalitetnije integracije policije i policijske profesije u zvaničnu obrazovnu i udžbeničku politiku jula 2015. godine u svojstvu predsjednika Savjeta za građansku kontrolu policije razgovarao sam sa tadašnjim predsjednikom Vlade Crne Gore Milom Đukanovićem.

Kvalitetan i obrazovan sastav policije jača kompetenciju i kredibilnost

Savjet je prepoznao i snažno podržava napore menadžmenta i nastavnog kadra Policijske akademije u pogledu povećanja dostupnosti osnovnog policijskog obrazovanja posebno prema ženama i pripadnicima nacionalnih i etničkih manjina.

Pristupi rukovodstva i nastavnog kadra Policijske akademije prema mladima, upisne mjere prema ženama i kreiranje mjera afirmativne akcije, su u potpunosti usklađene s međunarodnim i domaćim standardima ljudskih prava, i direktno korespondiraju sa ranijim tekovinama (preporukama i zaključcima) Savjeta za građansku kontrolu policije.

Polaznici Policijske Akademije prolaze veoma rigoroznu i kvalitetnu selekciju a tokom školovanja stižu izuzetna teorijska i praktična znanja iz svih oblasti policijskog rada.

Praktična i profesionalna iskustva potvrđuju da su policijski službenici sa završenom Policijskom akademijom mnogo kompetentniji u obavljanju policijskog posla i da je kod istih posebno izražena svijest o poštovanju ljudskih prava i senzibilitet prema osjetljivim društvenim grupama. Zato je Savjet ukazao na važnost blagovremenog praćenja potreba, planiranja obrazovanja i kontinuiranog zapošljavanja kvalitetnog kadra kako bi se osigurala efikasnost policije uz poštovanje ljudskih prava i sloboda pri svakoj primjeni policijskih ovlaštenja.

Rodna pitanja u policiji

Građanska kontrola policije od svog utemeljenja prati pitanja rodne politike u policiji.¹⁴³

Žene u Upravi policije MUP Crne Gore nisu na potreban način samorganizovane i udružene što se i održava na njihov ukupan status i profesionalni tretman.¹⁴⁴ Savjet ima uspostavljen dijalog sa sindikalnim i organizacijama civilnog društva kojom prilikom se stalno ukazuje na pitanje učešća žena u crnogorskoj policiji. S tim u vezi Savjet je Upravi policije izdao određeni broj preporuka i usmjerenja. Savjet se zalaže da Uprava policije razvije strategiju za rješavanje

¹⁴³ Usvojeno je više zaključaka i preporuka a podržane su aktivnosti Uprave policije u sklopu Asocijacije šefova policija Jugoistočne Evrope (SEPCA) i njene Mreže žena policajaca Jugoistočne Evrope.

¹⁴⁴ Na interesovanje Savjeta da li su žene u Upravi policije (UP) na bilo koji način samoorganizovane odnosno udružene kroz određenu formu radi samoosnaživanja, samopomoći, pružanja uzajamne podrške, razmjene iskustva i stvaranja uslova za adekvatniji profesionalni razvoj iz UP je precizirano da žene u Upravi policije nisu na potreban način samoorganizovane odnosno udružene te da Sekcija žena Sindikata UP, formirana 2009., nije funkcionisala na zadovoljavajući način i prestala je zvanično sa radom donošenjem novog Statuta Sindikata UP krajem 2014.

rodnih pitanja kao i da se napokon utvrdi vremenski rok do kojeg treba dostići određeni procenat žena u policijskoj organizaciji.

Savjet je ocijenio da je zalaganje za uspostavljanje i razvijanje politika rodne ravnopravnosti u Upravi policije i dalje samo deklarativno a na suštinsko i sistemsko.

Sve organizacione jedinice Uprave policije, i sva sistematizovana radna mjesta, jednako su dostupna ženama i muškarcima. Na interesovanje Savjeta iz Uprave policije je saopšteno da nisu registrovani slučajevi diskriminacije žena u policiji po bilo kom osnovu.¹⁴⁵

Razvijanje i puna implementacija različitih rodničkih pitanja i politike rodne ravnopravnosti takođe doprinosi drugačijoj policijskoj kulturi i praksi i stvara dodatne podsticaje i povjerenje različitih društvenih grupa, među kojima je i LGBT zajednica.

Ograničavanje policijskog integriteta: Solidarnost i kod ćutanja

Prirodno je da se u organizacijama poput policijske uspostavlja i njeguje solidarnost. To je posebno podsticajno za efikasno i uspješno izvršavanje brojnih, posebno rizičnih, zadataka. Solidarnost je važna za njegovanje zajedništva, povjerenja, timskog rada i promovisanje policijskog integriteta.

Policijski integritet znači da je riječ o servisu koji je oslobođen od korupcije i zloupotreba bilo koje vrste ili su takvi primjeri zaista rijetkost. Integritet policije znači da policija djeluje u okviru svojih zakonskih ovlašćenja, u skladu s utvrđenim domaćim i međunarodnim standardima, na pravedan i pošten način i u skladu sa demokratskim očekivanjima zajednice. To je kultura visoke posvećenosti policijskom poslu i zadacima i kultura poštovanja propisa koji uređuju policijske poslove. Policijska kultura koja ukazuje, bez štetnih posledica, na protivzakonitosti i zloupotrebe unutar policije. Policijski menadžment i policijska kultura su ključni za postojanje, održivi, policijski integritet. Od upravljanja policijskom organizacijom zavisi i to kako će se policijski službenici ponašati prema građanstvu i koliko će sama policija biti, ne samo efikasna u sprovođenju zakona, već i kredibilna u javnosti koju štiti i kojoj služi.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Usled potpune nerazvijenosti rodničkih konceptualnih i praktičnih pitanja ali i neorganizovanosti žena unutar policije otežano je pratiti širinu i posledice diskriminacije, posebno posredne, kao i mobing i seksualno nasilje nad policijskim službenicima. Građanska kontrola policije radeći na slučaju policijske torture i prebijanja građana u policijskom pritvoru došla je do određenih saznanja o postojanju primjera seksualnog zlostavljanja i nasilja policijskih službenika na dužnosti nad ženama konkretno građankama.

¹⁴⁶ "Policijski integritet i primjedbe javnosti: Problemi, praksa i perspektive", autori Aleksandar Saša Zeković i Zorana Bačević, Savjet za građansku kontrolu policije, Podgorica, 2016; Dostupna na www.kontrolapolicije.me rubrika "Publikacije".

Međutim neprihvatljiva je solidarnost po svaku cijenu. Posebno ne i sa službenicima koji su nedostojni policijskog posla i koji nepoštiju procedure i krše ljudska prava.

U prošlosti naše policije nalazimo brojne primjere kršenja ljudskih prava građana. Činjenice u vezi sa brutalnim primjerima kršenja prava često se nisu utvrdile iz razloga postojanja tzv. koda, pravila, tišine (code of silence) i policijske solidarnosti i "odanosti" u svakoj, čak i protivzakonitoj i neetičkoj situaciji. U Savjetu za građansku kontrolu policije cijenimo da nadzor nad policijom, koji reformski uspostavljamo od 2005. godine, ostvariće svoj puni uspjeh i smisao kada pritužbe i obavještenja od policijskih službenika u vezi sa zloupotrebom ili neprofesionalnom primjenom policijskih ovlašćenja, brojčano, nadmaše predstavke građana.

Praksa građanske kontrole policije potvrđuje brojne primjere u kojima se profesionalni interesi pojedinačnog policijskog službenika poništavaju i "prisilno poistovjećuju" sa interesima šire grupe policijskih službenika. U policijama sa deficitom integriteta, u situacijama u kojima definitivno dolazi do prekoračenja službenih ovlašćenja i u policijama sa lošom policijskom kulturom onemogućena je ili je bitno ograničena autonomija u donošenju određenih odluka. Afirmiše se odanost grupi umjesto individualizma čak i onda kada je on u funkciji odbrane integriteta a zasnovan je na protivljenju nekoj negativnoj pojavi, krivičnom djelu ili zločinu.¹⁴⁷ Savjet za građansku kontrolu policije posvećeno je radio na slučaju policijskog službenika G.S. koji je prijavio policijsku brutalnost svojih kolega. Usled brojnih pritisaka napustio je rad u policiji. Savjet je uspio, svojim zalaganjem, da ga vrati posao, nakon kadrovskih promjena na čelu Uprave policije, ali je on ubrzo opet morao da odstupi usled pritisaka upravo ove negativne policijske kulture, potpune izolacije od strane kolega i brojnih prijetnji. Ubrzo nakon toga s porodicom je napustio i zemlju.

U crnogorskoj policiji posebna subkultura se formira i u sklopu određenih organizacionih jedinica poput Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ). Više je primjera, među kojima ima i onih koji se odnose na LGBT osobe, koji su potvrdili da je službenicima SAJ pružena zaštita od spoljnjih prijetnji i istraga u situacijama kada je manifestovana međusobna protivzakonita odanost i izvršavanje zadataka izvan policijskog posla (političkih i odluka centara moći). Određene policijske strukture i službenici pokazali su se vremenom, usled čestog izvršavanja takvih "zadataka" i "političkih odluka", podobnim za različita kriminalna ponašanja.

¹⁴⁷ Intrigantno je, zbog razumijevanja koncepta policijske kulture, konsultovati izuzetno značajan i za naše prilike koristan izvještaj o korupciji u policiji Njujorka koja se upravo zasnivala na policijskoj kulturi. Pogledati: Milton Mollen, The City of New York Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures of the Police Department, Commission Report (1994), <https://www.scribd.com/document/248581606/1994-07-07-Mollen-Commission-NYPD-Report>

Ovo sve je istaknuto u cilju potvrde polaznog stajališta da je policijska kultura, koja uključuje i kod tišine, jedna od najvećih prepreka za uspostavljanje odgovornosti ali i za postizanje određenih, važnih i potrebnih, promjena unutar policijske organizacije. Policijska kultura je odlučujuća za profesionalno prihvatanje pojedinca koji se u odnosu na okruženje razlikuje svojim identitetom. Posebno mislimo na policijske službenike_ice koji_e su članovi_ice LGBT zajednice i u policiji žele otvoreno saopštiti rodni identitet i seksualnu orijentaciju. Činjenica je da postojeća kultura ne bi podržala takve individualne slučajeve.

Prihvaćenost LGBT osoba u policiji

Savjet za građansku kontrolu policije snažno je posvećen uspostavljanju i njegovanju dijaloga i povjerenja između policije i marginalizovanih društvenih grupa, posebno onih koji se suočavaju sa snažnom društvenom distancom i neprihvatanjem. Savjet je posebno posvećen pružanju pomoći kako bi se popravila komunikacija, pravilno razumijevanje procedura, uspostavilo međusobno povjerenje, gradile trajne institucionalne veze i pratio proces izgradnje komunikacije između policije i LGBT zajednice.¹⁴⁸

Savjet je pozvao direktora Uprave policije da osnaži aktivnosti i da se pruži potrebna podrška za nastavak aktivnosti u pravcu stvaranja tolerantnog i podsticajnog okruženja u samoj policijskoj organizaciji za sve LGBT osobe kako se ne bi suočavale s distancom kolega i kako ne bi trpjele diskriminaciju i suočavale s drugim negativnim poslasticama i opstrukcijama po osnovu svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Savjet je preporučio da se ta posvećenost, i principi, reafirmišu kroz posebnu izjavu direktora policije koja će biti dostupna svima u policiji.

Sa direktorom Uprave policije održana je i neposredna konsultacija povodom implementacije ove preporuke. Savjet je dostavio i svoje konkretne sugestije i predlog teksta izjave. Ipak i pored intenzivnih napora, i direktorove načelne podrške, preporuka nije implementirana kako se pretpostavlja zbog nedostatka odgovarajuće političke podrške i nedovoljne organizovanosti Uprave policije kada je riječ o LGBT inkluziji. Zaključci i preporuke građanske kontrole policije imaju uporište u vladinom dokumentu "Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori".

148 Savjet za građansku kontrolu policije je, pri razmatranju ukupne saradnje između policije i LGBT zajednice, uzeo u obzir i konsultacije, obavljene sa nacionalnim LGBT pokretom, u sklopu dijaloga koji se kontinuirano vodio sa civilnim društvom. Posebna pažnja u razgovorima je posvećena programima obrazovanja, funkcionisanju policijske LGBT kontakt mreže i vidljivosti i zaštiti od diskriminacije LGBT osoba u policiji. Uspostavljen je i određeni kontakt sa policijskim službenicima koji su pripadnici LGBT zajednice.

Policijska LGBT kontakt mreža

Savjet je kroz svoje programske aktivnosti, na domaćem i međunarodnom planu, podržao i pohvalio uspostavljanje kontakt policajaca za LGBT zajednicu. Savjet je ocijenio da je to dobar model, regionalno i međunarodno prepoznatljiv, koji treba čuvati i dalje razvijati. Na bazi konkretnih primjera Savjet je preporučio i podržao uspostavljanje i dalje širenje policijske kontakt mreže na nivou kompletne Uprave policije (svih organizacionih jedinica).¹⁴⁹ U centrima bezbjednosti imenovani su policijski službenici za kontakt sa LGBT osobama. Sva ta lica prošla su kroz odgovarajuću obuku. Njihova je uloga da ostvare prvi kontakt sa LGBT osobama koje prijavljuju nasilje, pruže im svu potrebnu pomoć za bolje razumijevanje procedura, osnaže povjerenje, pomognu kontakt sa nevladinim organizacijama i doprinesu da se i drugi postupajući službenici_ice policije ponašaju profesionalno i senzibilisano prema žrtvama nasilja. Njihova uloga je da pomognu i podrže komunikaciju i u funkciji su unapređenja senzibiliteta policije, njenog povjerenja u LGBT zajednicu ali i sužavanja prostora i potrebe za primjedbe, bilo koje vrste, kada je riječ o primjeni policijskih ovlašćenja. Kvalitetno funkcionisanje uspostavljene LGBT kontakt mreže doprinosi ne samo prevenciji kriminala već i otvorenosti policije i promovisanju novih pristupa u radu sa zajednicom pa time i novoj policijskoj kulturi.

O prihvaćenosti LGBT tematike i ljudskih prava LGBT osoba u crnogorskoj policiji posebno se govorilo na jednoj od kvalitetnijih obuka koje su sprovedene za policijske službenice a na kojoj je predstavljen kanadski RHVP program. Još tada su, tokom obuke i kroz zajedničko patroliranje, prepoznate neki od vodećih uzroka (razloga) neprihvatanja LGBT osoba u policiji i od strane policije.¹⁵⁰

Posebno je važno da se nastave specijalističke policijske obuke, dalja senzibilizacija policije za rad i pristup LGBT zajednici kao i da se policijska kontakt mreža učini više vidljivom i dostupnom LGBT osobama, jer primjeri iz prakse, u pojedinim sredinama, potvrđuju da to nije dovoljno. Savjet je pozvao, zbog uočenih problema, starešine u policiji na lokalnom nivou, da promovišu, zastupaju i štite važnost aktivnosti, odgovornost, kredibilitet i dostojanstvo policijskih službenika koji su se prihvatili zaduženja da budu i LGBT kontakt policajci a koji su doživjeli različite negativne aktivnosti od strane svojih kolega. To je bio i ozbiljan, zabrinjavajući, indikator mogućeg odnosa prema LGBT osobama profesionalno angažovanim u policiji.

149 Savjet za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore, koji je djelovao od 2012-16, redovno je pratio i podržavao zaključke Savjeta za građansku kontrolu policije cijeneći da su oni "u interesu jačanja mehanizama i mjera bezbjednosti i šire društvene uključenosti LGBT osoba" Obavještenje sekretara Savjeta za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore broj 01-1071 od 23.03.2015; Dokumentacija Savjeta.

150 Pažnji, posebno članova_ica i aktivista_kinja LGBT zajednice, preporučujemo tekst "Policija za sigurnu zajednicu" autorke Helen Kennedy i Danielle Bottineau, u knjizi "Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta", urednik i priređivač mr Aleksandar Saša Zeković, koji su zajednički objavili Uprava policije MUP Crne Gore i NVO "LGBT Forum Progres". Publikacija je dostupna na ovom linku: http://lgbtprogres.me/publikacije-2/prirucnik_web/

Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije

Savjet je snažno podržao aktivnosti koje doprinose uspostavljanju, njegovanju i jačanju međusobnog povjerenja između Uprave policije, njenih organizacionih jedinica i LGBT zajednice. Posebno je zato važna dosledna implementacija mjera iz Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori Vlade Crne Gore. U tom kontekstu, Savjet je posebno insistirao da se, bez daljeg odlaganja, u punu funkciju, stavi Tim povjerenja Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova i LGBT zajednice u cilju kvalitetnijeg monitoringa, komunikacije i dijaloga o primjeni policijskih ovlaštenja u slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBT osobama. Direktor Uprave policije je pozvan da preduzme odgovarajuće korake u tom pravcu. I pored brojnih obećanja napredak je ostvaren na osnovu direktne komunikacije građanske kontrole policije sa Ministrom unutrašnjih poslova.¹⁵¹

Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije je krajem marta 2016. zvanično konstituisan i u njemu su već obavljene određene kadrovske izmjene. Na Timu povjerenja je bez glasa protiv usvojen godišnji program rada koji je postao sastavni, integralni, dio vladinog, anualnog, akcionog dokumenta za implementaciju LGBT politike. Savjet je činio sve u svoj moći, kroz odgovorajući monitoring, da se preuzete obaveze i odgovornosti Uprave policije blagovremeno implementiraju.

Tim povjerenja je radno tijelo na kojem treba da se diskutuje o ukupnoj bezbjednosti LGBT osoba i o kapacitetima policije da se nosi sa pojavom nasilja i svim rizicima s tim u vezi. Na Timu povjerenja treba da se diskutuje i o konkretnim slučajevima postupanja policije kada je riječ o zaštiti žrtava iz LGBT zajednice što znači da se diskutuje i o primjeni policijskih ovlaštenja u svakom konkretnom slučaju. Na taj način se zbog očuvanja i njegovanja povjerenja ne podnose pritužbe i primjedbe drugim zvaničnim organima dok se o konkretnom primjeru prvo ne razgovara na Timu povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije.¹⁵²

Prilika je da se putem ove knjige pozovu zainteresovane LGBT osobe i organizacije, da se različitim inicijativama u vezi sa bezbjednošću i postupanjem policije neposredno obrate Timu povjerenja.¹⁵³

¹⁵¹ Ministar unutrašnjih poslova, Raško Konjević, Rešenjem 02/2 Broj 01-050/16-9868/1 od 18.02.2016. godine, formirao je radnu grupu - Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije. Time je napokon, nakon skoro tri godine, stavljena u funkciju jedna od ključnih odredbi vladine Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori. Na tome su posebno insistirale sve LGBT organizacije i Savjet za građansku kontrolu policije. Prethodno je Savjet redovno informisao sve aktere o tom procesu pri čemu nisu saopštene primjedbe bilo koje vrste.

¹⁵² Sličan mehanizam "Konferencija slučajeva zaštite od nasilja u porodici" u praksi odlično funkcioniše, redovno se održava i proizvodi konkretne pozitivne rezultate koji su od koristi Upravi policije i civilnom društvu odnosno nevladinim organizacijama koje neposredno rade sa žrtvama porodičnog nasilja. Mehanizam je uspostavljen na osnovu preporuka građanske kontrole policije a Ministar unutrašnjih poslova trojicu policijskih starešina i službenika nagradio je godišnjom nagradom MUP upravo zbog odličnih rezultata uspostavljenih konferencija.

¹⁵³ Tim povjerenja detaljno je predstavljen u ovoj knjizi kroz rad "Dijalog u funkciji partnerstva i povjerenja" kolege Milana Delića.

Inkluzivnost: Etičke vrijednosti policije

Savjet za građansku kontrolu policije s punom pažnjom prati određena pitanja iz domena profesionalnih etičkih vrijednosti policijskih službenika. S tim u vezi građanska kontrola policije pokrenula je inicijativu da Etički odbor na osnovu Kodeksa policijske etike, i drugih domaćih i međunarodnih pozitivnih propisa, usvoji odgovorajuća mišljenja i preporuke prema policijskim službenicima_cama za koje smo uvjereni da mogu imati izuzetan preventivan i praktičan značaj a koje se odnose na određene praktične životne situacije i prilike a koje su u direktnoj vezi sa dostojnim obavljanjem policijskog posla i u vezi sa očuvanjem, afirmacijom i unapređenjem dostojanstva i ugleda policijskih službenika_ca i jačanjem povjerenja javnosti.

Savjet se u komunikaciji sa Etičkim odborom opredijelio za ova pitanja:

- (1) Religijska uvjerenja policijskog službenika - posebno isticanje i poštovanje stava vjere prema određenim društvenim grupama i pitanjima, vjerski simboli?
- (2) Tetovaže - posebno one koje su rasističke, fašističke, homofobične i slično?
- (3) Prisustvo i oglašavanje na društvenim mrežama?
- (4) Aktivnosti u sportskim asocijacijama - posebno u klubovima i navijačkim grupama
- (5) Vidljivo, privatno, druženje sa osobama koje su prepoznate po homofobičnim stavovima, sa osobama koje se zalažu protiv društvenog prihvatanja različitih društvenih grupa, protiv su prava manjina, koje učestvuju, na različite načine, posebno preko društvenih mreža, u omalovažavanju policije i MUP Crne Gore, ismijavanju ustavnih vrijednosti Crne Gore, ponižavanju i vrijeđanju manjinskih i drugih društvenih grupa?
- (6) Arbitriranje prilikom incidenata, o očekivanom, moralnom i etičkom, ponašanju - prilikom na primjer nasilja u porodici prema LGBT osobi, vrijeđanja LGBT osobe u blizini škole ili fakulteta, prebijanja LGBT osobe na plaži, diskoteci ili kafiću, maltretiranju LGBT osobe na ulici?

Inicirana izrada posebnog Pravilnika

U odnosu na, gore predstavljenu, inicijativu Savjeta za građansku kontrolu policije, Etički odbor Uprave policije je donio zaključak da inicira kod Direktorata za bezbjednosno zaštitne poslove i nadzor Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore formiranje Radne grupe, u čijem sastavu će biti i predstavnik_cici Etičkog odbora, a koja će izraditi Pravilnik koji će definisati postupanje policijskih službenika_ca u odnosu na teze, situacije i pitanja predložena inicijativom Savjeta za građansku kontrolu policije.

Građanska kontrola policije se i neposredno interesovala kod ovog Direktorata za status inicijative. Odgovoreno je da važeći Zakon o unutrašnjim poslo-

vima ne sadrži osnov za donošenje pravilnika. Direktorat je pozdravio inicijativu Savjeta za građansku kontrolu policije i Etičkog odbora i vezi sa tim obavijestio da obzirom je aktuelna izrada novog zakona imaće se u vidu ostavljanje zakonskog osnova za izradu predmetnog pravilnika prepoznajući značaj istog.¹⁵⁴

Kodeks policijske etike: Policijski službenici na društvenim mrežama

Savjet za građansku kontrolu policije, u cilju kontinuiranog jačanja kredibiliteta policije, kod Etičkog odbora Uprave policije MUP Crne Gore interesovao se i za pitanje prisustva i oglašavanja policijskih službenika_ca na društvenim internetskim mrežama.

Etički odbor je pokazao da prati savremene tokove i da je kodeks policijske etike “živi dokument” koji sveobuhvatno pokriva profesionalne i društvene aktivnosti službenika_ca policije.

Prisustvo i oglašavanje na društvenim mrežama policijskih službenika regulisano izmjenama i dopunama Kodeksa policijske etike i to na dva mjesta - (1) “Policijski službenik je dužan da se i kada nije na dužnosti ponaša na način da ne naruši svoj ugled i ugled policije u cjelini” i (2) “Prilikom aktivnosti na društvenim mrežama policijski službenik je dužan da se ponaša na način da štiti svoj ugled i ugled policije u cjelini, u skladu sa zakonom i ovim Kodeksom, i ne smije iznositi svoja politička, niti druga uvjerenja i stavove kojima može izazvati mržnju ili neprijateljstvo po bilo kom osnovu”.¹⁵⁵

¹⁵⁴ U Radnoj grupi za izradu novog Zakona o unutrašnjim poslovima direktno je zastupljen i Savjet za građansku kontrolu policije.

¹⁵⁵ Za detaljnije razmatranje ove teme pogledati, u knjizi, rad kolege Zorana Vujičića pod nazivom “Policijska etika i internetske društvene mreže”.

VIDLJIVOST LGBT OSOBA U POLICIJSKOJ ORGANIZACIJI

GayCopsAustria - LGBTI POLICAJAC_KA ZA LGBTI POLICAJCE_KE I LGBTI ZAJEDNICU

Da je policija pobijedila predrasude u sopstvenim redovima najbolje se potvrđuje kroz prihvatanje službenika_ca policije koje su deklarirani pripadnici_ce LGBT zajednice. Predstavlja se lično iskustvo uglednog carinskog i policijskog službenika iz Austrije i ističe važnost postojanja podrške za LGBT zajednicu u samoj policiji prema njenim kvalifikovanim pripadnicima_cama. To je pitanje na kojem, u Crnoj Gori, tek treba ozbiljnije raditi

Josef Hosp, policijski službenik
predsjednik asocijacije “GayCopsAustria” sa sjedištem u Beču¹⁵⁶

Uvod

“GayCopsAustria” je savez osnovan oktobra 2007. godine sa sjedištem u Beču. Jedan od primarnih motiva i razloga za osnivanje specijalizovane asocijacije koja okuplja LGBT+ osobe profesionalno angažovane u austrijskoj policiji je bilo njihovo bolje profesionalno prihvatanje.

U Austriji, kao i u mnogim drugim evropskim zemljama, nedostajalo je samo prihvatanje i razumijevanje za članove_ice LGBT zajednice. Posebno su bili uočljivi dodatni izazovi odnosno nerazumijavanje i neprihvatanje je naročito bilo izraženo prema onim članovima_icama LGBT zajednice koji_e nose uniformu i pripadaju policiji.

¹⁵⁶ E-mail: jhosp@gmx.at; Autorski prilog gospodina Hospa preveo Stefan Kandić, student Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore. Izdavači se zahvaljuju na doprinosu.

Diskriminacija, isključivanje i mobing, posebno u ruralnim sredinama, su bili na dnevnom redu.

Na samom osnivanju saveza bili su zastupljeni predstavnici sedam od devet saveznih pokrajina. Međutim, danas su svih devet saveznih pokrajina Austrije zastupljene u ovoj asocijaciji.

Osnivanje saveza kao podrška žrtvama i odgovor na homofobiju

Homofobija je bila toliko zastupljena i proširena da su pojedini gejevi počeli da razmišljaju o promjeni posla i napuštanju policijske profesije i službe.

Oni koji su to već uradili suočavali su se s brojnim problemima. Nerijetko stvarale su se suicidalne misli kod žrtava ovog homofobnog nasilja i diskriminacije.

Inicijativa je bila neophodna kako bi se popravio profesionalan status ali i kako bi se gradili, još dublji, kontakti sa LGBT zajednicom.

Savez ima za cilj isto tako da podržava LGBTI zajednicu, da je snabdijeva potrebnim korisnim informacijama i savjetima kao i da se umreži sa zajednicom.

Savez je takođe zastupljen u evropskoj asocijaciji "European Gay Police Association (EGPA)".

Savez je zajedno sa "Sociologija interesnih zajednica" Univerziteta Graz radio na istraživanju koje je pokazalo da je članovima LGBTI zajednice deset puta veći rizik da postanu žrtve krivičnih djela. Od svih tih žrtava čak njih 85 % se uopšte ne obraća policiji. To je za "GayCopsAustria" bio više nego ozbiljan razlog da se posveti rezultatima ove studije i traženju odgovorajućih rješenja.

Lično iskustvo: Od izazova i diskriminacije do prihvatanja i uvažavanja

Prije prelaska u policiju pune 24 godine sam radio u Carini Austrije. Autovao sam se sredinom 80-tih prošlog vijeka. Nakon mog javnog deklarisanja da sam gej tokom seminara za lidere službenike, moj cimer je napustio sobu jer se navodno bojao od napada. Instruktori su mi odmah stavili do znanja da nije poželjno pričati o toj temi. U stanici su mi kolege objasnile da ne žele sa mnom da idu na terenske aktivnosti.

Bio sam podržan od strane mojih neposrednih starešina, ali to nije spriječilo druge, homofobno orjentisane kolege, da mi podvale navodno izvršenje brojnih krivičnih djela. Ti postupci protiv mene naravno nikada nisu dovedeni do

kraja, do presude, ali su doveli do psihičkih a onda i fizičkih problema da sam jednom, u kancelariji, uzeo službeni pištolj i htio sebi život da oduzmem.

Zahvaljujući jednom sretnom preokretu došlo je do toga da sam se od toga svega distancirao i još više se osnažio u svojoj borbi i zalaganju.

I kada sam 2004. godine prešao, iz carine, na rad u policiju i tamo je bio izražen mobing, homofobne primjedbe, provokacije i pritisak od određenih starešina.

Tako je jedan kolega moju privatnu stranicu od GayRoyaj kopirao i na sve stanice u okruženju poslao. Htio je da me diskredituje i izoluje u odnosu na kolege. Ali to je sve bilo bez efekta.

Tadašnji komandir policije snažno se protivio da nastupam kao član asocijacije "GayCopsAustrija" i da se javno borim za LGBTI zajednicu.

Nisam dozvolio da me iritiraju. Profesionalno sam radio svoj posao ali uz to bio posvećen LGBTI zajednici. Nastavio sam svoj aktivizam i vidljivost u policiji Austrije tako da sam oktobra 2015. izabran za predsjednika "GayCopsAustria". Pored internog rada u savezu od posebne je važnosti biti prisutan u medijima, njegovati umrežavanje sa ostalim LGBTI organizacijama i javno djelovati. Potpredsjednica saveza i ja smo u radnoj grupi Ministarstva unutrašnjih poslova Austrije "Seksualna orijentacija", integrisani kao zastupnici "GayCopsAustria", u kojoj veoma marljivo radimo. To institucionalno rješenje je slično crnogorskom Timu povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije koje djeluje pod okriljem Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.

Promocija razumijevanja LGBTI pitanja u crnogorskoj policiji

Pionirske inicijative u tom pogledu su se već desile. U "Strategiji za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori" koju su pripremili, između ostalih, i stručnjaci koji jesu dio LGBTI zajednice, a koju je usvojila i koju sprovodi Vlada Crne Gore, govori se, istina još uvijek dosta skromno, o prihvatanju službenika policije koji javno deklarišu svoj identitet i pripadništvo zajednici.

Otišlo se i korak dalje. Građanska kontrola policije svojim posebnim preporukama pozvala je direktora policije da posebnim pozivom ohrabri taj proces. Već su usvojene preporuke Savjeta za građansku kontrolu policije kojima je uspostavljen Tim povjerenja LGBT zajednice i policije i on je počeo da funkcionise. Prisustvo LGBTI policijaca_ki je ključno za dalji rast povjerenja i odlučniju redukciju nasilja i incidenata prema LGBT osobama.

BEZBJEDNOST LGBT OSOBA JE ODGOVORNOST DRŽAVE

BEZBJEDNOST KAO IMPERATIV ZA MARGINALIZOVANE DRUŠTVENE GRUPE ŽRTVE NASILJA U PORODICI

Objašnjava se značaj sigurnosti i podrške te odsustva nasilja i diskriminacije u porodici i podstiče diskusija o porodičnom tretmanu i primjeni zakonskih mjera i mogućnoisti u odnosu na ogrožene LGBT+ osobe

mr.sc. Slavko Milić, doktorant Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu
policijski službenik, Centar bezbjednosti Nikšić i predsjednik Centra za bezbjed-
nosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore Defendologija - Nikšić¹⁵⁷

Uvod

Veoma je mali broj pojmova koji se shvataju na različite načine kao što je to pojam bezbjednost. U realnosti često se eksponira ova misaona apstraktna imenica, jer ona označava nešto što nije materijalne prirode, već se samo zamišlja a ne može se dohvatiti. Kako pojedinac shvata da je bezbjedan u porodici, dilema je koja je individualna i utvrdiva u svakom konkretnom slučaju. Čovjek je bezbjedan ako nije izložen opasnostima, kada je zaštićen od povređivanja, kada nije ugrožen njegov fizički, psihički ili seksualni integritet, kada su zaštićene njegove slobode i prava i na druge načine. Međutim, čovjek se može osjećati bezbjedno i kada je njegovo stanje bezbjednosti objektivno loše. Porodica kao najznačajnija društvena zajednica je prva kolijevka bezbjednosti, zbog toga se bezbjednost njenih članova_ica ne smije žrtvovati zbog ugleda i ponosa poro-

dice, materijalnih vrijednosti, nedovoljne brige i zanemarivanja potreba njenih članova_ica. Porodica također zahtijeva vladavinu prava i ne može biti izvan njegovih granica što kauzalno znači da se ne može poistovjećivati sa vanpravnomoći njenih pojedinih članova.

Bezbjednost pojedinca je bezbjednost porodice

Bez bezbjednosti nema individualne ljudske slobode, ali čovjek ne može sam da sebi omogući zadovoljavajući stepen bezbjednosti. Svojstvo jednog broja članova porodice u odnosu na druge je da nameću svoje stavove i mišljenja i da upravljaju postupcima i izborima članova_ica svoje porodice, čak i onda kada objektivno njihove želje nijesu utemeljene ili ni sami nijesu svjesni ispravnosti njihovog stava. Često oni za takve odluke, nemaju ni minimum potrebe. Određeno kulturološko nasljeđe zahtijeva u određenim situacijama djelatnost države na spriječavanju sukoba među pojedincima, jer porodica nije sve više izolovani sistem u kome država nema pravo da utiče na interpersonalne odnose tih članova. Država doduše to čini "ultima ratio" sa krajnjom uzdržanošću, ali to ipak čini. Bezbjednost članova porodice je potreba čovjeka, a zadatak, odgovornost i društveni cilj države. Zato se bezbjednost članova porodice uređuje danas u mnogo većoj mjeri nego nekada.

Država kao zamišljena tvorevina, koju činimo svi mi pojedinci je objektivno pravno odgovorna da suzbije sve izvore ugrožavanja i povređivanja tih sloboda. I bez pravne demagogije sasvim je jasno da država garantuje građanima slobode ali i njihovu bezbjednost. Bezbjednost kao pojam nije pravni subjekt ali ni objekt već su to pojedinci, koji se bezbjednosno štite i čija se bezbjednost ostvaruje kroz primjenu propisanih pravnih normi.

Bezbjednost se ne može ostvarivati bez ograničavanja slobode ponašanja pojedinca koji ugrožava druge pojedince ili više njih (Miletić, 2003:6). Zbog toga, terminološki pojam "bezbjednost" je veoma širok, uzročno - posljedično povezan sa više drugih pojmova, čime nijedan pojedinac ili društvena grupa ne mogu ostvarivati mnoge društvene uloge, ukoliko nijesu bezbjedni. Mnogi strateški i međunarodnopravni dokumenti ukazuju da je marginalizovanim grupama stanovništva pored bezbjednosti na društvenom nivou, bezbjednost ugrožena i na drugim ličnim nivoima.

Porodica je najmoćnija društvena grupa, koja ima nesagledivo jak uticaj na život i ponašanje pojedinca. Marginalizovane grupe upravo zbog svoje društvene ekskluzije najviše se oslanjaju na porodični milje. Bezbjednost najviše osjećaju u svojim porodicama. Međutim, porodica kao "Oaza mira" često postaje "ostrvo bola", posebno za žrtve nasilja u porodici.

Pod marginalizovanim grupama podrazumijevamo grupe koje su na periferiji, neuticajne i koje su uskraćene za pristup socijalnim, ekonomskim, politič-

kim i kulturnim pravima koja su dostupna drugima. U marginalizovane grupe, u crnogorskom kontekstu, uglavnom, ubrajamo: Rome i Egipćane, LGBT+ osobe, starije ljude, dugotrajno nezaposlene, jednoroditeljske porodice, osobe sa invaliditetom, migrante, rasne i etničke manjine, siromašne, žene, djecu i mlade, ratne veterane, izbjeglice i povratnike, osobe oboljele od određenih bolesti, beskućnike, manjinske i vjerske grupe.

U daljem dijelu rada obratiće se posebna pažnja na praktična iskustva koja imamo u odnosu na LGBT+ osobe u porodici čija je, čini se, marginalizacija najteža.

Porodica, njena tranzicija i značaj sigurnosti LGBT+ osoba

Savremena porodica je u transformaciji, što predstavlja specifičnost vremena u kom živimo. Porodica je kroz istoriju trpjela pritiske, optužbe a istovremeno predstavljala i simbol uspješnosti pojedinca i društva. Porodica se sukobljava sa mitovima koji podsjećaju da je sadašnjost loša prema prošlosti koja se idealizuje i favorizuje. Realnost savremene porodice je htjela to da priznamo ili ne, drugačija. Tradicionalna, patrijahalna raspodjela uloga sve češće ustupa mjesto egalitarnoj raspodjeli. Pošto je distribucija autoriteta i moći u porodici u tijesnoj vezi sa raspodjelom uloga na našim prostorima, sve je manje mogućnosti za slobode koje društvo još uvijek ne podržava. Socijalne norme idealne porodice, kulturno konstruisane vrijednosti koje propisuju kakve bi porodice trebalo da budu, nisu iste za sve etničke sredine pa obrasci koji mogu biti optimalni za određenu porodicu ne moraju odgovarati standardima idealnog za datu sredinu (Milojković i dr 1997:43). Obzirom da je porodica jedinstven sistem koji unutar sebe ima u osnovi različita svojstva, porodice primaju nove članove samo putem rođenja, usvajanja ili preko braka/vanbračne zajednice, dok je njeni članovi_ice mogu napustiti samo u slučaju smrti. Skoro da ni u jednom sistemu ne važe ova ograničenja, a i ako postoje uglavnom su nasilne prirode ili zloupotrebom moći i dužnosti.

I pored toga što se u Crnoj Gori sve više pažnje posvećuje suzbijanju diskriminacije, LGBT+ osobe su, uz teret tradicionalističkog nasljeđa, diskriminisane na mnogo načina, što podrazumijeva i nasilje svih oblika i posljedica.

LGBTI+ osobe, svih uzrasta, uključujući i maloljetna lica, mogu biti – i jesu – žrtve diskriminacije ne samo od osoba iz daljeg okruženja ili nepoznatih osoba, već i u sopstvenim porodicama.

Čak se sa sigurnošću može reći da je nasilje u porodici u odnosu na LGBT+ osobe prikrivena i izuzetno opasna pojava, jer se ispoljava kroz prihvatanje pojedinaca da je nasilje opravdano, da proizvodi osjećaj straha kod žrtve i da naj-

češće smatra jedinim rješenjem, kako da se ostatak porodice oslobodi “navodne sramote” koja im se događa, sa što hitnijim nasilnim ugušenjem ispoljavanja seksualne orijentacije žrtve.

Praktična iskustva u radu u porodicama sa LGBTI+ članovima pokazuju da se oni vrlo rijetko obraćaju državnim organima za bilo kakav vid pomoći. To čine u izuzetnim situacijama i samo prema određenim pojedincima iz tih državnih organa, od kojih traže potpuno diskreciju. Ugrožena bezbjednost je i dalje ono što obilježava njihovu egzistenciju i u različitoj je mjeri prisutno u gotovo svim aspektima života LGBTI+ osoba.

Dominantna atmosfera u društvu koja se i dalje vidi kao neprijateljska i ugrožavajuća, reflektuje se na porodicu a često prvo dolazi iz jezgra porodice. Posljedice znaju biti velike, čak i u odsustvu neposrednog nasilja. Kod LGBT+ osoba postoji osjećanje stalne prijetnje nasiljem i strah da je nasilje moguće. O tome svjedoče iskustva brojnih LGBT osoba bez obzira na njihov društveni status, socijalno porijeklo, obrazovanje...

Međutim, posljednjih godina sve više se govori o nasilju nad LGBT+ osobama. I u crnogorskom društvu pojavili su se, i djeluju, pokreti koji podržavaju i bore se za prava i interese LGBTIQ osoba. Sve je više primjera osoba koje se javno deklarišu po svom rodnom identitetu ili seksualnoj orijentaciji.

Porodica kao sistem još uvijek ostaje, kao što je to slučaj prema nasilju nad ženama, skrivena i nedokučiva pojava. Tolerisanje nasilja prema LGBT+ osobama u porodici ima duboke korijene u kulturnim i patrijahalnim obrascima ponašanja koji podrazumijevaju nasilje i moć svih drugih članova u strukturi moći, podređenu poziciju žrtve, upotrebu fizičke snage kao legitimnog sredstva kontrole i moći prema žrtvi. Inače, primjena moći i sile primjenjuje se kako bi se disciplinovao i kaznio neprivilegovani član porodice koji je drugačije seksualne orijentacije. Članovi porodice teško prihvataju činjenicu da je jedan ili više članova drugačije seksualne orijentacije. To prvo dovodi do stanja šoka, koji kasnije prerasta u nasilje, odbacivanje a može dovesti i do težih posledica u odnosu na samu žrtvu. Međutim, veoma je važno za one još uvijek rijetke članove porodice koji razumiju slobodu izbora seksualne orijentacije kao ljudskog prava a ne bolesti da preduzimaju neka stečena iskustva u radu sa LGBT+ žrtvama nasilja u porodici. Neke žrtve nasilje trpe dugo jer osjećaju strah od reakcije članova porodice i strah da ne izgube porodicu. Svoju bezbjednost žrtva stavlja u stanje “zamrznutog straha” i želi da sačuva porodicu, svjesno sebe stavljajući u podređen položaj. Osuda okoline i bliskih prijatelja kao i šire porodice još jedan je od brojnih strahova žrtve, koju ona osjeća plašeći se za svoju bezbjednost.

Porodica, kao jedan od kompleksnih sistema, kao i svi drugi sistemi, mora imati bezbjednosne rizike i prijetnje. Međutim, u periodima porodičnog razvoja kada postoji razumijevanje, poštovanje i tolerancija njenih članova, ovaj sistem opstaje i prilikom najtežih izazova. Zdrava porodica može da funkcioniše uprkos bilo kakvim teškoćama na koje nailazi jer je porodica bez obzira na sve izazove

kroz istoriju ljudskog roda opstala do danas. Zdrava porodica sama uvijek traži da proširi svoja iskustva i onda kada jedan član_ica bude po mišljenju drugih simptomatičan. U samomodelu zaštite, porodica u svim problemima može da se ujedini u ohrabriranju, savjetovanju ili konfrontaciji. Zdrava porodica rješava probleme skupom običaja, mitova i priča, porodičnim pravilima i vrijednostima i spremnošću za kretajnom fantazijom. Nedostatak komunikacije sa članovima porodice je jedan od najčešćih razloga zbog kojih dolazi do konflikta sa drugim članovima. Ljudi su uglavnom i u porodici usresređeni na sopstvene želje i potrebe, pa često nemaju razumijevanja prema potrebama drugih. Ukoliko su te potrebe još pritom neprihvatljive za druge po modelu “šta će selo reći”? javlja se potpuno nerazumijevanje prema potrebama drugih. Iako su konflikti nužna pratnja različitosti među ljudima, njihove sačuvane individualnosti, identiteta u jedinstvenosti oni u porodici nijesu poželjni, posebno ako prelaze u agresiju. Da bi se razumjeli interpersonalni problemi LGBT+ osobe, neophodno je najprije doprijeti do njenih interpersonalnih ciljeva i želja. Ljudi će skoro u svim drugim odnosima ukoliko imaju uvida u to šta druga osoba možda osjeća, reagovati prilagodljivo i ohrabrujuće. Međutim, kod saznanja za drugačiju seksualnu orijentaciju, koju oni smatraju neprihvatljivom raste nepovjerenje, odbacivanje i tada povjerenje opada a nepovjerenje raste. Da bi se konflikti smanjili potrebno je harmonično uklapanje različitosti u porodici, a ono je moguće samo ako se zbiva po principu slobodnog izražavanja volje pojedinca, uz uvažavanje neospornog prava drugih ljudi da budu drugačiji od većine, da se razlikuju.

Značaj sigurnosti i podrške za LGBT+ osobe u porodici

Društvo je slobodno, napredno i zadovoljno, onoliko koliko je slobodan, zadovoljan i srećan svaki pojedinac. Činjenica da osnov društva čini porodica, nameće logičan stav, da bez srećne i zdrave porodice u kojoj vladaju kvalitetni i humani odnosi, nema ni srećnog i naprednog društva.

Međutim, često se stiče se utisak da se određeno nasilno ponašanje u porodici relativizuje, posebno ako se radi o osobi u porodici koja je drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ovakav porodični pristup ima brojne manjkavosti. Određena “tiha” podrška, koja ne mora biti otvorena podrška nasilniku, često zna da dopire iz institucija ili određenih njenih članova_ca. Drugi vid podrške nasilniku dolazi i od samih drugih članova porodice, bliskih srodnika i okruženja. Žrtve svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta najveći strah zapravo doživljavaju unutar svoje porodice. Njihov strah i osjećaj ugrožene lične bezbjednosti su proizvod poznavanja budućih reakcija onih najbližih srodnika za koje smatraju da im od njih prijeti opasnost. Potiskivanje sopstvenih želja,

sopstvenog životnog i vrijednosnog koncepta i prava na slobodu izbora, biva zarobljeno u okovima porodičnih (ne)vrijednosti i stavljeno je u drugi plan.

Iako se veoma mnogo govori o slobodama i ljudskim pravima sve žrtve nasilja a u velikom broju LGBT+ osobe u porodici osjećaju strah koji je kod ovih žrtava, često i veći nego kod nekih drugih. Obzirom da se u velikom broju svi članovi_ice porodice opredjeljuje za nasilne modele rješavanja za njih nove situacije u razvoju porodice to čini ovaj problem značajno većim. Međutim, nema nijednog sistema, pa ni porodičnog, koji nema određene probleme u svom razvoju. Određeni problemi u etapama razvoja porodice za žrtvu_e često izgledaju neracionalno veliki, čime se žrtva_e ne usuđuju da se upuste u njihovo rješavanje.

Žrtva nasilja u porodici, posebno ako je drugačije seksualne orijentacije u velikom broju slučajeva trpi nasilje od svih u porodici. Međutim, u situacijama nasilja očekivana reakcija žrtve je strah. Uzimajući u obzir činjenicu da strah pojačava i uticaj spoljašnje sredine od neprihvatanja osobe koje se deklariraju kao LGBT+ osobe, odnosno mnoge od njih prinuđene su da vode dvostruki život. U praksi je bilo slučajeva da LGBT+ osoba biva odmah po saznanju ostatka porodice prinudno natjerana da zasnuje brak sa osobom suprotnog pola i da mimo svoje volje tako živi, pa čak i stvara porodicu. Zbog straha od izopštavanja iz porodične i društvene sredine neke LGBT+ osobe nikada nijesu ispoljile svoju seksualnu orijentaciju. Obzirom da porodice imaju svoje razvojne faze kao i fazu odcjepljenja i formiranja za svakog od nas, svoje primarne porodice strah ostaje zarobljen u okovima tradicionalizma našeg društva i same ličnosti. U skorije vrijeme posebno su česti primjeri da se LGBT+ osobe udaljavaju iz porodice, i okruženja, kroz upućivanje u inostranstvo, početno na školovanje ili rad, a u suštini to je konačno distanciranje i njihov razlaz.

Skoro da ne postoji nijedan drugi društveni sistem koji bi na pravilan način pomogao LGBT+ osobama, često to nijesu ni škola, policija, centri za socijalni rad kao ni brojni drugi akteri u sistemu. Usklađenom društvenom sinergijom u pravcu homo_bi_transfobičnog ponašanja i porodica trpi takav odnos, pa se svaki pokušaj u najkraćem mogućem vremenu suzbija radi zaštite društvenog statusa porodice i društvenog ugleda.

Često se postavlja pitanje šta je to što nedostaje našoj porodici u Crnoj Gori, kako bi prihvatila LGBT+ članove?

Porodično nasilje i porodično nasilje nad LGBT+ osobama predstavlja jedno od najčešćih kršenja ljudskih prava našeg doba ali i najveći globalni bezbjednosni problem. Problem koji se homo_bi_transfobijom u širem društvu produbljuje na porodicu, jedan je od najvećih problema.

Prvenstveno polazište navednih fobija može se tražiti u školama, institucijama sistema posebno ako ga ove institucije relativizuju i čini nedovoljno vidljivim, štp jeste slučaj sa našim obrazovnim sistemom. Veća vidljivost društvenog prihvatanja LGBT+ osoba u školama, obrazovnim programima i školskoj literaturi itekako bi popravila bezbjednost i olakšala rad i postupanje policije. To

je jedinstvena ocjena svih policijskih starešina u Crnoj Gori i ista se vrlo često i javno iznosi.

Škole predstavljaju značajnu koncentraciju mladih ljudi koji se u toj razvojnoj fazi obrazuju i razvijaju svoje socijalne vještine. Škola ima snažan uticaj na razvoj pojedinca, čime se ako se uzme u obzir poštovanje ljudskih prava u ovim institucijama mogu postići značajni pozitivno razvojni rezultati kod mlade osobe. Senzibilisan prosvjetno-pedagoški kadar vrlo često, osim što ostvaruje saradnju sa pojedincem, ima tradicionalno dobar odnos sa porodicom tog pojedinca. Njihova uloga može biti od izuzetnog, rekao bih i istorijskog, značaja za poboljšanje porodičnih odnosa i tolerancije.

Neke dileme u vezi sa porodičnim tretmanom, posebno maloljetnih, LGBT+ osoba

Iz dosadašnjeg profesionalnog, zaista bogatog, iskustva u radu sa porodicama pokazuje se kao ključni problem nepostojanje razumijevanja i nemogućnost izražavanja sopstvene volje djeteta zbog straha.

Naše zakonodavstvo omogućava djetetu, kao nosiocu prava, da pod određenim uslovima, slobodno izraženoj volji odlučuje o pitanjima iz sopstvenog života. Dijete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima pravo na slobodno izražavanje mišljenja. Posebno ako je starije od deset godina može samo, preko drugog lica ili ustanove, obratiti sudu ili organu uprave i zatražiti pomoć u ostvarivanju prava na slobodno mišljenje. Ova ovlašćenja djeteta može, a ne mora da koristi, a dužnost države je da mu to omogući, kad god je to u najboljem interesu djeteta. Obim vršenja roditeljskog prava je ograničen voljom djeteta. Međutim, kod prava na slobodu izražavanja npr. seksualne orijentacije ili rodnog identiteta djeteta, to bi u našem sistemu, vrlo izvjesno, naišlo na nerazumijevanje značajnog dijela onih koji o tim pravima odlučuju, posebno ako se radi o djetetu u krivičnopravnom smislu.

Međutim, dijete je svako lice mlađe od 18 godina, bez obzira na krivičnopravni smisao našeg zakona da je to osoba mlađa od 14 godina života. Mladi ljudi veoma često nemaju mogućnost da se odupru tradicionalističkom stavu odraslih, porodice i cjelokupnog društva, čime pod okriljem višestruke društvene marginalizacije i u nedostatku informacija ostaju zarobljeni između svojih potreba i želja i ponašanja i postupanje koje se od njih očekuje odnosno koje im se nameće. Izuzetno homo_bi_transfobična škola, porodica i cjelokupno društvo ne dozvoljavaju pojedincu_ki da iskaže svoju orijentaciju ili rodni identitet bez osjećaja straha od odbacivanja i nasilja. Iako društveno - socijalna i porodična zaštita pruža relativno dobar pravni okvir za zastupanje prava djeteta u okviru mjera socijalne i porodično - pravne zaštite u Crnoj Gori često se postavlja

pitanje kvalitetne implementacije. Jedan od značajnih instituta koji omogućava naš sistem je koalizijski staratelj ili privremeni staratelj/zastupnik djeteta. Međutim, još uvijek ovaj sistemski institut nije zaživio u pravom smislu ove riječi, jer se on najčešće primjenjuje samo na neke probleme koje se odnose na spor kod vršenja roditeljskog prava ali se može tumačiti i za druge oblike zaštite prava djeteta. Nedostatak ovih neutralnih osoba sistem ne prepoznaje na pravi način, jer se smatra da najbolji interes djeteta najbolje znaju njegovi roditelji. Međutim, praksa pokazuje da nekada roditelji vrlo često tako i ne postupaju.

Poseban staralac (čl. 246 Porodičnog zakona) postaviće se djetetu nad kojim roditelji vrše roditeljsko pravo za vođenje spora između njega i njegovih roditelja, za sklapanje pojedinih poslova između njih, kao i u drugim slučajevima kada su njihovi interesi suprotni. Međutim, postavlja se pitanje da li su interesi na slobodu izražavanja seksualne orijentacije i radnog identiteta ti na koje se ovaj Zakon u ovom članu poziva. U daljem, da li je to i član istog pravnog propisa (član 356 i 357) koji se odnose na koalizijskog i privremenog staratelja? Da li bi ga profesionalci tako tumačili? Stav kojim se tumače ovi pravni propisi trebao bi da se razumije tako da se u svim drugim sudskim postupcima a ne samo u vezi sa porodičnim odnosima može primjenjivati ovakav stav, posebno kod postupaka koji se odnose na prava djeteta. Pravo djeteta podrazumijeva širok korpus dječjih prava.

Zaključak

Položaj LGBT+ osoba u porodicama ne može se posmatrati izvan društvenog konteksta, izvan socijalizacije ili na bilo koji drugi način. Položaj ovih osoba otežan je dodatnim strahom da će zbog svoje seksualne orijentacije biti odbačene od svoje porodice a zatim suočene sa bezbjednosnim, društvenim i egzistencijalnim problemima i rizicima. Značajan problem imaju i mladi koji su često žrtve nasilja i siledžijskog odnosa sredine a vrlo često i svoje porodice. Nedostatak želje i znanja o pojavi homoseksualizma dovodi često roditelje do ogromnog stepena homofobičnog ponašanja i nepreduzimanja roditeljske odgovornosti. Zapravo, roditelji u tradicionalističkim prostorima ne žele da shvate da su oni najvažnija karika u zaustavljanju stradanja mladog čovjeka, čija je seksualna orijentacija sastavni dio njegove ličnosti i da se on ne može promijeniti kako bi to oni željeli. Praksa pokazuje situacije u kojima se nasilje u porodici širi u porodici na sve druge članove, tako da nema ekstremnijeg i brže širećeg nasilja članova porodice od onog kada se ispolji zbog seksualne orijentacije LGBT+ osoba.

Bezbjednost je veoma širok pojam koji između ostalog podrazumijeva i lični osjećaj pojedinca o njegovoj stvarnoj i faktičkoj bezbjednosti. Međutim, LGBT+ osobe u svojim porodicama nekada i ne mogu da razviju stvarni osjećaj svoje bezbjednosti jer porodični život u ovim situacijama pun bezbjednosnih rizika.

Nedostupivo visok prag tolerisanja homo_bi_transfobičnog ponašanja društvene sredine u Crnoj Gori ima izuzetno snažan efekat na porodice i porodične prilike LGBT+ osoba. Porodica usled snažnog društvenog pritiska više nije u stanju da istrpi osjećaj ugrožene bezbjednosti, čak i onda kada bi to željela. Zbog osjećaja, koji razvija, porodica kao najvažnija društvena grupa unutar svojih granica razvija sopstvene mehanizme odbrane. Mehanizmi odbrane nekada znaju da postanu izuzetno opasni i visoko rizični za LGBT+ u njoj.

O nasilju u porodici nad LGBT+ članovima se skoro i ne govori. Mali broj profesionalaca se bavi ovom temom, nedostaju pozitivna iskustva i primjeri koji su neophodni u cilju razvijanja modela porodične zaštite. Oni rijetki profesionalci koji razvijaju sistemsku porodičnu terapiju za ovu oblast i imaju iskustva u radu sa porodicama sa nasiljem u porodici po osnovu seksualne orijentacije su veoma rijetki i neprimjetni u crnogorskom društvu pa su zato napori, koje uz LGBT+ nevladine organizacije, preduzimaju, posebno u domenu kreiranja nacionalne stručne literature, Savjet za građansku kontrolu policije, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava posebno vrijedni svake pažnje i podrške.

Literatura:

- Marklena Milojković i drugi, Porodična terapija, Centar za brak i porodicu, Beograd, 2003
- Walsh, F, Beyond the Myths of the Normal Family, Plenary paper presented at the 500th Annual Meeting of the American Association of Marriage and family Therapy, Miami, FL, 1992.
- Kako prevazići govor mržnje, Zbornik radova sa naučnog skupa, EDC Banja Luka, 2014 godine.
- Suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta, Zbornik radova sa naučnog skupa KPA Bograd i Hans Zajdel, 2015 godine.
- Policijski integritet iz perspektive osjetljivih grupa, grupa autora, urednik mr Aleksandar Saša Zeković, Savjet za građansku kontrolu rada policije i Ministarstvo unutrašnjih poslova, Podgorica, 2016 godine.
- Slobodan Miletić, Policijsko pravo, Kriminalističko-policijska akademija Beograd, 2003 godine.

STRAH I LIČNA BEZBJEDNOST LGBT OSOBA

STRAH KAO ŽIVOTNI PRATILAC LGBT OSOBA U TRADICINALISTIČKOM DRUŠTVU

Razumijevanje psihologije straha, i njegovih posledica, i rad na prevazilaženju su izuzetno važni za mentalno i fizičko zdravlje i kvalitet života LGBT osoba

Sanja Maras

Savjetovalište za brak i porodicu, Dom zdravlja Podgorica¹⁵⁸

Psihologija straha i njegove posljedice - biološki i psihološki pristup

Najuža psihološka definicija za strah kaže da ima biološku, zaštitnu ulogu i primorava nas da zastanemo i osmotrimo postojeću opasnost. Zbog toga je jako korisna emocija. Bez nje ne bismo kao ljudska vrsta mogli da preživimo. Međutim, postoji i njegova patološka strana i štetno dejstvo. Danas često možemo čuti da je strah ubica ljudskog zdravlja. Zašto je to tako?

Strah pokreće niz lančanih biohemijskih reakcija u našem organizmu: dvije adrenalne žlijezde luče adrenalin, kortizol (hormoni stresa) usljed čega je tra oslobađa više šećera i šalje ga u krvotok, ubrzava se puls, krvni pritisak i disanje, mišići se pune snažnim nabojem, mozak aktivnije radi. Dakle, organizam je

¹⁵⁸ E-mail: sanja.maras.27@gmail.com; Maras je i porodična savjetnica i psihoseksualna terapeutkinja a stažira i kliničku psihologiju u Kliničkom centru Crne Gore.

u stanju alarma i dobija ogroman priliv snage sa namjerom da *bježi* ili da se *bori*. Kada ljudi ne urade ni jedno ni drugo, ovi nepotrošeni hemijski elementi postaju višak u organizmu, okreću se protiv njega i čovjek je u stanju opasnog stresa. Tako nastaje dijabetes, srčana oboljenja i razna psihosomatska oboljenja. Čovjek više ne strahuje da će ga neka životinja napasti. Čovjek danas strahuje od svoje vrste - drugog čovjeka. Borba se premješta sa fizičke na psihološku borbu i stavlja se fokus na socijalne strahove što je okosnica psihopatologije današnjeg čovjeka.

Psihološki gledano kada je čovjek preplavljen strahom tj. ocijeni da je rival ili situacija preopasna, to sputava njegove umne kapacitete. Tada strah sasvim paradoksalno umjesto da pobudi naše intelektualno funkcionisanje on ih inhibira. Svima su, vjerujem, poznata iskustva pozitivne treme ali i iskustva kada nas je trema hendikepirala.

Strahovi sa kojima se bore LGBT osob

Svaki put kada LGBT osoba naiđe (suoči se) na nekog homo_bi_transfoba u njoj se pokrenu gore navedene štetne biohemijske reakcije. Ako se odluče za verbalnu borbu što je danas očekivano sredstvo odbrane, izgube, jer homofobi su najčešće osobe koje se zbog viška agresivnosti hrane konfliktima. Ti gorki porazi vode LGBT osobe do alijenacije i osiromašenja društvenih kontakata jer vremenom razvijaju razne socijalne fobije, zatvaraju se u sebe, strahujući od sasvim benignih društvenih situacija gdje bi mogli biti prepoznati i napadnuti. Iz tih razloga stalno su na oprezu, napeti su, kontrolišu svoje spoljašnje ponašanje koje nije dovoljno feminimo ili muskulino ili sasvim suprotno buntovno i otvoreno paradičaju sa svojom homoseksualnošću. I jedno i drugo ponašanje je defanzivno.

Vrlo često se LGBT osobe bore sa internalizovanom homofobijom, imaju egodistoni odnos prema svojoj seksualnosti i rodnom identitetu. A to je posebno izraženo u momentima otkrivanja svoje orijentacije ili rodnog identiteta. U tom strahu i agoniji mogu biti godinama.

Odvojenost jedinke od njenog okruženja izaziva osjećaj straha, odbačenosti i usamljenosti. Biološka svrha zajednice pored zaštitne funkcije u smislu pružanja osjećaja sigurnosti ima i svoju jaču dominantniju svrhu a to je zadovoljenje čovjekove potrebe da bude voljen, prihvaćen i poštovan od strane zajednice. To je jedan od primarnih motivatora čovjeka. O tome najviše svjedoči poznata humanistička teorija čuvenog američkog psihologa Abrahama Maslova: "Čovjek poslije egzistencijalnih potreba mora da zadovolji potrebu za vezivanjem, pripadanjem i voljenjem da bi se dalje penjao na piramidi ljudskog razvoja i doživio samoaktuelizaciju koja je krajnja svrha svih ljudskih bića". LGBT osobe ostaju zaglavljene na ovom nivou primarnih ljudskih potreba hendikepirane da razviju svoje pune potencijale iz prostog razloga što ih zajednica, osim što im ne

objezbjeđuje zaštitu, sasvim suprotno ugrožava ih, ne obezbjeđuje im ni zadovoljenje potrebe za ljubavlju i pripadanjem niti se u tradicionalističkim društvima, poput crnogorskog, posvećuje dovoljna i efikasna pažnja poboljšanju kvaliteta života osoba koje pripadaju LGBT zajednici. Potvrda ljudskog dostojanstva, uz stvaranje osjećaja zaštićenosti i sigurnosti ključni su za život svake osobe.¹⁵⁹

Kako da LGBT zajednica prevaziđe inhibicione strahove i spriječi njegove štetne posljedice po mentalno i fizičko zdravlje?

Stručnjaci iz domena mentalnog zdravlja dokazuju da LGBT osobe koje su autovane (deklarisane) u svojim porodicama i među svojim prijateljima imaju veće samopouzdanje a time i veću rezilijentnost i sposobnost da se nose sa stresnim situacijama.

Nažalost porodica je najčešće izvor njihovih frustracija i strahova. U tim slučajevima je najbolje da potraže stručnu pomoć kod osoba koje su specijalizovane iz oblasti ljudske seksualnosti i porodičnih odnosa.¹⁶⁰ Pored samog LGBT člana i ostali članovi_ice porodice se teško navikavaju na novonastalu situaciju i potrebni su im adekvatni savjeti i suportativne intervencije da bi se se zdravo akomodirali na promjenu.

U individualnom pristupu sa LGBT osobom rade se razne tehnike relaksacije da bi se smanjio opšti nivo napetosti i stresa u organizmu. Radi se na samoprihvatanju i izgradnji potrebnih socijalnih vještina koje su neophodne za život u zajednici koja se prema različitim seksualnim izborima postavlja odbacujuće. Uče kako da se izbore sa autoagresijom prepoznavajući autodestruktivna uvjerenja i ponašanja. Ne smiju dozvoliti da im socijalni strahovi i osjećaj različitosti uništavaju životne prilike. Ali to nije dovoljno, treba širiti sistem intervencija i pored unutrašnjih psiholoških problema treba raditi na suzbijanju spoljašnjih faktora koji podupiru nastanak tih problema.

Uloga društva u procesu prihvatanja LGBT osoba

Ljudska bića ne mogu biti odvojena od svog okruženja jer pored fizičkog tijela imamo i društveno tijelo čiji smo sastavni dio. Svaka promjena u društvu

¹⁵⁹ O mentalnom zdravlju LGBT osoba i homofobiji i heteroseksizmu kao izvoru, najčešćem, problema za LGBT osobe detaljno sam pisala u knjizi "Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta". Dostupno na: http://media.lgbtprogres.me/2011/03/prirucnik_web.pdf

¹⁶⁰ O izazovima savremene porodice detaljnije sam pisala u svom autorskom radu u u knjizi "Kreiranje sigurnog okruženja za LGBTIQ osobe" strane 62-7. Pogledati na ovom linku: http://www.kontrolapolicije.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=107&lang=sr

nas lično dotiče i obrnuto svaka promjena kod pojedinca dotiče samo društvo. Iz toga razloga naša ličnost koliko je biološki uslovljena toliko se i socijalno konstruiše. Dakle, identitet se rađa iz ljudskih interakcija i konstruiše na osnovu diskursa kojima raspolaže u okviru svoje kulture. Diskurs seksualnosti u našem društvu je oblikovan tradicionalnim, ali i tradicionalističkim, crnogorskim folklorom u toj mjeri da neizbježno moramo usvojiti identitet normalnosti ili izopačenosti.

Emocionalni problemi LGBT osoba su odraz njihovog odnosa sa okruženjem a mi pokušavamo da "liječimo" određene indikatore: depresivnost, suicidalnost, promiskuitet i druge pojave koje se sekundarno razvijaju kod LGBT osoba koje ne žive u slobodnom i bezbjednom društvu i podržavajućem okruženju.

Treba mijenjati postojeći diskurs seksualnosti koji bi bio bezbjedniji za LGBT osobe što i jeste aktuelni cilj crnogorske politike ljudskih prava.¹⁶¹ Dakle potrebna je promjena društva (stavova) preko društvenih institucija i njihovih predstavnika - mediji, policija, obrazovne institucije, tužilaštvo, sudovi...

Promjena bi bila u smjeru pružanja adekvatnih informacija o LGBT zajednici jer je nedostatak promocije objektivnih i naučnih informacija jedan od glavnih faktora u nastanku i širenja predrasuda i manifestaciji mržnje. Primjera radi u lokalnom i regionalnim istraživanjima stavova šire populacije o homoseksualnosti, veliki procenat građana, decenijama već, smatra da je homoseksualnost, i dalje, bolest. Ne znajući da je Američka psihijatrijska asocijacija 1977. godine, uklonila homoseksualnost iz DSM-a (spiska mentalnih poremećaja). To pitanje se nedovoljno kvalitetno, ali ni nedovoljno ozbiljno, komunicira sa našom javnošću u koju spadaju, prvenstveno, roditelji, školsko okruženje, donosioci odluka koji usmjeravaju brzinu i sadržaj realizacije ljudskih prava LGBT zajednice. Svaka-ko, pored informisanja i tematskog senzibilisanja, neophodno je efikasno sprovođenje adekvatnih krivičnih sankcija i drugih mjera u cilju poboljšanja i stalno unapređenja bezbjednosti LGBT osoba. Tu se već postiže, imajući u vidu ukupan kontekst, značajan progres.¹⁶²

S druge strane je važno da se i LGBT osobe angažuju samoinicijativno ili preko svojih organizacija da ne bi bili pasivne žrtve okolnosti, već aktivni ostvarioci svoje vizije o ravnopravnosti i budućeg, dostojanstvenog, života.

Svijet se i dalje bori sa tolerancijom prema homoseksualnosti i Crna Gora preduzima značajne napore, kroz saradnju međunarodnih partnera, državnih institucija i LGBT zajednice, da se tolerancija prema svakoj, pa i seksualnoj različitosti i rodnom identitetu, razvija za sveopšto dobro i u funkciji ukupnog napretka.

¹⁶¹ Vlada Crne Gore, što je za punu pohvalu, pripremila je i usvojila dokument "Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori" koji je dostupan na ovom linku: http://media.lgbtprogres.me/2013/11/strategija_cg-7.pdf

¹⁶² Više o trenutnom stanju i dosadašnjim rezultatima krivično-pravne zaštite LGBT osoba u Crnoj Gori u studiji "Krivičnopravna zaštita LGBT osoba: Uloga i postupanje tužilaštva", autori M.Saveljić, M.Laković Drašković i A.S.Zeković: <http://media.lgbtprogres.me/2016/03/krivicnopravna-zastita-web.pdf>

Literatura:

- Porodica i stres - između nade i poraza, Institut za psihologiju IP Zarko Albulj, Beograd 1997.
- Porodica u krizi, Mila Goldner Vukov, Medicinska knjiga, Beograd
- Uvod u socijalni konstrukcionizam, Vivijen Ber, biblioteka Multiversa, Zepter book world, Beograd 2001.
- Priručnik za LGBT psihoterapiju, urednici Vladimir Miletić, Anastasija Milenković, UMZ, CIP- Beograd
- Kreiranje Sigurnog okruženja za LGBTIQ osobe: uloga i odgovornost socijalnog rada, policije i civilnog društva, grupa autora/ki, urednik Aleksandar Saša Zeković, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Savjet za građansku kontrolu policije, Podgorica 2016

RAZMIŠLJANJA O BEZBJEDNOSTI

TOLERANCIJA I BEZBJEDNOST

U tekstu se razmatraju određena pitanja bezbjednosti LGBT osoba i podstiče diskusija sa LGBT zajednicom, i unutar nje, o sigurnosti i samopouzdanju. Ističe se direktna povezanost, što se u crnogorskom kontekstu i te kako za- boravlja, tolerancije i bezbjednosti - što je jedno društvo tolerantije toliko je i bezbjednije

mr.sc. Jeffrey Fisher
registrovani klinički savjetnik, Vancouver, Kanada¹⁶³

Graditi i raditi na samopouzdanju

Važnost opreznosti u društvu u kojem je vrlo izazovno ili gotovo nemoguće biti "van ormara i ponosan" ne smije biti potcijenjena. Jasno je da pojedinac, sam od sebe, uvijek mora biti svjestan svog okruženja kao i činjenice da postoje osobe kojima ništa više ne bi pričinilo zadovoljstvo od zastrašivanja ili fizičkog povrijeđivanja druge osobe.

Sa druge strane, tanka je linija između vođenja brige o sebi na ovaj način i dopuštanja sebi da se učinite manjim i manje vrijednim nego što jeste kao osoba. U tradicionalističkim društvima posebno, kod LGBT osoba može biti izražen osjećaj manje vrijednosti i ispunjenosti u odnosu na druge (zbog nametanja normi i sadržaja života).

Šta god da je potrebno kako bi se izgradilo samopouzdanje i ponos u ono što jeste ne oduzima potrebu pojedinca da bude siguran i oprezan. Ovo će pomoći izgradnji ličnih resursa, samopouzdanja, otpornosti tako da napokon možete zaista voljeti i prihvatiti sebe čak i ukoliko ljudi oko vas žele da se osjećate drugačije. Pobjedićete u toj borbi i naporima ukoliko nastavite sa izgradnjom

svojih kapaciteta čak i onda kada ljudi oko vas žele da minimiziraju vaš identitet uslijed vaše seksualne orijentacije ili rdnog identiteta. Ko zna? Možete čak i početi da učite borilačke vještine i druge oblike samoodbrane. Imam utisak, ali i informacije, da se u Crnoj Gori zapostavlja ovaj način jačanja samopouzdanja i zaštite. Zašto? Pohađati kurs/školu samoodbrane je opravdano i korisno. Ne zato što želite da povrijedite nekoga već zato što osjećate da imate pravo da budete jaki mentalno, fizički i emocionalno.

Na koji još način možete izgraditi svoju unutrašnju snagu? Jedna stvar koju možete uraditi jeste da počnete da čitate o istoriji i razvoju gej (LGBT) pokreta. To je prilika da saznate i prepoznate da su progresivne zemlje (posebno one koje su vam uzor ili model kvalitetnog i ravnopravnog života) vodile snažnu i dugu bitku za prava koja danas imaju.

Na kraju ćete, uz malo nade, postati svjesni činjenice da postoji razlog da budete zadovoljni i čak ponosni sobom.

Sigurno okruženje: Važnost diskusije

Izuzetno su važni, i potrebni, razgovori direktno sa roditeljima i društvom u cjelini kako doprinijeti sigurnosti i bezbjednosti njihove djece, ostalih članova porodice i svih ostalih u društvu.

Ukoliko ste sve više i više zabrinuti za sigurnost i bezbjednost vas i vaše porodice slični ste većini ljudi u društvu. Svi mi posmatramo svijet oko sebe i pitamo se šta se događa u ovom svijetu što nas čini da se osjećamo nesigurnim. Je li to povezano s razlikama u raspodjeli bogatstva u našem svijetu? Je li to povezano s povećanjem dostupnosti oružja? Šta je to što nas čini manje sigurnim? Odgovor se odnosi na povećanje nivoa netrpeljivosti i manje prihvatanje tuđih različitosti.

Dovoljno je da probamo da pretražimo internet sa riječima tolerancija i sigurnost i naići ćemo na brojne događaje na temu i razgovore koje dolaze do istog zaključka: što je više tolerantno društvo prema razlikama, veća je sigurnost i bezbjednost koju možete očekivati. Ta sigurnost i bezbjednost ne odnosi se samo na državu, već i na pojedince. Ona je stvarna i može se iskusiti.

Pa, kako bi to izgledalo nama? Ukoliko vi ili vaši prijatelji kažu da određene grupe ljudi ne trebaju imati ista prava kao i vi, na osnovu mjesta gdje su rođeni, religije kojoj pripadaju ili njihove seksualne orijentaciju i rodnog identiteta ili jezika kojim govore, ili bilo koja od brojnih drugih karakteristika, onda govorimo o netoleranciji.

S druge strane, ako ste naučili prihvatiti i cijeniti različitosti onda benefiti za vas, vašu porodicu i društvo u cjelini mogu biti ogromne. To ne znači da se uvijek morate osjećati prijatno prilikom postupaka ili ponašanja drugih, ali dok god se ti ljudi ponašaju kao dobre osobe, nije li to ono što bi trebalo biti najvažnije?

Tolerancija različitosti je teška, jer smo svi bili programirani da se osjećamo ugroženo određenim grupama ljudi. A ako ste vi ili vaši preci istraumirani poslasticama rata, ranijih kršenja ljudskih prava, ranijim bezbjednosnim rizicima, onda netolerancija može biti automatska u određenim situacijama.

Koliko god da vam je teško da prihvatite ovo samo zamislite šta ako bi bilo da škole i vladine organizacije počnu posmatrati sigurnost kao svoj prvi prioritet kao i prihvatanje svih građana koji poštuju zakon. Da li biste se osjećali sigurnije? Da li biste se osjećali sigurnije ukoliko znate da dolazite iz mjesta i na mjesta u kojima svi mogu biti uspješni i srećni dok god poštuju druge? Nadam se da je odgovor "da".

Zaključak

Da sumiramo, kada vas društvo posmatra drugačijima, postoje različiti na kojima možete prići ovoj pojavi. Možete se učiniti manjim nego što zaista jeste, dozvoljavajući komentarima drugih da vas pogode lično, ili možete uraditi sve što je u vašoj moći da prihvatite osobu kakva jeste. Ono što je izuzetno važno jeste da radite ka razvoju jasnog i snažnog identiteta kako biste postajali srećnim, uprkos tome kako drugi mogu reagovati uslijed svojih pristrasnosti i predrasuda. Postoji veliki broj osoba koji će vas voljeti i cijeniti upravo zbog toga kakvi ste kao osoba.

BEZBJEDNOST IZ UGLA LGBT AKTIVISTA

KAŽNJAVANJE NASILJA: SUŠTINSKO PITANJE BEZBJEDNOSTI LGBT OSOBA

Predstavljani su ključni bezbjednosni izazovi aktivističke LGBT scene u Srbiji. Ističe se važnost efikasne krivično - pravne zaštite svih LGBT osoba. Parade ponosa i drugi događaji LGBT pokreta sve su bezjedniji što ukazuje na profesionalnost policije. Potrebno je da unaprijeđena bezbjednost LGBT osoba bude rezultat društvenih promjena a ne vidljivosti i brojčanosti policije. Ne smije se pristati na ulogu pasivne i bespomoćne žrtve već raditi na osnaživanju LGBT osoba

Predrag Azdejković
srpski gay novinar, blogger i pisac¹⁶⁴

Uvod

Na jednom zajedničkom sastanku svih LGBT organizacija u Srbiji, po-tegla se priča da je bezbjednost najveći problem u LGBT zajednici, ali i među aktivistima. Tada sam postavio pitanje, šta konkretno treba uraditi da bi se LGBT aktivisti osjećali bezbjedno i da organizacije prekinu da kriju adrese svojih sjedišta? Da li je to policajac koji stoji ispred zgrade, kao što to imaju ambasade, ili savremenija oprema za nadzor, kamere, alarmi, privatno obez-bjeđenje? Nažalost, odgovor na ova pitanja nisam dobio, ali to ne znači da o tom problemu ne treba promišljati i nalaziti mehanizme za bolju bezbjednost LGBT populacije.

¹⁶⁴ E-mail: predrag@azdejkovic.com; Predrag Azdejković je predsjednik Gay Lezbejskog Info Centra u Beogradu i glavni urednik magazina "Optimist".

LGBT aktivizam u Srbiji i bezbjednosni rizici

Biti LGBT aktivista u Srbiji vuče za sobom jedan određen rizik, naročito ako je u pitanju medijski vidljiv aktivista.

Parafrazirajući riječi mog kolege aktiviste Dušana Maljkovića: "Onaj ko nije spreman da pogine za LGBT prava, ne treba da ulazi u aktivizam". Iako zvuči drastično, tu ima i istine, jer ne treba biti naivan, već biti svjestan rizika ovog poziva. Možda zato i nema mnogo novih aktivista na našoj LGBT sceni.

Ali šta znači osjećati se bezbjedno kao LGBT aktivista u Srbiji? Nema aktiviste u Srbiji koji nije bio fizički napadnut, verbalno nećemo da računamo. Bilo je tu težih i lakših fizičkih povreda, ali bez obzira kog intenziteta nasilje bilo, ono izaziva strah i osjećaj nesigurnosti, naročito na javnim mjestima gdje mogu biti prepoznati, što dovodi do određenih promena u funkcionisanju. Tako imamo situaciju da zbog sopstvene bezbjednosti aktivisti više ne koriste javni prevoz, izbjegavaju određene djelove grada, naročito kad se igraju fudbalske utakmice, noću se ne kreću gradom pješaka, zaziru od većih grupa muškaraca... Može to sve biti paranoja, ali koga je zmija ujela...

Bezbjednost i značaj krivičnopravne zaštite LGBT osoba

Pojedini aktivisti za ljudska prava i novinari u Srbiji su zbog ozbiljnih prijetnji smrću dobili cjelodnevnu policijsku zaštitu. Iskreno govoreći, LGBT aktivisti nisu izloženi tolikim pretnjama da imaju potrebu za policijskom zaštitom, ali postoji potreba da se policija ozbiljnije pozabavi nasiljem. U posljednjih godinu dana napadnuto je više LGBT aktivista u Beogradu. Napadači nikada nisu pronađeni. Svi ti slučajevi su dobili veliku medijsku vidljivost, ali isto tako je medijsku vidljivost dobila i činjenica da napadači nikada nisu identifikovani i procesuirani. To šalje poruku javnosti da se nasilje nad LGBT osobama ne kažnjava.

Pored napada na aktiviste, bilo je tu još napada na LGBT osobe koji su dobili medijsku vidljivost, ali nisu imali taj epilog da su napadači kažnjeni. Rijetki su primjeri kažnjavanja novčanim, uslovnim i blagim kaznama.

Zločin iz mržnje je uveden u krivično zakonodavstvo Srbije od 2013. godine, ali još uvijek ne postoji sudska praksa da se taj član zakona koristi i tužioci ga namjerno ili nenamjerno izbjegavaju.

Sve dok se nasilje nad LGBT osobama ne bude rigoroznije kažnjavalo, nasilja će biti. Moramo imati na umu da kažnjavanje ima vaspitnu i preventivnu ulogu, naročito ako vijesti o kazni stignu do medija. Naravno, djeluje i ohrabrujuće za sve LGBT osobe, jer je pravda pobijedila.

Bezbjednost se postepeno poboljšava

Tokom "Nedelje ponosa" u Beogradu krenuo sam na izložbu u galeriji za koju nisam znao gdje se se tačno nalazi. Velika grupa policajaca koja je stajala ispred prostora i preko puta mi je pokazala gdje se nalazi galerija. Kada su u pitanju javni LGBT događaji, kao što su dešavanja tokom Nedelje ponosa, ili Merlinka festivala, Transfrontall festivala... policija uvijek dođe da obezbijedi događaj. Čak ponekad pretjera u broju pripadnika koje pošalje. Već godinama unazad na svim napomenutim događajima nije bilo nikakvih problema niti provokacija, da li je to zbog vidljivog i brojčanog prisustva policije ili zato što se promijenila situacija u društvu, ne znam sigurno, ali bih volio da vjerujem da je to zbog promjena u društvu i većeg prihvatanja LGBT osoba.

Kada je u pitanju Parada ponosa već nekoliko godina unazad nema organizovanih pokušaja huligana da ugroze održavanje manifestacije, kao što je to bio slučaj 2001. i 2010. godine. Ipak, bez obzira na to, imamo obezbjeđenje od nekoliko hiljada policajaca. Slučaj parade je odličan za analizu i upoređivanje, kako je 2001. godine policija gledala kako huligani tuku okupljene koji im zaliče na LGBT osobe i ništa ne preduzimaju, dok danas na ulicama imamo tenkove, hiljade policajaca, helikoptere, kako bi se obezbijedili učesnici.

Mišljenja sam da za tolikim obezbjeđenjem nema potrebe i da se namjerno pretjeruje, što je već teren političke manipulacije, kojom se ovdje, u tekstu, ne bih bavio.

Ono što je interesantno kada je Parada ponosa u pitanju, jeste odnos pojedinih policijskih službenika prema učesnicima, gdje se suptilnim, a nekad i ne tako suptilnim, znacima pokazuju da najradije ne bi bili tu i da bi se ponašali isto kao i 2001. godine. Na našu sreću, oni su ipak u manjini, dok većina službenika Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije radi svoj posao profesionalno.

MUP Republike Srbije postavilo je oficire za veze sa LGBT populacijom u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu koji do sada mahom imaju kontakte sa LGBT aktivistima i pomažu im kada imaju problema vezanih za bezbjednost.

Iz aktivističke zajednice se čuju apeli da oficiri za vezu budu dostupni i LGBT osobama koje nisu aktivisti, a kojima i te kako može biti ugrožena bezbjednost.

Umjesto zaključka

Ali, dok se situacija ne idealizuje, dok se rizik od nasilja ne smanji, šta činiti? Ohrabriti se, shvatiti da postoje određeni rizici i pripremiti se. Da li je to odlazak na kurseve samoodbrane ili nošenje suzavca ili elektrošokova, čije je nošenje u Srbiji legalno od ove godine, je stvar izbora. Sve je bolje nego pristati na ulogu pasivne i bespomoćne žrtve.

LJUDSKA BEZBJEDNOST I SLOBODA OD STRAHA

STRAH: DOMINANTNA EMOCIJA LGBTIQ OSOBA U TRADICIONALISTIČKIM DRUŠTVIMA

“Sloboda od straha” je važna komponenta savremenog koncepta ljudske bezbjednosti. Analiziraju se i predstavljaju različite manifestacije straha, potkrijepljene su autentičnim izjavama članova LGBTIQ zajednice te pružaju savjeti kako se nositi, i kako prevazići, izazove straha. Emocija straha u slučaju LGBTIQ osoba koje žive u tradicionalističkim društvima, poput crnogorskog, bitno ograničava i definiše njihove društvene odnose i kvalitet života

Irena Boričić
Klinički centar Crne Gore¹⁶⁵

Uvod

Savremeni društveni razvoj podrazumijeva koncept u kojem se razmišlja, između ostalog, naročito o ličnoj bezbjednosti (obuhvata opasnost od fizičkog nasilja sa različitim akterima, bezbjednost na radu i bezbjednost u saobraćaju), političkoj bezbjednosti (opasnost od ugrožavanja ljudskih prava i sloboda) i bezbjednosti u zajednici.

Osnovna komponenta ljudske bezbjednosti jeste “sloboda od straha” (uz “slobodu od nemaštine”).

Emocija straha jedna je od najzraženijih ljudskih emocija. Taj pojam registrovan je u najranijim zapisima ljudske civilizacije. To je zapravo “primarna emocija”, uz radost, ljutnju i žalost. Shodno tome dotiče sve segmente života i neminovno proizvodi razne posljedice.

¹⁶⁵ E-mail: irene.boricic@gmail.com

Strah je sastavni dio života svakog pojedinca. Zastupljen, prisutan, je kroz različita razvojna doba u različitim oblicima kroz različite simptome. Radeći sa LGBTIQ zajednicom u Crnoj Gori primjetila sam da se ove osobe, tokom kompletnog življenja, suočavaju sa veoma intenzivnim (razvojnim) strahovima.

LGBTIQ individua od najranijih dana svog života se, pored razvojno normalnih strahova, suočava se i sa strahovima koje im nameće netolerantna sredina u kojoj žive. U početku su to strah od različitosti i strah od suočavanja sa sopstvenim seksualnim/rodnim identitetom, strah od odbacivanja od strane porodice i društva i strah od nasilja (verbalnog, fizičkog i psihološkog zlostavljanja). Izloženost svim ovim strahovima, posebno posljednji navedeni, i te kako utiče na život, njegov sadržaj, kvalitet, odluke, karijeru.

Ovaj tekst sam pripremila na osnovu obavljenih intervjua sa grupom od deset pripadnika LGBTIQ zajednice s kojima sam stupila u kontakt preko privatnog kontakta (prakse) ili kroz saradnju sa LGBT nevladinom organizacijom. Riječ o gej muškarcima a namjerno sam se odlučila za njih jer je u Crnoj Gori nasilje nad njima puno vidljivije. Naglašavam fizičko nasilje, na ulici, jer u svojoj praksi imam i djevojke iz LGBTIQ zajednice koje psihičke pritiske posebno doživljavaju u porodici.

Manifestacije i posledice straha u životu LGBTIQ osobe

Istraživanja koja sam sprovodila tokom rada za određene LGBT grupe pokazuju da emocija straha u slučaju LGBTIQ osoba koje žive u tradicionalističkim društvima, poput crnogorskog, bitno ograničava i definiše njihove društvene odnose i kvalitet života.

Tradicionalne norme posebno dodatno utiču na razmišljanje, kako kod LGBTIQ osoba i tako i drugih, da pripadnici LGBTIQ zajednice u suštini nisu ostvarene osobe. Strah koji generalno podstiče tradicionalističko društvo, i njegove norme, utiču na vrlo čestu "samoizolaciju" LGBTIQ osoba. Vremenom se udaljavaju od porodice, prijatelja i traže mjesto u svom tzv. "svijetu".

Znam da bi mnogi sada mogli da kažu da je prirodan put "ići" ka svojoj grupi, poistovjećivati se sa njom, ali ne treba zaboraviti i na grupe u kojima već jesmo poput porodice, užeg kruga prijatelja, i slično.

Andrija, 47 godina, sa Cetinja, kaže da se vremenom udaljavao od svoje porodice, posebno od brata. "U početku, kao mlađi to sam radio, da bih "izbjegao" postavljanje "neprijatnih" pitanja. Kasnije se udaljavanje produbilo. Vrijeme više nije moglo popraviti odnos sa bratom i povratiti izgubljeno vrijeme sa njegovom djecom. Odrasla su u međuvremenu. Zbog toga posebno žalim. Nije mi krivo samo okruženje i nedostatak podrške u društvu. Mislim da za sve to

najviše odgovornosti nosi moj strah da se suočim sa strahom od odbacivanja. Plašio sam se gubitka porodice a zapravo danas je taj strah učinio da nemam porodicu. Pobjegao sam od sopstvenog brata, i porodice, strahujući da neće razumjeti. Strahovao sam da ih ne povrijedim. Taj pristup je kod gej ljudi često izražen. Dok pazimo da ne "povrijedimo" bližnje, prođe nam život. Mlađima je puno lakše danas. Seksualni identitet puno je vidljiviji. Bez obzira da li se neko autuje ili ne, identitet je vidljiviji nego prije. Savjetujem mladima da se suoče sa svakim strahom koji imaju u vezi svoje seksualne orijentacije. Važno je da im u tome pomognu svi oni koji mojoj generaciji nikada nisu pomogli - porodica, škola, stručnjaci ali i policija, tužilaštvo i sud kojima se nikada i nisam mogao obratiti za bilo kakvu zaštitu i pomoć".¹⁶⁶ Ovdje imamo jedno snažno svjedočenje odrasle gay osobe, starije dobi, o tome kako ga je strah "naveo" da izgubi bitnu vrijednost svog života. Ništa ne bih mogla dodati njegovom iskazu o značaju postojanja socijalne, psihološke i bezbjednosne podrške. Preporuka, i njegova, i moja je jasna: treba koristiti postojeće i stalno razvijati nove programe podrške jer rad na našim emocijama bitno određuje kvalitet našeg života.

Naredno svjedočenje je blisko iskustvima onih LGBTIQ osoba u Crnoj Gori koji imaju neprijatna iskustva sa ekstremnim navijačima i huliganima. Marko, 30 godina, Podgorica: "Odrastao sam u gastabajterskom getu u kojem se porijeklo vodilo s Balkana, Turske, Italije, Maroka, Poljske... Pripadao sam grupi "žestokih momaka". To je "zakon ulice" koji se nameće u takvom okruženju. Svoju seksualnost sam rano otkrio. Još u prvom ili drugom razredu osnovne škole, posmatrajući oca svog druga. Nikako nisam mogao sebe takvim da prihvatim. Vremenom postao sam prvi, ili među najboljima, u svemu onome što je po meni, tada, bilo kroz muški - u sportu, uličnim zanimanjima, streetworkout-u ali i u snazi, moći, nad drugima. Baš sam rano, i za tamošnje prilike, počeo se seksati sa "ribama". Uživao sam da kontrolišem i "terorišem" druge a posebna pažnja su mi bili moji vršnjaci koji su bili pederi. Radio sam im šta sam god htio. Maltretirao sam ih da mi daju novac, da pođu do marketa i kupe mi ono što im kažem, skidao sam, sa njih odjeću i obuću, ukoliko mi se dopala. Često sam znao da im uzmem sat, telefon, a često sam ih i tukao. Takvo ponašanje me je potpuno udaljavalo od onog što jesam. I moram reći da sam bio srećan što to tako funkcioniše. Niko nije sumnjao na mene, u moju muškost a i s "ribama" mi je odlično išlo. Ložio sam se na neke ortake iz mog ganga ali naravno tu nikada nisma ništa ni pokušao. Uživao sam kad smo skupa bili s ribama ili kad bi se samozadovoljavali uz porno filmove. Pričam o mom životu od 11 do 16 godine života. Ipak kad sada sagledam kroz kakav sam pakao prošao i kakav sam pakao priredio drugima sve je to daleko od normlanog, zdravog i srećnog života. Žao mi je zbog toga". Ovdje registrujemo jedan sasvim novi primjer agresivnosti i neprimjerenog ponašanja motivisanog strahom. To je svjedočenje o homofobiji.¹⁶⁷ Riječ je o snažnom

¹⁶⁶ Intervju sa članom LGBTIQ zajednice, jun 2016; Lična dokumentacija

¹⁶⁷ Marko je danas u braku sa muškarcem. Studira socijalni rad i već radi sa mlađim prestupnicima - delikventima; Intervju sa članom LGBTIQ zajednice, Podgorica, jun 2016. godine; Lična dokumentacija

svjedočenju koje govori koliko strah od prihvatanja sebe samog može proizvesti destruktivnog, ugroziti bezbjednost i usmjeriti, pogrešno, život.

Diskriminacija kao prateća pojava života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori

Sljedeći primjer govori o egzistencijalnim strahovima, posebno autovanih, javno deklariranih, LGBTIQ osoba. Gej muškarac, također iz Podgorice, koji je i aktivista, ističe da se ne suočava s nasiljem.¹⁶⁸ Ali, ističe, da trpi prikrivenu diskriminaciju. *“Razumijem da imam 48 godina i da je teško u mojim godinama naći posao. Da bih svoju porodicu sačuvao od pritiska sredine zbog svoje orijentacije dobar dio života sam proveo van Crne Gore. Zato se nisam ovdje etablirao, bez veza sam i nisam upućen u lokalni scenarij korupcije koji omogućava da preživiš i riješiš egzistenciju. Znam da se s ovim suočavaju i drugi moje dobi ali oni bar imaju jednu “olakašavaju okolnost” - to što nijesu homoseksualne orijentacije ili im se bar ne zna i ne vidi da su iz LGBT zajednice. Mislim da me to najviše ograničava što ne mogu naći i dobiti posao, bilo u inženjerskoj struci, bilo drugdje. LGBT osobe i pored deklarativne priče nisu poželjne u crnogorsku politiku. Oni koji su tamo naravno da kriju svoj identitet. Veća vidljivost LGBT zajednice, i naše prisustvo u politici, ubrzala bi proces društvenog prihvatanja i mislim da bi se unaprijedila ukupna bezbjednost svih nas.”* (Elmir, 48 godina, Podgorica).

Strah za život i strah za bezbjednost nisu iracionalni

Sljedeći primjeri govore koliko zapravo strah za život i bezbjednost u slučaju Crne Gore i života LGBTIQ osoba u njoj nije iracionalan. Tu je najmanje posla i odgovornosti za psihologe. Tolerantno okruženje, oslobođeno nasilja, stvara država kroz svoje zvanične politike. Prvenstveno kroz obrazovanje, koje je potpuno zapostavljeno.¹⁶⁹ Posebno je važan efikasan i koordinisan rad tužilaca i policije kako bi se unaprijedila zaštita LGBTIQ osoba i sankcionisalo nasilje nad njima.

¹⁶⁸ Sjeća se da je nasilje, verbalno i fizičko, trpio dok je pohađao školu. Rođaci, s kojima je išao i vraćao se iz škole, posebno su prednjačili u tome; Intervju sa članom LGBTIQ zajednice, jul 2016. godine; Lična dokumentacija

¹⁶⁹ I u svojoj privatnoj praksi bilježim brojne primjere neprimjerenih i neprofesionalnih pristupa prosvjetnih radnika u školama kada je riječ o seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu. Njihovo mišljenje, potpuno suprotno zvaničnom stavu školskog sistema, nije sankcionisano i proizvodi mnogo dublji i dugoročniji efekat od onog što piše u zvaničnim školskim programima i odobrenim udžbenicima. Preporučujem daljoj pažnji studiju “Crnogorska obrazovna politika i seksualna orijentacija: Zastupljenost LGBT tema u školskim programima i udžbenicima”, autor mr Aleksandar Saša Zeković, izdavač Centar za građansko obrazovanje, Podgorica, 2013. Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2013/10/LGBTanalizaMNE.pdf>

To su nekako preduslovi da bi naš individualni i grupni rad sa žrtvama nasilja imao smisla.

Miroslav, 28 godina, gej muškarac iz Podgorice, više je puta doživio neprijatnosti. Češće na ulici, a jednom i na poslu. Uglavnom se radilo, kako kaže, o dobacivanjima i vrijeđanju. Fizičko nasilje iz marketa prijavio je policiji. *“Mislim da prijavljivanje slučajeva nasilja nije mnogo korisno. Bilo bi, da imamo pravednu i efikasnu zaštitu i podršku. Za osobu za koju se javno ne zna ili čak zna mali broj ljudi iz okruženja sve je to teško i rizično. Odlaskom u policiju, davanjem izjave, poslije sve to isto kod tužioca, pa pojavljivanje na sudu za tu osobu se sve više zna. O ono o čemu razmišljate sve vrijeme dok to traje jeste kako će se sve to završiti. Osjećate strah da će se problemi umnožiti. Prvo neko treba da pripremi osobu za to. Šteta je što te podrške nema odmah u policiji. To rade NVO, to nije sporno, ali treba i naći načine kako da bude ta osoba odbranjena tj. zaštićena u društvu od daljih posljedica. Na to izostaje odgovor svih. Strah osjećam uvijek kada prolazim pored neke grupe. Najviše se osjećam ugroženim kada prolazim pored zgrada gdje se okupljaju veće grupe mladića. Ranije sam prolazio pored njih i uvijek su postojale provokacije. Sada nemam snage da se sa tim nosim i zaobilazim ih. Da bih ušao u ulaz često, ukoliko su oni tu, često produžim šetnju. U kafićima nisam imao problema fizičkih ali jesam komentara - “vidi onog pedera”, “Šta će ti ovo” “Šta će ti ono” (misle, na primjer, na neke odjevne predmete) i slično. Stvar je u tvom pristupu. Ako začutiš i praviš se da ta osoba ne postoji tu i ignorišeš njenu priču neće se, najvjerovatnije, desiti konflikt. Međutim, ako bilo šta kažeš, ili pitaš, tu sobu koja vrijeđa, postoji opasnost od konflikta. Na taj način kvariš izlazak svima. Izlazak u grad postaje besmislen i vremenom su izlasci sve rjeđi i rjeđi. Počinju svi da te zaobilaze. Ljudi vole život, ne probleme, iako ti za njih nisi odgovoran, sem ukoliko nisi kriv i zato što si rođen”.*

Gej muškarac, Ivan, 30 godina, porijeklom sa primorja, ističe da je trpio psihičko zlostavljanje i to najviše od svoje porodice: *“Bio sam nazivan svakakvim riječima pa čak i nekoliko puta primoran da napustim kuću, a dosta “prijatelja” je prestalo i da komunicira sa mnom. Osjećao sam se užasno, naravno. To me je deprimiralo dugo i svaki put bi se loše odrazilo na moje zdravlje. Fizički nisam nikad bio napadnut. Od kako sam se autovao iskreno strah me je da idem bilo gdje. Naročito kad sam čuo svakakve priče o meni dok sam bio u inostranstvu. Zato sam prestao sa izlazim uopšte bilo gdje u gradu odakle sam”.*

Svjedočenje Samira, gej muškarca, 33 godine, koji živi i odrastao je u Podgorici donekle možemo objasniti psihološkim fenomenom pod imenom “naučena bespomoćnost”: *“Osvrćući se na svoje djetinstvo nešto čega se uvijek sjetim je osnovna škola. Posledice nje u velikoj mjeri oblikovale su moj život. Kasnije razrede škole propratilo je verbalno i fizičko zlostavljanje koje sam doživio od strane svojih vršnjaka, drugova iz razreda. Gotovo svaki dan trpio sam verbalno nasilje kroz stalna dobacivanja, uvrede, prozivke, kako na odjeljenju tako i na ulici. Što se fizičkog nasilja tiče, dobijao sam batine, nerijetko bih bio satjeran uza*

zid uslovljen time da priznam da sam gej. Naravno, uvijek sam ćutao. Zbog ćutnje završavao bih pretučen pesnicama u stomak. Period srednje škole propratila je mirna luka. Poučen iskustvom iz osnovne naučio sam da zakamufliram svoju seksualnost, da se ne ističem, da se prikrivam. Taj obrazac ponašanja praktikujem do dan danas, pazim na ponašanje, opterećen sam svim sto radim, mislim ili govorim kako se ne bih nesvjesno odao. Naravno to se sve promijeni kada se nalazim u društvu sa istom seksualnom orijentacijom. Danas ne osjećam strah, trudim se da ne razmišljam o mogućim lošim situacijama u koje bih mogao da zapadnem. Ukoliko bi se i desio napad na mene nisam siguran da li bih se obratio za pomoć i zaštitu policiji jer ne vjerujem da je to pametan potez. LGBT zajednica treba više povjerenja u policiju i tužilaštvo”.

Poslednje svjedočenje dijametralno je suprotno od Markovog ali u biti ne puno drugačije. Marko se agresivnošću trudio da bude neprimjetan a Samirov mehanizam odbrane je pasivnost. I jedan i drugi su loši primjeri ponašanja.¹⁷⁰ Samir je još u ranom djetinstvu donio odluku da je kroz život najbolje prolaziti neprimjetan, ne zamijerajući se nikome i ne zauzimajući se za sebe. Njegovo svjedočenje naročito dio i kojem navodi da ne bi pozvao policiju treba da bude alarm insitucijama sistema jer mnogo je onih poput njega. Izloženost nasilju još u ranom djetinstvu definisala je njegov dalji životni tok i oblikovala ga kao opreznu, sumnjičavu i povučenu individuu. Stvorio je obrazac ponašanja kao i lične i socijalne hendikepe koji mogu da ga ometaju u normalnom funkcionisanju na poslu i kod kuće, izazivaju konstantan osjećaj strijepnje. Rezultat svega najčešće jeste uplašena osoba koja ne preduzima potrebne rizike da se suprotstavi strahu, ne prijavljuje nasilje, otuđuje se od društva u cijelini. S njim se to upravo dešava.

Re - akcija LGBTIQ zajednice na primjere nasilja

Kroz istraživanje posebno sam se interesovala za to kako se napadi, primjeri nasilja, doživljavaju u samoj zajednici. Naravno, ovdje predstavljamo samo neke od stavova.

Posebno je interesantno razmišljanje mladića, iz gore navedenog, primjera o tome kako na same LGBTIQ osobe utiču primjeri nasilja nad osobama iz same zajednice: “U zajednici je dominantno mišljenje, ne mislim na malobrojnu aktivističku zajednicu, nego na osobe koji su prisutni na stranicama za upoznavanje da se napadi događaju slabijima, pretjerano feminiziranim osobama i osobama koji provociraju svoju okruženje, najčešće ponašanjem, oblačenjem, stilom. Misle da što si manje primjetan, što više *straight* i više *masculine* da ćeš biti sigurniji. Znači nevidljivost tebe kao gej osobe nosi ti zaštitu i sigurnost. Takav koncept podstiče promiskuitet koji je u Podgorici posebno izražen”.

Elmir, 48 godina, iz Podgorice kaže “Uglavnom budem razočaran što se svijest ljudi nije promijenila. Želim da im pomognem. Aktivista sam i pomažem koliko mogu. Srijećem se sa puno njih”.

Ivan, gej muškarac, 30 godina: “Svaki put se užasno potresem jer to u svakom trenutku mogu biti i ja. Ujedno sam i ljut užasno jer apsolutno nemamo nikakve zaštite od takvih huligana”.

Samir, 33 godine, gej muškarac iz Podgorice: “Veoma obeshrabrujuće. Ma koliko situacija u gradu i našoj zemlji izgleda donekle povoljnija nego prije, nisu još građani spremni da na spomen LGBTIQ populacije odreaguju pozitivno. Uvijek će nas pratiti negativni stavovi zbog pogrešnih predstava o nama koje “normalni” dio populacije drži da su tačne. Sve je to zbog velike neinformisanosti i loše, nikakve, edukacije u školama o ljudskim pravima i slobodama LGBTIQ osoba”.

Ovdje je značajno prepoznati važnost rada nevladinih LGBT i drugih organizacija i odati im priznanje za sve napore koje preduzimaju. Ostali društveni subjekti treba da podrže njihove servise jer su oni u funkciji izgradnje prave zajednice, kao stvarno definisane društvene grupe, jačanja samopouzdanja i međusobno empatije unutar nje. Izostanak takve podrške mogao bi da nosi poruku da društvo i ne želi razvoj ove društvene grupe.

Sigurna mjesta

Sa intervjuisanim članovima zajednice razgovorala sam i o tome koja su za njih najsigurnija, najbezbjednija, mjesta. Ovdje predstavljam neke od odgovora koji pomažu, posebno onima koji nisu iz LGBTIQ zajednice, da razumiju koncept lične bezbjednosti a posebno bezbjednosne rizike koji su, definitivno, potpuno različiti u odnosu na ostatak populacije stanovništva.

“Osjećam se sigurnim u svom domu gdje živim sa svojim partnerom odnosno zvanično cimerom. Znam da sa druge strane vrata od našeg stana postoji sasvim drugačiji svijet i da moram da vodim računa o puno toga. Sigurnim se osjećam kada sam van Crne Gore. Tamo sam najsigurniji. Srećan sam kada to sebi mogu da priuštim. Tamo sam čovjek u pravom smislu riječi. Imam utisak da se drugačijem budim, dišem, drugačije hodam ulicom, osjećam slobodu i nemam strah da će mi se desiti nešto loše.” (gej mladić, 28 godina).

Nasuprot njemu, gej muškarac iz Podgorice, kaže “U principu, sada sa 48 godina osjećam se sigurno najviše kući. Ali nesigurnost ne osjećam nigdje. Šteta je što LGBT organizacije više ne rade sa starijim generacijama. Mislim da mi možemo da pomognemo društveno prihvatanje. Danas ne osjećam nikakav strah bilo gdje da izađem, i nije mi se desila neka neprijatnost”.

Ivan, 30-godišnji gej muškarac sa juga Crne Gore, nosi ovo iskustvo: “Trenutno sam najsigurniji dok sam kod kuće ili sa svojim društvom opet na nekom

sigurnom mjestu. Iskreno u Podgorici se osjećam najsigurnije. U Podgorici me ne znaju kao gej osobu pa tamo se osjećam sigurnim i huligani ne znaju za mene."

Za Samira, 33 godine, iz Podgorice, sada su sva mjesta sigurna. Kaže da su mu u tome pomogli aktivizam u LGBT organizaciji i česte posjete SOGI caffe-u. Energija udružena sa drugima mu je pomogla da se ne stidi sebe i ne boji zbog svog identiteta: *"Na svim mjestima se osjećam prilično siguran. Čak i otvoreno mogu da pričam o LGBT temama. Ne postoji strah da bi neko mogao me kritikuje ili napadne. Na to sam ranije veoma obraćao pažnju, sada više ne".*¹⁷¹

Šta za LGBTIQ osobu znači biti bezbjedan

"Bezbjednost za mene znači da dišem i funkcinisem normalno. Nadam se da me razumijete kada kažem da dišem. Biti bezbjedan za mene znači da dišem punim plućima, bez zastoja odnosno razmišljanja šta će se desiti i kako da to izbjegnem. Da se na ulici mogu nasmijati i stati gdje hoću" (gej muškarac, 28 godina); "Ne osjećati nelagodu pri boravku bilo gdje i ne izazivati svojim prisustvom bilo kakvu pažnju i reakciju koja je po meni neprimjerna" (gej muškarac, 48 godina); "Bezbjedan znači biti u mogućnosti da živite svoj život bez konstantnog straha i osvrtnja za sobom da će vas neko napasti. Takođe, to podrazumijeva i osjećaj slobode. Jedno drugo ne isključuje" (gej muškarac, 30 godina, jug Crne Gore).

Prevazići strah - neki praktični savjeti za LGBTIQ osobe:

- Suočite se sa tim da strah često stvaramo i sami, mi ga i kontroliramo a i mi-jenjamo poglede društva u kojem živimo kako bi se u manje situacija osjećali ugroženima
- Ukoliko se suočavate sa diskriminacijom potražite pomoć stručnih službi, organizacija i stručnih lica koja vam mogu pomoći u socijalnom, psihološkom i pravnom domenu. Nemojte izbjegavati tu mogućnost bez obzira koliko je povjerenje u njihov rad. Konsultacija u vezi neke vaše situacije može biti samo do koristi
- Prijetnje i dileme u vezi vaše bezbjednosti možete podijeliti sa LGBTIQ organizacijama te konsultovati Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova
- Ukoliko osjetite da imate psihosomatske tegobe ili osjećaj straha koji ne možete da objasnite slobodno se obratite psihologu, psihijatru ili psihote-

¹⁷¹ Intervju sa članom zajednice, jul 2016. godine; Lična dokumentacija

rapeutu. Oni su i besplatno dostupni - preko domova zdravlja, LGBTIQ organizacija, brojnih internetskih portala putem kojih možete pristupiti online savjetovalištu

- Pronađite sopstveni smisao i svrhu u životu. Ne okrivljujte sebe što ste rođeni sa tom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Upravo je tako sve i trebalo da se dogodi. Upravo takvi ste i potrebni i korisni ovim društvu, bez obzira što se u ovom društvu ne osjećate nimalo komforno
- Radite na svom jačanju i snaženju - samopoštovanja i samopouzdanja. Najviše toga zavisi od vas samih
- Oslobađajte se svakodnevno nagomilanog stresa bavljenjem fizičkim aktivnostima - sport, šetnja, boravak u prirodi, vožnja bicikla
- Od izuzetne važnosti i koristi je povezivanje sa drugim ljudima iz zajednice. Posebno aktivizam u LGBTIQ organizacijama i korišćenje njihovih servisa ili boravak u njihovom socijalnom prostoru (npr. SOGI caffe).
- Razmislite i o mogućem pohađanju škole samoodbrane koje jačaju samopouzdanje i približavaju situaciju, energiju i opasnost uličnog napada. To može biti od koristi da se pripremite za nužnu, efikasnu, odbranu, izbjegnute status žrtve, i pripremite se za preventivnu reakciju kao što je izbjegavanje sukoba ili verbalna finalizacija
- Redovno izlazite na javna mjesta, ne povlačite se iz svakodnevnog života
- Razmislite, posebno samci_ice, o tome da možda nabavite kućnog ljubimca. To bi i te kako moglo da osvježi vašu svakodnevnicu i unese radost u životu
- Izražavajte svoja osjećanja i strijepnje, podijelite ih sa bliskim ljudima
- Sagledajte strahove, kategorišite sopstvene strahove u racionalne i iracionalne i tako im pristupite
- Vježbajte tehnike asertivne komunikacije kako sa prijateljima tako i sa okolinom
- Praktikuju vježbe meditacije i relaksacije - dosta korisnih vježbi i instrukcija
- Vježbajte pozitivan unutrašnji samogovor u trenucima kad vam se javlja osjećanje straha
- Ne zamišljajte moguće negativne ishode određenih događaja, oslobodite sebe pretjeranog dramatizovanja
- Ne dozvolite da strah upravlja vašim životom i hrabro mu se suprostavite.

Zaključak

LGBTIQ osobe u Crnoj Gori i dalje žive u stalnom strahu što je po njih psihički i fizički iscrpljujuće stanje. Posebno je zabrinjavajuće što u slučaju određenih broja pripadnika ove zajednice, starijih generacija, takvo stanje traje decenijama, gotovo cijeli njihov život. To se neminovno održava na ukupno zdravlje, te na sadržaj i kvalitet života. Odgovornost je društva i državnih organa da kreiraju

bezbjedno okruženje za LGBTIQ osobe. To podrazumijeva uspostavljanje i promociju tolerancije i ravnopravnosti, posebno kroz obavezno obrazovanje, i efikasnost policije, tužilaštva i sudstva.¹⁷² Ti naponi moraju započeti i ići paralelno. Ne može se sve i prvenstveno svoditi na antidiskriminatornu i krivično pravnu zaštitu. Građani trebaju učiti o LGBTIQ osobama i naučiti se toleranciji i njihovom društvenom prihvatanju. LGBT organizacije i pojedinci, uz ostalo, trebaju da insistiraju na tome. Do sada je pažnja isključivo bila na pravosudnim organima uz potpuno zapostavljanje vaspitno - obrazovne uloge škole. LGBTIQ osobe uz sve izazove s kojima se suočavaju, moraju da rade na jačanju samopouzdanja. Tu im od pomoći mogu biti njihove organizacije, psihološka struka, pedagoške službe u školama i savjetovaništa pri domovima zdravlja. LGBTIQ osobe, ni svi mi, u njihovom okruženju, ne smijemo dozvoliti da bilo koji pojedinac, pod pritiskom, ili zbog osjećaja bespomoćnosti, odustane od kvalitetnog, istinskog i aktivnog života.

¹⁷² Fenomen nasilja u Crnoj Gori još uvijek nije dovoljno ozbiljno shvaćen. To potvrđuje ukupna statistika koja se odnosi na problematiku nasilja u porodici. Ženske grupe koje su i dalje glavne zastupnice zaštite žrtava nasilja u porodici i dalje ističu ozbiljne primjedbe kako na koncept obrazovanja tako i na mentaliteska ograničenja profesionalaca u policiji, tužilaštvu i sudstvu čime dolazi do problema u sprovođenju zakona. Napori na ovom polju traju mnogo duže t. započeli su prije nego li je formalno započela LGBT inkluzija.

BEZBJEDNOST LGBT OSOBA U ŠKOLAMA

ŠKOLE NE SMIJU BITI OPASNA MJESTA ZA LGBT OMLADINU

Diskutuje se o bezbjednosti mladih iz LGBT zajednice u školi i najčešćim pojavnim oblicima nasilja. Razmatra se i pitanje kapaciteta prosvjetno - pedagoškog kadra, socijalnog rada i policije da se nose sa izazovima obezbjeđenja sigurnog školskog okruženja. Pruženi su i konkretni savjeti kako profesionalcima tako i LGBT+ osobama kako bi se poboljšala sigurnost u školskom sistemu

mr.sc. Slavko Milić, doktorant Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu
policijski službenik, Centar bezbjednosti Nikšić i predsjednik Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore Defendologija - Nikšić¹⁷³

Uvod

O nasilju i diskriminaciji nad LGBT+ osobama u našoj sredini, i na svim njenim nivoima, se i dalje nedovoljno otvoreno govori i piše, a samim tim u praksi izostaju odgovarajuća rješenja za specifične potrebe date populacije. Praktična iskustva ali i neka istraživanja govore da se bez većih problema dolazi do zaključka da je nasilje zasnovano na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu prisutno u našim školama i da predstavlja jedan od najčešćih vidova nasilja i diskriminacije. Ovakva saznanja govore o hitnosti i neophodnosti uključivanja nasilja i diskriminacije nad osobama drugačije seksualne orijentacije u programe prevencije nasilja u školama.

Veoma često profesionalci koji su zainteresovani da se bave ovim osjetljivim oblastima najčešće ostaju uskraćeni za neke od sljedećih odgovora: Koji su najčešći oblici nasilja i diskriminacije nad LGBT+ osobama, Izloženost poje-

¹⁷³

E-mail: defendologijamne@gmail.com; slavko@milic.me

dinim oblicima nasilja i diskriminacija LGBT osoba, Da li i kome LGBT+ učenici osnovnih i srednjih škola prijavljuju nasilje i diskriminaciju, Da li "ispoljavanje seksualnosti" doprinosi češćem nasilju (u porodici, školi, javnom mjestu, itd.), Stavovi prema homoseksualnosti (opšti stav, socijalni kontakti), Stavovi srednjoškolaca prema homoseksualnosti i slično? Veoma često imaćemo odgovore za koje mi sami mislimo da ih znamo. Međutim, kada se ovako kompleksan problem izučava na akademskom nivou, rezultati su poražavajući.

Zato je vrijeme da se profesionalna i pažnja LGBT zajednice usmjeri prema školskom okruženju. Škole takođe trebaju postati podržavajuće za LGBT+ učenike – ce i sigurno mjesto za njihov boravak, oslobođen prijetnji, ponižavanja, izolacije, depresije, razmišljanja o suicidu.

Nasilje

Poznata je definicija da je nasilje svako ponašanje kojim se namjerno i neopravdano nanosi šteta, fizičke patnje i bol, strah i prijetnja na osnovu kojih se neko lice osjeća ugroženo, obespravljeno i marginalizovano. Postoje brojni oblici nasilja. Međutim, najintenzivnija podjela bazira se na ovim oblicima:

- Verbalno nasilje – koje uključuje postupke poput dobacivanja, ruganja, omalovažavanja, pretnje, vrijeđanja;
- Socijalno nasilje – to su obično postupci koji ne uključuju riječi i fizički kontakt. To su postupci izbjegavanja, ignorisanja, ogovaranja, širenja neistina o nekome, isključivanje iz grupnih aktivnosti, itd. Kod ovog oblika nasilja prema LGBT+ osobama koji je izuzetno težak za psihičko zdravlje žrtve nasilja i koji traju veoma dugo i sa kojim najčešće i započinje nasilni postupak drugih građana iz društvene sredine ove osobe doživljavaju kao težak poraz u svom životu.
- Psihološko nasilje – oštećenje imovine, krađa, bacanje stvari, prijeteći pogledi i ponašanje, praćenje.
- Fizičko nasilje – podrazumijeva guranje, rušenje, udaranje, štipanje, čupanje.
- Ekonomsko nasilje – onemogućavanje zapošljenja, pristupa obrazovanju, stručnom usavršavanju, oduzimanje ili limitiranje prava vlasništva.
- Seksualno nasilje – svaka seksualna aktivnost bez pristanka, poput: seksualno zadirkivanje i viceve, uvrijedljive telefonske pozive, neželjene seksualne predloge, prisila na učestvovanje ili gledanje pornografije, neželjeno diranje, prisilan seks, silovanje, incest, bolni ili ponižavajući seksualni čin, nasilnu trudnoću, trgovanje ženama i eksploataciju u industriji seksa.
- Elektronsko nasilje (*cyberbullying*), koji su u literaturi definiše kao slanje ili objavljivanje povrijeđujućih ili surovih tekstova ili slika koristeći Internet ili druga digitalna komunikaciona sredstva.

Najčešće oblici nasilja nijesu izolovani pojedinačno već su uslovljeni na način da se uzajamno prepliću i prethodne jedni drugima. Takođe, veoma često se nasilje mladih posebno približnih uzrasnih kategorija smatra "vršnjačkim nasiljem".

Vršnjačko nasilje (eng. "Bullying") čija se pojava relativno skoro istražuje odvojno od nasilja kao uopštene pojave, prepoznaje se prvi put u skandinavskim zemljama sedamdesetih godina XX Vijek, prvenstveno zbog učeničkih samoubistava koji su karakteristični posebno kod mladih ljudi. Međutim, ova se pojava jako brzo prepoznavala u svim drugim zemljama. Najčešće se u samom početku nije istraživala u odnosu na drugačiju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ali se u savremenoj kriminologiji to danas čini veoma često.

Školsko okruženje i njegov bezbjednosni značaj za LGBT osobe

Škole predstavljaju minijaturu jednog društva. Klima koja vlada u školi u kontekstu je ukupnih društvenih kretanja. "Obrazovnu i udžbeničku politiku, u crnogorskim prilikama, ne možemo posmatrati izolovano od ukupnog političkog, društvenog i ekonomskog konteksta".¹⁷⁴ Izolacija LGBT u društvu je evidentna pa stoga su teško održivi pristupi koji polaze od toga da nema diskriminacije i isključenja LGBT+ osoba u školskom sistemu.

Homofobično nasilje ili nasilje nad LGBT populacijom je "skupni pojam kojim se opisuju i obuhvataju različiti oblici homofobičnog nasilja koji imaju za cilj ili posljedicu poniziti i povrijediti integritet, zdravlje i sigurnost osobe ili osoba samo zato što su identifikovane kao lezbejke, gejevi ili biseksualne osobe".¹⁷⁵

Iako se sasvim pouzdano prepoznaje kao veoma važna uloga porodice u prihvatanju i podršci LGBT osoba nije ništa manje važno školsko okruženje u kome djeca provode značajno vrijeme. Boravak u školi i postupanje po već ustaljenom konceptu obrazovnog sistema treba da pruži dovoljno prostora nastavnicima i djeci u ispoljavanju i prihvatanju različitosti. Često se međusobno optuživanje između porodice i škole i prebacivanje odgovornosti za diskriminaciju uočava na ovim prostorima. Za žrtve homofobičnog nasilja je značajno da nastavnici reaguju na dječju agresivnost, kao i na koji način i u kojoj mjeri koriste kažnjavanje kao vaspitnu mjeru. Djeca uviđaju da nastavnici često ne reaguju na nasilje, da se nasilje dopušta i pretpostavljaju da je to u redu, počinju misliti da i oni imaju pravo da ga koriste, ili i sami postaju žrtve nasilja. Učenici poku-

¹⁷⁴ Aleksandar Saša Zeković, "Crnogorska obrazovna politika i seksualna orijentacija: Zastupljenost LGBT tema u školskim programima i udžbenicima", Centar za građansko obrazovanje u saradnji sa LGBT Forum Progres, Podgorica, 2013, strana 13. Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2013/10/LGBTanalizaMNE.pdf>

¹⁷⁵ Pikić, A., Jugović, I., Nasilje nad lezbejkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izveštaj istraživanja, Lezbejska grupa Kontra, Zagreb, 2006, str. 8

šavaju da probleme nasilja riješe na svoj način, a to obično čine kroz skrivanje, ignorisanje, potiskivanje osjećanja ljutnje, straha, krivice, okrivljavanja drugih, itd.

U školama, uglavnom, postoji dobra volja nastavnog osoblja i menadžmenta škola da obezbijede sigurno okruženje. Međutim nedovoljan stepen znanja o ovoj oblasti i temi, među prosvjetno - pedagoškim kadrom, i nedovoljno jasne procedure, dovode do činjenice da nasilje ne doživi odgovarajuće prepoznavanje, registraciju, sankciju društva, njegovu osudu ali i potrebno dalje usmjerjenje i nasilnika i žrtve.

Vršnjačko nasilje ili nasilje nastavnika prema učenicima često se u literaturi navodi kao začarani krug koji se kreće kroz sve dimenzije života, od individue, preko grupe, do institucija, zaokružujući čitav društveni sistem. U savremenom društvu se problemu diskriminacije LGBT osoba kao obliku nasilja, poklanja dosta pažnje. Upoznavanje učenika sa konkretnim slučajevima značajno je i korisno za bolje razumijevanje marginalizovanih grupa i pojedinaca, njihovog društvenog statusa, stanja ljudskih prava tih kategorija ali i za stvaranje solidarnosti koja je neophodna za školsku i ukupnu društvenu koheziju.

Učenicima koji su izloženi nekim od navedenih oblika nasilja ili ponašanja prosvjetno - pedagoškog kadra posebno usljed dugotrajnog nasilja nedostaje samopouzdanje, nakon čega se oni, uglavnom, ne odlučuju da prijave nasilje. Smatraju da se širenje informacija među zvaničnim organima o njihovoj seksualnoj opredijeljenosti može proširiti, čime oni strahuju za svoju bezbjednost. Veoma često (ne)opravdano. Policija i socijalni rad su unaprijedili svoje kapacitete da osobama iz LGBT zajednice postupaju senzibilisano, s poštovanjem i punim profesionalnim integritetom i diskretno, doprinoseći daljoj bezbjednosti i zaštiti od stigmatizacije i diskriminacije. Porodica u značajnom broju slučajeva ne podržava identitet LGBT+ osoba ili o tome ništa ne zna. Osoba iz LGBT zajednice strahuje da porodica i ne dođe do takvih saznanja, pa je prinuđena da trpi i čuti o nasilju odnosno da nasilje ne prijavljuje školskom menadžmentu niti policiji.

Škole ne bi trebalo biti zatečene i iznenađene kada se pojave slučajevi nasilja i diskriminacije. Potrebno je razvijati strategije reagovanja u slučajevima nasilja kroz posebne protokole koje škola treba da definiše radi zaštite učenika od nasilja. Posebno moraju da izostanu lični animozitet nastavnog osoblja u odnosu na društveno prihvatanje LGBT+ osoba. Svaka žrtva bilo kog oblika nasilja, spremna je da uočava svaki postupak službenih lica, da prati njihovu zainteresovanost i želju da joj pomognu. Ukoliko žrtva primijeti i najmanji stepen animoziteta i nepodržavanja ona više neće osjećati bilo kakvu sigurnost pa će se samim tim osjećati ugroženo.

Škola predstavlja idealno mjesto za implementaciju programa za prevenciju i smanjenje nasilja među djecom i mladima. Djeca u školi provede polovinu svog dana i to je mjesto snažnog kontakta učenika i nastavnika. Tu se prepoznaje, dodatno, društvena uloga i moć prosvjetnog kadra.

Neposredan rad sa žrtvama i nasilnicima

Programi za suzbijanje nasilja podrazumijevaju sistemski pristup. Prvenstveno se misli na policiju, centre za socijalni rad, predstavnike zdravstva i tužilaštva. Neophodno je uključiti uvijek kada se to može i druge društvene faktore. Poseban značaj ima porodica, obrazovni sistem i organizacije civilnog društva.

Dva su najznačajnija oblika individualnog i grupnog rada i to: Rad sa žrtvom i rad sa nasilnikom. Međutim, moraju se kao bitni izdvojiti i program rada sa vršnjačkom grupom i odraslima koji su u neposrednom kontaktu sa djecom. Neophodno je i da zaposleni u školama jačaju znanja i vještine u vezi sa nasiljem. Važno je u redovne obuke nastavnika i drugog osoblja uvesti i obuke protiv školskog nasilja. Ovo je pitanje neophodno materijalizovati i kroz udžbeničku politiku.

Rad sa žrtvama nasilja – zasniva se na razvijanju i povećavanju asertivnosti, kako bi se otklonili, ublažili, nedostaci u socijalnim vještinama koje osobu čine pogodnom za žrtvu. Žrtve treba da nauče da prepoznaju opasne situacije i da ih izbjegavaju, kao i da nauče da traže pomoć drugih. Cilj je usvajanje asertivnih reakcija, a asertivnost je vještina koja se uči putem iskustva. Ona omogućava da se granice postave na miran i kontrolisan način, odnosno osoba je svjesna da su joj povrijeđene lične granice i da agresor treba da stane u daljem nasilju.

Rad sa nasilnicima – je veoma težak i osjetljiv rad. Nasilnicima se mora jasno staviti do znanja da je njihovo ponašanje neprihvatljivo, a istovremeno ih ne treba odbaciti. Neophodno ih je aktivno uključiti u korigovanje ponašanja. Ovdje je važno da pomenemo sudsku praksu, konkretno prekršajnih sudova. U proteklom periodu LGBT organizacije u Crnoj Gori preduzele su izuzetan trud i upornost da se nasilje nad LGBT+ osobama učini vidljivijim. Postupajući po prijavama iz LGBT zajednice, nakon konsultovanja nadležnog tužilaštva, podnjet je značajan broj zahtjeva za vođenje prekršajnog postupka. Maloljetna lica, u postupku, uglavnom se oslobode ili opomenu a ostali, takođe mladi ljudi, se uglavnom novčano kazne. Treba razmisliti koliko ta sankcija sama od sebe može pomoći korigovanju ponašanja a posebno kako pomoći da nasilnik, prestupnik, prihvati postojanje i suživot sa LGBT+ osobama i da pri tom se ne osjeti dodatno razočarenje u sistem i ne poveća netrpeljivost i mržnja prema LGBT+ osobama. Na ovome moraju da rade zajedno sudska vlast, socijalni, obrazovni i bezbjednosni stručnjaci i LGBT zajednica kao i zakonodavna vlast.

Nensi Guera navodi nekoliko faktora koje treba razvijati kod nasilnika: (1) kontrola impulsa – sposobnost da se kontrolišu misli, osjećanja i postupci, (2) razvijanje empatije za druge, (3) sposobnost suočavanja sa interpersonalnim problemima i njihovo rješavanje, (4) orijentacija ka pozitivnom razmišljanju i budućnosti i (5) razvijanje sposobnosti zasnivanja pozitivnih vršnjačkih odnosa.¹⁷⁶

Programi prevencije su najbolje osmišljeni ukoliko podrazumijevaju aktivnosti odgovarajućih stručnjaka, posebno onih koji su senzibilisani za rad sa žrtvama nasilja.

Osobe izložene nasilju moraju se učiti da se pridržavaju mjera bezbjednosti, posebno saradnje sa profesionalcima iz policije i socijalnog rada. Moraju se edukovati da ostvaruju blisku saradnju školama.

Prijavljivanje nasilja je ključno za njegovo rješavanje, posebno u dijelu što bolje identifikacije učinilaca, njihovo prepoznavanje i efikasno sankcionisanje.

U Labrisovom priručniku (Tanja Dobrić - Brankov) posebno kvalitetno se naznačava da rad sa vršnjacima – mora biti namijenjen učenicima koji nijesu ni žrtve ni nasilnici, a u čijem prisustvu se neposredno odigrava nasilje. Cilj je da učenici postanu svjesni sopstvene uloge u procesu nasilja i diskriminacije nad marginalizovanim pojedincima i grupama, kao i da im se kroz edukativne programe razvijaju osjećanja empatije i odgovornosti i da drugačije (od pasivnog, nereagujućeg) reaguju na nasilje. Vršnjaci imaju značajnu ulogu u njegovom zaustavljanju, jer ga ranije od odraslih i otkrivaju (nasilje se dešava najčešće u njihovom prisustvu). Takođe, učenici – žrtve pokazuju ponekad veću spremnost da traže pomoć od vršnjaka nego od odraslih i vršnjaci mogu da uspostave bržu i bolju komunikaciju sa akterima nasilne interakcije, ali i da ponude najadekvatnije rešenje za razriješenje nasilja i diskriminacije.¹⁷⁷

Škola i policija

LGBT+ osobe trpe vršnjačko nasilje u školama, kao rezultat suženih, ograničenih, nedostupnih mogućnosti u obrazovnom sistemu. Prvenstveno se misli na involviranost ovih tema u obrazovnim programima i posebno u školskim udžbenicima te sredstvima za nastavu ali i na posljedice diskriminacije, i ignorisanja problema, od strane vršnjaka i nastavnog osoblja. Mlada osoba koja ima i ispoljava seksualnu orijentaciju ili rodni identitet (manifestuje dobrovoljno svoj određeni identitet) različit od percepcije i razumijevanja većine drugih učenika, na udaru je prvenstveno vršnjačke grupe, ne rijetko nastavnog osoblja ali i predstavnika drugih institucija koje bi trebalo da se aktivnije uključe u prepoznavanje svih oblika diskriminacije i isključenja LGBT+ osoba. Obrazovni sistem mora podržati i pomoći prihvatanje, pa time i bezbjednost LGBT osoba. Obrazovanje mora ostvariti interaktivan bezbjednosni odnos sa policijom kako bi intervencija i prevencija oba sistema bila pravovremena i uspješna.

LGBT+ osobe se često nalaze “razapete” između neposjedovanja informacija o mogućnostima i programima podrške kao i nerazumijevanju vršnjačke

¹⁷⁷ http://www.mc.rs/upload/documents/izvestaji/2012/Labris/Diskriminacija_i_nasilje_na_osnovu_seksualne_orijentacije_u_okviru_vrsnjackih_grupa.pdf

sredine, porodice i škole. Ovako kompleksan problem nameće mladoj osobi da sama traži i pronađe put kojim bi se zaštitila u nefunkcionalnom sistemu od novih bezbjednosnih izazova. To je izazovan i težak put. Izuzetno je važno graditi povjerenje LGBT+ osoba u školski sistem i u profesionalne autoritete u školi (razredni starešina, pedagog, psiholog, direktor ustanove). Često ukoliko se obrati “pogrešnim ljudima” problem LGBT+ osobe se može drastično iskomplikovati jer još uvijek nijesu dovoljno kvalitetno uspostavljene, testirane i provjerene odgovarajuće procedure i postupci u školskom sistemu. Funkcionisanje velikog sistema, kojeg prati i birokratija, koje i nema baš često odgovarajući osjećaj i pristup za ranjive osobe, nekada stvara nejasnoće i kod osoba koje imaju puno veće životno ili profesionalno iskustvo. Zato je neophodno na nivou svake škole uspostaviti jasne procedure i obaveze nastavnog osoblja.¹⁷⁸ Prije svega, svaka situacija je individualna i samim tim zahtijeva sačinjavanje posebnog individualnog plana sigurnosti. Ovaj Plan kao i prve reakcije moraju preduzeti školski psiholog ili pedagog ali i razredni starješina. Školska logistička služba ima nezaobilazno mjesto prije svega, prilikom prvog kontakta sa LGBT učenicom_com. Oni moraju preduzeti sve korake kako bi obezbijedili povjerljivost informacija koje dobiju ali i ujedno upoznati druge službe koje su zadužene za bezbjednost, prevenciju i suzbijanje nasilja.

Policija ima vrlo važno mjesto u tom sistemu kao i Centar za socijalni rad. Predstavnici ovih institucija moraju biti posebno senzibilisani za rad sa djecom i mladima (dodatno osjetljivo pitanje je pristup prema LGBT+ osobi), pa se ne preporučuje pozivanje dežurnih službi Centara bezbjednosti osim u hitnim situacijama kada je neposredno narušeno fizičko i psihičko zdravlje mlade osobe u akutnoj fazi. U situacijama da je nasilje neposredno prestalo, to treba da ipak bude specijalizovani policijski službenik_ca za rad sa djecom i žrtvama porodičnog nasilja i stručni radnik_ca za djecu i mlade iz Centra za socijalni rad.¹⁷⁹ O incidentu može biti obaviješten i LGBT kontakt policijac_ka obzirom da je Uprava policije uspostavila LGBT kontakt mrežu i uložila značajne napore, u saradnji sa LGBT nevladinim organizacijama, za izgradnju njenih kapaciteta. Mlada LGBT osoba prvenstveno treba da se javi nekom od profesionalnih osoba prvo kroz lični kontakt i upoznavanje. Međutim, kako doći do tih osoba ostaje dilema? Prvenstveno do tih osoba može se doći kroz razgovor sa školskim psihologom ili psihološkinjom, čija logistička služba u školi mora biti neprestano

¹⁷⁸ Policija gotovo i da ništa ne zna šta škole rade i preduzimaju po ovom pitanju. Partnerstvo i razmjenu informacija, posebno u kontekstu implementacije zvaničnih politika, neophodno je uspostaviti. Nije dobro da zbog slabosti i nedostataka te vrste dodatno trpe LGBT osobe kao žrtve koje ukazuju na određeni propust ili loš tretman ili na slučaj mobinga, nasilja i diskriminacije.

¹⁷⁹ Posebno pažnji preporučujemo tekst, od istog autora, “Nasilje u porodici - uloga i odgovornost policije i socijalnih službi u sprečavanju nasilja u porodici nad LGBT osobama” strane 43-51, i tekst “Nasilje u porodici - Naređenje o udaljenju iz stana: Praktična iskustva i dileme”, autori Biljana Zeković i mr Slavko Milić, strane 24-34, u vodiču “Policijski integritet iz perspektive osjetljivih grupa: Praktični vodič za rad policije sa osjetljivim i marginalizovanim društvenim grupama”. Dostupno na ovom linku: http://www.kontrolapolicije.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=107&lang=sr

u funkciji mlade LGBT osobe. Ako je hipotetički to nemoguće, onda se mlada osoba može obratiti nekoj od organizacija civilnog društva (NVO) koje se bave zaštitom žrtava nasilja ili zahtijevanjem u policiji da razgovara sa profesionalnom osobom koja je zadužena za rad sa djecom i mladima. Veoma je značajno da mlada LGBT+ osoba zahtijeva povjerljivost tih osoba, bez obzira što bi po pravilu to trebalo da se podrazumijeva. Mini multidisciplinarni tim, neformalnog karaktera, a ne nikako pojedinačni profesionalci prilikom razmatranja svakog pojedinačnog slučaja, treba da jasno podijele uloge, svaka institucija iz svoje nadležnosti i da ostvaruju stalnu saradnju sa konkretnom LGBT+ osobom. Ukoliko je to ikako moguće i sa njenom porodicom. Prijavljivanje nasilja nad svakom osobom, bez obzira na njenu boju kože, seksualnu orijentaciju i rodni identitet, pripadnost etničkoj grupi i slično ima za cilj suzbijanje i zaustavljanje nasilja u hitnom vremenskom roku, urgentno. Preporuke kojih mlada LGBT osoba treba da se pridržava su sadržane u činjenici, da nasilje ne treba trpjeti i da ne treba osjećati bojazan i nepovjerenje od predstavnika institucija sistema. Ipak, u ovom trenutku ne treba očekivati ekspresna rješenja koja će donijeti bilo koja institucija ali njihova obaveza je da prvo zaustave nasilje a zatim da rade na njegovoj deaktivaciji i stalnoj saradnji. Očekuje se i da mlada LGBT osoba bude aktivno zainteresovana za rješavanje svog problema.

Literatura:

- Pikić, A. Jugović, I., Nasilje nad lezbejkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izveštaj istraživanja, Lezbejska grupa Kontra, Zagreb, 2006.
- Popadić, D., Nasilje u školama, Instiut za Psihologiju, Beograd, 2009.
- Tanja Dobrić - Brankov, Diskriminacija i nasilje na osnovu seksualne orijentacije u okviru vršnjačkih grupa, Labris
- Aleksandar Saša Zeković, "Crnogorska obrazovna politika i seksualna orijentacija: Zastupljenost LGBT tema u školskim programima i udžbenicima", Centar za građansko obrazovanje u saradnji sa LGBT Forum Progres, Podgorica, 2013
- Grupa autora, "Kreiranje sigurnog okruženja za LGBTIQ osobe: Uloga i odgovornost socijalnog rada, policije i civilnog društva", ur. A.S.Zeković, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Savjet za građansku kontrolu policije, Podgorica 2016
- Grupa autora, "Policijski integritet iz perspektive osjetljivih grupa: Praktični vodič za rad policije sa osjetljivim i marginalizovanim društvenim grupama", ur. A.S.Zeković, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Savjet za građansku kontrolu policije, Podgorica 2015

LIČNA BEZBJEDNOST NA INTERNETU

INTERNETSKJE DRUŠTVENE MREŽE I BEZBJEDNOST

Društvene mreže, posebno "Facebook", postale su nezaobilazne u svakodnevnom življenju. LGBT osobe, posebno u konzervativnijim društvima, između ostalog, koriste internetske mreže i za lakšu komunikaciju i povezivanje sa ostalima u svojoj zajednici. Nedobronamjerni pristupi su pristutni i tamo. Često se dešava da društvene internetske mreže postanu dodatni izvor ranjivosti, prijetnji i ostalih bezbjednosnih rizika. Pruženi su konkretni savjeti i preporuke članovima iicama LGBT zajednice kako da sigurnije koriste, komuniciraju i uživaju na društvenim mrežama

Damira Kalač, novinarka i IT ekspertkinja
Nezavisni dnevnik "Vijesti"¹⁸⁰

Najosnovnija pravila ponašanja

Online komunikacija postoji od od kako postoji i Internet – neki kanali su postojali čak i prije same pojave te globalne mreže – kada su pioniri modemske komunikacije bile oglasne table, Bulletin Board System (BBS).

Korisnici su nekada mogli međusobno da razmjenjuju isključivo tekstualne sadržaje, a kako se povećavala propusna moć i razvijala tehnologija, stvoreni su uslovi za slanje slika, zvuka i video materijala. Danas, zahvaljujući društvenim mrežama, korisnici razmjenjuju sadržaje u realnom vremenu i objavljuju čak i podatke o tome gdje su i šta trenutno rade.

Ipak, čuvane "u ovom trenutku" objave, mogu da budu izvor problema. Ne zaboravite, ukoliko ste lične podatke učinili javnim, uvijek postoje oni koji mogu i žele da zlupotrijebe.

“Stranice za društveno umrežavanje zamislite kao žurku sa velikim brojem ljudi”, kažu autori priručnika za internet bezbjednost “Security in-a-box”. Na toj žurci su ljudi koje poznajete, ali isto tako tu je i mnogo onih koje nikada niste vidjeli u životu. Zamislite sad, dodaju autori, da prolazite masom na toj žurci i da svima pokazujete svoje lične podatke, dijelite sa ljudima ono što vam je trenutno na pameti, o čemu razmišljate...

Da li zaista želite da svi znaju sve o vama? Sumnjam.

Pravila ponašanja na globalnoj mreži važe za sve uzraste i sve kategorije korisnika, a neka od najosnovnijih među njima su:

- Nikome ne govorite svoju lozinku
- Nikome ne dajite lične, intimne i porodične podatke i fotografije
- Ne postavljajte na Internet ono što ne želite da sazna bilo ko
- Neprijatne i uznemirujuće poruke, ovo je posebno važno, nikad ne brišite, jer mogu da posluže kao dokaz u kasnijem postupku.

Facebook

“Facebook” je jedna od najvećih društvenih mreža na svijetu. Ukoliko tražite društvo iz škole, ljude sa kojima ste davno izgubili kontakt i slično, velika vjerovatnoća je da ćete te ljude, ukoliko koristite neku društvenu mrežu, naći upravo na “Facebook”-u.

Ukoliko već koristite ovu mrežu, obratite pažnju na nekoliko stvari:

- Dvaput provjerite podešavanja privatnosti. “Facebook” mreža raste i često, pod pritiskom javnosti, mijenja pravila - stoga povremeno provjerite kakva su podešavanja privatnosti vašeg naloga.
- Ukoliko vas neki korisnik uznemirava, možete da iskoristite opciju “prijavi ili blokiraj ovu osobu” (“Report and/or block this person”). Blokiranje korisnika znači da ta osoba više ne može da stupi u kontakt sa vama, ali to ne znači da ta osoba ne može da sa drugim korisnicima razmjenjuje poruke o vama na “Facebook”-u ili nekoj drugoj lokaciji na Internetu.
- Činjenica da ste “prijatelj” sa drugim korisnicima na “Facebook”-u, znači da ste tim korisnicima odobrili pristup informacijama i aktivnostima koje objavljujete na svom profilu. Dobro je među prijateljima imati samo one ljude u koje u realnom životu imate povjerenje.
- Dobra je praksa i da, kada upućujete poziv za prijateljstvo drugim korisnicima, ukoliko osobu ne poznajete najbolje, pošaljete privatnu poruku u kojoj ćete se kratko predstaviti, te navesti razloge za svoj zahtjev. U suprotnom, slanje zahtjeva izgleda kao da nepoznatoj osobi pridete na ulici, stanete ispred nje, očekujući da se družite, a gledate se i ne razgovarate međusobno. Izgleda čudno, zar ne?

- U priručniku “Security in-a-box” savjetuju i da deaktivirate nalog svaki put kad se odjavite sa mreže. Deaktivacija ne znači da ste nalog obrisali, znači samo da on nije aktivan neko vrijeme, odnosno do trenutka kad se ponovo prijavite na mrežu i aktivirate ga. U međuvremenu, deaktiviran, vaš nalog i podaci na mreži su zaključani i nedostupni bilo kome. Deaktivacijom naloga ne brišete podešavanja, niti podatke.

Twitter

“Twitter” je kreiran kao servis za objavu kratkih poruka dužine do 140 karaktera, zbog čega je ta mreža opisivana kao „SMS za Internet“. Za razliku od “Facebook”-a, na “Twitter”-u „pratite“ one korisnike i naloge čiji sadržaj objava vas interesuje i to „praćenje“ ne mora da bude obostrano, za razliku od “”-a.

- Sve što objavite na “Twitter”-u vidljivo je svim korisnicima, zato pažljivo sa tvitovima (objavama). Na “Twitter”-u važi pravilo – ono ste što tvitujete.
- Zapamtite, sve što ste objavili na “Twitter”-u je javno, ne samo za one „prate“ vaš profil, već bukvalno javno - bilo kome, ko koristi Internet. Stoga je poželjno da zaštitite svoje objave, tako da one budu vidljive samo korisnicima koje prate vaš profil. Ipak, imajte na umu da vaši pratioci uvijek mogu da ritvituju sadržaj vaših objava i svakako ih ponovo učine javnim.

YouTube

“YouTube” je servis za kreiranje, skladištenje i dijeljenje video sadržaja. Vlasnik servisa je kompanija “Google” i YouTube ima milijarde korisnika. Loša strana tog servisa je da, ukoliko drugi korisnici smatraju da vaš sadržaj nije prikladan (iz bilo kojeg razloga, nerijetko je u pitanju i cenzura), “Google” će ga obrisati, što ovu mrežu ne čini najsigurnijim izborom za skladištenje videa. Imajte na umu da je u septembru 2010. YouTube zabranjen u Kini, Iranu, Libiji, Tunisu i Turkenistanu...

- Stoga, ukoliko želite da vaš sadržaj vidi što više korisnika, neka “YouTube” ne bude jedino mjesto gdje će taj video biti objavljen. Uvijek postavite drugu kopiju i negdje drugo.
- Nikada ne objavljujte video bez saglasnosti onih koji se pojavljuju na snimku. Čak i uz saglasnost, uvijek prethodno razmislite o eventualnim posljedicama.
- Uvijek imajte kopiju sadržaja koje objavljujete putem “YouTube” servisa.

- Koristite podešavanja privatnosti - ukoliko želite da sadržaj bude vidljiv samo određenim korisnicima.

Snapchat

“Snapchat” je dostigao veliku popularnost posljednjih godina, posebno među mladima. Korisnici ove mreže međusobno razmjenjuju sadržaje, koji nestaju nedugo pošto su objavljeni.

- “Snapchat” je podrazumijevano podešen tako da je sadržaj koji objavljujete vidljiv isključivo vašim prijateljima. To znači da samo oni korisnici koji su međusobno prihvatili poziv za prijateljstvo mogu da razmjenjuju i vide razmijenjene sadržaje.
- Preporučljivo je da ta podešavanja ne mijenjate, tako da ste uvijek sigurni u to ko može da vidi sadržaje koje kreirate. Drugim riječima, ne mijenjajte podešavanja na “svi” (everyone), jer to znači da doslovno svi koji imaju “Snapchat” nalog mogu da vam šalju poruke ili vide vaše objave.
- U teoriji, sadržaj koji ste kreirali na “Snapchat”-u nestaje poslije određenog vremena. Takođe, “Snapchat” će vas obavijestiti ako je neko napravio snimak vaše objave ili chata. Ali, imajte na umu da postoji način da vaše objave ipak budu sačuvane i da ih drugi korisnici dijele kasnije na mreži. Niko i ništa ne može da spriječi nekoga da napravi snimak vaše objave koristeći, recimo, kameru drugog telefona.
- Budite pažljivi da ne ugrozite nečiju privatnost. Čak i ukoliko pošaljete drugima izmijenjenu fotografiju neke osobe, pokušavajući da sakrijete njeno lice ili druge detalje, ne zaboravite da postoje aplikacije koje lako uklanjaju dodane efekte i vraćaju fotografiju originalni izgled.
- Ukoliko primijetite da se vaš Snapchat prijatelj ponaša neuobičajeno, vrlo je moguće da je njegov nalog zloupotrijebljen. Kao što biste u realnom životu prijatelja upozorili na nevolju, isto pravilo važi i online.

Savjet za sve mreže

Pravilo koje važi za sve društvene mreže i lokacije na internet kojima pristupate uz korisničko ime i lozinku, je da kreirate jedinstvenu i složenu lozinku. I taj podatak, NIKAD ne govorite nikome.

Ne koristite čak ni istu lozinku na više različitih lokacija koje koristite. Ukoliko neko uspije da dođe do vaše lozinke, logično je da će pokušati da sa njom pristupi svim sadržajima koje koristite na internetu. Ko pristupi vašem emailu, sa istom lozinkom će lako pristupiti i vašem Facebook nalogu.

Šta u slučaju prijetnji

Ukoliko vam neko prijeti putem Interneta, društvenih mreža, odnosno u svim slučajevima koji sadrže krivične elemente, iz Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije (MIDT) savjetuju podnošenje prijave Upravi policije Ministarstva unutrašnjih poslova, koja preuzima vođenje postupka.

U slučaju govora mržnje, te bilo kakvih drugih sadržaja koje kod korisnika izazivaju nelagodu, iz MIDT savjetuju prijavu autora tih sadržaja konkretnoj društvenoj mreži, uz navođenje neprikladnog sadržaja.

Takođe, LGBT nevladine organizacije, su dobra adresa da se obratite. LGBT organizacije obično imajuiskusne timove za praćenje govore mržnje na Internetu koji će vam pomoći oko prijavljivanja prijetnji i u komunikaciji sa Upravom policije, Timom povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije i nadležnim državnim tužilaštvom.

Osim toga, savjetuju i prijavu CIRT timu, kojem se prijava podnosi lično ili putem veb sajta www.cirt.me.

PRAKTIČNI SAVJETI ZA LGBT ZAJEDNICU

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA: OSNOV BEZBJEDNOSTI LGBT OSOBA

Diskriminacija i nasilje, motivisani rodnim identitetom i seksualnom orijentacijom, predstavljaju ozbiljnu prijetnju ličnoj bezbjednosti. Svaki građanin_ka treba da uživa krivično pravnu zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i torture. Policija i tužilaštvo su ključni provajderi ljudske bezbjednosti. Ohra-brivanje prijavljivanja krivičnih djela koja se vrše na na štetu pripadnika_ca LGBT zajednice i promovisanje, s tim u vezi, komunikacije sa policijom i tuži-laštvom su u interesu LGBT zajednice

Milica Saveljić, dipl.iur.¹⁸¹

Uvod

Imajući u obzir sve činjenice i izazove koji prate društveno prihvatanje LGBT osoba možemo naglasiti da je efikasna krivičnopravna zaštita polazište njihove bezbjednosti i zaštite. Zato je stalna izgradnja kapaciteta pravosudnih organa primarna za obezbjeđenje sigurnosti i pune zaštite LGBT zajednice u Crnoj Gori. Proteklih godina preduzeto je više obrazovnih inicijativa koje su rezultirale jačanjem kapaciteta i posvećenosti policije i državnih tužilaca primjeni i sprovođenju zakona. Tome su izuzetan doprinos pružile i nevladine organizacije koje okupljaju i zastupaju prava i interese LGBT osoba. Ostvareni rezultati neminovno ukazuju da se, iz godinu u godinu, bilježi napredak krivičnopravne zaštite LGBT osoba i da LGBT zajednica može i treba imati puno povjerenje u policiju i tužilaštvo.¹⁸²

¹⁸¹ E-mail: milica.saveljic@yahoo.com

¹⁸² Uprava policije i Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore pokazali su senzibilitet i odgovornost da obezbijede krivičnopravnu zaštitu ljudskih prava LGBT osoba. Otvorenost policijske i državnotužilačke organizacije, sprovedene obuke, uspostavljena policijska i tužilačka kontakt LGBT mreža, Tim povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije, unutar MUP Crne Gore, značajan broj predmeta koji su potvrdili profesionalizam i posvećenost policijskih službenika i državnih tužilaca kontinuirano doprinose otklanjanju ranijeg nepovjerenja žrtava i članova_ica LGBT zajednice.

Važnost krivičnopravne zaštite LGBT osoba

Diskriminacija i zločin iz mržnje, motivisani rodnim identitetom i seksualnom orijentacijom, predstavljaju ozbiljnu prijetnju ličnoj bezbjednosti i inkluzivnom društvu. Svaka građanin_ka, bez obzira na lično svojstvo, i razliku po bilo kojoj osnovi, treba da uživa krivično pravnu zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i torture. Policija i tužilaštvo se prepoznaju kao ključni državni instrumenti zaštite bezbjednosti. Zato je u interesu bezbjednosti LGBT zajednice promovisati kontakt i komunikaciju sa policijom i državnim tužilaštvom i kontinuirano ohrabrivati prijavljivanje različitih krivičnih djela koja se vrše na na štetu pripadnika_ca ove populacije.

Odgovarajuće procesuiranje svih izvršilaca krivičnih djela zajednički je interes i prioritet LGBT zajednice, policije i državnotužilačke organizacije. Povjerenje u državne organe za gonjenje izvršilaca krivičnih djela je ključno za njihovu efikasnost i koncept vladavine prava.

Uprava policije i Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore su odlučni da aktivno doprinose procesuiranju i smanjivanju zločina zasnovanim na homo_bi_transfobiji i u tome računaju na svu potrebnu pomoć i saradnju kako žrtava tako i kompletne zajednice, posebno lidera i aktivista iz civilnog društva.

Krivični zakonik Crne Gore podrazumijeva i zaštitu po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Član 159. Krivičnog zakonika, koji se odnosi na povredu ravnopravnosti decidno naglašava da ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine, a ako to učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina. Ova inkriminacija predstavlja realizaciju ustavne zabrane diskriminacije građana. Zabrana je sadržana u Ustavu Crne Gore i to članom 8 koji glasi: "Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu".

Ovo proširivanje je u skladu i sa stavom Evropskog suda za ljudska prava o primjeni člana 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Kod težeg oblika kvalifikatornu okolnost predstavlja određena pobuda.¹⁸³

¹⁸³ Naime, ako je djelo učinjeno usljed mržnje prema pripadniku_ci neke od navedenih grupa, djelo dobija teži vid za koje je propisana i strož(ij)a kazna. Drugim riječima, mržnja ne predstavlja samo fakultativnu otežavajuću okolnost prilikom odmjeravanja kazne za osnovni oblik, već djelo čini težim, a u skladu sa standardima i preporukama Evropske unije i Savjeta Evrope. Najteži oblik postoji kada je djelo izvršeno od strane službenog lica u vršenju službene dužnosti; Milica Saveljić i mr Aleksandar Saša Zeković, "Sigurnost i pristup pravdi: Tužilaštvo i bezbjednost LGBT osoba u Crnoj Gori", VDT Crne Gore i NVO LGBT FP, Podgorica, 2015.

Krivični zakonik inkriminiše i rasnu i drugu diskriminaciju i u članu 443 stav 3 ističe da ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira mržnju ili netrpeljivost po osnovu rase, pola, identiteta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugog ličnog svojstva ili podstiče na rasnu ili drugu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine. Nadalje, ko djelo vrši zloupotrebom položaja ili ako je usljed tih djela došlo do nereda ili nasilja, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. Radnja izvršenja ovog krivičnog djela je širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, propagiranje mržnje i netrpeljivosti i podsticanje na diskriminaciju, što sve zajedno zapravo predstavlja rasističku propagandu.

Konkretizacija krivičnopravno zaštite LGBT osoba u Crnoj Gori

U funkciji kvalitetnijeg razumijevanja krivičnopravne zaštite u nastavku se daje kraći pregled krivičnih djela koja mogu biti, najčešće, vršena na štetu LGBT osoba:

Povreda ravnopravnosti iz člana 159 Krivičnog zakonika

Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine.

Ako je djelo učinjeno zbog mržnje prema pripadniku grupe određene na osnovu rase, boje kože, religije, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina.

Ako djelo učini službeno lice u vršenju službene dužnosti, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

Ova zabrana sadržana je u Ustavu Crne Gore u članu 8: "Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu".

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela ima dva oblika: (1) Uskraćivanje ili ograničavanje prava građana, kada se neko potpuno lišava određenog prava, tj. to mu se pravo u cjelini uskraćuje, ili mu se to pravo ograničava, tj. neko se

određenog prava djelimično lišava, pravo mu se sužava. Ovdje je riječ o pravima koja su predviđena Ustavom, zakonom, podzakonskim aktima ili drugim opštim aktima, kao i ratifikovanim međunarodnim ugovorom i (2) Davanje građanima povlastica ili pogodnosti, što znači da se nekome daje određeno pravo koje mu ne pripada, tj. daje mu se određena povlastica ili pogodnost. Ovdje može biti riječ o pravu koje je predviđeno nekim od ovih akata, ali se može raditi i o povlastici, odnosno pogodnosti koja nije ničim propisana.

Za postojanje krivičnog djela, potrebno je da se radnja djela čini zbog nekog gore navedenog osnova. Diskriminacija u širem smislu postoji i onda kada se neko po nekom od navedenih osnova favorizuje, odnosno kada mu se daje neka povlastica ili pogodnost koja mu ne pripada, jer se time pogađaju drugi građani, a i narušava princip pravne jednakosti.

Zlostavljanje iz člana 166 Krivičnog zakonika

Ko zlostavlja ili prema njemu postupa na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom do jedne godine

Ako djelo učini službeno lice u vršenju službene dužnosti, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela postavljena je kao zlostavljanje ili kao postupanje na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo. Zlostavljanje podrazumijeva određene radnje koje kod oštećenog prouzrokuju određene tjelesne ili duševne patnje slabijeg inteziteta, a koje ne predstavljaju laku tjelesnu povredu. Za utvrđivanje da li je ostvarena ova radnja izvršenja, potrebno je vrednovanje sa aspekta standarda, običaja i drugih svatanja koja postoje u jednoj sredini. Treba imati u vidu da zakonodavac ovo djelo za nijansu smatra težim od krivičnog djela lake tjelesne povrede, pa ne bi trebalo proširivati radnju izvršenja.

Ugrožavanje sigurnosti iz člana 168 Krivičnog zakonika

Ko ugrozi sigurnost nekog lica prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog lica ili njemu bliskog lica, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine
Ko djelo učini prema više lica ili ako je djelo izazvalo uznemirenost građana ili druge teške posljedice ili je učinjeno iz mržnje, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine

Ako je djelo učinilo službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela je upotreba prijetnje da će se napasti na život ili tijelo nekog lica ili njemu bliskog lica čime se ugrožava sigurnost tog lica. Nije potrebno da je prijetnja direktno upućena ošteće-

nom ovim djelom, dovoljno je da je on za nju nesumnjivo saznao. Na primjer, prijetnja postoji i onda kada je izvršilac saopštio drugom licu da će da ubije oštećenog, a on je te riječi čuo. Prijetnja može biti upućena i pisanim putem, gdje takođe nije neophodno da se napisana prijetnja direktno uruči oštećenom. Dovoljno je i, na primjer, natpis sprejom na mjestu na kome će oštećeni to sigurno opaziti (na primjer na njegovoj kući). Prijetnja se može uputiti i gestovima. Ali treba imati u vidu da u slučajevima kada prijetnja nije direktno upućena, bez obzira na način, nego je on za nju saznao, potrebno je pažljivo utvrditi njenu ozbiljnost i njene efekte na oštećenog. Posljedica krivičnog djela je ugrožena sigurnost oštećenog koja se ispoljava ako oštećeni misli da je ono puno, može ugroziti njegovu sigurnost. S druge strane, ako oštećeni prijetnju nije shvatio ozbiljno, ovo krivično djelo neće postojati, već možda pokušaj koji nije kažnjiv. Na primjer, u jednom slučaju Osnovnog suda, kada je okrivljena uz uvrjedljive riječi rekla i "likvidiraću te", sud je na osnovu izjave privatne tužilje, da na ranije slične izjave od strane okrivljene "nije davala ni pet para", ne vjerujući da bi joj okrivljena mogla ozbiljno nauditi, zaključio da te riječi kod nje nisu mogle stvoriti osjećaj ugroženosti, te da samim tim nema elemenata krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti. Krivično djelo se može izvršiti samo sa umišljajem upravljenim na ugrožavanje osjećaja sigurnosti oštećenog.¹⁸⁴

Povreda slobode govora i javnog istupanja iz člana 178 Krivičnog zakonika

Ko drugom na protivpravan način uskrati ili ograniči slobodu govora ili javnog istupanja, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

Ako djelo učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Ovo je novo krivično djelo koje upotpunjuje krivičnopravni zaštitu osnovnih prava čovjeka. Iako je to pravo predviđeno odgovarajućim međunarodnim dokumentima, a na određeni način i Ustavom Crne Gore (pravo na slobodu izražavanja), do sada mu nije pružana krivičnopravna zaštita: Radnja izvršenja je uskraćivanje ili ograničavanje slobode govora ili javnog istupanja, a sastoji se u prinudi, zabrani, ucjeni i u bilo kom drugom postupku koji psihički ili fizički djelimično ili potpuno onemogućava lice da koristi svoje pravo na slobodu govora ili javnog istupanja. Treba imati u vidu da se sloboda govora i javnog istupanja pod određenim uslovima može ograničiti zakonom u slučajevima predviđenim Ustavom (član 47 stav 2), pa je potrebno da se ne radi o tim slučajevima.

¹⁸⁴ Teži oblik postoji ako je ostvarena jedna od tri okolnosti: da je djelo učinjeno prema više lica, da je djelo izazvalo uznemirenost građana, s obzirom na način izvršenja, odnosno ako zlo kojim se prijeti može i njih ugroziti i ako je djelo izazvalo teške posljedice, a izražava se kroz uzročnu vezu sa osnovnim djelom.

Spriječavanje javnog skupa iz člana 181 Krivičnog zakonika

Ko silom, prijetnjom, obmanom ili na drugi način spriječi ili ometa javni skup koji je organizovan u skladu sa zakonom, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine

Ako djelo učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Uništenje i oštećenje tuđe stvari iz člana 253 Krivičnog zakonika

Ko uništi, ošteti ili učini neupotrebljivom tuđu stvar, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest mjeseci

Ako je djelom prouzrokovana šteta u iznosu koji prelazi tri hiljade eura, učinilac će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine

Ako je djelom prouzrokovana šteta u iznosu koji prelazi trideset hiljada eura, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina

Za djela, ako je oštećena stvar u privatnoj svojini, gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi.

Spriječavanje službenog lica u vršenju službene radnje iz člana 375 Krivičnog zakonika

Ko silom ili prijetnjom da će neposredno upotrijebiti silu spriječi službeno lice u vršenju službene radnje koju preduzima u okviru svojih ovlašćenja ili ga na isti način prinudi u vršenju službene radnje, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine

Ako prilikom izvršenja djela učinilac uvrijedi ili zlostavi službeno lice ili mu nanese laku tjelesnu povredu ili prijeti upotrebom oružja, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine

Ko ovo djelo učini prema sudiji ili državnom tužiocu pri vršenju njihove sudijske, odnosno tužilačke dužnosti ili službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprječavanja ili otkrivanja krivičnog djela, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica lišenog slobode, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Za pokušaj ovog krivičnog djela, učinilac će se kazniti.

Ako je učinilac djela bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica, može se osloboditi od kazne.

Radnje izvršenja ovog djela su sprječavanje službenog lica u vršenju službene radnje i prinudavanje da izvrši službenu radnju i u oba slučaja koristi se

sila ili prijetnja da će se upotrijebiti sila koja je podobna i primjerena onome ka čemu je upravljena. Zato, ne treba smatrati radnjom izvršenja u ovom slučaju neke blage sile, kao što je obično opiranje, već sila, odnosno prijetnja moraju biti upravljene na sprječavanje ili na prinudavanje službenog lica neposredno, tj. da službeno lice bude spriječeno da izvrši službenu radnju ili na prinudavanje da izvrši službenu radnju. Ukoliko se službeno lice sprječava da izvrši službenu radnju kojom prekoračuje svoja ovlašćenja, neće postojati ovo krivično djelo. Međutim, u ovom slučaju nije bitno o kakvoj se radnji radi jer krivično djelo postoji i onda kada se službeno lice prinudi da izvrši službenu radnju koju ne bi smjelo da izvrši. U oba slučaja nije bitno na koga se službena radnja odnosi, tj. da li je upravljena prema izvršiocu krivičnog djela ili prema nekom drugom licu.

Oštećeni ovim krivičnim djelom je službeno lice. Zbog prirode ovog djela, u praksi su bili česti slučajevi u kojima su se kao oštećeni javljala ona službena lica koja su ovlašćena da, pod određenim uslovima, u okviru preduzimanja svoje službene radnje primijene i fizičku prisudu (npr. policajac). Međutim, poslije izmjena Zakonika o krivičnom postupku samo ograničen krug službenih lica se smatra oštećenim ovim djelom. Tu dolaze u obzir i lica u javnim preduzećima koja vrše javna ovlašćenja, na primjer, to mogu biti radnici Elektrodistribucije kada vrše službenu radnju isključenja isporuke električne energije potrošačima.

Teži oblik postoji ako učinilac prilikom izvršenja ovog djela uvrijedi službeno lice, zlostavi ga, nanese mu laku tjelesnu povredu ili prijeti upotrebom oružja. i ovdje je predviđeno kažnjavanje za pokušaj. Takođe, teži oblik ovog djela će postojati ako je učinjeno prema sudiji ili državnom tužiocu pri vršenju njihove sudijske ili tužilačke dužnosti ili službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprječavanju ili otkrivanju krivičnog djela, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica lišenog slobode.

Zakon predviđa i fakultativni osnov za oslobađanje od kazne, pod uslovom da je učinilac djela bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem lica. Treba imati u vidu da je ovdje neophodno da je radnja službenog lica bila zakonita, ali je on postupao na način koji nije u skladu sa zakonom. ipak, u nekim slučajevima takvo postupanje dovodi u pitanje zakonitost službene radnje u cjelini.

Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz člana 376 Krivičnog zakonika

Ko napadne ili prijeti da će napasti službeno lice u vršenju službene dužnosti, kazniće se zatvorom do tri godine

Ako je pri izvršenju djela službenom licu nanesena laka tjelesna povreda ili je prijećeno upotrebom oružja, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do pet godina

Ako je djelo učinjeno prema sudiji ili državnom tužiocu u vezi sa vršenjem njihove sudijske, odnosno tužilačke dužnosti ili službenom licu u vršenju poslova javne

ili državne bezbjednosti, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Za pokušaj ovog djela, učinilac će se kazniti

Učinilac djela koji je bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica može se osloboditi od kazne.

Radnja izvršenja ovog djela je napad ili prijetnja napadom na službeno lice. Sam napad treba shvatiti u fizičkom smislu, tj. on je više od obične povrede, a manje od tjelesne povrede i obuhvata radnje koje su fizički i direktno upravljene na tijelo službenog lica. ipak, nije potrebno da je došlo do fizičkog kontakta između izvršioca i službenog lica, na primjer, dovoljno je i bacanje nekog predmeta na službeno lice. Neophodno je samo da do napada ili prijetnje napadom dođe u vrijeme kada službeno lice vrši svoju dužnost. Napad do koga je došlo po izvršenju službene radnje, ne predstavlja ovo krivično djelo.

Teži oblik postoji u slučaju da je pri izvršenju djela službenom licu nanižeta laka tjelesna povreda ili je praćeno upotrebom oružja. Ukoliko je nanižeta teška tjelesna povreda, postojaće sticaj sa tim krivičnim djelom, a i kod ovog oblika pokušaj je kažnjiv. Takođe, kao i kod krivičnog djela iz člana 375 Krivičnog zakonika, teži oblik ovog djela će postojati kada je isto učinjeno prema sudiji ili državnom tužiocu u vršenju njihove sudijske, odnosno tužilačke dužnosti ili prema službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbjednosti. U slučaju sudija i tužilaca, kriminalna zona je šire postavljena, jer obuhvata i napad ne samo u vršenju sudijske i tužilačke dužnosti, nego i bilo koji napad koji je u vezi sa vršenjem te dužnosti, što znači da djelo postoji i kad je napad izvršen kasnije zbog toga što je izvršena određena dužnost u okviru sudijske ili tužilačke funkcije. Sa druge strane kod službenih lica koja vrše poslove javne ili državne bezbjednosti, naprotiv, napad mora biti preduzet samo za vrijeme vršenja službene dužnosti.

I kod ovog krivičnog djela, zakonodavac predviđa fakultativni osnov za oslobađanje od kazne kada je učinilac bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica.

Nasilničko ponašanje iz člana 399 Krivičnog zakonika

Ko grubim vrijeđanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrozi spokojstvo građana ili remeti javni red i mir, ukoliko je to izvršeno u grupi ili je nekom licu nanosena laka tjelesna povreda ili je došlo do teškog ponižavanja građana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Krivično djelo nasilničko ponašanje može se sastojati u preduzimanju neke od sljedećih radnji: grubom vrijeđanju, zlostavljanju, vršenju nasilja prema drugom, izazivanju tuče, drskom ili bezobzirom ponašanju.

Vodič za LGBT zajednicu

Vrhovno državno tužilaštvo u saradnji sa organizacijama LGBT zajednice kreiralo je, štampana i online verzija, Vodič za LGBT zajednicu koji treba da pomogne u razumijevanju tužilačkog rada, nadležnosti i ovlašćenja, mjesta i uloge policije u izviđaju, da poboljša krivičnopravnu zaštitu i bezbjednost pripadnika zajednice kao i da poveća vidljivost kršenja ljudskih prava i sloboda LGBT osoba.¹⁸⁵

Kreirani, štampani i online vodič, za zajednicu doprinosi jačanju dostupnosti pravosudnih organa i ostvarenja pristupa pravdi. Vodič praktično doprinosi boljem razumijevanju nadležnosti i rada kao i jačanju povjerenja javnosti, konkretno LGBT zajednice, u crnogorsku policiju i tužilaštvo.

U vodiču su data detaljna uputstva kako i na koji način razumijeti određena krivična djela te kako podnijeti krivičnu prijavu.

U vodiču je data zbirka primjera krivičnih prijava sa pojašnjenima kako bi se zajednici, članovima i aktivistima, pomoglo u prijavljivanju različitih krivičnih djela zasnovanih na homo_bi_transfobiji.

Vodič prate i dodaci: Tužilačka kontakt LGBT mreža, kako bi se unaprijedila komunikacija i pristup zajednice državnim tužilaštvima i pregled organizacija zajednice i civilnog društva koje zastupaju prava i interese LGBT osoba ili im, kao i drugim građanima, pružaju savjete i pravnu pomoć.

Vodič je dostupan na ovom linku: <http://media.lgbtprogres.me/2016/02/vodic-za-zajednicu-korice-i-prelom-za-web.pdf>

¹⁸⁵ Milica Saveljić i mr Aleksandar Saša Zeković, "Sigurnost i pristup pravdi: Tužilaštvo i bezbjednost LGBT osoba u Crnoj Gori", VDT Crne Gore i NVO LGBT FP, Podgorica, 2015; Dostupno na sajtu www.lgbtprogres.me, rubrika "Publikacije" ili na ovom linku: <http://media.lgbtprogres.me/2016/02/vodic-za-zajednicu-korice-i-prelom-za-web.pdf>

BEZBJEDNOST I LGBT ISTORIOGRAFIJA

NEVIDLJIVI PROGON: HOMOSEKSUALNOST OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA DO RASPADA JUGOSLAVIJE

Konsultovanjem autentičnih arhivskih izvora predstavljene su istorijske činjenice o ranijem tretmanu LGBT osoba, i konkretno homoseksualnosti, kako bi se javnost suočila sa izvorima današnjeg stanja i posledicama ranijih, loših, praksi i postupanja. Autor je doktorskom disertacijom, koju ovdje partikularno predstavljamo, odlučujuće doprinio razgradnji nasleđa. Upravo u ranijoj krivičnopravnoj praksi, koja predstavlja nasleđe ranijeg totalitarnog sistema, treba tražiti dio uzroka dominantne percepcije javnosti o LGBT osobama, i bezbjednosnih rizika koji prate svakodnevni život LGBT osoba u Crnoj Gori

dr Ivan Tomović
programski saradnik u Ministarstvu za ljudska i manjinska
prava Vlade Crne Gore¹⁸⁶

Uvod

Danas su aktuelni, može se slobodno reći, globalno razmišljanje i diskusija o konceptu ljudske bezbjednosti.

Bezbjednost kao pojam, uz povećanje bezbjednosnih rizika, dobija ekstenzivnije tumačenje. U kontekstu LGBT osoba, i istorijskog razvoja prava i sloboda ove društvene grupe, interesantna je Buzanova definicija koja bezbjednost definiše kao "težnju ka slobodi od prijetnji".¹⁸⁷

¹⁸⁶ E-mail: tomoivicivan@yahoo.com

¹⁸⁷ Buzan, Barry, *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*, London, 1991, Harvester Wheatsheaf, 2nd edn

Upravo stanje ljudskih prava LGBT osoba, između ostalog, treba sagledati i istorijski u kontekstu oslobađanja od brojnih prijetnji. Današnja bezbjednost fokusira pojedinca, njegove interese i ljudska prava. Bitna komponenta bezbjednosti jeste vladavina prava i efikasna zaštita prava i sloboda pojedinca. U ranijoj praksi događale su se zloupotrebe seksualne orijentacije i rodnog identiteta koje su proizvodile ozbiljna kršenja ljudskih prava LGBT osoba. Cijenimo važnim da se pripadnicima LGBT zajednice, aktivistima ljudskih prava, novinarima i advokatima, ali i političarima, te službenicima policije, tužilaštva i konačno sudijama, ukaže na raniji tretman homoseksualne orijentacije u Crnoj Gori. Ne samo što se tako prati "razgradnja nepravde prošlosti" i progres koji se postiže već se bolje razumiju "izvori današnjeg stanja i posljedice ranijih, loših, praksi i postupanja".

Na državnom Univerzitetu "Sapijenci" u Rimu doktorirao sam na temu "Nevidljivi progon: homoseksualnost u Jugoslaviji od kraja drugog svjetskog rata do raspada države".¹⁸⁸ Predstavio sam naučni rad koji je pokazao kako je socijalistički režim, u ondašnjoj Crnoj Gori i Jugoslaviji, posebno pravosuđe, tretiralo LGBT osobe. Pažnja mnogih zapadnih istraživača je do sada bila usmjerena na uslove i status homoseksualaca tokom Drugog svjetskog rata, ali ta iskustva u poslijeratnoj Jugoslaviji su u potpunosti bili zanemarena. Dokazi o pravnom progonu LGBT osoba na području bivše Jugoslavije, nakon Drugog svjetskog rata, do sada su nedostajali ili nijesu bili dostupni. Tokom rada na doktorskoj disertaciji, intenzivnim terenskim istraživanjima, otkrio sam i predstavio arhivsku dokumentaciju koja je otkrila veliki broj kriminalnih dosijea i krivičnih predmeta koji svjedoče o odnosu socijalističke vlasti prema homoseksualcima. Većina slučajeva zaključena je zatvorom i gubitkom građanskih prava.

Homoseksualnost: Odnos partizanskog pokreta i socijalističke revolucije

Prve naznake o odnosu partizanskog pokreta prema homoseksualcima nalaze se u ratnim memoarima Milovana Đilasa, jednog od ključnih osoba ovog pokreta.¹⁸⁹

U jednom odlomku svojih memoara „Revolucionarni rat“, Đilas je opisao kako su homoseksualci bili prisiljeni da napuste Komunističku partiju zbog svoje seksualnosti. Naime, jednog dana sekretar partijskog Odbora za Sandžak, Rifat Burdžević, priznao je Đilasu da su neki vojnici otkrili homoseksualno ponašanje jed-

¹⁸⁸ Originalni naziv disertacije na italijanskom jeziku: *“Persecuzione invisibile: l’omosessualità nella Jugoslavia dalla fine della Seconda guerra mondiale agli anni della disintegrazione”*

¹⁸⁹ Milovan Đilas, inače Crnogorac, je obavljao niz odgovornih dužnosti u Komunističkoj partiji i u jugoslovenskom partizanskom pokretu (Vuletić, str. 317). Po završetku rata, bio je visoko pozicioniran u jugoslovenskoj administraciji koju je, 1954. godine, bio prisiljen da napusti, a nekoliko godina kasnije suočio se sa kaznama zatvorom i zabranom putovanja zbog kritikovanja komunističkog sistema.

nog muslimana, „dobrog vojnika i komuniste“ (Đilas, str. 58). Dok je Burdžević bio u nedoumici da li da ubije tog vojnika, Đilasov stav nas iznenađuje: „Ni ja nisam znao partijsku praksu, niti je išta o takvim pitanjima pisalo kod Marksa i Lenjina. No, po zdravoj pameti sam zaključio da od takvih poroka pate i proleter, a ne samo buržoaski dekadenti, ali i da takvi poročnici ne mogu imati funkcije, niti biti članovi partije. Tako smo i postupili: Burdžević je nesrećniku - ovaj se Burdževiću povjerio, plačući, i čak mu ispričao da ga je kao siromašnog dečaka razvratio propali beg - naredio da napusti partiju, ali i diskretno obavijestio štab da pripaze na njega. Doznao sam, kasnije, da je taj homoseksualac, koji je po izgledu bio sušta muškost, bio veoma hrabar i hrabro pao... čovjeku se u ratu nametnu i pitanja mimo kojih u životu ne hajno prolazi. A ukoliko neko više stoji - veća je važnost beznačajnosti, veća je slava i veće pogreške...“ (Đilas, str. 58-9).

Đilas je ponosan na ovog vojnika, ali više po svojim stranačkim i komunističkim obilježjima, nego zbog neke posebne zabrinutosti u vezi teškog stanja pro-uzrokovano njegovom seksualnošću. Za njega je homoseksualnost porok koji ne može biti i ne treba tolerisati ni u Partiji, ni među čelnicima partizanskog pokreta, ali oni koji su bili „zaraženi“ mogli su ostati među partizanima i „hrabro pasti“ za socijalističku Domovinu. To nas dovodi do hipoteze da su zbog teških ratnih uslova partizanske vođe bili nešto tolerantniji prema gej vojnicima, ali su ostali nepopustljivi unutar Komunističke partije. Konačno, zbunjenost Đilasa u vezi odnosa između stranke i stavova Marksa i Lenjina o homoseksualnosti, upućuje na zaključak da čelnici stranke ne bi vjerovatno reagovali na isti način u sličnim situacijama, te da bi mogli biti manje ili više tolerantni.

Ovaj primjer nam nudi prve poznate stavove jugoslovenske komunističke partije prema homoseksualnosti, koji se temelje na netoleranciji, neznanju i nedostacima odluke. Međutim, politički sistem, uspostavljen ubrzo nakon rata, uskoro će pokazati svoje neprijateljstvo prema homoseksualcima i prema bilo kome koji je bio osumnjičen za praktikovanje tzv. „neprirodnih saglasnih seksualnih odnosa“.

Kriminalizacija istopolnih saglasnih odnosa: Krivično djelo “protivprirodnog bluda”

Kao i u drugim bivšim komunističkim režimima širom istočne Evrope, policijska uznemiravanja i pravna represija homoseksualaca u Jugoslaviji je počinjena posebno u periodu od 1945. godine do kraja 70-ih godina prošlog vijeka.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Postoji i svjedočanstvo Zagrebčanina B.J. o masovnom hapšenju homoseksualaca, koji su potom slati u zatvor a onda i pogubljeni širom Jugoslavije (Globus, januar 1999). Međutim, moja istraživanja nijesu potvrdila to svjedočenje, barem ne iz arhivskih izvora sudova u glavnim gradovima bivših jugoslovenskih republika. Bilo je riječi i o masovnom hapšenju u Dubrovniku i Rijeci, gdje su optuženi navodno bili podvrgnuti javnom kamenovanju. Istina je da su homoseksualci zajedno s ostalima „neprijateljima sistema“, bili zatočeni u logorima u Novoj Gradiškoj i na Golom otoku. Mnogi od onih koji su se bojali te sudbine, počinili su samoubistvo ili su pobjegli iz Jugoslavije u zapadnu Evropu ili Ameriku.

Ti progoni se nijesu zaustavili na kraju 50-ih, kao što se prije mislilo, već su nakon tog perioda zakonom zvanično kriminalizovani saglasni muški homoseksualni odnosi, sa predviđenom kaznom zatvora u trajanju od dvije, pa onda godinu dana, u skladu sa članom 186. stav 2 Krivičnog Zakonika (KZ) Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) iz 1951. godine.

Nažalost, izvori nijesu često dobro očuvani zbog uništavanja, zastarijevanja, premiještanja i loše katalogizacije arhivske građe.

Zahvaljujući krivičnim evidencijama moguće je, u znatnoj mjeri, identifikovati broj optužnica po članu 186. st.2 KZ-a, kao i osnovne podatke o presudama i kaznama. U određenim slučajevima postoji sačuvan materijal cjelokupnog krivičnog postupka.

Porijeklo kriminalizacije homoseksualnosti leži u zakonodavstvu Kraljevine Jugoslavije koja je naslijedila zakonske i austrijske kriminalne prakse. Takvo zakonodavstvo naslijeđe je odgovaralo većinskom stavu javnosti koji je bio pod jakim uticajem pozicija Pravoslavne i Katoličke crkve, čiji je krajnji rezultat bio zakon protiv "sodomije" ili "protivprirodnog bluda". Nakon drugog svjetskog rata, uprkos ideološkim razlikama u prošlosti, novi socijalistički sistem je zadržao stari zakon i uveo u krivični zakon, kao posledica uticaja krivičnog "zakona Sovjetskog Saveza i progona homoseksualaca za vrijeme Staljina."¹⁹¹ (Healey, str. 238)

Progon homoseksualaca u bivšoj Jugoslaviji se može svrstati u tri vremenska perioda. Prvi period je od kraja drugod svjetskog rata do 1951. godine, koji je i najteži s obzirom da nijesu postojale jasno definisane kazne, pa je protivprirodno blud bio tretiran slično krivičnim djelima za silovanje, zlostavljanje maloljetnih osoba i slično. Saglasni homoseksualni odnosi su bili kažnjivi i sa pet godina zatvora, a negdje je bilo predviđeno i trajno oduzimanje građanskih prava.

Drugi period obuhvata razdoblje od uvođenja posebnog člana zakona u Krivičnom zakoniku i to u svim federativnim republikama i traje do 1977. godine, tj. Do decentralizacije Ustavnog zakona i ukidanja kriminalizacije u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Posebno je interesantant treći period koji obuhvata preostale republike koje na različiti način formulišu protivprirodni blud kao krivično djelo. Ovaj period traje do devedestih godina prošlog vijeka.

Homoseksualci bili proganjani kako sa institucionalnog tj. zakonskog aspekta i to zbog njihove seksualne orijentacije, tako i sa društvenog, a to se ogledalo o većinskoj percepciji njih kao "devijantnih", "bolesnih" ili "društveno opasnih" pojedinaca. Ova društveno eskluzivna metoda je često korišćena od strane snaga bezbjednosti u sklopu kriminalističkih istraga u cilju „odklanjanja“ doušnika i špijuna, političkih neprijatelja, izdajica itd.

Osnova suđenja i krivičnog gonjenja homoseksualaca bila je činjenica da su oni prijavljeni ili su bili uhvaćeni u seksualnom ili životno intimnom odnosu

¹⁹¹ Dan Healey, *Homosexual desire in Revolutionary Russia: the regulation of sexual and gender dissent*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992.

sa drugim muškarcem. U mnogim slučajevima, nije bilo potrebno ni puno dokaza, jer bi ostale okolnosti ličnog života optuženog, kao npr. da nije oženjen, da živi sa drugim muškarcem sa kojim nije u rodbinskoj vezi ili da pohađa sumnjiva javna mjesta poput pojedinih parkova ili parkinga, dovele do optužbi i osuda za zločin "protivprirodnog bluda", koji se u 95 % slučajeva završavao kaznom zatvora.

Važno je napomenuti da su neke od presuda služile kao izgovor za odrastanje političkih neprijatelja, što se moglo zaključiti zahvaljujući struci, ugledu i ulozi u društvu ili političkom sistemu pojedinih optuženih osoba. Obzirom na to, nije uvijek lako prepoznati ljude koji su istinski upražnjavali tzv. „zabranjeni seks“.

U toku 70-ih godina prošlog stoljeća u nekim republikama tendencija krivičnog gonjenja se smanjila, ali su optužnice bile realnije iz razloga što su bili pripisane isključivo „neprirodnim seksualnim praksama“.¹⁹²

Iako se u prvoj deceniji nakon rata, progon homoseksualaca intenzivirao, u sljedećih nekoliko decenija došlo je do određenog poboljšanja, posebno na pravnom i društvenom nivou. Na Zapadu, pokreti homoseksualaca i lezbejki su postali sve više izraženi i vidljivi, u 60-im i 70-im godinama. U isto vrijeme, jugoslovenska društveno - politička scena bila je preplavljena pokretima za reforme u ekonomskom, političkom i društvenom smislu. Krajem 60-ih godina, studenti u Beogradu su protestovali za poboljšanje životnih i političkih uslova. Studentski protesti u Zagrebu 1971. označili su vrhunac „Hrvatskog proljeća“ - tj. period između 1968. i 1971. - kada se nekoliko grupa, uključujući studente, intelektualce, političare i radnike pridružilo „masovnom pokretu“, koji je tražio povećanu samostalnost Hrvatske u okviru jugoslovenske federacije. Međutim, Tito je uspio ugušiti te proteste i to načinom vladavine baziranim na djelimično uravnoteženom zadovoljavanju interesa svih djelova federacije.

Promjene u jugoslovenskom Ustavu iz 1971.godine ali i Novi Ustav iz 1974. godine dao je mnogo više nadležnosti samim republikama. Ove reforme su dopustile da svaka republika sama formira zakone, a kao rezultat toga, pravni položaj homoseksualaca u Jugoslaviji bio je značajno promijenjen.

Krajem 70-ih, kroz ustavne i zakonske promjene, koje su prenijele odgovornost i zakonsko regulisanje seksualnih radnji sa saveznog na nivo republika, došlo je i do zvaničnih rasprava i debata u vezi promjena propisa vezanih za kažnjivost homoseksualnih radnji.

Prva ozbiljnija rasprava o ovom pitanju pokrenuta je u Sloveniji, pa je 1974. u toku Konferencije Udruženja jugoslovenskog Krivičnog Zakona, Ljubo Bavcon, profesor prava na Univerzitetu u Ljubljani i predsjednik Komisije za donošenje novog Krivičnog Zakona Socijalističke Republike Slovenije, predložio de-kriminalizaciju homoseksualnosti.

¹⁹² Posebno iznenađuje podatak, u vezi povećanja broja optužnica u toku 80-ih godina u Srbiji, kako za prisilne „neprirodne seksualne odnose“ tako i za one saglasne. Dakle, tu je možda primjereno tražiti razloge za duboko usađenu homofobiju u Srbiji, pa čak i za nedostatak političke volje kako bi se osigurala temeljna ljudska prava LGBT zajednice.

U novom zakonu, koji je stupio na snagu 1977. godine, Hrvatska, Slovenija, Crna Gora i Vojvodina su dekriminalizovale homoseksualne saglasne odnose između dvije odrasle osobe muškog pola. Međutim, dok su Slovenija i Crna Gora uvele 14 godina kao starosnu granicu kako za heteroseksualne tako i za homoseksualne odnose, hrvatski Krivični Zakon je uspostavio donju granicu na 14 godina za heteroseksualne i ograničio homoseksualne odnose na 18 godina starosti.

Štaviše, u hrvatskom Zakonu i dalje su korišćeni pojmovi „bludni“ i „neprirodni seksualni čin“ koje se odnose na seksualne prakse među ljudima istog spola, dok je u Sloveniji upotrebljavana fraza „seksualni čin između osoba istog ili suprotnog pola“. Homoseksualni odnosi, međutim, su ostali kažnjivi u Bosni i Hercegovini, Kosovu, Makedoniji i Srbiji, koje su zajedno s Rumunijom i Sovjetskim Savezom (SSSR) bile jedine zemlje istočne Europe, gdje je homoseksualnost još uvijek krivično gonjena.

Zanimljivo je napomenuti da su Beograd i Zagreb gradovi s najvišom stopom gonjenja u odnosu na broj stanovnika. Iako je tokom 50-ih godina bilo više optužnica, u razdoblju koje prethodi dekriminalizaciji u Hrvatskoj (1978) i Srbiji¹⁹³ (1994), pojavilo se mnogo optužnica protiv homoseksualaca. Ipak, moralo je proći mnogo godina do usaglašavanja minimalne starosne granice za homoseksualne i heteroseksualni odnose. Međutim u hrvatskom i srpskom zakonodavstvu definicija „neprirodnog i nemoralnog odnosa“ je u potpunosti nestala tek tokom naredne decenije.

Iznenadujuće je da je, danas najnaprednija zemlja u pogledu ljudskih prava, Slovenija bila uključena u krivična gonjenja, pa je u Ljubljani bilo više od pedeset procesa u 50-im i 60-im godinama tog stoljeća, od kojih je više od polovine okončano zatvorskom kaznom a ostala su procesuirana kao prekršajna ili lakša krivična djela.

Razlog što nije bilo mnogo optužnica u Crnoj Gori je u mentalitetu ljudi koji nijesu imali hrabrosti da prijave nedopustive seksualni odnose. S tim u vezi, dok je u Hrvatskoj i Srbiji bilo mnogo više prijava za zlostavljanje djece, u Crnoj Gori je i dalje to držano u tajnosti i samo mali broj prestupnika je izašao pred lice pravde. Uprkos tome, bilo je optužnica u 50-im godinama, dok je uvid u krivične predmete kasnijih godina onemogućen zbog nedostatka materijala kako u Državnom arhivu tako i u sudskim arhivama. Ipak, ograničen broj krivičnih registara i upisnika je sačuvan pa se može napraviti evidencija optužnica iz 60-ih i 70-ih godina. Zbog nedostatka krivične dokumentacije, pronađeni su samo lični podaci osoba osuđenih po članu 186. KZ iz perioda 70-ih godina tog stoljeća.

¹⁹³ Zanimljivo je da je na početku 1900. pravni propisi Kraljevine Srbije i Knjaževine/Kraljevine Crne Gore nijesu kriminalizovali homoseksualnost. Godine 1986. na Kongresu Saveza komunista, Jovan Ćirilov, srpski pisac i reditelj Jugoslovenskog Narodnog Pozorišta, pozvao je na ukidanje svih anti-gej normi, iako je sve odbijeno. U Srbiji, homoseksualni čin je ostao ilegalan do 1994. kada je dekriminalizovan za vrijeme režima Slobodana Miloševića. To je zapravo vrlo emblematično, kada uzmemo u obzir represiju koju je Milošević počinio na štetu etničkih manjina, uključujući i seksualne. (Kampanja protiv homofobije, Godišnji izvještaj: januar 1998. - januar 1999. - ILGA Europe).

Period nakon dekriminalizacije poklapa se sa nizom ozbiljnih političkih, socijalnih i ekonomskih kriza koji su doveli do raspada Jugoslavije, sa tragičnim posljedicama. Uticaj na seksualne su bili vrlo negativni s obzirom da su novo-nastale države prihvatile ekstremne nacionalizme, a što je dovelo u većini slučajeva do formiranja tradicionalnog, patrijarhalnog i vjerskog identiteta. To je usporilo procesa oslobađanja od starih navika i predrasuda u odnosu na ostatak Evrope. Međutim, u poslednjih nekoliko godina većina država je ostvarila određene pozitivne pomake u odnosu na prava, zaštitu i vidljivost LGBT zajednice, iako sa različitim ritmovima, poteškoćama i izazovima.

Sa većom istorijom aktivizma i pokretom za seksualna oslobođenja, Slovenija je dostigla skoro puno priznanje prava za LGBT osobe. Hrvatska je takođe napredovala definisanjem zakonodavnog okvira u pogledu LGBT ljudskih prava prava u 2014. godini. Crna Gora je pokazala značajan napredak u samo nekoliko godina, iako predstoji veliki rad kada se uzme u obzir prisustvo većinske negativne društvene percepcije LGBT osoba. Situacija je i dalje komplikovana kako na političkom tako i na društvenom nivou unapređenja prava i položaja LGBT osoba u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Kosovu.

Studija homoseksualnosti u specifičnom kontekstu bivše Jugoslavije pokazuje da je ova oblast imala svoju istoriju. Ovo razbija mnoštvo još uvijek prisutnih predrasuda prouzrokovanih neznanjem ili ultra nacionalističkim stavovima u skladu sa kojima je homoseksualnost „uvezen proizvod sa Zapada“, nasuprot tradicionalnim vrijednostima kako nekadašnjeg jugoslovenskog tako i pojedinačnog srpskog, hrvatskog, slovenačkog, crnogorskog, bosanskog ili makedonskog identita. U cilju boljeg razumijevanja sadašnjih problema kojima je LGBT zajednica izložena u pogledu homofobije i diskriminacije, bilo je neophodno napraviti „skok“ u prošlosti kako bi se identifikovali i razumjeli razlozi odbacivanja ove tzv. „različitosti“. Konfrontacijom istorijskih iskustava danas pojedinačnih država, bilo je moguće ukazati ne samo na zakonski i društveni odnos prema homoseksualnosti u prošlosti, već i razloge zbog kojih se ova društva i dalje suočavaju sa mnogim poteškoćama u unapređenju prava i položaja LGBT osoba.

Optužnice i presude u Crnoj Gori i regionu

U istraživanju koje je obuhvatilo sve republike bivše Jugoslavije, pronađen je veliki broj optužnica protiv homoseksualaca. Istraživanje je bilo koncentrisano uglavnom na glavne ili veće gradove a obuhvatilo je period od 1946. do 1996. godine, odnosno doba kriminalizacije saglasnih homoseksualnih odnosa u tadašnjim federalnim republikama. Osim državnih i nacionalnih istorijskih arhiva, interesantno je da je veliki broj dokumenata pronađen u arhivima osnovnih ili opštinskih, viših ili okružnih, a u manjoj mjeri i vrhovnih sudova. Od velikog

značaja bili su fondovi Prezidijuma, i komisije za pomilovanja, koje je zamijenjeno u 60-im Saveznim Izvršnim Vijećem (SIV).

U toku 40-ih i početkom 50-ih godina u Jugoslaviji čini se da su većina presuda, koje su se pojavljivale na nivou Okružnih ili Viših sudova do donošenja specifikacije djela u čl.186, dakle polovinom 1951., dospijevale na Vrhovne sudove. Razlog leži u tome da su se presude do donošenja čl. 186 KZ donosile na nekoj prilično labavoj sponi sa zakonodavstvom Kraljevine Jugoslavije, koje je predviđalo drakonske kazne i po dvanaest godina strogog zatvora, i vrlo svojevoljnom tumačenju pravnog nasljedstva Kraljevine Jugoslavije.

Kao rezultat toga, u uslovima koji su vladali u to doba, donošene su doslovce drakonske kazne i predstavljale su ljudske tragedije. Jedan od osuđenih se ubio u drugoj godini izdržavanja kazne. No nevolja za istraživača da odredi osuđenika ili pronađe odgovarajuće krivično djelo jeste da su ta djela uglavnom bila stavljana na kraj popisa djela zbog kojih su ljudi osuđivani i to upravo zbog nejasne pravne definicije djela i kazne. Tako da u većini primjera u odeljku popisa presuda nalaze se elementi koji su prvi na listi, tipa ilegalni prelazak granice, šverc robom koje je bile u nedostatku, politička propaganda, pronevjera, izdajništvo i slična djela. „Protivprirodni blud“ kao djelo nije lako identifikovati jer su često bila označena kao djela protiv javnog morala, gdje su spadala silovanja, seksualna zlostavljanja, pedofilija, bračna prevara itd.

U Crnoj Gori je pronađeno više presuda pred kraj 40-ih i početkom 50-ih jer su dospijevale na Vrhovni sud ili na Prezidijum (savezne) Narodne Skupštine FNRJ. Poslije donošenja člana 186. krivičnog zakona SFRJ, nije bilo moguće naći značajan broj optužnica jer su uglavnom rješavane na nivou Opštinskih, a rjeđe Viših sudova.

Oobzirom da je član 186. KZ predviđao novčane kazne i do najviše godinu dana zatvora sa gubitkom građanskih prava, to djelo je označavano kao lakše krivično djelo čiji su spisi poslije određenog broja godina zastarijevali a potom bili i uništeni.

U rijedim slučajevima, bilo je moguće naići na poneku presudu, sa vrlo malim brojem podataka o samom sudskom procesu te svjedočenjima i ostalim detaljima. Ono što je pomoglo je detaljan pregled raspoloživih registara i upisnika krivičnih djela. Nažalost, i ovi spisi su uništavani te nije moguće sistematski istražiti period i donijeti opšti zaključak o statusu homoseksualaca u Crnoj Gori.

Međutim, uprkos konstataciji pojedinih sociologa, istraživača, te profesora, saglasni homoseksualni odnosi su bili kažnjavani u Crnoj Gori a to dokazuju kako optužnice, tako i podaci iz krivičnih upisnika.

Iz fonda Prezidijuma Narodne Skupštine Crne Gore, za period 1946-1951. godina, pronađene su presude koje svjedoče o načinu ophođenja pravosudnih organa prema homoseksualcima.

Presude u Crnoj Gori: Homoseksualnost „teža“ od sifilisa?¹⁹⁴

U krivičnom predmetu broj 270/1949 na Sreskom sudu u Herceg Novom donijeta je presuda protiv S. Š., iz Herceg Novog, zbog vršenja „protivprirodnog bluda“ u toku 1947., 1948. i 1949. godine i to kao „aktivni i pasivni pederast“.

Kao otežavajuća okolnost navodi se zaraženost sifilisom, a osnovni razlog presude je djelo protiv javnog morala, odnosno vršenja protivprirodnog bluda sa više osoba. Takođe saznajemo da su ostale tri osobe osuđene na nižu kaznu zatvora zbog istog razloga, ali nema detalja o visini kazne kao i dokaznom materijalu.

S obzirom da se radi o spisima koja su prosljeđena u okviru molbe za pomilovanje, samo određeni dio krivičnog predmeta je dospio na Prezidijum Narodne Skupštine Narodne Republike Crne Gore (NRCG), što znači da nije bilo moguće doći do dijela predmeta koji se odnosi na dokazni materijal kao ni svjedočenja o samom toku sudskog procesa.

Kao što je već rečeno, u ovom slučaju radi se o izricanju drakonske kazne, jer nije postojao član zakona koji bi procesuirao ovo djelo.

Optuženi je osuđen na dvije godine zatvora sa gubitkom građanskih prava i dva puta mu je odbijena molba za pomilovanje.

Iz pisama koje je osuđeni slao Prezidijumu dobija se veći broj detalja o samoj presudi i njenom toku. Naime, osuđeni, u molbi za pomilovanje, navodi da je krivično djelo „protivprirodnog bluda“ izvršio pod pritiskom prirodne anomalije kojoj se nije mogao oduprijeti. „Ističe pri tom svijesnost odvratnosti djela i odmakle godine života, uslijed kojih će da prestane ova anomalija, koja mu je bila teret čitavog života, jer da ga je priroda u dovoljnoj mjeri kaznila, kada ga je donijela na svijet sa ovim neprirodnim i odvratnim sklonostima“. U pismu od 18. septembra 1949. godine osuđeni podsjeća na detalje pretresa Sreskog suda u Herceg Novom u toku kojeg je ustanovljeno da od njegove rane mladosti postoji prirodni defekt, „nesposobnost za normalan seksualni odnos sa suprotnim ženskim polom“. Takođe, ističe da se čitavog života osjećao nesrećnim zbog svoje „abnormalne sklonosti“. S tim u vezi, zatražio je i zdrastveno - zaštitne mjere umjesto kazne, tvrdeći da su, za ovakva djela, predviđene u Krivičnom zakoniku. Osuđeni smatra sebe bolesnim i smatra da bi trebao biti poslat na liječenje, i to ne samo u vezi sifilisa nego i svoje homoseksualnosti. Sud mu je to odbio i optužio ga na 2 godine zatvora.

Prije podnošenja molbe Prezidijumu, Krivično vijeće Sreskog suda u Herceg Novom dalo je mišljenje povodom molbe osuđenika, u smislu člana 5. Zakona o davanju amnestije i pomilovanja.

Vijeće se izjasnilo da molbi ne treba udovoljiti obzirom na prirodu i težinu krivičnih djela i društvene opasnosti istih. Potvrda presude je glasila: „1)

¹⁹⁴ Državni Arhiv Crne Gore, fond: A.1.5.74 Prezidijum Narodne Skupštine NRCG (1946-1952), Strogo povjerljiva akta, godina 1949, fascikla 18, br. 952/49.

po presudi K.45/49 od 10. juna 1949. g. ovog suda oglašen je krivim što je iako svjestan da je zaražen sifilisom, u toku 1947. 1948. i 1949. godine više puta vršio protivprirodni blud sa Đ. B. kao aktivni i pasivni pederast zarazivši ga sifilisom, a i sa drugim sudu nepoznatim licima, izloživši ih opasnosti zaraze; 2) što je u vremenu od 14. januara 1949. g. pa do 18. aprila iste godine vršio više puta protivprirodni blud kao pasivni pederast sa treće - optuženim M.S. izloživši ga na taj način opasnosti zaraze. Presuda je potvrđena u cjelini presudom Okružnog suda u Titogradu Kž. 180/49 od 30. jula 1949. godine“

Nakon dvadeset mjeseci boravka u zatvoru, na molbu za pomilovanje, Predsjedništvo Prezidijuma Narodne Skupštine NRCG, na osnovu člana 1. Zakona o ovlaštenju Predsjedništva Prezidijuma Narodne Skupštine NRCG, a u vezi člana 2 Zakona o davanju amnestije i pomilovanja u Narodnoj Republici Crnoj Gori, donijelo je rješenje u kojem nije uvažilo molbu osuđenog zbog krivičnog djela protivprirodnog bluda u sticaju s krivičnim djelom polne zaraze.

Može se zaključiti da je Sud vrlo lako procesuirao ovo krivično djelo, a da je kao otežavajuću okolnost smatrao zaraženost polno prenosivom bolešću. Međutim, ovaj predmet nam omogućava da uvidimo i način postupanja prema osobama drugačije seksualnosti. Sud nije smatrao da prestupnik treba biti upućen na liječenje, iako je u presudi koristio i odobravao korišćenje termina anomalije, devijacije, protivprirodnog bluda, i slično. Saznajemo takođe da je u okviru slučaja, suđeno još dvojici muškaraca, koji su imali seksualni odnos sa prvoosuđenim, da su obojica osuđeni, iako nedostaju detalji o visini kazne i toku sudskog postupka.

S.Š. je pripadao građanskoj inteligenciji, uglednoj i bogatoj porodici koja je ostavila značajan trag u razvoju lokalnog života. U raspoloživoj dokumentaciji je precizirano da se radi o pripadniku etničke manjine. U referatu Sreskog suda u Herceg Novom, od 20. septembra 1949. godine, o njemu se, između ostalog, kaže da je “za vrijeme okupacije bio dobrog vladanja, po oslobođenju također, nije bježao za vrijeme oslobođenja”.

Važno je istaći da u nijednom predmetu nije registrovana medicinska dokumentacija koja potvrđuje postojanje polno prenosive bolesti, niti se sudsku organi na istu pozivaju, u slučaju da ona nije sačuvana, niti ima traga o tome da su okrivljena i osuđena lica, ili pak, svjedoci zaista i liječni.

Presude u Crnoj Gori: Politički nepodoban ili „devijantan“?¹⁹⁵

Presudom K.141/49 Sreskog suda u Nikšiću od 3. novembra 1949., R. V. proglašen je krivim „što je neutvrđene noći 1949. godine legavši sa svjedokom K.

¹⁹⁵ Državni Arhiv Crne Gore, fond: A.1.5.74 Prezidijum Narodne Skupštine NRCG (1946-1952), Strogo povjerljiva akta, godina 1949, fascikla 18, br. 1281/49.

R. u jednom krevetu po odobrenju ovoga svjedoka, čiji se krevet nalazio u baraci Auto Parka u Nikšiću, odmah ga je počeo trljati bradom po licu, grliti ga i hvatati ga za ud, a zatim zahtijevao od svjedoka da mu se poda sve u namjeri da na taj način zadovolji svoj polni nagon, te je time izvršio krivično djelo protiv prirodnog bluda, te ga je sud za navedeno djelo osudio na kaznu popravnog rada od pet mjeseci i da plati državi na ime paušala 500 dinara.“

Iz presude saznajemo takođe da je osuđeni bio u istražnom zatvoru od 10. do 29. oktobra 1949. godine. Osuđeni je, decembra iste godine, uputio molbu za pomilovanje Prezidijumu Narodne Skupštine NRCG, a njegovo opširno pismo, u kojem pokušava da dokaže svoju nevinost, ukazuje na svijest naroda i društvenu percepciju tog vremena, koji je na homoseksualnost gledao kao naj-sramnije djelo.

Za razliku od prethodnog u ovom slučaju, okrivljeni ne priznaje da je homoseksualac, već uporno tvrdi da se radi o namještalcu.

S obzirom da su pronađeni spisi upućeni Prezidijumu, nije moguće imati uvid na dokazni i istražni materijal, ali nam pismo svjedoči o načinu i postupku samog toka dokazivanja. Radilo se o redovnom sudskom procesu, na koji su pozivani svjedoci i na kojem je bilo više zasjedanja Vijeća sudija.

Naime, u pismu navodi kako se 10. avgusta 1949. godine, na putu kamionom prema Nikšiću, zaustavio u mjestu u kojem se nalazilo sjedište “Opšteg Građevinskog Preduzeća” i zatražio prenočište kod stražara. U tom trenutku mu je prišao K.R. i ponudio prenočište u svojoj sobi, u kojoj su navodno već spavala dva muškarca. Navodi da je te noći spavao i da se ujutro spremio za posao. Nakon ovoga, on je skoro svakog dana odlazio na ovo mjesto ali tvrdi da „ni on, ni ko drugi nije mi rekao ništa, ni morao reći, jer da bilo šta od onoga što je K.R. docnije neistinito iznio protivu mene, sigurno bi zvao drugove M.K. i K.R., pošto su spavali u istoj sobi gdje je i K.R., što je van svake sumnje.“

Poslije više od mjesec dana, optuženi je pozvan na razgovor kod direktora preduzeća, koji mu je saopštio ono što je K.R. pričao za njega. Povodom toga je R.V. zatražio da se suoči sa njim. Kada je K.R. došao na razgovor, navodno je izjavio da je R.V. legao pored njega, dohvatio ga rukom i bradom i ništa drugo. Okrivljeni je potom tvrdio da se radi o neistini i da će ga tužiti za uvredu, na šta je K.R. navodno pružio ruku R.V. u znaku pomirenja. Optuženi se pozvao i na svjedočenja onih koji su bili prisutni na tom razgovoru i koji su potvrdili njegovu izjavu. Dalje navodi:

„Fakat da mi se K.R. izvinio i pružio mi ruku, kao i to da su u istoj sobi spavali drugovi M.K. i drugi K.R., gdje je i K.R., dokaz je to da je sve što je protivu mene iznosio bilo izmišljeno i neistinito u zloj namjeri i s ciljem da mi naturi jedno najsramnije djelo, koji mi teže pada na dušu od ičega drugog, jer do sada u Crnoj Gori ovako što nije se čujalo. Pored ovog, ja sam oženjen, u svojoj 45. godini i otac troje djece, pa ova sramna ljaga pada i na moju porodicu i cijelo bratstvo porodice i njihovu do danas ničim neokaljanu čast i prošlost. Izjavljujem i

to, ima pola godine da sam na radu u Braćancu, neprestano među radnicima i sa njima spavao u baraci, pa da sam takvi čojek kakvog me neistinito predstavio K.R., našao bi se neko da mi to iznese i prije K.R.(...)“

„(...) Sa izloženim, molim Prezidijum Narodne Skupštine NRCG, da me putem pomilovanja oslobodi kazne prinudnog rada na koju sam osuđen citiranom pravosnažnom presudom Sr. Suda u Nikšiću.“

Prije nego što se Prezidijum oglašio, Sreski sud u Nikšiću je dao mišljenje da se ne oprostiti kazna popravnog rada u trajanju od pet mjeseci i to sljedećim riječima: „Cijeneći razloge navedene u molbi, kao i sve spise ovoga predmeta, sud je mišljenja da osuđenom R.V. ne treba kaznu oprostiti jer da je djelo za koje je osuđen prljave prirode.“

Iznenadujuće je da je Prezidijum dao drugačije mišljenje od suda, u smislu djelimičnog udovoljenja molbi osuđenog kako bi mu se kazna od 5 mjeseci svela na istu vrstu kazne u trajanju od jednog mjeseca. Međutim, nakon prepiske sa sudom i Ministarstvom pravosuđa, 27. januara 1950. godine Predsjedništvo Prezidijuma donijelo je rješenje da se molba za pomilovanje R.V., osuđenog presudom Sreskog suda u Nikšiću br. K. 141/49 od 3. novembra 1949. godine, ipak ne uvaži.

Ova dvoumljenja i davanje različitih mišljenja nijesu bila tipična za krivične postupke vođene u tom periodu, a pogotovo na nivou vrhovnog organa za pomilovanje, kao što je bio Prezidijum. Ostaje da se zapitamo da li su djela tzv. „protivprirodnog bluda“ kažnjavana i u nedostatku ili nepotpunosti dokaznog materijala, i to samo zato što se smatralo „najsramnijim činom opasnim po društvo“. Ili je pak iskorišćavano za eliminaciju ili diskreditaciju političkih neprijatelja ili tzv. narodnih izdajnika. Kada uzmemo u obzir da je osuđeni R.V. za vrijeme okupacije bio jedno vrijeme regrutovan u četnički pokret, te da su mu, jedno vrijeme, bila oduzeta građanska prava zbog aktivne saradnje sa italijanskim okupatorom, postavlja se pitanje stvarnog uzroka njegove osude, a i upornosti sudskih tijela u potvrdi presude, za koju je kao jedini dokaz, uzeto svjedočenje već spomenutog K.R.

Imajući u vidu mnoge optužnice za lakša krivična djela, kao što su uvreda, kleveta, lakša krađa ili tjelesna povreda, pa čak i pronevjera na službenoj dužnosti, za koja su osuđeni često bili pomilovani od strane Prezidijuma, a kasnije Vrhovnog suda ili Izvršnog vijeća, djela „protivprirodnog bluda“ su bila vrlo brzo i efikasno procesuirana, a osuđeni su u vrlo rijetkim situacijama bili pomilovani u smislu smanjenja kazne. Uzimajući u obzir da se radi o vrlo teško dokazivom djelu, u većini slučajeva „oštećeni“ su prijavljivali sudu ovo djelo kako bi sebe spasili od eventualne tužbe, iz pokajanja i ličnih frustracija, iz neprijateljstva prema optuženima ili čak političkih nesuglasica.

U nekim situacijama, prijave su podnošene od strane komšija, zajedničkih prijatelja ili čak rođaka optuženih, koji su vremenom postajali svjesni njihovog intimnog odnosa. Rijede je dolazilo i do masovnih hapšenja te procesuiranja

nja većeg broja ljudi sa različitim društvenim političkim statusima. Ovo se češće dešavalo u Srbiji i Hrvatskoj, gdje su optuženi duže vrijeme bili praćeni od strane policije uz postavljanje svjedoka koji su kao špijuni dolazili na privatna okupljanja i organizovane zabave osuđenih.

Interesantno je da su većina optuženih priznavali krivicu, smatrajući da će to biti olakšavajuća okolnost, a svoja „krivična djela protivprirodnog bluda“ pravdali su psihičkim poremećajem, prirodnom anomalijom, bolešću ili devijacijom, za koju ne bi trebali ići u zatvor ili prinundi rad.

U mnogim republikama bivše Jugoslavije, pa i u Crnoj Gori često su učinioci ovog djela bili pripadnici etničkih manjina, što takođe ostavlja još jedno otvoreno pitanje u odnosima države prema manjinama. Da li se radilo o politički nepodobnim osobama ili je po srijedi bilo nešto drugo nije lako dokazati, ali činjenica je da su brojni optuženi za djela protivprirodnog bluda, bili pripadnici nacionalnih manjina, tj. Muslimana i Hrvata u Crnoj Gori, Muslimana u Srbiji, Hrvata i Srba u Sloveniji, itd.

Presude u Crnoj Gori: Manjine, stranci ili „opasni“ homoseksualci?¹⁹⁶

Presudom Sreskog suda u Kotoru, br. K. 59/48, odnosno Okružnog suda u Titogradu, optuženi G.A. je osuđen na deset mjeseci lišenja slobode sa prinudnim radom, zbog djela protivprirodnog bluda.

U presudi se navodi je optuženi slabog imovnog stanja, neoženjen, dobrog vladanja kako za vrijeme okupacije tako i po oslobođenju. Osuđen je zato „što je tokom mjeseca oktobra i novembra 1947. godine izvršio polni akt nad K. A., Njemcem – bivšim ratnim zarobljenikom, (takođe osuđenim za djelo protivprirodnog bluda), i to jedanput u transformatoru kod električne centrale u Kotoru, zatim dva puta prilikom rada u Prčanju i to u transformatoru i u šumi, a četvrti put prilikom rada kod električnog transformatora u Stolivu. Zbog toga je isti presudom ovog suda pod posl. br. K 59/48 od 21. avgusta 1948. godine osuđen na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 30 mjeseci, u koju kaznu mu se uračunalo vrijeme provedeno u pritvoru od 23. jula 1948. godine“.

Predmet je zatim bio na rješavanju kod Okružnog suda u tadašnjem Titogradu, kao drugostepenog, koji je preinačio prvostepenu presudu tako što je izrečenu kaznu smanjio na deset mjeseci lišenja slobode.

Molbu za pomilovanje podnijela je majka osuđenog, koja je navela da je vrlo siromašnog stanja, stara i nemoćna, i da joj je osuđeni hranilac, i za istog ističe da je teško bolestan od epilepsije, a sem toga da se svojim radom borio na

196 Državni Arhiv Crne Gore, fond: A.1.5.74 Prezidijum Narodne Skupštine NRCG (1946-1952), Strogo povjerljiva akta, godina 1949, fascikla 15, br. 111/49.

obnovi i izgradnji zemlje i države u toku rata, te da se ne može smatrati društveno opasnim. U molbi za oprostaj od daljeg izdržavanja kazne, navodi sljedeće:

„Samo sticajem prilika još je vrlo mlad i neiskusn, a osim toga i opterećen teškom bolešću epilepsije, mogao je da bude zaveden od degenerisanog njemačkog zarobljenika i da počinu djelo za koje je osuđen. Moj sin, naime još od svoje najranije mladosti poznat je kao vrlo miran, ali vrlo vrijedan mladić. Sposobnost zdravog i pravilnog rasuđivanja za vrijeme rata i okupacije vodila ga je jednim pravim putem: da pomaže pozadinske radnike Narodno Oslobođilačkog Pokreta (NOP-a), da kao kurir partizanskim borbama čini stalne usluge. Još prije oslobođenja Kotora dobrovoljno je stupio u Jugoslovensku Armiju, odakle je otpušten zbog nastupanja epilepsije, od koje pati. Odmah po otpuštanju iz vojske učestvuje stalno na raznim radovima obnove i izgradnje, a na Omladinskoj pruži Nikšić - Titograd radi neprekidno za vrijeme od dvije smjene i za svoj požrtvovani rad biva nagrađen i pohvaljen i postavljen za komandira svoje radne jedinice. Sve oko ukazuje da moj sin i ne može da bude društveno opasan član, pa se sasvim osnovano može očekivati da će pomilovanje na njega uticati tako da u svome daljem radu postiže sve veće uspjehe. U nadi za hitno i povoljno rješenje ove moje molbe ostajem unaprijed vječno zahvalna“.

Sreski sud u Kotoru je dao mišljenje da se molbi G.M, za pomilovanje njenog sina, osuđenog presudom Okružnog suda u Titogradu Kž 215/48 od 28. septembra 1948. godine na deset mjeseci lišenja slobode sa prinudnim radom, radi krivičnog djela protiv prirodnog bluda, ne udovolji. Citiram razlog odbijanja molbe: „Ovakvo svoje mišljenje sud zasniva na činjenici, da su djela ove vrste po shvatanju sredine vrlo prljava, te na osnovu toga, a što je i sudu poznato, da bi se udovoljenjem molbi politički slabo odrazilo na sredinu u kojoj je optuženi živio.“

Dalje je postupak proslijeđen Prezidijumu, koje je u februaru 1949. godine donijelo rješenje da se molba za pomilovanje majke osuđenog, ne uvaži, a Ministarstvo pravosuđa je potpisalo rješenje.

Ovo je takođe jedan od slučajeva u kojem nije bilo popustljivosti od strane Prezidijuma. Stiče se utisak da ova nepopustljivost služi kao davanje primjera društvu u vezi otklanjanja „devijantnog ponašanja“, a politički uticaj je važniji od okolnosti pojedinca koji je prinuđen da trpi teret zbog zadovoljenja većine društva.

Sama činjenica da društvo posmatra homoseksualni odnos kao „prljav i nemoralan“ je dovoljna da se ono prihvati i procesuirao kao krivično djelo. Ova praksa, naslijeđena iz Krivičnog zakonika ranije Kraljevine Jugoslavije biće ozvaničena novim Krivičnim zakonom 1951. godine koji će u svim federalnim republikama procesuirati tzv „protivprirodni blud“ osoba muškog pola shodno članu 186. Iako homoseksualni odnosi između žena nijesu bili spominjani u zakonu, postoji manji broj presuda koji svjedoči o inkriminaciji lezbejskih seksualnih saglasnih odnosa.¹⁹⁷

197 Istorijski Arhiv u Ljubljani, fond: Okrožno sodišče 1945-1977; Državni Arhiv u Zagrebu, fond: Okružni sud 1945-1977.

Presude u Hrvatskoj – “Buržoaski elementi u seksualnim odnosima” - Zatvorom protiv „bolesti” i „akutne društvene opasnosti”¹⁹⁸

U vezi sa ovim slučajem, interesantno je predstaviti detalje o vrlo sličnom krivičnom postupku vođenom u Zagrebu iste godine. Naime, radi se o vrlo kompleksnom slučaju u kojem su dvojica optuženih proglašeni krivim za više krivičnih djela, a jedan od njih, između ostalog, i za djelo protivprirodnog bluda. U sklopu presude K226/1949, na Okružnom sudu, oba optužena su proglašena krivim za djela iz člana 2 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države u smislu pripremih radnji za ilegalni prelaz preko granice, zatim krivično djelo iz člana 3, t. 3 Zakona o suzbijanju nedopustive trgovine, nedopustive špekulacije i privredne sabotaže.

Međutim prvooptuženi je takođe osuđen za djelo protiv javnog morala, odnosno vršenja protivprirodnog bluda sa muškarcima u periodu od maja mjeseca 1947. pa sve do hapšenja. Osuđen je na jedinstvenu kaznu lišenja slobode, sa prisilnim radom u trajanju od 5 godina u koju se uračunava i istražni zatvor od 05. juna 1949. godine. Drugooptuženi, iako ne za protivprirodni blud, osuđen je na kaznu zatvora od 3 i po godine. Obojica su osuđena na gubitak građanskih prava u trajanju od godinu dana.

U obrazloženju presude navodi se da je prvooptuženi, osim namjere za povezivanjem u inostranstvu sa neprijateljskim grupama koje djeluju protiv tadašnjeg poretka u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ), vršio protivprirodni blud. Naime, optuženi je u svojoj odbrani priznao da je zaista vršio homoseksualne odnose i to u pasivnom odnosu, i da je to njegov prirodni seksualni nagon i da on protiv toga nije mogao ništa, jer je na taj načini tim putem zadovoljavao svoj seksus. Naveo je da su svi ljudi s kojima je bio u odnosima, dolazili k njemu i vršili odnose u zatvorenoj sobi. Navodim citat iz odbrane optuženog, a prenesen od strane suda u žalbenom postupku:

„Niti u jednom slučaju nije to bilo dostpuno drugim licima niti vršeno na javnom mjestu. Svi koji su dolazili k njemu dolazili su uz obostrani pristanak. U svoju odbranu dalje navodi da je on od prve mladosti imao takav seksualni nagon, a da nikada nije imao sklonosti niti prohtjeva prema ženama. Molim da bude oslobođen za ovo djelo.“

Sud navodi da je na osnovu priznanja optuženog utvrđeno da je objektivni čin počinjen te da je Krivično zakonodavstvo stare, Kraljevine, Jugoslavije inkriminisalo ovu radnju kao „protuprirodan blud“ i kažnjavalo ga. „Princip izražen u Krivičnom zakoniku stare Jugoslavije u smislu člana 4 Zakona o nevažnosti pravnih propisa nije u suprotnosti sa postojećim portetkom u FNRJ“ navedeno je u presudi.

198 Državni Arhiv u Zagrebu, fond: HR-DAZG-1007 Okružni sud u Zagrebu. 1949-1975, godina 1949, fascikla 31, br. K 226/49.

Interesantno je citirati način na koji je sud pristupio utvrđivanju razloga za kažnjavanje homoseksualnog odnosa kroz koji se afirmiše i nova socijalistička dogma:

„Moderna, medicinska nauka objašnjava pojavu homoseksualstva kao nemoralnu pojavu u seksualnim odnosima. Nesumnjivo je da se ta nenormalna pojava pojavljuje i razvija u uslovima propadanja jedne klase. Poznato je da se homoseksualstvo razvijalo i javljalo među buržoaskim elementima i da ono znači degeneraciju. Naši narodi oslobođenjem izveli su socijalnu revoluciju u zemlji. No mi smo takođe naslijedili znatne ostatke bivšeg kapitalističkog društva, koje se ni u socijalističkim uslovima nije moglo odreći svojih navika. Naprotiv, buržoaski elementi u seksualnim odnosima i dalje su podržavali i gajili razvratne seksualne odnose, koji negativno utiču na okolinu. Istina, optuženi nije vršio te odnose na taj način da bi to bilo pristupačno javnosti, ali grupa njegovih prijatelja koja je s njim stupala u odnose bila je dosta široka i na kraju krajeva o tome se u javnosti zna. Svakako da takva djelatnost nemoralno utječe na omladinu, pa ovaj sud smatra da su u radnji optuženog sadržani svi elementi krivičnog djela. Takva djelatnost je društveno opasna pa ju zbog toga treba i kažnjavati, da bi se na taj način onemogućila. Zbog toga je sud optuženog proglasio krivim kao u dispozitivu.“

Januara 1950. godine, nakon žalbe od strane prvooptuženog, Vrhovni sud je odbio istu kao neopravdanu te potvrdio presudu suda prvog stepena. U žalbenom postupku, prvooptuženi napada, između ostalog, presudu po dijelu navedenom pod tačkom I-3 i ističe, da „se danas homoseksualstvo općenito ne smatra za krivično djelo već više defektom kao pr. gluhoća i tome slično. U njegovom slučaju, da ovo djelo nije vršeno iz materijalnih razloga, niti je time pobuđena javna sablazan, pa da nema ni tih posebnih obilježja, uslijed kojih bi se njegove radnje mogle izuzetno kriminalizirati.“

Žalba sadrži veoma osjetljivu ispovjest koja svjedoči o karakteru i stepenu obrazovanja i informisanosti osuđenog. Obzirom da bi ona i danas mogla biti aktuelna, u mnogim društvima, u potpunosti je iznosim:

„Konačno, ja sam presuđen sa šest mjeseci zatvora radi vršenja protuprirodnog bluda. Smatram da ovaj moj rad ne podleže kazni, jer nije krivično djelo. Od najstarijih vremena ljudske historije i kod kulturnih naroda staroga vijeka, kod Egipćana, Grka, Perzijanaca, u islamskom svijetu, Japanu i Kini je ovaj protuprirodni blud toleriran. Tek nastupom Katoličke crkve i njenom supremacijom ovaj je blud prozvan sodomskim grijehom, sodomia rationae sexus, te je kažnjavan teškim kaznama. Katolička crkva je na reguliranje seksualnih odnosa gledala veoma strogo, te je i na brak udarila pečat sakramenta. Kako su pojedine države othrvale supremacije Katoličke crkve, to su uvele tolerantnija shvaćanja u reguliranju seksualnih odnosa, u pitanju braka, te u pitanju homoseksualstva. Prema mome znaju, sve moderne države, ne smatraju danas niti preljub niti homoseksualstvo za krivično djelo. Prema mome znanju prema novoj osnovi našeg

posebnog dijela krivičnog zakona, ne smatra se niti preljub za krivično djelo, a niti homoseksualstvo. O tome, da preljub nije krivično djelo postoji već rješidba kotarskog suda III., koja to obrazlaže baš time, jer danas nije brak smatran kao nadnaravni odnos i jer se preljub ne može zapriječiti kaznama, kada život seksualni u braku ne može pružiti potrebno zadovoljenje. Još mnogo više to znači za homoseksualstvo. Prema utvđenom saznanju medicinske nauke smatra se homoseksualnost defektom, kao gluhoća ili nijemost. Homoseksualaca imade rođenih sa tom pogreškom ili uslijed teških psihičkih afekata nastalih, što se liječi naročito psihoanalizom. Ako je to defekt, koji se mora liječiti, onda to nije delikt, a odnosna osoba nije delinkvent, nego pacijent. U mome slučaju nije vršeno to iz materijalnih razloga, niti je time pobuđena javna sablazan, stoga se ne može smatrati da je to delikt. Smatram, da ne bi bilo u interesu pravosuđa, da se danas kazni homoseksualstvo, a za šest mjeseci, kada stupi na snagu nova osnova posebnog dijela krivičnog zakona, da se ne smatra više deliktom. Mi danas stvaramo novu pravnu svijest na temelju današnjih načela i shvaćanja, pa bi bilo korisno, da je ista u saglasnosti danas i za šest mjeseci.

Razloge moje nastranosti ja ću još obrazložiti pod tačkom III ove žalbe. Sada naglasujem da sam ja, mladić od dvadesettri godine, impotentan radi preživjelih strahota za vrijeme okupacije. Stoga smatram, da me se ne bi trebalo kazniti za ovu inkriminaciju, a kada prvostepena presuda mene kažnjava, onda je krivo primijenila krivični zakon.

Ja sam godine 1941. bio dječak od 14 godina, kada mi je pred očima otac odveden od ustaša i svirepo pobijen. Zatim sam se skrivao kroz četiri godine u Zagrebu sa majkom, uvijek u strahu od ustaša, te sam tako postao živčano bolestan uslijed samoće i straha, da sam pao u vjersko ludilo i gradio u sobi oltare i tako zataškavao moje strahove. Kada je došlo oslobođenje, ja sam bio defektan mladić od 18 godina, te sam se upisao na teologiju i među monahe. Izrastao sam u dobi puberteta nastrano fizički i psihički, te impotentan. U tome je razlog, da sam na sektoru intimnog života postao homoseksualac, a nikakav razvrat ili slična okolnost.“

U iznošenju žalbe, osuđeni se posebno osvrće na dio kazne za „protivprirodni blud“, jer smatra svoju prirodu, iako prouzrokovanu spoljašnjim uticajima i strahovima iz rata, jednim dijelom sebe na koji ne može uticati. Postajemo svjesni i njegovog preispitivanja u vezi seksualnosti te saznanja o istoriji, religiji i filozofiji koja su bila povezana sa tom tematikom. Iako se radi o djelimično preciznim konstatacijama, iznenaduje informisanost osuđenog u vremenu kada je protok informacija bio u potpunosti ograničen.

On traži oslobađanje od kazne za „protivprirodni blud“, uzimajući u obzir njegovo fizičko i psihičko stanje nastalo za vrijeme rata. Njegovo priznanje uz konstataciju da se radi o njegovom prirodnom seksualnom nagonu, i da odnose nije upražnjavao na javnom mjestu, te da to nije radio za materijalnu korist niti širio priču o svojoj seksualnosti, nijesu pomogli u žalbenom postupku.

U krivično-žalbenom postupku KŽ30/50, Vrhovni sud je odbio prijedlog za pomilovanje. To je obrazloženo na sljedeći način:

„U osvrtu na iznesene prigovore po djelu protuprirodnog bluda, potrebno je ustanoviti, da su žalbeni prigovori u protivnosti sa narodnim pravnim shvaćanjem u odnosu na tu stvar. Protuprirodni blud ne smatra se samo kao defekt pojedinanaca, koji nema nikakvog odjeka na zajednicu. U pitanju je jedna skroz nezdrava pojava, koja se upravo kod nas uzima kao bolesan bio na društvenom organizmu, koji treba radikalno liječiti. U odnosu na skretanje ove vrste u našoj narodnoj zajednici uvijek se je na odgovarajući način reagiralo. Nema razloga, da se i danas ne povede borba protiv zla, koje znači degeneraciju društva. Prema tome princip izražen u krivičnom zakoniku stare Jugoslavije u smislu čl.4. Zakona o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije, nije u protivnosti sa današnjim pravnim shvaćanjem i današnjom našom društveno-političkom stvarnosti. Momenti materijalne pobude i prouzrokovanja javne sablazni ne ulaze kao bitni elementi u sastav krivičnog djela protuprirodnog bluda, pa je irelevantno za postojanje samog djela, da li predleže i ti momenti. U svakom slučaju okolnosti, koje je žalitelj naveo kao uslov za postojanje krivičnog djela protuprirodnog bluda, mogu djelovati već prema konkretnoj situaciji kvalifikatorno odnosno kao otežavajuće okolnosti, koje povećavaju društvenu opasnost djela i učinioca. U konkretnom slučaju prvostepeni sud je uzeo pravilno, da postoji prosječan slučaj krivičnog djela protuprirodnog bluda bez kvalifikatornih momenata i bez otežavajućih okolnosti i prema tako utvrđenom djelu izrečena je odgovarajuća kazna. Samim tim otpadaju izneseni prigovori kao bespredmetni.“

Iz obrazloženja odbijanja žalbe, možemo uvidjeti na koji način se tadašnji režim ophodio prema homoseksualcima. Iako je sve što je povezano s religijom bilo nedostupno i odbačeno, način postupanja prema homoseksualcima je bio sličan odnosu Crkve prema tzv. „protivprirodnom bludu“. Upotrijebljena terminologija kao i razlozi društvene opasnosti su bili identični religijskim stavovima kod katoličke, pravoslavne i islamske vjerske organizacije.

Sud uopšte ne pokušava da razmotri žalbu, i utvrdi njenu pravnu i procesnu osnovanost, već je bezrazložno odbacuje, a kao jedini razlog navodi zlo i društvenu opasnost.

Iz izlaganja sudija, u konkretnom predmetu, može se primijetiti da se homoseksualnost pojavljuje kao „akutna društvena opasnost“ u tadašnjem periodu i u toku izgradnje socijalističke Jugoslavije, kojoj je navodno za dalji i „pravičan razvitak nesumnjivo potrebna duševno i tjelesno zdrava i moralna snažna omladina“. Takvoj omladini neophodna je društvena zaštita od novih elemenata koji uvlače u „razvratan i za socijalističkog čovjeka nedostojan život, na štetu interesa same omladine i naše zajednice koja toliko očekuje od nje“. Takođe smatralo se, da je u konkretnom slučaju, djelovanje optuženog razorno uticalo na omladinu, iz čega proizilazi da je znantno „društveno opasno“, i da optuže-

nog kao potpuno negativnog u moralnom o političkom pogledu, treba primjerenom kaznom izolovati od društva i upotrijebiti ga, sa ostalim sličnim njemu, da pod stažnim nadzorom obavlja društveno korisne radove, ne bi li im se na taj način omogućilo da pojačaju volju u borbi protiv „nastranih seksualnih nagona“.

Posebno dirljiv, i emotivan, detalj ovog krivičnog predmeta jeste obraćanje majke osuđene osobe maršalu Josipu Brozu Titu, povodom pomilovanja. Nakon tri i po godine zatvora, majka pokušava, na očajnički način, da oslobodi sina i obraća se Maršalu Titu sljedećim riječima:

„...Moj sin u svojim mladalačkim godinama zgriješio je, no uvjerena sam da je dosadašnje izdržavanje kazne na njega toliko odgojno djelovalo, da bi mogao biti vrijedan član naše društvene zajednice. Pripominjem tom zgodom, da sam svoga sina odgajala u dobru, a takođe u nacionalnom duhu, te smo uslijed toga za vrijeme okupacije bili progonjeni, muž je bio ubijen 1941., a bile su nam uništene i sve stvari. Pomagala sam pokret prema svojim mogućnostima, što se upućuje na to, da je i današnji moj stav prema našoj vlasti pravilan.“

Isti je moj jedina jedina potpora u mojoj budućnosti danas, pa se stoga družu Maršale obraćam na vas s molbom da se mome sinu oprostí dulje izdržavanje kazne putem pomilovanja, odnosno da se pusti na uvjetni otpust. Znam da to nije redovni put, da se obraćam na Vas, no u svojoj majčinskoj brizi, poduzimam tak korak, pa se nadam da ćete moju molbu uslišati.“

Osuđeni je potom uputio i zahtjev za pomilovanje Prezidijumu Narodne Skupštine FNRJ, koji je 27. juna 1951. godine odbijen, čime je bio isprpljen i posljednji pravni lijek.

Odslužio je punu kaznu zatvora, a ovaj slučaj konkretno i argumentovano potvrđuje stav tadašnjeg pravosudnog sistema, ali i djelovanje socijalističkog jugoslovenskog režima u odnosu na homoseksualce.

Presude u Srbiji - „Aktivna“ ili „pasivna“ uloga?: Odluka je na Vrhovnom sudu¹⁹⁹

Uzimajući u obzir da se „protivprirodni blud“ smatrao lakšim krivičnim djelom, posebno poslije 1951. godine, rijetko su predmeti dolazili na Vrhovni Sud. Međutim, u nekim situacijama kada je uz ovo, optuženi bio osuđen i za druga krivična djela, presuda je poprimala značaj visoke instance te je dospijevala na republički Vrhovni sud, a u vrlo rijetkim situacijama, i na Savezni Sud. U Srbiji, bilo je nekoliko interesantnih slučajeva, ali je nažalost malo toga sačuvano jer po zakonu krivični predmeti u kojima je izrečena kazna kraća od 10 godina zatvora, nijesu trajno čuvani.

Uvid u procesuiranje homoseksualaca u doba inkriminirajućeg perioda je moguć zahvaljujući brojnim registrima, imenicima i upisnicima krivičnih pred-

meta u kojima je moguće ustanoviti razlog presude, lične podatke kao i visinu kazne osuđenih.

U fondu Vrhovnog suda, ipak je sačuvan manji broj predmeta u kojima se nalazi presuda Vrhovnog suda, molba za pomilovanje i presuda prvostepenog suda.

Presudom Okružnog suda u Požarevcu K.48/56 od 18. maja 1956. godine oglašeni su krivim optuženi Ž.R. i S.R. i P.J. za po jedno krivično djelo protivprirodnog bluda iz čl.186 KZ., optuženi S.S. za dva krivična djela iz čl.186 KZ., jedno ovakvo djelo pomaganjem i jedno djelo pomaganja u izvršenju krivičnog djela oblube i protivprirodnog bluda sa maloljetnim licem iz čl. 181 st.1 KZ., a u vezi čl. 20 KZ., a optuženi Ž.R. i za krivično djelo iz čl. 181. st.1 KZ.

„Optuženima Ž.R. i S.R. su za navedena dela utvrđene pojedinačne kazne zatvora u trajanju kao u izreci, te su za dela u sticaju osuđeni na po jednu kaznu zatvora u trajanju: opt. S.S. od 1 godine i 6 mjeseci, a opt. Ž.R. od 10 meseci, dok su za navedena dela optuženi P.J. i S.R. osuđeni na kazne zatvora u trajanju od po 4 meseca. Optuženi su obavezani da na ime troškova krivičnog postupka državi naknade iznos po računu, a obavezani su na ime plaćanja paušala u iznosima pojedinačno označenim i izreci. Prema optuženom M. J. je rešenjem primenjena vaspitno popravna mera – ukor.“

Presudom Kž. 3402/56, Vrhovni sud je potom odbacio kao neosnovane žalbe branioca optuženog S.S. i P.J. i potvrdio presudu Okružnog suda u Požarevcu K.38/56 od 17. maja 1956. godine u odnosu na imenovane optužene. Vrhovni sud se nije upuštao u razmatranje presude Okružnog suda u odnosu na optužene Ž.R. i S.R. i rješenja u odnosu na optuženog maloljetnog, sedamnaestogodišnjeg J.M., jer ti djelovi odluka prvostepenog suda nijesu bili pod žalbom.

Vijeće sudija Vrhovnog suda je razmotrilo sve spise ovog predmeta i pobjanju presudu u smisli čl. 353 Zakona o krivičnom postupku, pa po ocjeni navoda u žalbama zaključio sledeće:

„Optuženom S.S. za krivična dela protivprirodnog bluda iz izreke pod IV i V - u kojima je imao pasivnu ulogu – utvrđene su pojedinačne kazne zatvora u istom trajanju kao optuženima S.R. i P.J. koji su pri izvršenju tih dela imali aktivnu ulogu. Optuženi S.S. je oglašen krivim i za dela pomagnja u izvršenju krivičnih dela iz čl. 186 KZ. i 181 st.1 Kz. u vezi čl. 20 KZ. pa nije tačno tvrđenje u žalbi branioca ovog optuženog da je strožije kažnjen od izvršioca navedenih dela koji su imali aktivnu ulogu pri izvršenju istih, pošto prema optuženom J.M., kao maloletnom, nije ni izrečena kaza, a P.R. nije ni optužen za krivično delo iz člana 181 st.1 KZ. Vrhovni sud nalazi da je za ocenu stepena krivične odgovornosti učinioca krivičnog dela protivprirodnog bluda iz čl. 186 Kz, i ovakvog dela sa maloletnim licem iz čl. 181 st.1 Kz. bez uticaja uloga koju je učinilac tih dela, a pri izvršenju istih, imao.

Sa izloženog Vrhovni sud nalazi da je optuženom S.S. prvostepeni sud izrekao pravilnu kaznu kao i optuženom P.J., na koga izrečena kazna treba i

popravno da deluje, da se u buduće kloni izvršenja ovakvih dela i uticaja drugih za vršenje istih, te je žalbu branioca optuženog S.S. i optuženog P.J. Vrhovni sud odbio kao neosnovanu i odlučio kao u izreci čl. 361 ZKP.“

U većini sličnih slučajeva, sud je to pravdao činjenicom da za svako krivično djelo, pa i za ovo, traži se umišljaj, dakle svijest o svojoj radnji i njenom zabranjenom protivprirodnom karakteru. Pa kada ta svijest postoji, kako kod pasivnog, tako i kod aktivnog subjekta, u tom slučaju krivično pravno su oba odgovorna i potrebno je obojicu kazniti. Takođe je smatrano, da krivično djelo protivprirodnog bluda mogu izvršiti dvije ili više osoba, a ima za cilj protivprirodno izvršenje polnog akta, te je razumljivo da oba aktera budu kažnjena, kako i sam Zakon predviđa.

Pojedine sudije su smatrale da se kod protivprirodnog bluda, radi zadovoljenja svoga seksualnog nagona ne smatraju osobe koje ovo obavljaju „pasivnim putem“, te da „pasivni subjekti“ ne trebaju biti procesuirani na isti način kao „aktivni“. Tvrdili su da je to bolest pasivnog subjekta koja ga prati kroz čitav život, te se u krajnjoj liniji to odmah sazna. Međutim, to je bila teza samo malog broja sudija, pa su u većini slučajeva aktivni i pasivni subjekti kažnjavani na isti način. Interesantno je da su u Srbiji homoseksualni saglasni odnosi kažnjavani sve do 1994. godine, i to do 1951. drakonskih mjerama, do 1977. po članu 186 KZ SFRJ kao i u drugim jugoslovenskim republikama, a do 1994. po članu 110 Krivičnog zakonika Socijalistilke Republike Srbije.

3.6. Presuda u Sloveniji: – „Ne ponovilo se“! Uslovnom protiv homoseksualnih „prestupnika“²⁰⁰

S obzirom na veću otvorenost i fleksibilnost, u Ljubljani sam očekivao neznatni broj optužnica za homoseksualne saglasne odnose.

Međutim, arhivski podaci pokazuju drugačiju sliku, pa je čak u 60-im godinama u Okrajnom (Osnovnom) i Okrožnom (Višem) sudu identifikovano na desetine presuda i to sa kaznom zatvora predviđenom članom 186 KZ SFRJ.

Naime, presudom Okrajnog suda IK482/60, a onda i potvrdom iste na Okrožnom Sudu Kž 63/61, od 30. septembra 1960. godine, optuženi H.S. i P.V. su proglašeni krivim za vršenje protivprirodnog bluda („protivnaravno nečistovanje“), te osuđeni na po jedan mjesec zatvora.

Međutim, s obzirom na olakšavajuće okolnosti nekažnjavanja i pri čemu prvooptuženi ima malu djecu i porodicu, a da nije bilo posebnih otežavajućih okolnosti, kazna zatvora je preinačena u prvostepenom postupku u uslovnu kaznu od jedne godine i plaćanja sudskih troškova i kazne.

Optuženi H.S., Hrvat, 38 godina, oženjen, sa dvoje male djece, zaposlen, bivši branilac Hrvatske i vojnik NOP-a., nekažnjavan, i optuženi P. V., Slovenac,

200 Zgodovinski Arhiv, fond LJU 86, Okrajno Sodišče Ljubljana, Kazenske zadeve IK, fascikla 97; br. IK482/1960

58 godina, oženjen, sa jednim punoljetnim sinom, prevoznik, upisan u vojnu evidenciju pri VO Ljubljana, takođe nekažnjavan, proglašeni su krivim zato što su: „vršili protivprirodni blud s tim da je P.V., dana 16. aprila 1960.godine, oko 20 časova u javnom toaletu, na Trgu Francuske Revolucije u Ljubljani, ugurao svoj polni organ u zadnjicu H.S., koji je na to pristao. Time su počinili krivično djelo protivprirodnog bluda po članu 186/II te se po istom zakonu osuđuju na 1 mjesec zatvora. Po članu 48 KZ obojici osuđenih izvršenje kazne se preinačuje na godinu dana uslovno, pod uslovom, da u tom periodu ne stvore isto ili bilo koje drugo kažnjivo djelo. Po članu 90/1 ZKP obojica osuđenih su dužna da plaćaju troškove krivičnog postupka, i to paušalno u iznosu od 1.000 dinara.“

U obrazloženju presude, moguće je utvrditi postupak dokazivanja, uz svjedočenja, policajaca - svjedoka i izjava optuženih.

H.S. navodi da se zaustavio u toaletu na Trgu Francuske Revolucije nakon izlaska iz kafane i da je bio pripit. Navodi da su u toaletu bili prisutni i drugi ljudi te da se ne sjeća svega dobro ali da pretpostavlja da se ništa tako nije dogodilo kako je navedeno u optužnici, i da do saslušanja nije ni čuo ni vidio da se govori o odnosu između osoba istog pola. Citiram iz obrazloženja optužnice: „Poriče da je na saslušanju u kancelariji unutrašnji poslova pristao na seksualni odnos sa drugooptuženim. Podsijeća kako ga je, prije dvije godine kad je došao u Ljubljanu, u toaletu ispod Tromostovja, neki muškarac počeo da ga dira za polni organi, te govori, da osim tog slučaja nije ništa slično doživio i negira da se u Ljubljani upoznao i družio sa homoseksualcima.“

„Drugooptuženi P.V., koji negira ovo djelo i krivicu, navodi u svojoj odbrani, da je te večeri zaista ušao u navedeni toalet da obavi malu nuždu. Dok je vršio nuždu, prvooptuženi se nagnuo nad njim, vjerovatno, jer je bio pijan i da ga je gurnuo. U tom trenu su prišla dva policajca, koji su ih zatim legitimisali i uzeli lične podatke. Poriče, da su jedan drugog dirali za polni organ, kao i da je prvooptuženom ugurao polni organ u zadnjicu, odnosno navodi da se među njima nije ništa dogodilo, te poriče da su obojica imali spuštene pantalone. On takođe negira da je priznao policajcu da ga je prvooptuženi dirao za polni organ.“

Na Sudu su svjedočili i policajci (milicioneri) koji su uhapsili optužene. Naveli su da su u toaletu čuli neko komešanje i opazili guranje među dvije osobe. Kad su ih osvijetlili džepnom lampom, obojica su navodna navukla pantalone i pravila se da vrše nuždu. Policajac P.J. tvrdi da je u toku identifikacije optuženih, na njegovo pitanje prvooptuženom je li homoseksualac, on to potvrdio i da je priznao da se sa drugooptuženim dirao za polni organ.

Službenik Ministarstva unutrašnjih poslova iz Ljubljane D.B. svjedočio je kako su obojica priznala da su saglasno imali seksualni odnos. Naime, prvooptuženi mu je takođe priznao da je prije dvije godine zašao među homoseksualce i upoznao ih. Zatim, on je prestao da poriče da ne zna šta je homoseksualnost, kad ga je svjedok podsjetio da je 1959. godine radi slične radnje protiv njega pokrenut postupak. „Potom, je optuženi detaljno ispričao šta se dogodilo, da ga je

drugooptuženi opipavao za polni organ i po zadnjici te ga nagovarao na odnos pri čemu je on pristao da mu ugura polni organ u zadnjicu. Kada je u toalet ušao policajac, obojica su bila iznenađena. Dalje se ispovijedao kako se ne slaže sa ženom i da zbog toga živi odvojeno, pa se navukao i na protivprirodni blud, koji mu posebno prija kada je pijan. Sa druge strane, H.S. je plaćući obećao da to više neće ponoviti. U daljem ispovijedanju, navodi kako mu je P.V. prišao i počeo ga dirati za polni organ, što se njemu svidelo, pa je i priznao protivprirodni blud. Dalje navodi kako je navedeni toalet poznat kao mjesto za okupljanje homoseksualaca bezbjednosnim organima te da se baš iz tog razloga vršila kontrola od strane policije.“

„Iz izvještaja PLM Ljubljana rezultira da us obojica optuženih uhapšeni na večer 16.04.1960. u toaletu na Trgu Francuske Revolucije u Ljubljani, i to, prilikom dolaska policajca koji je osvijetlio obojicu, koji su u tom trenutku navukli gaće i odvojili se jedan od drugog, te da je poslije toga prvooptuženi to priznao, a drugooptuženi izjavio da ga je H.S. dirao za polni organ. Iz ovoga se može zaključiti da su se obojica dirali za polni organ te da su isto priznali. Po završenom dokaznom postupku, sud smatra da je krivično djelo optuženih u potpunosti dokazano. Iako policajci svjedoci nijesu direktno vidjeli obojicu u seksualnom odnosu, ipak je lako zaključiti s obzirom na njihovo zadržavanje u toaletu, za koji se znalo da je mjesto u kojem se okupljaju homoseksualci. Svjedoci su takođe čuli poklizavanje i u trenutku kada je policajac osvijetlio toalet, oba optužena su povukli pantalone, koje su im bile spuštene, odvojili se jedan od drugog i pravili se da vrše nuždu. Obojica su policajcu priznali da su se dirali za polni organ, a svjedok P.J. je insistirao u suočeljavanju obojice u toku kojeg je drugooptuženi izjavio da je dirao prvooptuženog za polni organ...Kao što slijedi iz dokaznog postupka, prvooptuženi, po svjedočenju D.B. je priznao da je dozvolio drugooptuženom da vrši protivprirodni blud, i takođe na glavnom pretresu prvooptuženi pretpostavlja da je to moguće i takođe govori da D.B u svojoj izjavi nije lagao.“

Po ustanovljenom činjeničkom stanju, utvrđeni su svi elementi krivičnog djela protivprirodnog bluda po članu 186/2 KZ za koje je predviđena kazna zatvora od jedne godine. U toku utvrđivanja kazne sud je uzeo u obzir olakšavajuću okolnost neosuđivanosti oba optužena, pri čemu je prvooptuženi otac dvoje male djece za koju mora brinuti, a posebnih otežavajućih okolnosti nije bilo. U skladu sa izrečenom presudom, oba osuđena su dužna da plate troškove krivičnog postupka.“

U krivično-žalbenom postupku na Okrožnom ili Višem sudu dana 28. februara 1961. godine presuda je potvrđena a žalba označena kao neosovana. Žalbu je uputio P.V., a ista je odbijena i osuđeni je dužan nadoknaditi troškove novog pokretanja postupka. Iz razloga navedenog u prvostepenoj presudi, Okružni sud je smatrao da: „je kazna koju je odredio prvostepeni sud pravilno odmjeren i da odgovara ozbiljnosti počinjenog djela i krivici optuženog. Izvršenje izrečene zatvorske kazne ipak je bila preinačena u uslovnu, shodno članu 48 KZ te zavisi od budućeg ponašanja osuđenog, da li će se prvobitna kazna izvršiti ili ne.“

U ovom postupku u nijednom momentu nije uzeta kao otežavajuća okolnost, vršenje seksualnih radnji na javnom mjestu bilo da se radi o hetero ili homoseksualnom odnosu. Što znači da su obojica optuženih inkriminirani zbog upražnjavanja tzv. „protivprirodnog bluda“ shodno čl. 186 st. 2 KZ SFRJ, odnosno pretpostavke da je to djelo učinjeno, jer ni jedan svjedok nije direktno mogao to potvrditi. Naime, dokazi se temelje na izjavama optuženih u policijskoj stanici i kancelariji MUP-a u Ljubljani, koje su isti kasnije demantovali. Činjenica je da su obojica bili u toaletu, ali isto tako nijesu bili direktno zatečeni u seksualnom odnosu. Ne možemo ni znati u kojima okolnostima su optuženi, ako uopšte i jesu, priznali ovo djelo i da li je to priznanje urađeno pod torturom. Interesantno je da je sud smatrao homoseksualnost krivičnim djelom u ravni sa ostalim krivičnim djelima protiv javnog morala, poput silovanja, zlostavljanja maloljetnih lica i slično, te je smatrao da se ono ne mora ponoviti u budućnosti i tražio od osuđenih da ne potpadnu ponovo pod uticaj te „društveno opasne i nemoralne pojave“, kako ne bi strožije bili osuđivani.

Registrovani su slučajevi u kojima je ista osoba osuđivana više puta, i u tom slučaju je trpio dužu kaznu zatvora.

Ovaj, kao i mnogi drugi slučajevi iz Ljubljane su pobili mišljenja mnogih historičara, pravnika i profesora o nepostojanju ove vrste presuda i tvrdnje da je član 186 bio samo mrtvo slovo na papiru.

Zaključak

Ovo istraživanje ukazuje na potrebu za još temeljnijom pretragom dokumentacije i to u manjim gradovima, manjim sredinama, bivše Jugoslavije, kako bi se registrovala i predstavila nepravda učinjena prema homoseksualcima u nevidljivom dijelu naše bliske istorije.

Studije o poslijeratnim iskustvima homoseksualaca ne mogu se temeljiti isključivo na razgovorima i svjedočenjima onih koji su preživjeli to razdoblje. Nedostatak sistematskog istraživanja ovog dijela istorije našeg podneblja ukazuje na opšti nedostatak istorijskih istraživanja o homoseksualnosti. Zato analiza tog razdoblja zahtijeva i neposrednu pažnju jer ignorisanje značaja iskustva, i ljudske tragedije, uvijek može pojačati nevidljivost homoseksualnosti i nedostupnost za buduća istraživanja na ovu temu, čak i kada obrazovni procesi u ovom dijelu Evrope postanu više svjesni potrebe da se bave ovim pitanjima. Veza između prošlosti i sadašnjosti ne samo da će se rekonstruisati tok istorije, ali to će ponuditi i nove perspektive u pokušaju da se daju pravi odgovori na sve poteškoće koje LGBT osobe susrijeću na Balkanu.

Hipoteza na kojoj počiva ovo istraživanje, a kojom se pretpostavljalo da je postojala praksa kriminalizacije istopolnih saglasnih seksualnih odnosa te da je zajedno sa političkim, društvenim, ideološkim i kulturnim dominantnim

stavovima u bivšoj Jugoslaviji, počevši od četrdesetih pa do devedesetih godina prošlog vijeka, imala ogroman uticaj, iako na različite načine, na težinu prihvatanja, društvenog uključivanja, vidljivosti i ostvarivanja prava LGBT osoba, je potvrđena. To podrazumijeva da je, nakon opsežnog istraživanja u Državnim, istorijskim, i sudskim arhivima bivših jugoslovenskih republika, dokazana pretpostavka postojanja kriminalizacije i njenih efekata, iako sa znatnim razlikama u odnosu na teritoriju i periode kažnjavanja homoseksualaca.

Poznavanje ovih praksi iz prošlosti nam ukazuje na veliku nepravdu koja je počinjena nad homoseksualcima i daje još jedan motiv da se unaprijedi zakonski i društveni položaj LGBT osoba. Bezbjednost je jedan od ključnih elemenata u ovom procesu koji ima za cilj da omogući LGBT osobama da ne žive u strahu i da se osjećaju kao punopravni građani kojima niko ne može niti imati pravo da uskrati da žive slobodno bez obzira na seksualno orijentaciju ili rodni identitet.

U cilju unapređenja statusa LGBT osoba neophodno je, osim konstantnih edukacija i obuka nosilaca pravosudnih funkcija, policijskih službenika, socijalnih radnika, pravnog osoblja, zdravstvenih radnika, državnih službenika, unapređenja zakonodavnog okvira i kampanja edukacija javnosti, uvođenje sistematskog seksualnog obrazovanja u školama, što ne postoji u većini postkomunističkih država. Potrebno je još vremena i truda da bi sistem obrazovanja kvalitetno i integrativno uključio LGBT tematiku.

Literatura:

Abbatecola, E., *L'identità in questione. L'omosessualità da Foucault alla queer theory*, u Leccardi, C. (a cura di), "Tra i generi. Rileggendo le differenze di genere, di generazione, di orientamento sessuale", Milano, Guerini, 2002.

Amnesty International, "Rapporto sul rispetto dei diritti umani", 1995 e 2003.

Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*, London, 1991, Harvester Wheatsheaf, 2nd edn

Dan Healey, *Homosexual desire in Revolutionary Russia: the regulation of sexual and gender dissent*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992.

Dilas, M., *Revolucionarni rat*, Beograd, Književne novine, 1990.

Globus - hrvatski nedjeljnik, januar 1993. i 1999.

Kuhar, R., *Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*, Ljubljana, KUC, 2001.

Parsons, T., *Social structure and personality*, New York, Free Press, 1996.

Petersen, W., *Slovenia, Yugoslavia* in "Gay Histories and Cultures: An Encyclopedia, Haggerty, G. E.," New York and London, Garland Publishing, 2000.

Schuyf, J., *Hidden from History. Homosexuality and the Historical Sciences. Lesbian and Gay Studies: An Introductory, Interdisciplinary Approach*, London, Sage, 2001.

UNDP, "Statistike o razvodima brakova u zemljama istočne i zapadne Evrope", 2003, 2012.

Vuletic, Dean, *Comrades in Arms: Homosexuality, Historiography and the Second World War*, Reč. vol 13, no. 67 (317-326), 2002.

Arhivski fondovi

Crna Gora

Državni Arhiv Crne Gore na Cetinju (fond: Prezidijum Narodne Skupštine NRCG 1946-1952; Vrhovni sud 1946-1977; Okružni – Viši sud Podgorica 1946-1977; Okružni sud Nikšić 1946-1977)

Arhiv Višeg suda u Podgorici (fond: Okružni - Viši sud u Podgorici 1946-1977)

Arhiv Osnovnog suda u Podgorici (fond: Opštinski – Osnovni sud 1946-1977)

Hrvatska

Državni Arhiv u Zagrebu (fond: Vrhovni sud 1946-1978; Prezidijum Narodne Skupštine NRH 1946-1978)

Arhiv Višeg suda u Zagrebu (fond: Okružni sud 1946-1978)

Arhiv Županijskog suda u Zagrebu (fond: Općinski sud 1946-1978)

Srbija

Državni Arhiv Srbije u Beogradu (fond: Vrhovni sud 1945-1994; Prezidijum Narodne Skupštine NRS 1946-1952; Izvršno Vijeće 1953-1977)

Arhiv Višeg suda u Beogradu (fond: Viši sud 1946-1994)

Arhiv II i V Opštinskog – Osnovnog suda (fond: II i V Osnovni sud 1946-1994)

Slovenija

Arhiv Republike Slovenije (fond AS 1931 – Republiki Sekretarijat za notranje zadeve SRS, 1945-1970; Porocilo Ministarstva za notranje zadeve 1945-1970; fond: Vrhovni sud AS 1237 - 1945-1977)

Zgodovinski Arhiv – Istorijaski Arhiv Ljubljana (fond SI ZAL LJU 85, Okrožno Sodišče Ljubljana 1870-1978; fond LJU 86 – Okrajno Sodišče Ljubljana 1948-1978)

PODACI O AUTORKAMA_IMA

dr. Zorica Mršević, naučna savjetnica na Institutu društvenih nauka Beograd. Diplomirala, magistrirala i doktorirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Radila je u Institutu kriminološka i sociološka istraživanja do 1999. godine, a od 1999. do danas je u Institutu društvenih nauka u Beogradu, gdje sada učestvuje na projektu "Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multikulturalni pristup". Saradivala je sa međunarodnim organizacijama u oblasti ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Radila je za OXFAM i Misiju OEBS-a u Srbiji. Od 2008. do 2010. godine bila je zamjenica republičkog Ombudsmana zadužena za oblasti rodne ravnopravnosti i

prava osoba sa invaliditetom. Od 2008. do 2013. predavala Fenomenologiju nasilja i Studije roda na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Novom Sadu. Predavala je Comparative feminist jurisprudence na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ajovi školske 1996/97. Od 2002. do 2005. godine je bila gostujuća profesorica na Centralno Evropskom Univerzitetu u Budimpešti, gdje je predavala Teoriju nasilja i ženska ljudska prava koji predmet je takođe predavala školske 2005/06 kao gostujuća profesorica na Roza Majreder Koledžu u Beču. Objavila je 23 knjige i oko 300 naučnih članaka iz oblasti krivičnopravnih disciplina, teorije roda, teorije nasilja i ženskih ljudskih prava. Najvažnije su monografije iz oblasti LGBT prava su "Ka demokratskom društvu – sloboda javnog okupljanja, pravo svih", "Ka demokratskom društvu – istopolne porodice", "Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost" i "Pravo na javno okupljanje u Srbiji". Uspješno se bavila mačevalačkim sportom. Od 1981. do 1990. godine kao članica šampionskog kluba "Železničar" iz Beograda, više puta bila članica ekipnog šampiona Srbije i Jugoslavije u disciplini ženski mač. Više podataka na: www.zoricamrsevic.in.rs

prof. dr. Dražen Cerović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i član Savjeta za građansku kontrolu policije. Diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u Podgorici, 1999. godine, kao jedan od najboljih studenata u generaciji. Postdiplomske studije je završio na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, na kome je stekao titulu magistra pravnih nauka 2003. godine. Doktorsku tezu odbranio 2008. godine. Na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore je za asistenta izabran je 2000. godine, u zvanje docenta 2009. godine,

a u zvanje profesora 2014. godine. Predaje Upravno pravo, Bezbjednosni menadžment, Policijsko pravo i Ustavno procesno pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Bio je prodekan za nastavu Pravnog fakulteta 2009-2011. Na Policijskoj akademiji u Danilovgradu predaje Upravno pravo. Savjetnik je Predsjednika Ustavotvorne Skupštine Republike Crne Gore u periodu 2006-2008. Savjetnik je Vlade Crne Gore, pri Koordinacionom timu za Strategiju o euroatlantskim integracijama, u periodu 2008-2011. Ekspert je SIGMA-e za oblast javne uprave u Crnoj Gori. Član je Senata Udruženja pravika Crne Gore. Predsjednik je Udruženja za demokratski pravni poredak, koje okuplja stručnjake iz oblasti pravne nauke. Akademski je direktor Centra za javnu upravu u periodu 2003-2005. Saradnik je University of Texas u Dallasu i Arlingtonu. Obavljao je funkciju nacionalnog koordinatora European Agency for Reconstruction za projekat reforme javne uprave u Crnoj Gori 2001-2002. Član je više ekspertskih timova i radnih grupa Skupštine i Vlade Republike Crne Gore. Član je Izdavačkog odbora međunarodnog naučnog časopisa "European Scientific Journal". Autor je većeg broja naučnih, stručnih i drugih članaka i publikacija. Uže oblasti naučnog interesovanja: Parlamentarna kontrola javne uprave, Ustavna zaštita građanskih prava i sloboda, Upravno pravo Evropske unije, Upravljanje i kontrola službi bezbjednosti.

dr Božidar Otašević, glavni i odgovorni urednik časopisa "Bezbednost" Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije i zamjenik predsjednika Savjeta Kriminalističko-policijske akademije (KPA) u Beogradu. Završio je Policijsku akademiju u Beogradu a doktorirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu. Bio je službenik MUP Crne Gore (1998-99) a u MUP Republike Srbije je zaposlen od 2000. godine. Na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu izabran je u zvanje istraživača - saradnika a aktuelan je njegov izbor u zvanje naučnog saradnika. Učestvovao je u

više naučno-istraživačkih projekata u organizaciji KPA iz Beograda i Misije OEBS-a u Srbiji: "Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje", "Nasilje u Srbiji - uzroci, oblici, posledice i društvena reakcija", "Mladi i huliganizam na sportskim priredbama", "Kriminalitet u Srbiji - instrumenti i državna reakcija". Autor je više od 50 naučnih radova iz oblasti kriminologije i kriminalističke bezbjednosti koji su objavljeni u prestižnim časopisima u Srbiji, SAD, Poljskoj, Sloveniji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Makedoniji i BiH. Koautor je Priručnika za stručno osposobljavanje i polaganje stručnog ispita komunalnih policajaca te monografija "Mladi i huliganizam na sportskim priredbama" i "Nasilje nad sportskim priredbama". Takođe autor je poglavlja pod naslovom *Violence at*

Sporting Events: The European Standards of Police Procedures and Practice in Serbia, u monografiji od međunarodnog značaja *Policing Major Events: Perspectives from Around the World*, CRC Press Taylor and Francis Group, 2014. Istakao se kao član većeg broja organizacionih odbora i (ko)predsjeđavajućih sesija u okviru brojnih naučnih skupova.

dr Ivan Tomović, programski je saradnik u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore. Magistrirao je međunarodnu saradnju i razvoj na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Sapienze u Rimu. Na istom univerzitetu, na katedri političkih nauka i Istorije Evrope je doktorirao ljudska prava na temi "Nevidljivi progon: homoseksualnost u bivšoj Jugoslaviji od kraja Drugog svjetskog rata do raspada Jugoslavije". Koordinirao je većim brojem akademskih projekata na Univerzitetu Sapienze u Rimu i to u oblasti međunarodnih odnosa, istorije odnosa Vatikana i Crne Gore i ljudskih prava. U Vla-

di Crne Gore radio je na brojnim inicijativama i projektima u oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava. Bio je predsjednik Savjetodavnog komiteta nevladine organizacije "LGBT Forum Progres". Trenutno se bavi istraživačkim projektima u oblasti ljudskih prava LGBT osoba. Autor je studije "Nevidljivi progon: Homoseksualnost pred socijalističkom pravdom" (2014) i koautor knjige "Policijska tolerancija i prihvatanje identiteta" (2013), posvećena unapređenju pristupa policije prema LGBT osobama.

mr.sc. Tea Gorjanc Prelević je izvršna direktorica NVO "Akcijska grupa za ljudska prava" (HRA). Diplomirala je na Pravnom fakultetu u Beogradu, magistrirala međunarodno javno pravo u Sjedinjenim američkim državama i stručnjakinja je za ljudska prava. Radila u Advokatskoj kancelariji Prelević. Bila je prva direktorica Centra za obuku sudija Republike Crne Gore, a praksu u oblasti ljudskih prava sticala je u Beogradskom centru za ljudska prava i Centru za pravdu i međunarodno pravo (CEJIL) u Vašingtonu.

Predrag Azdejković, urednik gej magazina "Optimist" i direktor Međunarodnog festivala LGBT filma "Merlinka" koji se održava u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, Sarajevu, Tuzli i Podgorici. Više od 15 godina aktivan na LGBT aktivističkoj sceni, prvenstveno na poljima kulture, umjetnosti i informisanja.

Zdravko Cimbalević, direktor je za razvoj i međunarodnu saradnju u "Vancouver AIDS Society", prvoj organizaciji u Kanadi koja je 1983. godine započela borbu protiv HIV i AIDS-a. Pohađa studije konflikta i mira a studira i međunarodne odnose i diplomatiju u Vancouveru. Član je i Upravnog Odbora "Rainbow Refugee", organizacije s istorijom pomaganja imigrantima iz raznih zemalja svijeta koji zbog svoje seksualne orijentacije, rodnog identiteta i HIV statusa traže bezbjednost u Kanadi. Tokom srednjoškolskih dana u rodnom Nikšiću bio je aktivno uključen u kreiranje omladinskih politika i podsticanju učešća mladih u procese odlučivanja.

U Ujedinjenom Kraljevstvu i Venecueli, kao socijalni asistent, radio je sa mladim beskućnicima i pomagao njihovu (re)socijalizaciju. Tokom života i rada u Crnoj Gori snažno je bio uključen u borbu za prava i inkluziju Roma, osoba sa invaliditetom i žena. Bio je organizator i portparol prvih javnih antiradikalnih demonstracija Roma i Egipćana u Crnoj Gori. Godine 2010 je osnovao prvu LGBT grupu u Crnoj Gori. Tri godine je bio izvršni direktor nevladine organizacije "LGBT Forum Progres" i predvodnik pokreta za prava i slobode LGBT zajednice. Uspješno je otvorio mnoge tabu teme oko seksualne orijentacije i rodnog identiteta i cjelokupnih ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori. Pripremio i organizovao prvu crnogorsku Povorku ponosa (2013). Zbog brojnih prijetnji smrću, ugrožene bezbjednosti tokom aktivizma i zbog nerada nadležnih tužilaca, emigrirao je iz Crne Gore u Kanadu gdje je i danas aktivan u lokalnoj i međunarodnoj borbi za ljudska prava LGBTIQ osoba. Gostuje na ekspertskim međunarodnim konferencijama i simpozijumima na kojima prenosi svoja iskustva iz Crne Gore i diskutuje sa donosiocima odluka o napretku prava LGBTIQ zajednice u svijetu ali i sa posebnim fokusom na zemlji iz koje potiče. Dobitnik je nekoliko međunarodnih nagrada i priznanja među kojima su "Međunarodni Grand Maršal" (International Grand Marshal), "Nagrada Nasljedstva" (Legacy Award), "Heroj pravde" (Hero of Justice). Počasni je predsjednik prve crnogorske LGBT organizacije - "LGBT Forum Progres".

Jovica Rečević, diplomirani oficir policije i načelnik Centra bezbjednosti (CB) Podgorica. Završio je Srednju školu unutrašnjih poslova u Sremskoj Kamenici (1992-96) i Policijsku akademiju u Beogradu (1996-2000). U Ministarstvu unutrašnjih poslova Crne Gore - Uprava policije profesionalno angažovan od 2000. godine. Bio je komandir Stanice policije za bezbjednost saobraćaja CB Podgorica (2002-05), komandir Stanice policije za bezbjednost na željeznici CB Podgorica (2006-08), pomoćnik načelnika Odjeljenja bezbjednosti (OB) policije CB Podgorica (2008-11), načelnik OB Cetinje (2011-12). Član je Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije.

Blanka Radošević Marović, generalna direktorica Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava. Članica je Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Završila Filozofski fakultet – Grupa za sociologiju i filozofiju, na Univerzitetu u Beogradu, i stekla zvanje diplomirana sociološkinja. Stručno se usavršavala i aktivno je participirala na brojnim nacionalnim, regionalnim i međunarodnim konferencijama, forumima, okruglim stolovima i radionicama. Koordinatorica institucije i članica Radne grupe za Poglavlje 23 u pregovaračkom procesu Crne Gore sa Evropskom Unijom. Članica Savjeta za brigu o licima sa invaliditetom. U Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore fokusirala je svoje aktivnosti na zaštitu ljudskih prava marginalizovanih društvenih grupa, njihovo uključivanje u javni život i društvene procese i aktivnu promociju principa ravnopravnosti, jednakosti i zabranu diskriminacije, netolerancije i poštovanja različitosti. Članica je Nacionalnog tima za praćenje implementacije Strategije unapređenja kvaliteta života LGBT osoba.

mr. sc. Jeffrey Fisher, magistrirao je obrazovnu psihologiju i preko 25 godina je profesionalni savjetnik u Britanskoj Kolumbiji, Kanada. Dugo godina je radio u Klinici za bol kao dio profesionalnog tima koji je pomagao pacijentima koji pate od hroničnog bola. Posjeduje privatnu praksu u kojoj radi sa osobama sa širokim rasponom emocionalnih problema. Osnovao je i razvio najviše korišćeni katalog savjetnika i psihologa u Britanskoj Kolumbiji (Kanada) - www.counsellingbc.com. To je aktivno korišćeni resurs koji pomaže ljudi-

ma da pronađu specijaliziranog terapeuta u širokom rasponu pitanja. Privatno, Jeffrey živi sa Rob, svojim partnerom već 19 godina. Oboje su bili aktivno uključeni u pomaganje LGBT izbjeglicama na različite načine. Do nedavno, Jeffrey je bio u Odboru direktora "Fondacije Nade" (Foundation of Hope), kanadske dobrotvorne organizacije koja novčano pomaže drugim dobrotvornim organizacijama koje rade sa LGBT izbjeglicama. Jeffrey snažno vjeruje u socijalnu pravdu, u važnost promoviranja ljudskih prava i jednakost za sve osobe bez obzira na rasu, vjeru, pol, rod ili seksualnu orijentaciju.

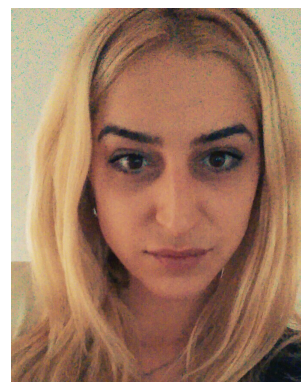
mr. sc. Slavko Milić, policijski službenik Uprave policije - Centra bezbjednosti Nikšić, od 1996. godine. Predsjednik je Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore "Defendologija" i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Posebno je zainteresovan za rad sa ugroženim i marginalizovanim društvenim grupama. Do sada je objavio tridesetak preglednih naučnih radova u Crnoj Gori i regionu. Član je recenzentskog odbora naučnog časopisa "Defendologija" iz Banja Luke, časopisa „Ekonomska misao“ iz Podgorice kao i glavni i odgovorni urednik teorijskog stručnog časopisa za pitanja zaštite,

bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, sociologije, obuke, kriminalistike i kriminologije "Defendologija MNE". Predavač je na predmetu Policijsko pravo i ovlaštenja na Fakultetu za državne i evropske studije u Podgorici kao i gostujući predavač na Policijskoj akademiji u Danilovgradu i Visokoj školi unutrašnjih poslova u Republici Srpskoj. Koautor je pet publikacija koje se bave pitanjima marginalizovanih društvenih grupa i žrtvama porodičnog nasilja.

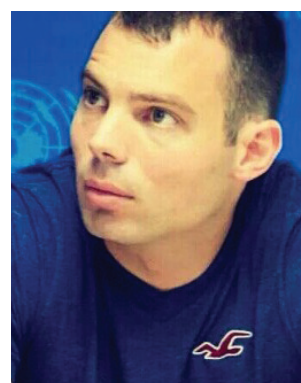

Zoran Vujičić, član Etičkog odbora Ministarstva unutrašnjih poslova - Uprave policije i koordinator programa vladavina prava u nevladinoj organizaciji "Građanska Alijansa". Diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Završio Školu demokratskog rukovođenja. Učestvovao na brojnim simpozijumima i stručnim skupovima u Briselu, Oslu, Budimpešti i Crnoj Gori. Participirao u izradi više monitoring izvještaja o pravosudnom i zdravstvenom sistemu u Crnoj Gori. Jedan je i od autora izvještaja o implementaciji Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u Crnoj Gori. Koautor je knjige "Policijski integritet iz perspektive osjetljivih grupa" - praktičnog

vodiča za rad policije sa marginalizovanim društvenim grupama. Objavio je veći broj stručnih tekstova o pravosudnom sistemu i vladavini prava.

Milica Saveljić, advokatkinja. Diplomirala na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore na kojem je završila i specijalizaciju na temu "Građansko materijalno pravo". Položila ispit za rad u državni organima te pravosudni i advokatski ispit. Radila je u Vrhovnom državnom tužilaštvu Crne Gore - u Odjeljenju za međunarodnu saradnju i u Odjeljenju za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina. Pohađala je obuke o administraciji u pravosuđu, zakonodavstvu i suzbijanju i borbi protiv finansiranja terorizma u organizaciji Asser Instituta i pod pokroviteljstvom Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Holandije i OEBS-a. Koautorka je studije - analize "Krivičnopravna zaštita LGBT osoba: Uloga i postupanje tužilaštva" i priručnika "Sigurnost i pristup pravdi: Tužilaštvo i bezbjednost LGBT osoba u Crnoj Gori - vodič za zajednicu". Ekspertkinja je za radne odnose i korporativna pitanja u agenciji "Labor plus" d.o.o Podgorica.

mr. sc. Marko Begović, savjetnik za međunarodne odnose i vrhunski sport u Upravi za mlade i sport Vlade Crne Gore. Dugogodišnji teniski reprezentativac Savezne Republike Jugoslavije i kasnije Srbije i Crne Gore. Formirao je Davis Cup tim Crne Gore i bio prvi kapiten reprezentacije. Nastavljajući sportsku karijeru van terena, Marko Begović je diplomirao sportski menadžment i humanističke studije. Akademsko usavršavanje je nastavio na Njemačkom sportskom univerzitetu u Kelnu, magistrirajući na programu Olimpijskih studija. Na istoimenoj visokoškolskoj instituciji je u završnoj fazi izrade doktorske teze "Institucionalna pozicioniranost sportista u sistemu sporta Crne Gore - pre-

ispitavanje principa dobrog rukovođenja". Član je Izvršnog odbora komiteta za sport Savjeta Evrope. Izvjestilac je za rodnu ravnopravnost i član Radnog tima za dobro rukovođenje u sportu Savjeta Evrope.

Milorad Žižić, diplomirani oficir policije i načelnik Centra bezbjednosti (CB) Nikšić. Osnovnu i srednju školu završio u rodnom Nikšiću a Policijsku akademiju u Beogradu. Od 2003. je zasnovao radni odnos u Ministarstvu unutrašnjih poslova Crne Gore. Tokom radnog angažmana u Upravi policije obavljao različite odgovorne poslove: Bio je komandir Stanice policije Odjeljenja bezbjednosti Šavnik, rukovodilac imovinskog kriminaliteta u kriminalističkoj policiji CB Nikšić, načelnik

za suzbijanje opšteg kriminaliteta u CB Nikšić, načelnik kriminalističke policije CB Nikšić, načelnik Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih i seksualnih delikata, požara, eksplozija i havarija, maloljetničke delikvancije i nasilja u porodici i načelnik Stanice kriminalističke policije CB Nikšić.

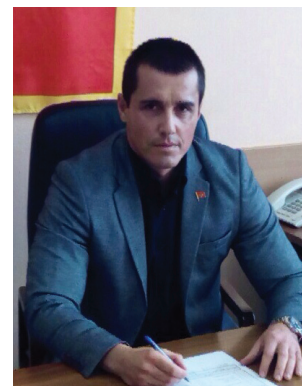

Josef Hosp, policijski službenik i predsjednik Upravnog odbora GayCopsAustria. U periodu od 1981 do 2004. bio je carinski službenik a od tada aktivni policijski službenik. U ranijem periodu bio je sekretar i potpredsjednik asocijacije GayCopsAustria. Aktivan je u EGPA - Evropskoj Gay Policijskoj Asocijaciji kao predstavnik Austrije.

Sanja Maraš, psihološkinja, saradnica i konsultantkinja u Savjetovalištu za brak i porodicu u JZU "Dom zdravlja Podgorica". Nakon osnovnih studija poslovne psihologije, osnovnih studija opšte psihologije, specijalističkih studija (opšto/klinički smjer) posvetila se obrazovanju i usavršavanju iz raznih psihoterapijskih pravaca: transakciona analiza, porodična i psihoseksualna terapija, tjelesna i gestalt psihoterapija. Organizovala je i vodila seminare iz oblasti partnerskih odnosa i radionice iz oblasti ranog razvoja djeteta i pripreme za roditeljstvo u "Školi za trudnice". Vodila je Savjetovalište u nevladinoj organizaciji "LGBT Forum Progres".

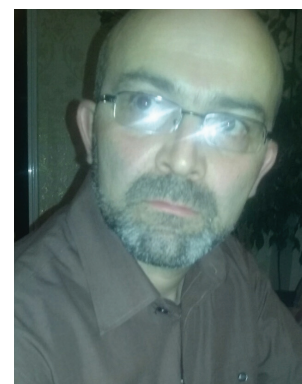
Zahvaljujući tom iskustvu pripremila je autorski priručnik za savjetodavni rad sa LGBT osobama. Česta je tematska sagovornica crnogorskih štampanih i elektrinskih medija i internetskih portala. Trenuno stažira kliničku psihologiju u Kliničkom centru Crne Gore a posvećena je i privatnoj praksi pružajući savjetodavne i psihoterapijske usluge pojedincima, parovima i porodicama. Koautorka je i ovih stručnih obrazovnih knjiga: "Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta" (2013) i "Kreiranje Sigurnog okruženja za LGBTIQ osobe: Uloga i odgovornost socijalnog rada, policije i civilnog društva" (2016).

mr.sc. Milan Delić, koordinator Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije. Diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Na istom fakultetu magistrirao na temu "Pranje novca, sa posebnim osvrtom na sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma". Položio pravosudni kao i advokatski ispit pred komisijom Advokatske komore Crne Gore. U Upravi policije profesionalno zaposlen od 2005. godine. Prije toga radio u pravosuđu kao sudijski pripravnik. Više od osam godina je član Vijeća Disciplinske komisije Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.

Irena Boričić, psihološkinja i praktičarka Transakcione analize. Diplomirala psihologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore u Nikšiću na temu "Suicidalnost u adolescenciji". Pripravnički staž odradila u Kliničkom centru Crne Gore. Trenutno pohađa treću godinu edukacije iz oblasti transakciono - analitičke psihoterapije (TA) na Psihopolis Institutu. Angažovana kao psiholog sa volonterskim statusom u Kliničkom centru Crne Gore. Bila je voditeljica programa podrške u nevladinoj organizaciji "LGBTIQ Socijalni Centar". Koautorka je knjige "Kreiranje sigurnog okruženja za LGBTIQ osobe: uloga i odgovornost socijalnog rada, policije i civilnog društva". Učesnika je brojnih konferencija i savjetovanja.

mr.sc. Radomir Radunović, analitičar je u Odjeljenju za analitiku, unapređenje rada, i razvoj policije i predsjednik Etičkog odbora Ministarstva unutrašnjih poslova - Uprave policije. Osnovnu i srednju školu je završio u Podgorici, Višu vojnu školu na Vojnoj akademiji kopnene vojske u Sarajevu, master studije iz oblasti civilne bezbjednosti na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu. U Ministarstvu unutrašnjih poslova - Upravi policije je od 1998. godine. Obavljao je dužnosti komandira voda u Posebnoj jedinici policije, komandira čete u Posebnoj jedinici policije, pomoćnika komandanta u Posebnoj jedinici policije, savjetnika u Odjeljenju za međunarodnu policijsku saradnju, vođe Grupe za podršku sistemu 24/7 u Nacionalnom centralnom birou Interpol-a Podgorica, šefa Tima za odnose sa javnošću.

Damira Kalač, novinarka nezavisnog dnevnika “Vijesti” i autorka blaga www.cemovsko.me. Završila specijalističke studije primijenjenog računarstva na Univerzitetu Crne Gore. U dnevniku “Vijesti”, duže od decenije, bila urednica rubrike o informacionim tehnologijama (IT) te urednica i zamjenica urednika portala “Vijesti”. Kao novinarka je posvećena različitim oblastima, ali je čitaocima posebno bila prepoznatljiva kao urednica IT rubrike povezujući globalne teme sa lokalnim događajima i mogućnostima primjene i IT dostignućima u Crnoj Gori.

Učestvovala na brojnim radionicima i konferencijama poput Tvitomanije, Sinestezijske, Sajma inovacija “Zelena infrastruktura”. Dugogodišnja je predavačica u školi računara u Centru za obrazovanje i odgoj “Don Bosko” u Podgorici. Bila je dio tima Elektrotehničkog fakulteta koji je razvijao aplikaciju “Budi odgovoran” koja omogućava građanima da, kroz jednostavno rešenje, ukažu na različite nepravilnosti: siva ekonomija, nepropisno parkiranje, ekologija. Rešenje je nagrađeno na konkursu “Otvorene ideje za Crnu Goru” koji je pokrenula UNDP Kancelarija u Crnoj Gori. Danas piše o ljudskim i socijalnim pravima i ekologiji u kojoj je prepoznata i kao aktivistkinja. Povezujući IT i druga interesovanja u saradnji sa pojedincima i grupama realizovala projekte “Moj park” (očuvanje park šuma kroz organizaciju aktivnosti u njima) i “Klimoskop” (kviz o klimatskim promjenama). Dobitnica je nagrade “Iskra” (2014), priznanja za filantropiju koju dodjeljuje Fond za aktivno građanstvo i “Zelene zvijezde”, priznanja za inicijativu uređenja Čemovskog polja.

Darko Ćorac, načelnik je Centra bezbjednosti (CB) Budva. U Beranama završio osnovnu i srednju školu. U Zemunu (RS) završio šestomjesečni policijski kurs nakon čega je raspoređen na poslovima policajca u CB Nikšić. Potom je završio Policijsku Akademiju u Beogradu (1993-97) i vraća se Ministarstvo unutrašnjih poslova. U CB Pljevlja obavlja pripravnčki staž i radi na poslovima komandira Stanice policije i pomoćnika načelnika CB Pljevlja. U periodu od 2001. do 2007. godine raspoređen je u CB Bijelo Polje gdje obavlja poslove i dužnosti pomoćnika načelnika CB Bijelo Polje. Komandir Stanice policije

CB Budva je od 2007-09 nakon čega je raspoređen na poslovima načelnika CB Pljevlja.

Tamara Popović, prva je portparolka Uprave policije Crne Gore od njenog uspostavljanja kao samostalnog organa, oktobra 2005. godine a odnedavno je i savjetnica za odnose sa javnošću Uprave policije, kao organa u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova. Završila je Pravni fakultet u Podgorici Univerziteta Crne Gore. Prije angažovanja u Upravi policije radila je u civilnom društvu (CEMI), kao i u medijima kao radijski urednik, novinar i voditelj (Radio Antena M i Radio Gorica). Završila je više specijalističkih obuka iz oblasti PR-a i novinarstva. Stekla je zvanje trenera za trenere iz oblasti menadžmenta za nevladine organizacije i

PR-a, koje je predavala na seminarima za mlade lidere i buduće PR-e na prostoru bivše Jugoslavije. Posebno je posvećena promociji i zaštiti ljudskih prava, naročito vulnerabilnih grupa. Članica je Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije. Alumnista je prestižnog programa za mlade lidere, IVLP (International Visitor Leadership Program), u organizaciji Stejt Dipartmenta SAD. Tečno govori engleski jezik. Koautorka je prvog obrazovnog priručnika namijenjenog policiji i LGBT zajednici “Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta”.

mr.sc. Aleksandar Saša Zeković je predsjednik Savjeta za građansku kontrolu rada policije. Na Univerzitetu Crne Gore je magistrirao na temu “Politički kriterijumu u procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj Uniji”. Bio je istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori, programski direktor “Centra za građansko obrazovanje” i izvršni direktor “Fondacije za stipendiranje Roma”. Osnivač je Instituta “Alternativa”. Profesionalnim monitoringom postupanja policije i primjenom policijskih ovlašćenja bavi se od 2000. godine. Koordinirao je programe reforme policije i jačanja njenih kapaciteta za komunikaciju i saradnju s manjinskim

zajednicama. Rukovodio je i projektima obuka policije, državnih tužilaca i sudija o LGBT pitanjima, prvima te vrste implementiranim u Crnoj Gori. Član je Tima povjerenja LGBT zajednice i Uprave policije i bio njegov prvi koordinator. (Ko)autor je više od trideset stručnih knjiga, akademskih analiza i studija, dva zvanična školska udžbenika i urednik više zbornika naučnih i stručnih radova. Dobitnik je Nagrade oslobođenja Cetinja.

Summary

Council for Civil Control of Police, Police Directorate of Montenegro and the Ministry for Human and Minority Rights, in partnership with the International Police Association (IPA) Section of Montenegro, created a codec of scientific papers entitled **“Security and fundamental rights: Dimensions and Perspectives Safety of LGBT people”**. Collected papers contribute to further complementing and development of discussions on security issues and security risks for LGBT persons, but also discovering the cause - effect relationships that the process of social acceptance of LGBT people inevitably carries and implies.

Zorica Mrsevic, PhD

On the sports fans violence -

VIOLENCE COMMITTED BY SPORTS FANS: INCIDENTS OR RITUALS

Cases of violence committed by sports fans is wrongly called “incidents” because it is about regularly repeated events, committed by profiled actors and scenarios, accepted and supported by many socially influential entities. The author is taking into account all the circumstances of the violence made by sports fans, and has characterized the cases as rituals due to the fact they take place in the system of socially accepted, moreover, supported, ritualized forms of relationships and behaviors related to sport and the role of organized fan groups.

Bozidar Otasevic, PhD

The sports fans at public gatherings not related to sports and social pathology of hooliganism - A HOOLIGAN HOMOPHOBIA AND INTOLERANCE TOWARDS THE LGBT COMMUNITY

Extreme sports fans very often participate and cause the disturbance of peace at various public gatherings that do not have the character of sports events. Football hooliganism can be characterized as a phenomenon which, among other things, is characterized by the inherent machismo, but also open animosity towards homosexual groupation, which is confirmed by a conducted survey. One can hardly find a hooligan who does not show hostility towards homosexu-

al (gay) group. In the basis of the hooligan homophobia lies hatred towards homosexuals because by their sexual orientation they deny macho - principle which is the basis of the value system of extreme fans. Even the ideology of the LGBT movement and football hooligans is diametrically opposed, so that the LGBT community leans to the left which has always defended the rights of minorities, and the right-wing ideology is prevalent among the extreme fan groups. Future research should relate to the determination of the causes of predominantly negative attitude of fans towards the LGBT community and other socially vulnerable groups and formulating recommendations for their lowering and, ultimately, the elimination.

Milorad Zizic

Freedom of assembly and security risks - EXTREME FAN GROUPS: GREATER THREAT TO THE FREEDOM OF ASSEMBLY OF THE LGBT COMMUNITY IN NIKSIC

On three occasions Security Centre Niksic adopted the decision to ban the Pride Parade, which was confirmed by the competent courts. The temporary ban was made due to the increased security risk and the threat of violence and other violations of public order and peace to a greater extent.

Tea Gorjanc Prelevic (MA)

The right to a peaceful gathering - CAPITULATION OF THE STATE BEFORE THE THREATS OF THE SPORTS FANS IN NIKSIC: THE CASE OF THE PRIDE PARADE BAN OF LGBT PERSONS IN 2015

The text represents a contribution to a justificative discussion on security risks and undisputed reasons for the ban of the Pride parade in Niksic with a reference to the appropriate European standards

Marko Begovic, (MA)

Sports policy and protection against discrimination - CAPACITY OF SPORT SYSTEM IN MONTENEGRO TO FIGHT AGAINST NEGATIVE PHENOMENA

The main challenge is represented through the rather one-way, result-oriented, orientation of the actors of the sport system, often neglecting the reach, opportunities and influence of sport on society. Bearing in mind primarily the poor domestic scientific research base, the intention is to use the formalistic approach to draw attention to international norms and standards on the one hand, and the inadequacy of the legal framework and institutional mechanism in Montenegro on the other side.

Blanka Radosevic Marovic

Creating a safe environment - NO ONE SHOULD LIVE IN FEAR AND BE INVISIBLE

The Ministry for Human and Minority Rights of Montenegro continuously undertakes efforts and activities in order to improve safety, visibility and protection against discrimination of LGBT community through the process of social acceptance.

prof. Drazan Cerovic, PhD

Safety as the need and goal of every society - INDIVIDUAL SAFETY OF THE MEMBERS OF THE MARGINALIZED GROUPS AS THE ELEMENT OF THE OVERALL SAFETY OF A SOCIETY

The text emphasizes the capacities of the police for the approach to the marginalized social groups and the enabling of the balance between the individual safety and the overall quality of the security system of a country.

Darko Corac

The first pride parade in Montenegro - Budva: CONFIRMED COMMITMENT OF THE POLICE TO PROTECT HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS OF ALL CITIZENS

The text presents the first direct experience of the Montenegrin police in securing a pride parade. Pride in Budva showed real social attitude towards acceptance of LGBT people and has become an indicator for monitoring the future of tolerance and progress.

Zdravko Cimbaljevic

The environment, which (does not) accept and the quality of life of LGBT people - ENDANGERED SAFETY IS NOT JUST AN ACT OF VIOLENCE BUT A CONTINUOUS LIVING IN FEAR

Authentic witnessing of the first Montenegrin declared gay and LGBT activist. The significance of security is pointed out as well as the need to observe the security on a wider scale and differently. The measure of security are not the registered and processed incidents. Total environment for LGBT persons in Montenegro is not safe. What is needed are realistic and viable state policies that create a safe and supportive environment.

Jovica Recevic

**Pride Parade in Podgorica and security risks from year to year
POLICE: THE GUARDIAN OF EQUALITY**

The text presents the police and the leader's experience with public gathering of the LGBT community in Podgorica. Featured are many security risks, including extreme sports fans but also young people, school children, who are opposed to the social acceptance of LGBT people. The importance of establishing a Trust team of the LGBT community and the police has been pointed out but also the needs of the education system to support and facilitate the daily lives of LGBT people in Montenegro and thus it emphasizes the conducting of the police service.

Tamara Popovic

The police and the LGBT community - PARTNERSHIP FOR SECURITY

Text promotes trust and partnership and recalls that the relationship between the police and the LGBT community has been carefully built since 2008. From the initial distrust, what we have now in effect is a full trust. Established numerous mechanisms of mutual communication and cooperation. Montenegrin police, guided by its mission of serving the entire community has recognized and confirmed the need to build additional sensibility to access and work with LGBT people

Milan Delic, (MA)

**Trust team of the LGBT community and the Police
DIALOGUE IN THE FUNCTION OF PARTNERSHIP AND TRUST**

Montenegro has, through its national LGBT policy established specific mechanisms for the building of the openness of the police organization towards the LGBT community. Team of trust has been established, through a formal working body in the Ministry of Interior, which contributes to security and which is open to various initiatives LGBT organizations.

Radomir Radunović, MA

**Respect for human rights of LGBT people
ETHICAL TREATMENT OF POLICE AND SECURITY CONCEPT**

The text is focused on the professional police values and the limits of personal beliefs. The intention is to strengthen the trust of LGBT people in the police, and the police officers, and encourage them through the presentation of the concept and value system to report violence, to address the police and cooperate with it.

Zoran Vujicic

Police Code of Ethics follows the technological development and IT development- POLICE ETHICS AND THE SOCIAL NETWORKS

Montenegrin Police Code of Ethics follows the current social trends and the fact that a number of activities taking place on social networks in which the police officers are also present. Ethical police conduct, along with everything else, means that police officers when active on social media should take into account the credibility of the police and public confidence in its work

Aleksandar Sasa Zekovic, (MA)

**The acceptance LGBT persons in the police
POLICE CULTURE AND THE POSSIBILITY OF INCLUSION**

Civil Control of the Police supported and launched a number of initiatives that contribute to the degradation of the distancing of compromised police practices that are often implemented at the expense of the integrity of LGBT people. The paper discusses certain issues that are crucial for the definition and implementation of new, healthy, police culture that will allow, among other things, a permanent sustainable professional approach to the LGBT community, but also allow declaration, and survival, LGBT persons in the police force of Montenegro

Josef Hosp

**Visibility LGBT persons in the police organization
LGBTI POLICEMAN FOR LGBT POLICE OFFICERS AND THE LGBT COMMUNITY**

To see if the police has eliminated the prejudices within their own ranks can be best confirmed by the acceptance of the police officers who are out members of the LGBT community. It represents the personal experience of a reputable customs and police officer from Austria and highlights the importance of having support for the LGBT community in the the police force towards their members This is a question which, in Montenegro, still needs to be initiated.

Slavko Milic, (MA)

Safety of LGBT persons is the responsibility of the state - SECURITY AS AN IMPERATIVE FOR MARGINALIZED SOCIAL GROUPS VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Explains the importance of safety and support and absence of violence and discrimination within the family and encourages discussion of family treatment and application of legislative measures and a possibilities in the relation to threatened LGBT + people

Sanja Maras

Fear and personal safety of LGBT persons - FEAR AS A LIFELONG COMPANION OF LGBT PERSONS IN SOCIETY TRADITIONAL SOCIETY

Understanding the psychology of fear, and its consequences, and work to overcome are extremely important for mental and physical health and quality of life of LGBT persons.

Jeffrey Fisher, MA

Reflections on security - TOLERANCE AND SECURITY

The paper discusses certain issues of security of LGBT persons and encourages discussion with the LGBT community, and within it, the security and self-confidence. The text points out the direct link, which in the Montenegrin context can easily be forgotten, of tolerance and security - as a society is more tolerant it is much safer.

Predrag Azdejkovic

Security from the perspective of activists - PUNISHMENT OF VIOLENCE: THE ESSENTIAL QUESTION OF THE SECURITY OF LGBT PEOPLE

Featured are the key security challenges of the activist LGBT scene in Serbia. The significance of effective criminal - legal protection of all LGBT persons. Pride Parade and other events LGBT movement are safer which indicates the professionalism of the police. It is necessary for the improved safety of LGBT persons to be a result of social change and not visibility and large numbers of police. We must not accept the role of passive and helpless victims. Instead we need to work on the empowerment of LGBT persons.

Irena Boricic

Human security and freedom from fear - FEAR: A DOMINANT EMOTION OF THE LGBTIQ PERSONS IN THE TRADITIONALIST SOCIETIES

"Freedom from fear" is an important component of the modern concept of human security. The text analyses and represents different manifestations of fear, supported by the authentic statements members of the LGBTIQ community and advice is provided on how to cope, and easily overcome the challenges of fear. The emotion of fear in the the case of LGBT people living in the traditionalist societies, such as Montenegro, restricts and defines their social relationships and quality of life

Slavko Milic, MA

Safety LGBT students - SCHOOLS CANNOT BE DANGEROUS PLACES FOR THE LGBT YOUTH

The text discusses the safety of young people from the LGBT community in the school and the most common forms of violence. It considers the issue of the capacity of educational - pedagogical staff, social work and the police to deal with the challenges of providing a safe school environment. It also provides concrete advice to professionals and LGBT people in order to improve safety in the school system

Damira Kalac

Personal safety on the Internet - SOCIAL NETWORKING AND SECURITY

Social networks, especially "Facebook", have become indispensable in everyday life. LGBT people, especially in the conservative societies, among other things are using the Internet network to facilitate communication and connect with others in their community. Ill-intentioned approaches are present even on the Internet. Often, social networks become an additional source of vulnerabilities, threats and other security risks. The text provides concrete advice and recommendations to the members of the LGBT community on how to safely use, communicate and enjoy social media.

Milica Saveljić

Practical advice for the LGBT community - LEGAL PROTECTION: THE BASIS OF SECURITY OF LGBT PEOPLE

Discrimination and violence motivated by gender identity and sexual orientation, represent a serious threat to personal safety. Each citizen should enjoy criminal legal protection against all forms of violence, abuse and torture. Police and prosecutors are key providers of human security. Encouraging of the reporting criminal offenses committed to the detriment of the members of LGBT community and promote, in this respect, communication with the police and prosecutors are in the interests of the LGBT community.

Ivan Tomovic, PhD

Safety and LGBT historiography - INVISIBLE PROSECUTION: HOMOSEXUALITY SINCE THE END OF THE WORLD WAR II UNTIL THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA

By consulting the authentic archival sources the text presents the historical facts about early treatment of LGBT persons, and specifically homosexuality in order for the public to be faced with sources of today's situation and the consequen-

ces of early, bad, practices and procedures. The author has, through a doctoral dissertation, that here we present here in part, provide a decisive contribution to the deconstruction of heritage. In an earlier criminal law practice, which is the legacy of the former totalitarian system, is where we need to to look for a part of the cause of the dominant public perception of LGBT people, and the security risks that accompany the daily lives of LGBT persons in Montenegro.

ISBN 978-9940-9591-4-2

9 789940 959142 >